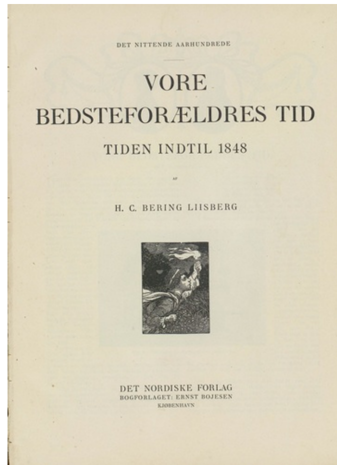

Vore Bedsteforældres Tid : Tiden indtil 1848

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk, sammanbundet med ***Aarhundredets store Forspil***, har digitaliserats av Nasjonalbiblioteket i Oslo i april 2009 och anpassats för Projekt Runeberg i oktober 2013 av Ralph E.

DET NITTENDE AARHUNDREDE

VORE

BEDSTEFORÆLDRES TID

TIDEN INDTIL 1848

AF

H. G. BERING LIISBERG

DET NORDISKE FORLAG BOGFORLAGET: ERNST BOJESEN KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE 1900

VORE BEDSTEFORÆLDRES TID.

Af H. C. Bering-Liisberg.

Det 19de Aarhundrede har været saa rigt paa store, dybtprægende Begivenheder, at det, som alle stærkt fyldte Tidsrum, forekommer os at spænde over en langt længere Tid, end det i Virkeligheden gør. Man forbavses uvilkaarlig, naar man tænker paa, at vore Bedsteforældre i Danmark har kunnet fortælle om Slaget paa Rheden og om Kjøbenhavns Bombardement og i Norge om Eidsvoldsmødet og Begivenhederne i 1814. De store Begivenheder i Aarhundredets Begyndelse rykker en saa underlig tæt paa Livet, naar man tænker paa, at mange nulevende har talt med Folk, der har set Napoleon, talt med Goethe og hørt Kanonernes Torden fra Waterloo eller

i alt Fald set, hvilket Indtryk Budskabet om den kronede Jakobiners Fald gjorde paa Europas Folk.

Men gennem alt, hvad gamle Folk fortæller, enten de beretter om Datidens historiske Begivenheder, om dens store Kunstnere eller almindelige Livsforhold gaar der stadig én Grundtone: et Suk over Tidernes Udvikling.

Fig. 2. Selskabsleg fra Aarhundredets Begyndelse.

»Da *jeg* var ung!« Ja, da *jeg* var ung, da var det noget ganske andet. Da var al Ting bedre. Folk var høfligere, dygtigere og mere beskedne. Buksetøjet var stærkere, Kaffen drøjere — og fremfor alt, som det hedder i Visen:

Da var man saa ærbar, Aa, saa ærbar, Og Pigerne især bar Sig ikke ad so nu.

Mon nu egentlig Bedsteforældrene har Ret? Var det den Gang saa meget bedre end nu, er det virkelig nu saa meget galere end den Gang?

I Besvarelsen af dette jævne Spørgsmaal ligger Aarhundredets Historie. Men for at kunne besvare det maa vi lære Bedsteforældrenes Tid at kende, lære den at kende i stort som i smaat. Ikke biot de smaa, borgerlige Forhold, i hvilke de levede, og som de senere saa' i et saa tiltalende Skær, men de store verdenshistoriske Forhold, som de ikke kunde overse, den nye Tid, som var i Færd med at bryde frem, og som ved sin Kamp med den gamle, hyggelige Slendrian og det fra Fortiden nedarvede skabte vore Forældres Tid og derefter vor Tid, som afslutter Aarhundredet.

Det nye Aarhundredes Sol havde ikke lyst længe paa Danmarks Himmel, før tunge, uvejrs-svangre Skyer trak op. Den danske Stats Hævdelse af den væbnede Neutralitets Grundsætning: »Frit Flag giver frit Skib« kunde ikke bestaa med Englands Fordring paa Herredømmet over Havet, — et Herredømme,

som det kaldte en Gave til Britannien af Guds Naade. »Havets Dronning« tiltog sig Ret til ved sine Orlogsmænd at undersøge alle Handelsskibe, som sejlede paa franske Havne, for at hindre dem i at tilføre Fjenden Kontrabande. Disse Visitationer dreves hyppig med stort Overmod og Vilkaarlighed. Tidligere havde man ved Kontrabande kun forstaaet Krudt, Kugler og Vaaben, nu inddrog England under dette Begreb ogsaa Levnedsmidler. For at skærme nordiske Handelsskibe mod Vold og Uret lod den dansk-norske og den svenske Regering sine Handelsskibe ledsage af en Orlogsmand. Dette førte imidlertid kun til skarpere Sammenstød, og Danmark mente at maatte gaa ind paa Englands Fordring om at opgive Kon-voyeringen. Umiddelbart efter at have sluttet denne Overenskomst, og stik imod den, blev den danske Regering af Rusland truet til paa ny at gaa ind i et væbnet Neutralitetsforbund, et Skridt, der kun kunde fremkalde Krig med England.

Allerede i de første Dage af Januar 1801 gik der i Helsingør et Rygte om, at en stor engelsk Flaade var set paa Højden af Skagen. Det viste sig at være forhastet, men den 13. Februar kunde de kjøbenhavnske Tidender, Datidens Berlingske Avis, i et Brev fra London af 30. Januar give den Meddelelse, at en talrig Flaade, saa snart Vejret tillod det, skulde afgaa til Østersøen. Dog haabede man, at den gjaldt Rusland, og at det ikke vilde komme til Brud med Danmark-Norge og Sverige.

Hos os deltes sikkert dette Haab. I 80 Aar havde Landene haft Fred. Om end Kampene i Middelhavet, mod de engelske Kapere og særlig Fregatten »Frejas« Kamp mod Overmagten i Juli 1800 havde vist, at de dansk-norske Søfolk ikke var komne ud af de gamle Vaner fra Niels Juels og Tordenskjolds Dage, valdet dog med blandede Følelser, at man hørte om de store Udrustninger, som foregik i de engelske Havne, hvordan der arbejdedes Nat og Dag for at blive færdig, og at Sejrherren fra Abukir og mange andre Søslag, Lord Nelson, blev udnævnt til Næstkommanderende under Sir Hyde Parker.

Siden Aar 1700 havde Kjøbenhavn ikke været truet af nogen Fjende; Byens Værn, der saavel mod Land- som mod Søsiden var i høj Grad forsømt, stammede mest fra Christian V'sTid. Derfor hørte man med nogen Tilfredshed, da Budskabet kom om den engelske Flaades Afgang fra Yarmouth den 12. Marts, at den havde saa faa Soldater om Bord, at der ikke kunde være Tale om en Belejring eller Beskydning af Byen fra Landsiden. Det gjaldt derfor at sikre den mod et Bombardement fra Søen. Den engelske Flaade talte ikke mindre end 20

Linjeskibe, 4 Fregatter, 4 Korvetter og 8 Bombardérskibe samt 21 Brigger og Skonnerter — i alt 53 Sejlere.

Regeringen selv gjorde sig næppe nogen Forhaabning om, at det gamle Kronborg skulde kunne hindre Flaadens Sejlads ind i Sundet. Rigtignok var Sverige vor Forbundsfælle som Deltager i den væbnede Neutralitet; men den danske Regering havde ikke opmuntret den svenske til at lægge Batterier ved Helsingborg, og den svenske Flaade kunde ligesaa lidt som den russiske ventes at komme os til Hjælp før længere hen paa Foraaret.

Danmark var altsaa, som sædvanlig, henvist til at hjælpe sig selv. Og med frejdigt Mod tog man

fat. En Del ældre, ti! Dels udrangerede Orlogsskibe haledes ud af Flaadens Leje og »svinebandtes« d. e. fortøjedes med 4 Ankre, saa de laa fast og ubevægeligt, Øst for Revshalegrunden i en Bue fra Trekroner og Syd efter, altsaa hvor nu Søforterne er anlagte. Ogsaa Indsejlingen til Indrerheden spærredes paa denne Maade. Mandskab havde man, paa Grund af at det var saa tidligt paa Aaret, ikke meget af, og Trommen gik derfor for at hverve Frivillige til Blokskibenes Bemanding Alene i Kjøbenhavn meldte der sig straks 1000 Mand, Matroser, Haandværkere, Fiskere og Bønderkarle — mange, som aldrig havde været om Bord i et Skib før. aldrig set, end sige skudt med en Kanon

Og disse uøvede, sammenbragte Folk, som naaede at faa en eller et Par Dages Undervisning i at lade en Kanon, sigte og brænde paa — og kommanderede af ukendte Officerer, af hvilke de fleste aldrig havde været i Batalje før, ofte ganske unge og uerfarne Mænd — skulde nu slaas paa Livet med Tidens navnkundigste Admiral, berømt for sin Dristighed, sin Udholdenhed, sin Haardhed og Dødsforagt — og med hans gamle uddannede, sammenarbejdede og sejrsvante Søfolk.

Mens vore Folk halede og varpede og fik en Smule Begreb om at bevæge sig om Bord i et Skib, var den engelske Flaade løbet ind i Kattegat. Den 21. Marts saa' man fra Helsingørs Kirketaarne 7 Sejlere under Kullen; snart dukkede der en Mængde store Skibe op i Horisonten Nord paa, snart forsvandt de igen under Krysningen. Thi Vinden stod sydlig og opholdt Fjenden i mer end en Uge. Endelig den 28. Marts ankrede den mægtige Flaade Nord for Lappegrunden

Der var ikke udstedt nogen egentlig Krigserklæring. Over-Admiralen havde Ordre til især at rette sit Angreb mod Rusland og Sverige; han havde derfor haft i Sinde at gaa gennem Store Belt, men var i sidste Øjeblik bleven omstemt, dels af den Frygt, som mange af hans Skibschefer nærede for at løbe gennem dette den Gang lidet benyttede og kendte Farvand, dels af Nelson, der altid længtes efter at slaas.

Fra gammel Tid havde man den Forestilling, at Kronborg beherskede Indløbet til Sundet. Det havde været Tilfældet i Frederik II's Dage, da Dannebroge vajede saavel her som fra Kärnan i Helsingborg. Sir Hvde Parker, der i Modsætning til Nelson var en forsigtig Mand, troede at maatte tage Hensyn til den stolte Fæstning og lod forespørge hos Kommandanten, hvorledes denne agtede at forholde sig Han tilføjede, at det første Skud, der løsnedes mod Flaaden fra Fæstningen, vilde blive betragtet som en Krigserklæring fra dansk Side.

Efter at have indhentet Ordre i Kjøbenhavn, sendte Kommandanten en Officer om Bord til Over-Admiralen med den Besked, at det første engelske Skib, som forsøgte at trænge ind i Sundet, vilde blive skudt i Sænk.

I den uforskammede Tone, som Nelson saa hyppigt anvender over for sine Modstandere, kalder han i et Brev til sin Elskerinde, den berygtede Lady Hamilton, den danske Officer for en ung Spradebasse. Men det, der opirrede Hs. Herlighed, var den unge Officers Frejdighed. Han skulde underskrive et Doku-

ment i Chefens Kahyt, men da Pennen spruttede og ikke kunde skrive, udbrød han: »Dersom Deres Kanoner, Hr. Admiral, ikke er bedre end Deres Penne, gør De vist klogest i at gaa tilbage til England igen.«

Om Morgenen Mandag den 30. Marts skrives der \ fra Helsingør: »I dette Øjeblik, Kl. 61/*, letter den hele engelske Flaade Anker og vil gaa igennem Sundet. Kl. 63/4 begyndte en stærk Kanonade. Fæstningen Kronborg

vedligeholder en uafbrudt og stærk Ild, og de 5 Skibe, som allerede er slupne forbi, er ilde tilredte. Af de Bomber, som er indkastede i Byen, har ingen antændt Ild endnu. Den første Bombe faldt i den engelske Konsuls Hus.«

»»Monarch«, hvor jeg var om Bord,« fortæller en engelsk Kadet, »Tik Hæderspladsen som det første

Skib i Linjen. Alle Mand var paa Post om Morgenen den 30. Kl. 41/2 lettede vi og lagde til Yinden for at vente paa den øvrige Flaade. Snart flk vi Ordre til at sætte Sejl. Folkene var saa kvikke, at Klyveren var hejst og alle Sejl fyldte, før Svarstanderen blev halet ned. Vi løb for de tre Merssejl og Forsejlene og for en frisk Kuling paa Styrbords Laaring. omtrent Kl. 6, da vi var tværs af Fæstningen, lod Chefen Flaget hejse. Og det synes, som om de havde ventet paa dette som et Signal. Flaget var ikke mer end halvt oppe under Gaflen, da et Skud blev løsnet fra Fæstningen og det med en saadan Nøjagtighed, at Kuglen, der ikke naaede os, sprøjtede Vandet ind gennem en af vore underste Batteriporte. Vi begyndte øjeblikkelig at skyde, og en forfærdelig Kanonade brød løs og holdt ved, indtil hele Flaaden var kommen forbi. Da vi var tværs af Fæstningen,

satte vi vore Bramscjl. Bombardérskibene, der havde lagt sig Nord for Fæstningen, vedblev uafbrudt Beskydningen med Bomber. Efter alt, hvad vi havde hørt om Kronborg Fæstning, kunde det kun undre os, at ingen af dens Kugler naaede os. Vi havde ventet at faa en varm Salut fra begge Sider og var forberedt derpaa; men da de efterfølgende Skibe saa', at Batterierne paa den svenske Kyst holdt sig tavse, styrede de herover, og mange besvarede aldeles ikke den danske Ild.«

Det er en bedrøvelig Kendsgerning, — dobbelt bedrøvelig efter den danske Begerings udfordrende Optræden — at den engelske Flaade passerede Sundets Vogter med et Tab af 7 Mand døde og saarede og med ringe Skade paa Skib og Gods.

Kanonaden fra Kronborg lod sig tydelig høre i Kjøbenhavn og bragte snart alle Mand paa Benene. De Engelskes nødtvungne Ophold i Kattegat var bleven udnyttet med størst mulig Iver. Selv om mange nærede Forhaabning om, at Englænderne, ligesom det foregaaende Aar, kun tilsigtede en Demonstration, og at det ikke vilde komme til Kamp, var Befolkningen gennemgaaende opfyldt af Tanken om at skulle kæmpe for den hjemlige Arne. Den patriotiske Følelse slog ud i lys Lue, Digterne skrev Kampsange, og Skuespillerne tordnede dem ud fra Teatret paa Kongens Nytorv.

»Vi Studenter,« fortæller en ung Bus, »var bleven opfordrede til at danne et Korps til Fædrelandets Forsvar, og" en mægtig Begejstring greb os alle. Syngende vore Krigssange blev vi indeksercerede af smaa Kadetter paa Slotspladsen, ordnede i 8 Kom-

Fig. 3. Kjøbenhavns Rhed set fra Toldboden. Efter Maleri af Eckersberg

pagnier under vore selvvalgte Over- og Underofficerer; kun Kompagnicheferne var pensionerede Officerer. Korpset, som var henved 1100 Mand, kaldtes Kronprinsens Livkorps og fik til Chef den videnskabelige og humane Hofmarskalk Hauch.« Kun nogle ganske faa ældre Studenter blev udnævnt til Løjtnanter å la suite, blandt dem Rahbek, der »udmærkede sig saavel ved sin overordentlige Interesse for Tjenesten som ved sin overordentlige Kejthaandethed og Kejt-fodethed. Krambodsvendene ordnede sig ogsaa i Kompagnier; Bønderkarle med Træsko paa baksede med Kanoner, og enhver, som havde en gammel Muske-donner og en Sabel, meldte sig under Borgervæbningens Faner.

»Følelsen af den gamle Helteære til Søs havde

sine 53 Sejlere gaa til Ankers i en Halvbue ud for Taarbækrevet. Men da Aftenen faldt paa, og Mørket skjulte alt, hvad man foretog sig derude, for Kjøbenhavnerne, som spejdede derud Dagen lang fra Toldboden og alle de høje Huse i Amaliegade og Toldbodgade, gik Hertugen af Bronte og Baron af Nilen, Lord Nelson, selv i en af ßaadene og ledede i egen høje Person Oplodningen af det ukendte Farvand; de Danskes Stilling blev nøje undersøgt og Krigsraad afholdt, i hvilket det blev besluttet at foretage Angrebet fra Syd, hvor Forsvaret var

svagest. Sir Hyde Parker blev liggende med de mest dybtgaaende Skibe som Reserve ved Nordvestkanten af Middelgrunden, medens Nelson paatog sig at føre Kampen og, som han pralende tilbød , at ende den med

ganske grebet Nationen og især selve Hovedstaden. Alle Tidens smaalige Laster: Misundelse, Gerrighed, Hovmod, Forfængelighed, Bagtalelse, Nag, havde som fejge Niddinger skjult sig i Krogene. Derimod fremtraadte Brodersind, Velvilje, gensidig Hjælp og Bistand overalt. Fremmede Mennesker, som aldrig havde set hinanden før, trykkede begejstret hinandens Haand, naar de mødtes paa Gaden. En ubeskrivelig Munterhed udbredte sig over hele Staden. Den gamle Matrosvittighed syntes at have forplantet sig til alle Indvaanerne, og der regnede Indfald og Spottegloser ned over Englænderne.«

Det er den 22-aarige Adam Oehlenschlägers Erindring om hin Mandag før Paaske; saaledes var Stemningen i Byen, da Europas navnkundigste Søhelt styrede ned gennem Sundet og noget før Middag lod

10 Linjeskibe i en Time. Han fik ikke biot 10, men 12 Linjeskibe og desuden 24 andre Sejlere-til dermed at overvælde vore Blokskibe, og Onsdag den 1. April om Eftermiddagen stod han Syd paa gennem Hollænderdybet, d. e. Øst om Middelgrunden, og ankrede Syd for denne Grund, der deler Sundet i de to Løb: Kongedybet, det vestlige langs Amagerkysten, og Hollænderdybet mellem Middelgrunden og Saltholmen.

Samme Dag, som Englænderne var løbet ind i Sundet, blev den sindssyge Konge Christian VII og hele Hoflet flyttet bort fra Amalienborg, der laa udsat under et Bombardement, til Bosenborg. Kun Kronprinsen blev paa Residenspalæet. I de højere Krese synes Stemningen ikke at have været saa frejdig som hos Byens Borgere. Flere af Ministrene var

Fig. 4. Willemoes paa Flaadebatteriet under Slaget paa Rheden.

meget ængstelige, og det hed sig almindeligt, at den største Del af Adelen stod paa Englændernes Side og var overbevist om, at det ikke kunde nytte at sætte sig til Modværge over for den truende Overmagt.

»Vi Studenter havde Vagter, dels i de yderste Gader, dels paa Amalienborg, hvis Beboere var flygtede. Nu stod i alle Etager store Vandbaljer; thi man frygtede et Bombardement, hvis Virkning vi Fredens Folk ikke kendte, men troede, at man nok kunde slukke Bomber ligesom andre Gløder. *) Om Tirsdagen havde et Korporalskab af mit Kompagni

da Morgenen gryede, laa »die ganze Armee totaliter geschlagen«, og jeg, som ikke nød Spiritus eller Vin, gik med dragen Sabel som konstitueret Korporal op og ned i Salen og holdt Vagt over de Faldne, indtil jeg hørte Afløsningen paa Trappen, og Folket kom i Vaaben. Vi trak da over Kongens Nytorv til vor Allarmplads, og midt paa Torvet mødte vi Prins Christian (senere Christian VIII) med sin Hovmester Holten (der ellers hørte til Korpset, og som uskyldigvis havde foranlediget en Del af Svireriet ved at sende os Mad og Vin). Prins Christian, for hvem vi saluterede, tog Hatten af og holdt en Tale, hvori

Fig. 5. Fællesgraven paa Holmens Kirkegaard for de Faldne i Slaget den 2. April 1801

saadan en Brandvagt paa Arveprins Frederiks Palæ (nu Prins Christians). Herre Gud, hvor der saa' ud! I nederste Etage sad Brand-Officererne og spillede l'Hombre; paa de brede Trapper menige Brandfolk, som drak Brændevin og spillede Tærninger, og i Stadsværelserne ovenpaa var vi. Vi gyngede paa Atlaskes Stole eller spillede Fjerbold eller endog drak. Den sidste Forretning drev alle saa troligt, at

*) Studenterne havde faaet det ærefulde, men farlige Hverv at løbe hen og tage Ildrøret ud af Bomberne, inden de sprang. Der naaede imidlertid ingen eller kun faa Bomber ind i Byen, saa Minervasønnerne slåp let fra Bestillingen.

han udbredte sig overmaade til vor Berømmelse, at -vi havde beskyttet hans Hus — Faderen levede endnu! Den löaarige Drengs Vigtighed var latterlig, og vi vidste bedre, hvor ilde vi havde tilredet hans Hus og slaaet en Lysekrone itu, saa vor Underofficer, en lystig Kumpan, Carl Weinholt, tabte Alvorligheden og brast i et Skrat og

hele Mandskabet som paa Kommando med. Prinsen satte Hatten paa, og vi marcherte videre.«

Nelsons Eskadre laa knap en halv Mil fra den danske Defensionslinjes sydligste Skib »Prøvesten«. Natten skulde benyttes til at oplodde den østlige Side af Kongedybet, thi alle Mærker var naturligvis ind-

dragne. Lad os høre, hvad vor Ven, Kadetten fra »Monarch«, fortæller.

»Ud paa Eftermiddagen den 1. April fik jeg Øje paa en Gig langt borte, som styrede ned imod os. I min Kikkert kunde jeg skelne flere Officerer i Fartøjet, og aller agterst saa' jeg en trekantet Hat paa tværs. Den var meget lavere end de andres Hatte. Jeg skyndte mig øjeblikkelig til den vagthavende Officer og meldte ham, at Lord Nelson kom om Bord, »for jeg havde set hans Hat«. Mine Ord fandt ikke synderlig Tiltro, før den gamle ternede Kavaj kort efter blev synlig, Snart hørte man en spinkel lille Stemme praje: »Monarch, ohøj!« og i den rigtige drævende Norfoik Dialekt bede os gøre klar til at lette. Senere hen paa Aftenen, da jeg kom om Bord paa »Elephant« (Nelsons Admiralskib under Slaget), fandt jeg en Mængde Officerer paa Skansen, og jeg hørte Lord Nelson give Ordre til en Del, som skulde lodde Farvandet langs de Danskes Forsvarslinje. Hans sidste Ord var:

»Er Deres Aarer omviklede (nemlig med Klude, for at gaa lydløst i Aaregangene), Gentlemen?«

»Ja, my Lord.«

»Meget vei! Skulde de danske Patroljebaade opdage Dem, maa De ro som bare Satan og slippe væk, saa hurtigt De kan.«

Da jeg gik tilbage fra Admiralskibet, blev der fra Amager (fra Strickers Batteri) kastet Bomber, som ingen Fortræd gjorde. En af dem faldt dog tæt ved Fartøjet.«

Ogsaa fra Batteriet opdagede man, at Beskydningen ingen direkte Virkning havde, men man tænkte ikke paa, at den dog vilde have forstyrret Fjendens Nattero og muligvis hans Lodninger i Farvandet. Nu gik denne for sig i al Bo; de danske Patroljebaade opdagede ikke de dristige Englændere, der var saa nær inde under Blokskibene, at de kunde høre Skildvagterne snakke med hinanden, og som loddede med Stok i Stedet for med det almindelige Blylod, der gjorde mere Støj, og Fjenden fik derigennem et Kendskab til det smalle Farvand, der blev af allerstørste Betydning for Slagels Gang. Desværre havde de Danske ikke Brandere i Beredskab, d. e. mindre Skibe, fyldte med Brænde, Tjære og andre brændbare Stofler, som man stikker Ild i og lader drive ned paa den fjendtlige Flaade, for mulig at bringe den i Brand. Det tilskrives Kronprins Frederiks humane Tænkemaade, at der ikke var gjort saadanne Brandere i Stand.

Natten gik saaledes altfor roligt hen for Fjenden. Om Bord paa de danske Skibe synes man derimod at have holdt Folkene ved Kanonerne hele Natten, saa de fik kun ringe Hvile. Da Dagen brød frem, kunde »Elephant«s Chef, Kapt. Foley, i hvis Arme Nelson 4 Aar senere skulde dø under Trafalgar, bringe Viceadmiralen den glædelige Efterretning, at han atter havde Lykken nied sig. Vinden var Syd-Ost og sønden Vande, den for ham heldigste Forening af Strøm og Vind, som tænkes kunde. — Lad os benytte Morgentimerne, før Kampens Tummel begynder, til at aflægge et Besøg paa vor Forsvarslinje.

Hovedstyrken i denne dannedes af Blokskibene »Prøvesten«, »Vagrien«, »Jylland«, »Dannebroge« og »Indfødsretten*, samt de to Linjeskibe »Sjælland« og »Holsten« »Dannebroge«, paa hvilket Defensions-

chefens, Kommandør Olfert Fischers Stander vejede, dannede Centrum. Syd for dette laa »Jylland«, »Vagrien« og »Prøvesten«, hvert med 50—00 Kanoner og c. 400 Mands Besætning. Nord for »Dannebroge« laa »Indfødsretten« af samme Størrelse. Alle disse Skibe var gamle og ikke i Stand til at holde Søen. De havde ingen Master, kun en Signalmast og en Flagstang med Dannebrog i Top. Linjeskibene havde Bejsning, men ingen Sejl, og førte 60—70 Kanoner hver. De 7 Skibe dannede ikke nogen sammenhængende Linje fra Trekroner til Prøvesten; for at stoppe Hullerne mellem dem havde man lagt 7 smaa Fregatter og Pramme paa 16—20 Kanoner

hver samt ei Flaadebatteri med samme Bestykning ind imellem, saa at hvert af Blokskibene sekunderedes af et eller to mindre Skibe. Inden for Batteriet Trekroner spærrede de to store Blokskibe »Elefanten« og »Mars« Indsejlingen til den indre Bhed, og inde paa denne laa den fra Tripolis-Affæren*) velkendte Kommandør Sten Billes sejlklare Eskadre, 2 Linjeskibe, 1 Fregat og 2 Brigger. Den skulde have ført en Konvoj til Norge, men blev holdt tilbage, da den engelske Flaade lukkede Søen , og laa nu desværre kun som Beserve paa Bheden. Desuden laa her 11 Kanonbaade. Den danske Styrke, der deltog i Slaget, havde i alt 630 Kanoner og 5200 Mand imod de sø- og krigsvante Briters 1206 Kanoner og Morterer samt 8885 Mand.

Til Kommandør Olfert Fischers sømilitære Evner havde man intet Kendskab. Han havde som de allerfleste af sine Officerer aldrig været i Ilden før, men havde et anset Navn som Sømand, da han i en forrygende Storm under Kap havde løbet Linjeskibet »Oldenborg« paa Land og reddet hele Besætningen, medens Mandskabet paa et Par engelske Skibe, der søgte at udføre samme dristige Manøvre, men blev slaaet i Stykker paa Kysten, for største Delen druknede i Brændingen. — Mange af Officererne var Kof-fardikaptajner og Styrmænd, som havde meldt sig til Tjeneste; Flaadebatteriet Nr. 1, der laa lige foran »Dannebroge«, blev ført af Marinens yngste Officer, den 17aarigc Sekondløjtnant Peter Willemoes. Navne, som faa eller ingen havde hørt eller agtet før, skulde, inden Sol gik ned, faa et By, der aldrig dør.

Kl. 0112 gav Nelson Signal til at lette. Da Kapt. Bisbrich paa »Vagrien«, som havde været i engelsk Tjeneste, saa' Signalet, vendte han sig til sine Officerer og sagde: »Lad os saa faa noget Frokost, mine Herrer! Middagsmaden er vi ikke saa sikre paa.«

De engelske Orlogsmænd, 11 Linjeskibe, 7 Fregatter og Korvetter samt 17 Brigger og Bombardér-skibe, havde snart deres Ankre hjemme. Morgensolen skinnede paa de hvide Sejl, der fyldtes af den friske Kuling, og de svære Masser gled frem, Fregatterne og de mindre Skibe ovre paa Vindsiden, Linjeskibene i Kølvandslinje med aabne Kanonporte og visende sine Kanoner fra alle tre Dæk.

*) Tripolis, som siden 1835 er en tyrkisk Besiddelse, var den Gang, ligesom de andre Slater pna Afrikas Nordkyst, Tunis, Algier og Marokko, et Slags Sorøverstat, som gjorde Handelen paa Middelhavet usikker og krævede Tribut af de Søfarende. Tripolis, som havde afsluttet en Fredstraktat med Danmark-Norge, brod pludselig denne 1797. Bille sendtes derfor til Middelhavet med en Fregat og en Brig, besejrede Sørøverne den 1G. Maj og skalfede Flaget respekteret.

»Da »Monarch« var det næstsidste Skib i Linjen, havde vi udmærket Lejlighed til at se de andre Skibe nærme sig Fjenden og begynde Kampen. Et skønnere og mere højtideligt Syn har jeg aldrig oplevet. »Edgar« førte an, og da hun nærmede sig, aabnede Batteriet paa Amager og 3—4 af de sydligste Blokskibe Ilden. En Orlogsmand under Sejl er alle Dage et herligt Skue, men under saadanne Forhold højner det sig, og man mangler Ord til at beskrive det. Vi saa' hende for fulde Sejl skyde frem under Fjendens Ild og manøvrere i den for at indtage sin Post. Vi overvældedes alle af en Følelse af Ærefrygt, og hele Skibet over taltes ikke et Ord. Kun Lodsens Kommando til Rorgængerne og disses Svar lod sig høre. Den Maade, hvorpaa Ordene blev sunget ud, mindede ikke lidet om Messen og Korets Svar under Gudstjenesten i en Domkirke og forhøjede ved deres Gentagelse Øjeblikkets Højtidelighed. »Edgar« fulgtes af »Isis« og »Russell«, der ledsagedes af Fregatten »Désirée«. Efterhaanden som vor Linje strakte sig Nord efter, aabnede flere og flere af de danske Skibe deres Ild, til der endelig, da Trekroners Batteri begyndte at spille, var almindelig Kamp over hele Linjen. Bombarderskibene med deres Tendere (Smaafartøjer med Ammunition) ankrede sønden for Kampskibene for at kaste Bomber ind i Byen. Fregatterne gik Nord paa for at angribe Blokskibene i Indløbet til Havnen, og Briggerne holdt sig parat til at dække en Landgang, naar en saadan skulde forsøges.«

Kadet Millard har haft et aabent Øje for Søslagets Poesi, og vi er ham taknemlige for hans Optegnelser. De danske Søfolk har sikkert ogsaa midt i Øjeblikkets Alvor haft Blik for det majestætiske Syn af Nelsons Flaade,

men har vistnok samtidig følt sig noget som fattig Per Eriksen over for den rige Fugl, der kom susende og brusende. Saa meget mere Tak skylder vi dem for, at de ikke blev forsagte, men netop flk den Trods, der sjmes at være vor Styrke Bag dem laa Byen og Landet, de skulde værne; i hele Hovedstadens Paasyn skulde de slaas til dens Redning. — Da Olfert Fischer Kl. 10V4 hejste Signal til at begynde Kampen, naar Fjenden kunde naaes, blev det hilst med et dundrende Hurra, og Kl. 10l/2 gav »Prøvesten«s Kanoner »Edgar« den første varme Hilsen.

Efterhaanden som de engelske Skibe kom op paa den i Forvejen nøje angivne Plads — et Par løb paa Grund, dog kun »Agamemnon« saaledes, at det ikke kunde tage Del i Slaget — stoppede de for ei Anker agter fra og holdtes under hele Slaget i samme Stilling ved Hjælp af dette og Vind og Strøm. Nelson, hvis Stander vajede fra »Elephant«, lagde sig midt i Linjen lige over for »Dannebroge«, saa de to Iløjst-kommanderende kom til at kæmpe mod hinanden.

Da Kanonaden begyndte, havde Kirkeklokkerne lidt i Forvejen holdt op at ringe til Højmesse, og i alle Kirker hørtes Kanonernes Torden, overdøvende Orgelspil, Salmesang og Præken. Paa alle Steder i Byen, hvor der var et Glimt at se af Rheden, stimlede Folk til; Tagsten løftedes af Taget, og Folk kravlede op i alle Kirketaarne, men Krudtrøgen trak ind over Byen og skjulte af og til fuldstændigt Kampen derude. Oppe paa Rosenborg gik den sinds-

syge Konge op og ned i en af Salene og raabte for hvert Skud, han hørte: »Vi vinde, vi vinde.«

Kronprinsen og hans Stab opholdt sig under Slaget paa Batteriet Sixtus. Han viste stor Koldblodighed under Kampen. Da en Bombe faldt tæt ved ham, udbrød han: »Den faldt os temmelig nær!« og blev rolig staaende.

»Jeg stod med flere Bekendtere paa Søkadet-akademiets Altan,« nu Bredgade Nr. 68, fortæller Øhlenschläger, »og saa' paa Slaget, som gik for sig ikke langt borte, lige for vore Øjne. Naar der blev skudt ti Gange fra de engelske Skibe, hørte vi det kun tordne én Gang fra Blokskibene. Ofte fløj en gloende Kugle fra Qvintus. Vi saa' hvert Øjeblik engelske Kugler hvisle ned i Bølgerne og bore sig matte i Sandet paa Kjrsten. Over vore Hoveder fløj Bomber som Lystraketter og sprang i Luften; kun meget faa naaede Land. Vi var alle i den mest spændte Forventning. Paa Altanen siod ogsaa en Mosait. »Nu taber de Danske!« udbrød han, da Blokskibene ophørte noget at brumme. »Hold Mund, Jøde!« sagde Prokurator Biering, som stod ved Siden af. Dermed var den Samtale endt.«

En Masse Mennesker gik ud til Bakken i Frede-riksberghave. Paa Vejen mødte de Bønderkaiie, som under Sang og Hurra drog ind for at hjælpe med til Byens Forsvar. Hver Klynge blev modtaget med Hurraraab og Svingen med Hatte. Oppe fra Bakken skelnede man, trods den store Afstand, tydelig Flagenes Farver. Blandt Tilskuerne stod en lille Skoledreng fra Christianis Institut paa Vesterbro og græd. Det var Christian de Thurah, hvis Fader faldt straks i Kampens Begyndelse som Chef for »Indfødsretten«.

Nede ved Toldboden stod en umaadelig Masse Mennesker og stirrede tavse ud i den tykke Krudtdamp, der undertiden spredtes, saa de opfangede et Glimt af et af Skibene. Ud af Taagen dukkede snart den ene Barkasse efter den anden, fuld af Døde og Saarede, medens Bomberne sprang omkring dem. Nogle lagde til ved Toldboden, hvorfra Staklerne blev baaret op til Frederiks Hospital; andre roede ind i Havnen og afleverede deres tavse eller jamrende Last til Søkvæsthuset. Men lad os tage Visen, som er lagt om Kampen efter Samtidiges Beretning.

Dengang, at de ved Kjøbenhavn med Admiral Nelson droges, Det var en høj Skærtorsdag — de bestilt' it' andet end sloges — Det Pust begyndt' ved Kirketid, da de ha'd' ringet sammen, Men Klokken den blev 3 saa vei, før Nelson han sa'e Amen. Og det var mig, og Jens og Per — fra een By alle tre — Og paa eet Skib — hed Provesten — der var vi ogsaa me'. Den Tid, at Klokken den var 8, og vi lia'd' faaet vor Dover, Da raabt' Kaptajnen: »Karle! Lad mig se, I ikke sover!« Og hvert det Skib, der kom forbi, det smed sin' Kugler til os, Tit sidst saa kom der tre med ét, og de blev liggen' ved os. De skod, og vi skød. Vor Kaptajn — jo, Lassen var 'et de

kaldt' ham,

Han raabt' for hver en Kugl', der kom: »Den maa vi ha'

betalt ham!«

De Kugler fløj saa tykt som Smul og peb, som var det

Hjejler,

De kom og slog os over End', som naar de spiller Kegler. Og midt paa Dagen ved en Pas, saa tumled Jens og Per, Jeg sukked' ved mig selv og sa': Nu ses vi aldrig mer. Saa blev vi ved at ponses saad'n, og det var ellers haa'dt, For Klokken gik til fir', og vi ha'd' ingen Middag faa't. Til sidst blev Engelskmanden ked af al den her Haand-

tering.

Vor Løjtnant tørt' sin Pand' og sa': »Hold inde med Chargering!«

Saa skred jeg i en Baad til Land og fik mig no'et at bid'

paa,

Jeg gik og aad', for der var it en Plet, at jeg kund' sidd'

paa.

Dér kom da En, jeg kendt', og sa': >Har Du væ't i Labeten?« Ja, lidt, sa' jeg. — >Daer,< sa'han, >de andre paa Lazareten.« Hva'? Hvem? sa' jeg. — >Ih, Per,« sa' han, >og Jens, Din'

Kammerater.« Saa er 'et it værd, sa' jeg, at vi staar her og prater; Jeg tænkt', at de var slaaet ihjel, jeg saa' jo for mine

Øwen (Øjne),

De tumled' over End'. Ih nu, da var 'et vei, de er løwen

(levende).

Men saa vil jeg derhen. — >Ja saa vil jeg gaa med Dig.« Men Gud bevar's, hvad der var fult, og it en Baas var ledig. I Forstuen laa de begge to, for de kund' it kom' længer', Og Folk de stod saa tæt omkring og gloed' og ga' dem

Penger.

Matroskorpset.

Og der stod store, fornem' Folk og Frøkener og Frower

(Fruer)

Og ga' dem. »Hillemænd!« sa' jeg, »da ska'jeg lov' I skover. Hvordan gaar 'et med Jer?« »Skidt,« sa' Jens, »jeg er af

med begge Fødder.« >Jeg med min Arm, velkommen Mads!« sa' Per. »Er 'et

Dig, der er der?«

Saa koldblodige og udholdende Folk havde Nelson aldrig før været ude for, og den Time, som han pralende havde lovet Sir Hyde Parker at ville ende Kampen i, fandt denne »forbandet lang«. Da han saa', at en Del af de engelske Skibe var komne paa Grund, og at de Danskes Ild vedblev med usvækket Kraft, medens han selv med Reserven ikke formaaede at krydse sig op til Undsætning, satte han Signal til Nelson om at standse Kampen

og trække sig tilbage. Men Nelson kunde ikke bekvemme sig til noget for ham saa uhørt som et Tilbagetog. Han satte Kikkerten for det blinde Øje og fortsatte Slaget.

Nelson selv havde i hæftig Sindsbevægelse over den uventet haarde Modstand udbrudt: »Det gaar varmt til, mine Herrer! Dog, jeg vilde ikke for Tusinder være noget andet Sted end her — mærk Dem det. Vi maa lægge en Time til eller to; disse Folk slaas udmærket.« Men den sydligste og svageste Del, som han havde overvældet med tredobbelt Overmagt, var endelig bragt til Tavshed. »Prøvesten« havde alene kæmpet med 2 Linjeskibe, 1 Fregat og 1 Brig, foruden at den havde faaet det glatte

Lag af hvert af de forbisejlende Skibe. Tre Gange var der udbrudt Ild i Skibet, men hver Gang blev den slukket igen, to Gange blev Flagmasten skudt ned, men Flaget hejst paa ny. Efter 4 Timers Kamp var Skibet sammenskudt, og af sine 58 Kanoner havde Kapt. Lassen kun 2 brugelige tilbage. Dem lod han fornagle; Krudtet blev styrtet i Søen, Flaget strøget og med saa mange Folk, som Fartøjerne kunde rumme, gik han i Land. Paa samme Maade gik det »Vagrien« og de 4 andre af Defensi-onens sydligste Skibe. Men kun som ubrugelige Vrag faldt de Fjenden i Hænde.

I Centrum var det ikke gaaet mindre varmt til. Allerede Kl. 111/g var »Dannebroge« kommet i Brand og saa forskudt, at Olfert Fischer, der var bleven

Livjæger. Fig. 6. Uniformer fra 1801.

saaret i Hovedet, flyttede sin Stander over paa »Holsten«. Da dette snart kun havde tre Kanoner tilbage, gik han endelig over paa Batteriet Trekroner. »Dannebroge«s to Hjælpere, Prammen »Hajen« og Flaadebatteriet, slog fra sig, efter at det brændende »Dannebroge« var drevet Nord paa under haardnakket Kamp. Den tapre, norske Løjtnant Møller paa »Hajen« maatte overgive sig, men Willemoes, der i tre Timer havde kæmpet med Admiralskibet, blev ved at slaas, saa at selv Nelson blev opmærksom paa hans Dristighed og Udholdenhed. Da en Tredjedel af lians Mandskab var saaret eller dræbt og hans Kanoner ubrugelige, kappede han sine Ankertove og lod sig med Strømmen drive Nord efter. Iler tørnede han uheldigvis paa »Sjælland«, der ligeledes maatte kappe og

Grund af Svagelighed, udbad sig Tilladelse af Kron prinsen — hos hvem han opholdt sig paa Sixtus — til at tage Kommandoen, men havde næppe sat Foden paa Dækket, før ogsaa han blev dræbt af en Kanonkugle

Et efter et blev Blokskibene opgivet, Kanonerne fornaglede, Krudtet styrtet i Søen og Mandskabet, saa vidt muligt, ført i Land. Dog kunde det ikke undgaas, at adskillige blev tilbage og toges til Fange.

Men Fjendens Skibe var ikke i bedre Forfatning. Mange af dem formaaede kun at benytte enkelte af Kanonerne, og 6 stod paa Grund, udsatte for Trekroners lid. De nordvestlige af de danske Blokskibe havde slet ikke været i Kamp endnu; Sten Billes Eskadre og de 12 Kanonbaade kunde rykke frem,

Fig. 7. Kongens Nytorv med Hovedvagten i Aarhundredets Begyndelse. Efter Maleri af Eckersberg.

drive med Strømmen. Endelig kom han fri og varpede sig, stadig beskudt, ind paa Indrerheden. Rothe naaede, med Flag i Top ligesom Willemoes, ind til Toldboden med sin synkefærdige Pram »Nyborg«, og Kjøbenhavnerne saa' her med Beundring et Eksempel paa det Mod og den Udholdenhed, hvormed der var bleven kæmpet. Alt det Opstaaende var skudt hort eller stod splintret tilbage, Sprydet borte, Masten skudt over, Sejl og Tovværk hang i Frynser, Kanoner og Raperter laa væltede imellem hinanden og mellem Dynger af Døde og Lemlæstede. Kort efter at »Nyborg« havde faaet landsat sin Besætning, sank den ved Toldbodtrappen.

Ogsaa Nord paa havde Kampen været haard. »Indfødsretten« s Chef, Kaptajn de Thurah, faldt, hans Næstkommanderende faldt, og Kaptajn Schrødersee, der for flere Aar siden havde taget sin Afsked paa

naar det skulde være. Nelson var i en meget vanskelig Stilling. Han havde handlet direkte imod sin Foresattes Ordre og maatte vente en endnu større Ødelæggelse paa sine Skibe, om Kampen blev fortsat. Han greb derfor til

en Rævestreg, for at redde sig ud af Klemmen, og afsendte et Brev til »Englændernes Brødre, de Danske«, at han, hvis Skydningen ikke standsedes fra dansk Side, saa sig nødsaget til at sætte Ild paa de tagne Blokskibe, uden at kunne redde de tapre Mænd, som havde forsvaret dem. Men dette snilde Brev — »i hvilket han taler som den, der har Magten i Hænde, ikke som den, der befinder sig i en mislig Stilling« — sendte han ikke til den danske Eskadrechef, der kendte Forholdene og paa det bestemteste maatte tilraade at fortsætte Kampen, men til den menneskekærlige Kronprins, der ikke, fra sin Plads paa Land, kunde bedømme Stillingen.

Medens en Parlaraentær overbragte denne Skrivelse, holdt Nelson Krigs raad otn Bord paa sit Skib; her indsaa man det umulige i at udføre den planlagte Landgang paa Trekroner og besluttede at benytte den gunstige Vind til at trække sig tilbage. Men det var et Spørgsmaal, om dette lod sig gøre, da 6 af de engelske Skibe stod paa Grund inden for Batteriets Skudlinje og Resten var i høj Grad medtagne. Nelsons Stilling var i Øjeblikke* fortvivlet, og da hans Parlamentær kom om Bord igen tillige med en af Kronprinsens Adjutanter, hejste han hvidt Flag paa Stortoppen, inden han havde vekslet ét Ord med Adjutanten, der ikke var bemyndiget til at slutte nogen Vaabentilstand, men skulde bede om Forklaring paa Nelsons oven omtalte Brev.

Men hvis Kronprinsen ikke havde haft en ulykkelig Lyst til at raade selv, vilde han have bedt den danske Øverstkommanderende, den tapre Olfert Fischer, og ikke Fjenden, om Forklaring, og saa vilde han have faaet til Svar: Den gamle Ræv søger kun at vinde Tid for at redde sine Skibe fra at blive skudt sønder og sammen.

Ved Kronprinsens utidige og ukloge Indblanding gik de Danske tabt af Sejrens Fordele. Endogsaa Sejren selv søgte Nelson at gøre os stridig, men det er en uomstødelig Kendsgerning, at Helten fra Abu-kir, ved med fuld Kraft at overvælde og knuse den sydlige Del af den danske Forsvarslinje, havde mødt en saadan Modstand, at han ikke formaaede at lage det op med den nordligste Del, der i kun ringe Grad havde været i Ilden, og blev tvungen til at bede om Vaabenstilstand.

Mellem Kl. 3x/2 og 4 fik Olfert Fischer Ordre til at standse Skydningen. Slaget var endt. Enkelte Skud faldt endnu fra Skibe, som ikke havde set Signalet, og lidt senere sprang det brændende »Danne-broge« i Luften med et Brag nogle hundrede Alen uden for Trekroner.

Spændingen mellem Kjøbenhavnerne, som fra Land fulgte Slagets Gang, var vokset for hver Time, der gik. Og da Baaden med det let kendelige hvide Parlamentærflag styrede over Indrerheden og ind til Langelinje, hvor Kronprinsen nu befandt sig, syntes det utrolige jo at være sket, at Helten fra Abukir var bleven standset i sin Sejersgang af en Række gamle Skibe, bemandet med danske og norske Søfolk. Der blev en Jubel uden Lige. Folk, der fra et eller andet højt Stade havde fulgt Begivenhederne, maatte udkramme deres Viden for andre, da de kom ned. »Klokken 4 var Slaget forbi,« fortæller Øhlenscliläger, »og Nelson sendte en Parlamentær i Land for at foreslaa Vaabenstilstand. Vi var alle glade og gik hjem for at spise vor Skærtorsdagskaal. Nede paa Pladsen var en Mængde bevæbnede Borgere. En lille jovialsk Mand med Kokarde paa den runde Hat, med Sabel ved Siden, Patrontaske paa Ryggen og Gevær paa Skuldren stod imellem de andre og spurgte mig, da jeg kom ned fra Altanen og gik forbi: Nu, hvorledes er det løbet af? — Ak, min kære Lands-mand, raabte jeg og trykkede hans Haand, Gud staar os bi, vore Brødre har kæmpet som Løver. — Jeg vilde have tait mere med denne vakre Lands mand, men en Student af mit Bekendtskab trak mig i Ærmel og hviskede mig i Øret: Er du gal at tale paa offentlig Gade med den Karl? Det* er jo Prins

Kørud! (Værten i et berygtet Hus). — Jeg kender ham ikke, svarede jeg leende, han være, hvo han vil; i dette Øjeblik er vi alle Danske og alle Soldater!«

Dagen efter saa Kjøbenhavnerne Lord Nelson køre fra Toldboden til Amalienborg til Audiens hos Kronprinsen, hos hvem han strømmede over af Lovtaler over de Danskes udmærkede Modstand. Men over for de danske Mænd, der skulde forhandle med ham om Vaabenstilstandens Forlængelse, optraadte han ganske som Sejrherre og stillede saadanne Betingelser, at . det saa' ud, som Kampen skulde bryde ud paa ny. Man havde tænkt sig

Muligheden af dette og havde lige fra den 2. April rastløs arbejdet paa Skibene, Holmen og dens Batterier og Langelinje; Befolkningens Stemning var udmærket; kun i visse højere Krese viste der sig vedvarende Forsagthed, og Kronprinsen udbrød en Dag: »Jeg ved ikke, hvorledes det kommer sig, men jeg ser intetsteds Forsagthed uden paa deres Ansigter, der er nærmest om mig.«

De engelske Admiraler havde imidlertid ikke Lyst til endnu en Dyst, og efter mange Uforskammetheder og megen Overmod fra Nelsons Side blev der den 9. April, efter at der var kommet Underretning om den russiske Kejsers Mord, sluttet en Vaabenstilstand paa 14 Uger. Danmark forpligtede sig til i dette Tidsrum at fratræde den væbnede Neutralitet.

De Danskes Tab i Kampen var 370 Døde og 665 Saarede, 106 døde senere af deres Saar; de 1779 Mand, der i de forskellige Skibe var faldet Englænderne i Hænde, udleveredes efter Vaabenstil-standen. Blokskibenes Tab var for intet at regne, da de intet duede. Trods Nelsons Iver for at bjærge dem og bruge dem som haandgribelige Vidnesbyrd om sin Sejr, som Sejrstrofæer, maatte de alle efterlades. Tabet af de to Linjeskibe var værre. »Sjælland« maatte til Nelsons store Ærgrelse ogsaa brændes, det havde 27 Grundskud, Kanonerne var ubrugelige, hele Bagbordsside og Boven var indskudt, Masterne faldefærdige, Underræerne nedskudte, Spil og Ketting-pumper ødelagte. Den eneste Erobring, Englænderne kunde sende hjem, var »Holsten«, der blev omdannet til Hospitalsskib for Hjemrejsen under Navnet »Nassau«.

Paaskedag blev i Regn og Rusk, men under umaadelig Deltagelse, de Faldne begravede i en stor Fællesgrav paa Holmens Kirkegaard. Skuespillerne Rossing og Knudsen fra det kongelige Teater sang med et stort Kor en hertil digtet Sang.

Paa gammel nordisk Vis kastedes en Kæmpehøj op over Graven; den beplantedes med Gran, og en Sten blev sat med den Indskrift:

Den Krans, som Fædrelandet gav, Den visner ej paa falden Krigers Grav.

Men ogsaa de Levende mindedes med Taknemmelighed. En Guldmedalje uddeltes til Officererne, undtagen til to, som havde vist sig fejge om Bord i »Sjælland«, en Sølvmedalje med samme Præg til Underofficerer og Menige. I Løbet af Aaret indsamledes der i frivillige Gaver til de Saarede og deres Efterladte over en halv Million Kroner. Ukendte Givere tilstillede enkelte Mænd, som særlig havde udmærket sig, større eller mindre Pengesummer, for hvilke de opfordredes til at lade slaa en Medalje til Minde om Slaget, for hvilke Gaver der altid frembåres Tak-

sigelser i Aviserne. I disse læses ogsaa mer eller mindre vellykkede poetiske »Tanker« ved den eller dens Død, hvorimod man kun i ringe Grad privat har anmeldt de Faldnes Dod. Da ogsaa saadanne Dødsanmeldelser yde Bidrag til Tidens Karakteristik, anfører vi et af de faa, der findes.

At min gode Son Hans Holm Wædelée, Sóccadet og Maanedslieutenant, blev ved et Kugleskud dræbt i Søeslaget ved Kjøbenhavn d. 2den April d. A., 18 Aar gammel, det bekendtgiøres herved for hans Velgørere, Lærere, Slægt og Venner. Skiønt inderlig bedrøvet over en god og haabefuld Søns Død, er det hans Forældres og Sødskendes Trøst, at vi ved sikre Efterretninger fra paalidelige Personer ere underrettede om, at han, som et ungt Menneske, paa en hæderværdig Maade opfyldte sin Pligt og døde med Ære paa sin Post. Tiustrup den 10. April 1801.

S. Wædelée.

Danmarks gamle Søkrigerære, skrev Olfert Fischer i sin Rapport til Kronprinsen, lyste den Dag i utrolig Glans, og han formaar ikke at fremhæve nogen enkelt Skibschef for de andre. Alle har anstrængt sig for at opfylde, hvad de skyldte den kongelige Tjeneste. Saa nøgternt udtrykte man sig den Gang! Men Kjøbenhavnerne, og siden hele det danske Folk, kastede en særlig Hyldest paa to Mænd, den uforfærdede Lorenz Lassen fra »Prøvesten«, der

havde taget den første Torn, og den 17aarige Willemoes. Sandsynligvis Dagen efter Slaget skrev denne følgende Brev til sit Hjem i Odense:

Kære Forældre, Søskende og Bekendtere!

Jeg har kuns lidt Tid, men jeg synes dog at burde anvende et Øjeblik til at lade Dem vide, hvorledes det er gaaet mig. Jeg har gudskelov hcele Lemcr endnu, som jeg mindst formodede at beholde; thi jeg havde omkring mit lille Batteri Admiral Nelson og tvende Engelske Orlogsskibe foruden, som uophørlig fyrede, Baade med Skraasække, Kugler og Knipl er. Jeg gjorde min Pligt og er ogsaa bleven Belønnet af Cronprindsen og Admiralen samt af alle mine Colleger med, at jeg havde staaet mig brav, og at de havde aldrig Troet, at jeg havde sluppen (med) Livet, og da jeg kom ombord til Kmhr. Bille, forestillede han mig for endel af sine Bekjendtere med følgende Ord: Jeg har havt udkik med Flaade Batteriet heele Bataillen og har seet, at Lieut. Willemoes har staaet sig excelent. — i største Hast. — alle Hilses

Deres lydigste Søn

P. Willemoes.

At den unge Løjtnant blev Dagens Løve hos Byens unge Damer var en naturlig Ting, og ikke for intet begynder Grundtvig sit skonne Digt om Skær-torsdagshelten med Strofen:

Kommer hid, I Piger smaa.

Ogsaa Lorenz Lassen gjorde Indtryk paa Kvinderne, men det var af en anden Art. Det er et ægte kjøbenhavnsk Udtryk for den brave Sømands Popularitet, en Æresbevisning, der var mere værd end Medaljer og Ridderkors, thi den kom fra hans Bysbørns Hjerte: Naar han paa sin Vej til Holmen

kom forbi Fiskekællingerne ved Gammelstrand og Sælgekonerne paa Gadehjørnerne, rejste de sig op, alle som en, og nejede for »Prøvesten«s Chef.

Man har kaldt den 2. April vor Hædersdag, men den er andet og mere, thi Danmarks Historie har mange Hædersdage. Den 2. April er vor nationale Fødselsdag, eller om man vil, vor nationale Gen-fødelsesdag. Kanontordenen i Kongedybet fremkaldte hos det danske Folk en Følelse, »der som en Vaarvind bruste gennem Folkesindet«. Det var Fædrelandskærligheden i dens moderne, poetiske Form, Kærligheden paa en Gang til vort Folk, til

Borger-Officcr. Landeværnet,

Fig. 8. Uniformer fra 1801.

vort Land og dets Natur, til det Land, som vore Fædre har værnet, om hvis Kyster, i hvis Fjorde og Dale, i hvis Skove og Heder, paa hvis Bakker og Høje det har udført sine Bedrifter, — de Bedrifter, som er vor Historie, vort Lands Historie. Det gamle Mod var ikke borte; Oldtidens Heltekraft ikke død. Den daadrige Fortid var bleven kaldt til Live igen, dens afblegede Minder havde faaet fornyet Glans. Den 2. April skabte det ideale Billede af Danne-broge, vajende i Krudtdamp og Kanonernes Glimt, højt over det blaa Hav.

De Ældre talte — som selv Olfert Fischer — om Officerernes Anstrængelser »for at gøre alt, hvad de skyldte den kongelige Tjeneste.« De Yngre følte det dybere og rigere; for dem var Synet af Flaget nu det samme, som Tricoloren for Franskmændene;

Flaget var ikke længer Udtrykket for den kongelige Tjeneste, det var et Udtryk for noget større og mere, for Fædrelandet, og det var for det, man sloges og sloges med Begejstring.

slag og selv Søslag, hvori Drengene var baade Ryttere og Heste, baade Skibe og Bomber. I ethvert Slag sejrede naturligvis de Danske, medens Englænderne led de frygteligste Nederlag. Slaget paa

Fig. 9. Faksimile af den Forside af »Berlingske Tidende«, hvori Slaget den 2. April tørt berettes.

I Hovedstaden føltes Virkningerne af den store Kamp naturligvis stærkest. Men helt ud over Landet bredte Bevægelsen sig. Krigen med England, fortæller en Skoledreng i Slagelse, B. S. Ingemann, foranledigede her Rustninger og Øvelser, bele Felt-

11 23

Kjøbenhavns Rhed maatte som elektrisk gennemryste Danmark. Selv hos den mindste Skoledreng i Landet fremkaldte det en uforglemmelig Virkning. Det var, som om den Folkebevidsthed, der i 80 Aar havde slumret i fredelige Drømme, ved et eneste mægtigt

Tordenbrag var bleven vækket. De Abrahanisenske Krigssange, i første Linje den bekendte: Vi alle Dig elske, livsalige Fred, klang nu fra alles Læber. Det nye Aarhundredes poetiske Aand var ligesom bleven N vakt ved hint Skærtorsdagsbulder. Det var et Lysglimt i Skolelivet som i det lille Købstadsliv og i hele Folkelivet.

Trykkefriheden var bleven ophævet i det sidste Aar af det svundne Aarhundrede, og dermed var der sat en Stopper for almindelig, aaben Diskussion om alle offentlige Forhold, om al Politik. Slaget paa Rheden flk derfor desværre ikke den vækkende Virkning for det offentlige politiske Liv, som det vilde have faaet under friere Forhold. Men saa meget større for det nationale og litteraære; de to Mænd, der har haft den største Betydning for det nationale

de jyske Studenter af Hensyn til Uniformen maatte aflægge en Prydelse, de synes at have været ene om, et Par store Messingkamme, som de bar for at holde Styr paa Haaret.

»Jeg var en Aften gaaet meget tidlig til Sengs, fortæller Oehlenschläger, fordi jeg var træt af den gentagne Morgentjeneste — han var Kommander-sergent og bar som saadan en Sølvepaulet. — Ligesom jeg ligger i den sødeste Søvn, bliver jeg pludselig vakt af en Tromme. Nu var der sagt os, at saa snart der blev slaaet Generalmarche, skulde vi paa Øjeblikket væbne os og forsamles paa Ridebanen, thi da var enten Fjenden i Land, eller Staden blev bombarderet. Næppe hørte jeg altsaa Trommen, før jeg raabte: Nu er Timen kommen, det gælder Konge og Fædreland, i Guds Navn, uforsagt! Jeg havde

Kjøbenhavnsk Postbud fra Aarh. Beg. I Haanden bar han en Gongong, hvorpaa han slog for at melde sin Ankomst.

Fig. 10. Kjøbenhavnske Gadefigurer.

Politibetjent fra Aarhundredets Begyndelse.

Livs Udvikling, fik begge sit Præg af hin Dags Kamp, og gennem Oehlenschlägers og Grundtvigs Digtning er Luftninger fra den pludselig rejste, mægtige Storm naaet helt ned til vore Dage, nordiske, havsalte og friske.

Først ud paa Efteraaret blev der sluttet endelig Fred, hvorved de skandinaviske Riger maatte følge Ruslands Politik og anerkende Englands Ret til at undersøge Handelsskibene. I den første Tid efter Slaget var der stadig Uro i Luften, og Borgerskabet og de frivillige Korps, som. var blevne oprettede, vedblev Vaabenøvelserne. Kl. 6 om Morgenen stillede Studenterne paa Ridebanen ved Christiansborg; de havde faaet Uniform, mørkeblaa Trøje med sort Fløjels Krave og Opslag med hvide Snore, mørke-graa Benklæder med sorte Snore og rund Hat med ombøjet sort Fjer og Kokarde. Det maa antages, at

allerede faaet Benklæder og Støvler paa og skulde til at omgjorde mig med Sværdet, — da det trommede igen. Det var Tappenstregen, som hver Aften gik gennem Vestergade! Ak, med hvilken salig Følelse smuttede jeg i Sengen igen og overgav mig til den uforstyrrede Søvn.

Før havde vi næsten alle maattet gøre Tjeneste paa fastende Hjerte, thi de fleste af os var ikke i Stand til at faa noget at vederkvæge sig paa saa tidlig om Morgenen; men nu blev der en Marketender ansat i Løngangen (Buegangen) ved Ridebanen, hos hvem man kunde gøre sig til gode og faa en Tvebak og en Kop Te, naar man havde 2 Skilling. Jeg havde dem ikke altid. Rigtignok var Teen saa tynd, at man næsten ikke kunde smage den,

og til Sukkeret mærkede man heller ikke meget, men for Hovedsagen var der sørget, thi Mælkevandet var

Sjakkerjøde paa Kjøbenhavns Gader fra Aarh. Begyndelse.

kogende hedt, og saaledes kunde man da varme sig indvortes.

Hen paa Foraaret saa' man Studenterkorpset marchere ud til Øvelser paa Nørrefælled. Naar saa

Strabadserne var forbi,

blev Geværerne sat i Pyramide, og Mandskabet flk en Hviletime

inden Hjemmarchen. Mødre, Fædre og Kærester gav da Møde derude, og naar Musiken — det var lutter Kapel-Musici fra det kgl. Kapel, der frivillig gjorde Tjeneste ved Korpset — spillede en Dans , saa greb en og saa greb hundrede hver sin Dame og valsede rask om paa Grønsværet. Der stod de værdige Fædre med Trekanthatte, Paryk og

gule Nankinsfrakker, ærlige Landsbypræster, der var vandrede ud for at fryde Hjertet ved at se paa Heltesønnerne. Min Fader, fortæller en, var ogsaa iblandt dem, og Studenterne omgav disse Nankinsfrakker i en tæt, men tørstig Klynge, og Marketender-Ma dammerne var straks ved Haanden med Varerne, som den Nankins Papa betalte. Min Fader slåp ikke med ringere end en halv Snes Daler, som han leende pungede ud, men sagde dog siden: Der kommer jeg ikke mere. En stor Sang, et hjerteligt Hurra for Danmarks Døtre og for vore og deres Fædre og Mødre skingrede ud over Fælleden, — og vi marcherede hjem.«

Den krigerske Aand, der havde grebet alle, var forbundet med en ikke ringe Del Frihedsfølelse, som særlig kom til Orde i den akademiske Stand, og som Konsistorium ikke fandt Behag i. Da Studenterne tog Undervisning i Hugning, da de sleb Sablerne, og man talte om et Par Dueller, der var i Gære, og selv Teologerne mødte paa Forelæsningerne i Uniform og med klirrende Sabel, blev Korpset opløst, og kun Bahbek og Begensbudene saas i det følgende Aar i Studenteruniform. De fredelige Sysler fortrængte i Løbet af Sommeren den krigerske Idræt, og snart gik alt igen i de gamle Folder.

Fig. 11. Herredragt med Kravestøvler.

og vævede til eget Behov. Da forstod alle, hvorfor November hed Slagtemaaned, den umiddelbare Forbindelse med gamle Tider var i en ganske anden Grad vedligeholdt end nu. Lad os se, hvad en Mand med et senere viden om berømt Navn fortæller om sin Barndom, der ganske vist faldt paa Bornholm, men denne 0 var den Gang ikke nogen fjernere Landsdel, end Landets øvrige Provinser, og den lille Johan Nikolai Madvigs Barndom var i alle væsentlige Punkter som andre danske Drenges i Købstæderne og paa Landet.

»Den hele .Husstand samledes til alle Maaltider i det Værelse, der paa engang var Dagligstue og Spisestue og opvarmedes af en dygtig Bilæggerovn; dog var den ene Halvdel deraf ud mod Gaden forbeholdt mine Forældre, som spiste Middagsmaden der ved et eget Bord med os Børn, medens min Fader til andre Dagstider sammesteds talte med Besøgende og om Aftenen læste og skrev eller spillede et Parti Piquet med min Moder eller min ældste Broder og i sin sidste Levetid med mig. Morgen og Aften spiste Børnene med Tjenestefolkene i den nedre Ende af Stuen de samme daglige Better. De mindste Børn sov, naar Slagbænken i Forældrenes Sovekammer ikke kunde optage dem, i Pigekamret, de lidt mere voksne Drenge stundom i det om Vinteren bitterlig kolde Karlekammer med Stengulv. Om Vinteraftenerne kartede og spandt Pigerne i samme Værelse under min Moders Tilsyn og Deltagelse omkring et fælles paa en høj Træopsats stillet Lys, og

Det jævne dagligdags Liv i Danmark, og man kan vist sige i Norden, har undergaaet større Forandringer i det sidste Aarhundrede end i de foregaaende tre Aarhundreder. I Købstæderne som paa Landet dannede hver Familie en lille Verden for sig. I hver Gaard bryggede og 'bagte man, spandt

Fig. 12. Dragter fra Aarene 1806—12.

Billedet af hele denne Virksomhed under alle Slags munter og alvorlig Samtale og Fortælling, ja stundom Sang,

er ofte fremtraadt for min Erindring, naar jeg læste den latinske Forfatter Livius' Skil-

dring af Lucretias og hendes Terners sildige Ar-bejden med Ulden ved Lys. Væven stod derimod i Pigekamret, men brugtes ofte og tilsaas altid af min Moder. Jeg lærte med mine Sødskende at kencfe det hele regelmæssige Kresløb igennem Aarets Tider af Bagning, Brygning, Brændevinsbrænden, Slagtning med tilhørende Saltning og endelig Lysestøbning, thi hvert større Hus besørgede alt sligt hjemme, kun den jævnere Mand eller de Fattige benyttede de meget lidet fremtrædende Haandværks-drivende ved f. Eks. at bringe den hjemmelagte Dejg til Bageren; Bagerens Opgave var da væsentlig at bage for andre, kun i ringe Omfang at bage Brød til Salg. Talrige Smaaejendommeligheder ved den bornholmske Husholdning ligesom ved Husets Udstyr og Møblering rinder mig herved i Minde, men jeg skal indskrænke mig til at nævne to. Paa en bestemt Tid af Aaret sendtes Tjenestekarlen og to lejede Mænd med Heste og Vogne og forsynede med tilstrækkeligt Mundforraad ud i Højlyngen, hvor de under nogle Dages Bivouakering skar (afskrællede) et betydeligt Antal Fladtørv og tillige huggede Lyng, stundom paa en lille, for Aaret købt Plet i Almindingen, hvor den skaanede Lyngvækst var langt frodigere; ved deres Tilbagekomst med det indvundne Forraad af adskillige Læs, erhvervede i vaadt og koldt Vejr med en Del Besvær, vederkvægedes de med en rigelig Forplejning, hvori vi Børn med Glæde deltog.

Naar det første Slædeføre var lagt ved Vinterens Begyndelse (og Sneen lægger sig tidligere og holder sig bedre paa Bornholm end i Sjælland), udsendtes derhos aarle om Morgenen 3 store Slæder til Fiskerlejet Snogebæk paa Sandstrøget Syd for Nexø og kom om Aftenen, stærkt belæssede med Sand, hjem efter en ofte for Folk og Heste meget anstrængende Tur over Bakker og ad daarlige Veje, hvor da Modtagelsen var ligesaa varm. Sandet var foruden til andet Brug nødvendigt til den idelige Bestrøen af de fejede Gulve; et Gulv uden frisk Sand ansaas ikke for pynteligt. Stranden ved Svanike leverede kun grovt Grus. — Til virkelig Deltagelse i Bedriften kaldtes de ældste Sønner om Sommeren ved at sættes til at vogte Køerne. Jeg selv ydede dog kun i ringe Grad denne Tjeneste, da jeg først var for lille og siden fandtes brugbar i anden Retning, rnen jeg ledsagede ikke sjældent mine Brødre derved og erindrer endnu, hvorledes jeg paa en over Marken løbende Vej ivrig byggede Fæstningsvolde af Støv og besatte dem med Ærtebælge som Kanoner, thi krigerisk var Tiden.

Vi Børn opdroges trods al Kærlighed i gammeldags strenge Former. At sige »du« til Forældrene var aldeles uhørt; sædvanlig brugtes i Tiltalen tredje Persons Form (»vil Moder,« sjeldent: »vil hun, Moder«), og jeg beholdt senere hen temmelig længe denne Form i Brevene til min Moder, da jeg vidste, at »du« forekom hende fremmed. Endnu i 1840, da min Moder første og eneste Gang besøgte Kjøbenhavn og saa mine Børn, bemærkede hun, at deres Tiltale til mig forekom hende underlig, men hun vænnede sig dog meget hurtig til Børnebørnenes kærlige »du.« *)

•) »Tidernes Tone,« skriver en anden Samtidig, »Kulturen, hvad man vil kalde det, havde dengang (1794 i Kjøbenhavn)

Vi spiste staaende ved vore Forældres Bord med Undtagelse af de ældste, voksne eller næsten voksne Brødre. Vor daglige Fodbeklædning var Træsko, til hvis Forfærdigelse en Træskomand aarlig opholdt sig nogle Dage i Huset. Legemlig Tugtelse anvendte min Fader ikke, fordi han engang havde overilet sig mod et af sine ældste Børn i denne Retning, men han overdrog ikke sjældent min Moder at straffe os paa denne Maade. Jeg selv, der var føjelig og godmodig og unægtelig indtil en vis Grad Kæledægge, erindrer dog kun to Gange at have faaet Hug af min Moder, den ene Gang med en varig Eftervirkning. Det var ikke usædvanligt, at man krydrede Rugbrød, der gaves Børn, med lidt Brændevin istedetfor med Smør (»Brændevinsbrød«), og jeg havde faaet Smag for denne Spise; da det nu der-

Fig. 13. Dragter fra 1812—20.

hos var Skik, at der bødes Folk fra Landet, som kom i Forretningen til min Fader, en Snaps, og der ofte blev en Levning tilbage i Glasset, sneg jeg mig oftere til at tømme disse Levninger; derved var jeg engang bleven beruset

og faldt staaende i Søvn med Armene lænede i en Vinduesfordybning; min Moder kom til og opdagede ved et Forhør Tilstanden og dens Aarsag, hvorefter fulgte en alvorlig Revselse

endnu ikke medført, at det Ord helst i en gammel

Mands Mund til en ung, havde noget skurrende; »han« var da det sædvanlige Ord, som de fleste Foresatte brugte til deres Underhavende og de Fornemme til hinanden indbyrdes, og Ordet »De« eller den Underlighed, at man skal tale til en Person, som om han forestillede flere, havde Tyskheden endnu ikke faaet saa meget indført iblandt os. Nul derimod (c. 1808) vil en Haarskærer eller ^Tjener næppe taale det Ord »han«, og siger man til en Tjenestepige »hun«, er hun ikke bange for at spørge, hvem der er lians hun.»

med min Faders Ridepisk. Yderst nedslaaet over den uvante Beskæmmelse gjorde jeg, der dengang næppe var mere end 11 Aar gammel, mig selv det Løfte aldrig at smage Brændevin, et Løfte, som jeg i mangfoldige Aar holdt aldeles bogstavelig og siden af Føjelighed kun har brudt i yderst ringe Grad, ved egentlig dansk Brændevin saa godt som aldrig.

Ved Siden af Opdragelsens Krav paa ærbødig Lydighed gik dog, som omtalt, en inderlig gensidig Familiekærlighed, der sjeldent fremtraadte tydeligere, end naar vi Børn i varme Sommeraftener lejrede os paa Husets Trappe omkring Fader og Moder, den første med sin Pibe, alle lyttende til de Raab, hvormed fra alle Sider Vogterdrengene drev Kvæget hjem. Lige over for os legede lystige Skader i en lang Række Kirsebærtræer i Genboens Have, i hvis

den mere fremskredne Udvikling vei til Dels forandret Forholdene. Den gamle Landhusholdning, som man endnu langt senere fandt i Købstæderne, med sit store Apparat kunde ikke føres i en By med over 100,000 Indbyggere*) sammentrængt inden for de gamle Volde, thi Bebyggelsen ude paa Broerne var kun yderst ringe. Indtil 1795 havde Byen bevaret en stor Del af sit gamle Præg, særlig en Mængde smalle og krumme Gader samt endnu smallere Gange. Men den store Ildebrand i nævnte Aar havde ryddet stærkt op i de ældste Dele af Byen, — til Gengæld havde den fremkaldt en ejendomme-Bebyggelse, som i Begyndelsen af Aarhundredet gav Kjøbenhavn et eget Præg, idet der paa Slotspladsen var opført en hel By for de Brandlidte, med rigtige Gader og Butiker. — Trods alle gode Forsætter om

Fig. 14. Stue med Møbler i Empirestil.

Hegn man havde sagt os, at der var en Sten, der vendte sig, hver Gang den lugtede varmt Brød, uden at vi selvfølgelig kunde finde denne mærkelige Sten. Jeg nød det særlige Fortrin at være min Faders hyppige Ledsager paa hans jevnlige Vandringer igennem hans Sædemarker og Enge. For at lege i fri Luft med jevnaldrende Kammerater lagdes der os, naar vi var komne ud over de første Aar, ingen Hindring i Vejen, og Standsforskel gjorde sig her slet ikke gældende. Kun et Par Huse var det paa Grund af Beboernes Smuds og Usædelighed eller Tyvagtighed forbudt os at betræde, ligesom vi ikke maatte have Omgang med Børnene derfra. Jeg erindrer, med hvilken Medlidenhed jeg betragtede en fattig og berygtet Enkes af alle skyede Børn, ægte Smaabilleder af Pariastanden.«

I Hovedstaden med dens tætte *Beb}rggelse havde

at bygge efter Sundhedens og Brandsikkerhedens Regler, var det dog kun enkelte Gader, der blev bredere, enkelte sammenbyggede Kvarterer, der unddroges fra Bebyggelse, og Kjøbenhavn blev efter som før Branden en gammeldags By. Brolægningen var næppe stort bedre, end 200 Aar i Forvejen,- intet Fortov og en eller to Rækker af Rygsten midt ad Gaden. Var denne saa bred, at to Vogne kunde komme forbi hinanden, kunde Fodgængere eller Folk, der blev baaret i Porte-chaise (Bærestol), faa Lov at holde sig paa Stenene; hvor Gaden ikke var saa bred, og det var ikke altid Tilfældet, maatte

*) Til Sammenligning tjener, at de største Byer i Landet efter Hovedstaden, Odense, Aalborg og Helsingør, kun

havde 5—6000 Indbyggere hver. Altona 23,000, Flensborg 13,000, Bergen 18,000, Christiania 9000, Stockholm 76,000, Hamborg 116,000.

Fodgængere vige ud i Gadens bundløse Dynd for hver Vogn, de mødte. Fejeskarnet lagdes i Mødding paa Gaden og gennemrodedes af Kludesamlere og af Hunde, som Byen den Gang var overordentlig rig paa. /\ Hundedagene gik Natmanden rundt med sine Folk, bevæbnede med Knipler og slog alle løsgaaende Hunde ihjel. I Sommeren 1801 maatte ikke mindre end 815 Hunde lade Livet i Kjøbenhavn.

Gaderne i Købstæderne fik en egen Karakter ved de mange forskellige Skilte, hvormed de forskellige Haandværkere gav sig til Kende for Kunderne; særlig Skiltene paa de forskellige Lavshuse var store og kunstfærdige, mindre anselige for de enkelte Haandværkeres Bøder eller Butiker, en Saks for Skræderne, en Støvle for Skomagerne, en Nøgle for Laase-, eller som de den Gang hed, Klejnsmedene, en Bog for Bogbinderne

Boder paa Fortovene; Sælgekoner, Visekærlinger, Jødedrenge med Piskebaand, Lirekassemænd og blinde Sangere lod sine Stemmer høre og samlede altid et interesseret Publikum.

Og dette Gadeliv var langt mere broget alene paa Grund af Befolkningens Paaklædning, end det, vi kender nu om Stunder. Naar Omegnens Bønder kom til Staden, var de altid iført mange forskellig farvede Kofter eller Trøjer, den ene over den anden. Paa Hovedet bar de den saakaldte Kabuds, som i haardt Vejr kunde slaas ned over Ørene; paa Fødderne bar de Træsko. Fynboerne optraadte i Reglen med Frakker. Fruentimmerne

— thi dengang brugte man aldrig Ordet Kvinderne

— bar flere Skørter over hinanden, de yderste af Klæde eller Vadmel, og paa Hovedet de sædvanlige

o. s. — Ting, som vi jo kender endnu til Dels, men i langt mindre Maalestok. De eksaminerede Barberer havde tre Bækkener, selv Jordemødrene skiltede med et Billede af en Kvinde med et spædt Barn paa Skødet. Gaderne — som oplystes ved Aftentide af melankolske Tranlamper, »dog kun, naar det ej var Maaneskin« — var dengang Skueplads for et langt mere udviklet Folkeliv end i vore Dage. Om Aftenen sad Borgerfolk paa Trappen under Bislaget eller stod i Kælderhalsen og flk til Aftenpiben en Passiar med Naboer og Genboer. Jævne Borgerkoner sad i Gadedøren og strikkede, medens Børnene, sloges eller rodede i de dybe Rendestene. Stodderkonger gjorde Jagt paa Tiggerne, fulde Mænd førtes i Optog til Politikammeret, undertiden bundne paa en Stige. Folk stillede Sengelad op paa Gaden, hvorpaa Sengetøjet soledes; Kobbersmedene bankede Kedler ud. Mange Smaahandlende havde endog

Gyldenstykkeshuer. I mange Egne af Landet bar Bønderne endnu de gamle saakaldte Nationaldragter. I Kjøbenhavn saa' man hyppigst Amagerne, Mændene med sorte Klædestrøjer med Sølvknapper og meget vide og udstaaende sorte og korte Bukser; dertil høj Hat og Skaftestøvler. Fruentimmerne havde flere Skørter over hinanden; de naaede kun lidt neden for Knæet og var oftest sorte eller blaa af Farve. Paa Hovedet bar de den endnu brugelige Amager-kappe.

Ogsaa en Del af de forskellige Haandværkerfag havde sine professionelle Dragter. Bagerne helt hvide, som man ser dem endnu, Bryggerne med blaa Jakker og røde Huer, Parykmagerne med hvide Bukser, Søfolkene med blanke Hatte, røde eller blaa Bluser og hvide eller lyseblaa Nankinsbukser. Eller man saa' Slaverne trække af Sted i den graa Dragt, nogle — de brændemærkede eller »uærlige« —

Fig. 15. Borgerfamilie i sin Stue omtrent 1815. Efter et samtidigt Silhuetbillede. Kunstneren har symmetrisk anbragt to Lampetter, to Spejle og to Fuglebure i Baggrunden.

med røde Trøjer og Lænker enten om det ene eller begge Ben; enkelte, dem, der havde forsøgt paa at undvige,

med en Halsring af Jærn — og alle under Bevogtning af en Slavesergent

Mest Afveksling i Gadens Liv gav dog Soldaterne og disses Uniformer. Nogle havde Kjole med smaa Skøder (Svalerumper), andre afstumpede Trøjer, dertil Chakot eller trekantet Hat. Grenadererne med spidse Messinghuer. Infanteriet havde rød Uniform, Jægerne, der laa i Garnison i Kastellet, grøn, Artilleriet mørkerød. Gardisterne havde røde Kjoler med Sølvbesætning og trekantede Hatte. Borgerskabet havde ingen særlig Uniform, men hver mødte i sin daglige Dragt, selv ved højtidelige Lejligheder, og betegnedes kun som Militær ved Kokarden, der var forskellig efter Stadens 12 Kvarterer.

De forskellige Former af Jakker kendtes ikke den Gang. Mændene gik til daglig i Kjole, og den behøvede ikke som nu at være sort til Selskabsbrug, men kunde baade til Stads og til daglig være rød, brandgul, blaa, blommefarvet eller stribet. Mænd af den gamle Skole gik endnu i Begyndelsen af Aarhundredet med Knæbenklæder, Strømper og Spænde-sko og med Pudder-Paryk; finere Folk med Pung, jævnere med Pisk i Nakken. Trekantet Hat var endnu almindelig (Fig. 12), især hos fornemme Folk og hos Gejstlige, og ældre Herrer gik ofte med Muffe. »Det var endnu Parykkernes, Kalvekryssenes, Sko-og Silkestrømpernes og Menuetternes Tid; man gik, talte, hilsede og hulkede ganske anderledes, end vi gør«.

Men i de første ti Aar af Aarhundredet foregik der en stor Forandring i Mændenes Klædedragt, under Paavirkning af Direktoriets og Konsulattidens Moder. Kjolen vedblev at være almindelig, men bares nu som oftest i mørkere Farve. Den trekantede Hat veg Pladsen for den høje Hat, Kalve-krysset for det mægtige Halsklæde og de fortil op-staaende Flipper. Knæbukserne og de lange Strømper vedblev i nogen Tid at være i Mode, men Skoene forsvandt og i Stedet traadte Kravestøvler (Fig 11), nærmest svarende, til vore Kuskestøvler, med lys, brun eller gul Krave; senere fik Støvlerne en fiksere Façon som Halvstøvler og bares under Navnet Wellington-Støvler. Knæbukserne afløstes c. 1812 af de lange Benklæder, der prydedes med Striber ned langs Ydersømmen og bares med Ridestropper og skjulte Støvleskafterne (Fig. 13).

Skæg var banlyst fra Mændenes Ansigter. »Med saadant kunde ingen have vist sig paa Gaden, uden at have faaet Gadedrengene efter sig«; lige saa lidt kunde man gaa med Briller paa Gaden. Tobak fandt intet Menneske af den dannede Klasse paa at ryge paa Gaden; thi Cigaren kom først hertil med Spanierne i 1808, og medens man vei kunde ryge Pibe i sin Have,- i sit Rygeværelse eller Kontor, Spækhøkeren og Haandværkeren vei ogsaa under sit Bislag eller i sin Kælderhals, var det kun Sømanden og Arbejdsmanden, der røg Pibe paa Gaden, og den første da altid Kridtpibe.

Damerne synes hurtigere at have optaget de franske Moder end Mændene. Allerede i Aarhundredets første Tid finder man det, man senere kalder Empiredragten: den lange, folderige Kjole af let, lyst Stof, Silke, Musselin eller Sirts, med saa kort Liv, at Liv-

bæltet i Begyndelsen sad næsten helt oppe under Armene med stærkt blottet Barm eller dækket med et Fichu og flere Rækker af opstaaende Pibestrimler, Rucher, om Halsen. Ærmerne var korte; man bar derfor lange Handsker. Dertil lyse Strømper med smaa Sko og Ankelbaand paa Fødderne samt paa Hovedet Turban, Straahat med mangfoldige Blomster eller kyseformet Silkehat. Som Overtøj brugtes korte Raaber om Vinteren og den saakaldte Saloppe om Sommeren. I Foraaret og Sommeren 1801 var der endog Damer, der anlagde en Uniform i Lighed med Studenternes, blaa Trøje og graat Skørt med rund Hat og hvid Kokarde. Velstaaende Folk brugte undertiden at klæde deres Smaapiger i Bonde- eller Nationaldragt.

Af Hjem, saaledes som de var i Aarhundredets Begyndelse, vil der endnu i afsides liggende Byer kunne findes enkelte. I ethvert nogenlunde velstillet Hus var det en Nødvendighed at have en Stue staaende til Stads, saaledes som man endnu finder det paa Landet, hvor Storstuen dog ogsaa benyttes paa praktisk Maade. I Byerne hed denne Stue »Salen«. Her stod de fineste Møbler, til daglig altid med Betræk over for at skaane dem mod Solen; her hang Lysekronen i et Svøb af Tarlatan eller Gaze for Fluernes Skyld; her hang Familieportrætterne, malede i Olie eller Pastel, i ovale forgyldte Rammer, og hvad Huset ejede af Landskabs- eller Genrebilleder. Gulvtæpper

var sjældne. Gulvene hvidskurede og bestrøede med Sand. Kun hos fornemme Folk, og i Provinserne, hvor der var Plads nok i Huset, havde man særskilt Dagligstue og Spisestue. I Kjøbenhavn nøjedes man i Reglen med ét dagligt Opholds- og Spiseværelse; Møblerne var tillige lidt mere dagligdags, Væggene maatte nøjes med Kobberstik eller Portrætter i Skyggestykker — Silhuet — af enkelte Personer eller af hele Familien. I Bilæggerovnen med Vindovn over og hyppig prydet med blanke Kobberfødder forneden og skinnende Kobberkugler foroven buldrede om Vinteren Brænde-knuderne. Vinduerne var afdelt i smaa Ruder, og Glasset var ikke af det klareste. I Karmen stod Gyldenlak, Levkøjer og Aurikler; hos Smaakaarsfolk især Krusemynte og Ambra og hos de gamle Var-touskoner i Kjøbenhavn Balsaminer, som man næsten ikke saa andet Steds og derfor ogsaa kaldte Vartous-blomster.

Der er et gammelt Ord, der hedder: Sig mig, hvem du omgaas, og jeg skal sige dig, hvem du er. Det er ganske vist en af Vejene til at lære Folk at kende; men en anden og maaske sikrere er at lære en Families Bolig at kende, dens forskellige Værelser, Møbler, Billederne paa Væggen og Bøgerne i Bogskabet. Det er den Vej, vi vil gaa for at faa et Indblik i vore Bedsteforældres indre Liv, lære dette, deres Smag og Dannelse at kende.

I de Samfundsklasser, der lever i stadig anspændt Slid og er henviste til at nøjes med det aller nødvendigste, mærkes de vekslende Moder og Smags-retninger kun lidt; man slider længe paa det, man har, og Forfædrenes solide Møbler og Gangtøj kunde gaa igen i flere Slægtled. Og i alle Samfundslag gælder det, at Møbler skiftes ikke saa hurtigt som Klædedragt. Mange borgerlige Hjem i Byerne var derfor endnu i Begyndelsen af Aarhundredet møble-

rede som paa Holbergs Tid Ude paa Landet, paa Herregaardene som hos Bønderne, var man endnu et Skridt længere tilbage; her fandt man endnu mange Møbler baade fra Christian IV's og Frederik II's Tid. Ildebranden i Kjøbenhavn 1795 havde ryddet godt op i de gamle Møbler som i de gamle Huse; og medens man i de reddede borgerlige Hjem fandt de svejfede, buede og vredne Skabs- og Skri ve-chatoller, Dragkister og Kommoder, alt med Grævlingeben og tykke Maver, saa' man nu i de nye velhavende Hjem den saakaldte Ludvig XVI's Stil, Møbler med spinkle, lige Ben, faa og yndefulde Svejfninger og rig Anvendelse af udskaarne Guirlander, Festons og Sløjfer med lange Baand som Dekoration. Stole og Sofaer var i fornemme Huse hyppig/ forgyldte med Medaljon - Ryg og Benene riflede som antike Søjler, paa Møbler af Mahognitræ og Palissander i Reglen glatte og firkantede. I Sofaers og Stoles Ryg anvendtes hyppig et let Tremmeværk. Chatollerne havde ikke længer buede, men flade Laag og bar et Skab, der i Reglen ikke mere brugtes som Sølvtøjsskab, men som Bogskab og var forsynet med smaa, slebne Glasruder inddelte med Træsprosser. Efterhaanden blev Formerne paa Møblerne mere massive, de høje, spinkle Ben, det lette Tremmeværk forsvandt og Empirestilen begyndte, kølig, tung og umagelig, pragtfuld i sit Hjemland ved Napoleons Hof, beskeden og borgerlig i vort Fædreland, hvor den kom ind samtidig med de store nationale Ulykker, der havde Fattigdom og Trang til Følge.

Et StjTkke Bohave, som ikke ses mere, fandt man dengang i alle Huse, nemlig en Spinderok. I smaa borgerlige Huse var det en Nødvendighed, at Husmoderen holdt Rokken i Gang for at kunne tilfredsstille det hjemlige Forbrug af Linned og Uld. I de fornemme Huse var Rokken nærmest et sindbilledligt Udtryk for Husmoderens Virksomhed. Thi det var ikke saa længe siden, at Rousseau havde bragt Huslighed og Sans for de hjemlige Dyder i Mode.

I Dagligstuen spillede Husfaderens Chatol og Husmoderens Dragkiste samt Lænestolen Hovedrollen. Det store Mahognichatol med sin Opsats, sin Skrive-klap og sine mange store og mindre endog hemmelige Skuffer var Opbevaringsstedet for alle vigtige Papirer og rede Penge — et helt Familjearkiv og Skatkammer. Oven paa Dragkisten stod Taffeluret, forgyldte Kopper, Vaser med paamalede Blomster og andet Nips. I dens øverste Skuffe, der yar smallere end de andre, laa Husmoderens Smykker, Silkedragter, Sjaler o. s. v. En Dragkiste maatte være saa lang, at en Kvindedragt kunde ligge i den uden at sammenfoldes.

Lænestolen, betrukken med guldblomstret Svinelæder, med Sideklapper og svejfede Armstykker, hørte som Bedstefaders Stol hjemme i Fortiden og stammede lige ned fra Holbergstiden.

I Spisestuen — hvor man havde en særlig Spisestue — var Stolene gerne af Egetræ og betrukne med sort Læder. Buffet kendte man ikke, derimod Hjørneskabe, hvert bestaaende af et bredere Underskab og et smallere Overskab; det øverste til det daglige Sølvtøj og Porcellæn, det underste til Dækketøjet.

I Forældrenes Sovekammer var Møblerne i Reglen

Mahogni; Sengen var altid forsynet med Himmel og med Omhæng af blomstret Sirts eller Kattun, ganske som Værelsets Gardiner. Krølhaarsmadratser kendtes ikke; Fjedermadratser var ligeledes ukendte, og det underste Lag dannedes af Halm- eller Hømadratser; dernæst tre eller fire Dyner som Underleje; Overdynen var større end nogen af de andre, undertiden fyldt med de kostbare og lette Edderdun, men i Reglen tung og varm. Hovedgærdet dannedes af Langpuder — der var lige saa lange, som Sengen var bred — og »Kirtpuderne«, firkantede Puder, overtrukne med kniplingsbesatte Vaar.

For at hive sig op af dette Dynehav maatte man nødvendigvis have et Sengereb ned fra Sengens Himmel.

Børnene laa ofte endnu, ligesom Tyendet, i Slagbænke, og paa sine Steder sov Drengene i Karlekammeret.

I. det rummelige Køkken, der næsten altid havde Murstensgulv, straalede Væggene med blanke Kobberkedler og Kasseroller og Bordene med den skinnende Hvidhed. Komfur kendtes ikke, men muret Skorsten, hvor Kedlerne hang i Krog over Arnens Ild, eller hvor man fyrede i Skorstenshullerne, medens Kogekarrene stod oven over paa Trefod (Fig. 17). Emaljerede Gryder var endnu ikke opfundne; man kogte i fortinnede Messing- eller Kobberkar, og mindre Stege stegtes i blankskurede Jærngryder. Jydepotter var

Fig. 16. Et almindeligt Fyrtøj med Staal og et Bundt

Svovlpinde.

meget i Brug. Stegeovn kendtes ikke. Større Stege sendtes til Bageren, og selv om man lagde Dejgen til Rugbrødet i Hjemmet, sendtes det dog i Reglen ligesom større Kager til Bageren for at blive bagt. Man fyrede op med Brænde; ellers brugtes kun Tørv, og Kul kendtes aldeles ikke.

Inden Kokkepigen om Aftenen forlod sit Køkken, sørgede hun altid for at have nogle Tørv i god Glød og dækkede dem omhyggelig til med Asken, saa hun om Morgenen let kunde faa Ild ved Hjælp af Ildpusteren. Var Gløderne imidlertid gaaet ud om Natten, maatte Kokkepigen sørge for frisk Ild. Over Skorstenen, paa Hylden, stod Fyrkassen, en aflang Trækasse med forskellige Rum til Fyrstaal, Flintesten og Tønder, der bestod af gammelt, tørt Linned, Bomuldstøj eller fin Svamp. Det gjaldt da at slaa en af Stenene mod Fyrstaalet, saa Gnisterne fængede i Tønderet, hvorpaa man ved Hjælp af en Svovlstikke, en flad, tynd Fyrrepind paa 4—5 Tommers Længde, tilspidset i begge Ender og dyppet i Svovl, og ved passende Pusten fik Svovlet til at tænde, hvorpaa man fik klar Flamme af Fyrrepinden.

Det var imidlertid meget sjældent, at man maatte gribe til Fyrtøjet for at faa Ild. Man har Vidnesbyrd om, at Folk, der havde tjent over 50 Aar paa

én Gaard, kun kunde mindes, at Ilden var gaaet ud to Gange i al denne Tid.

Hvor tiltalende end et saadant Køkken kunde tage sig ud med sit blankpudsede Køkkentøj, var det dog ingen Ting i Sammenligning med Fadeburet, Husets allerhemmeligste Rum og enhver Husmoders Stolthed. Hylder med skinnende hvide Duge med ombøjet broderet Kant eller belagte med udtunget Papir; Stabler af Porcellæns Tallerkener, det blaa-aarede kjøbenhavnske, eller det brunkantede engelske og ikke sjældent det fine, dyre, kinesiske Porcellæn, Sauceskaale, Terriner, Kander, Opsatser og Vaser; lange Rækker af Krukker med Syltetøj, Dunke med Solbærrom, Kirsebærbrændevin og andre gode Sager; Bøtter med Kaffebønner og Sukker — thi man

købte altid en gros i de Tider — og i Kroge i Loftet Kokberkedler og Messingkar til Syltning, kobber-

Fig. 17. Kokkepige fra c. 1815.

fortinnede Forme til Rødgrød, Kageforme til Julekager, Vaffeljern og Sengevarmere — og endelig Glasbesætningen lige fra de høje, spidse Champagneglas, de gamle Rømere (Rinskvinsglas), og de slebne Rødvinsglas med firkantet Trappefod til de simple Brændevins- og Ølglas, Kasser til Kager og Tønder af hvidskuret Træ, sammenholdt af blanke Messingbaand, til de forskellige Slags Mel og Gryn.

Fadeburet maatte være vei forsynet. Thi man maatte i en velstaaende Familie kunde dække Bord til 50 — 60 Personer; at laane noget hos Naboer og Genboer laa i de Tider under en Husmoders Værdighed og vilde give Anledning til megen Snak i Byen.

Man var tidlig paa Benene i de Dage, Kl. 5 om Sommeren, Kl. 6—7 om Vinteren. Morgenmaaltidet bestod endnu som oftest af Øllebrød og et Stykke saltet Sild, Grød eller Mælk og Brød. I finere Huse var man dog alt begyndt at drikke Te »paa engelsk

Manér«, d. v. s. med Smør og Brød til, og borgerlige Huse fulgte snart efter. Morgenmaaltidet indtoges i Reglen af Familien i Fællesskab. Kun de Voksne drak af Tekopper, Børnene af Skaale. Frokost holdtes derimod ikke i borgerlige Huse, men Kl. 10 blev der sat skaaret Smørrebrød paa Bordet, hvoraf enhver kunde forsyne sig.

Kl. 12 spistes der til Middag saavel i Haandværker-og Købmands- som i Embedsmænds Huse. I Hovedstaden og de større Provinsbyer spiste det egentlige Tyende for sig sammen med de mindre Børn, der var betroede . Barnepigen, i Køkkenet, og kun Juleaften samledes alle om det fælles Bord. At stille Plat-de-menagen paa Bordet en Hverdag, faldt ingen god Husmoder ind, den var forbeholdt Søn- og Helligdage. Derimod nøjedes man til daglig med en løs Sennepskrukke, Peberbøsse og Saltkar af Fajance eller brændt Ler. Kun i velhavende Familier fandt man Sølvskeer; i Almindelighed brugtes hos jevne Folk Horn- eller Træskeer, Sølvgafler saas saa godt som aldrig, derimod Jerngafler, ligesom Knivene med sort Hornskaft eller, naar det gik meget fint til, med hvidt Benskaft. En Sølvgenstand, som man fandt selv hos ganske jevne Folk, var en Sølvsukkerbøsse. Mange Steder spistes Søbemaden af engelske Tintallerkener. Sommeren havde sine og Vinteren sine særlige Retter, som vi alle til Dels kender endnu. Hver Dag havde sin bestemte. Fredag fik man altid Grød og Fisk, Lørdag Øllebrød og Fisk eller Æggekage — en Levning fra den katolske Tid, da man paa disse Dage ikke maatte spise Kød. Skærtorsdag skulde man have »Nikaal«, Langfredag »Skiden-Æg«, Mortensaften Gaasesteg og Æbleskiver. En Ret, som nu synes at være gaaet af Mode, var Lageflynder eller »tørre Jyder« med stuvede Gulerødder. Der var ingen Forskel paa Herskabets og Tyendets Mad. Det blev strengt paaset, at Børnene spiste dygtig Brød, altid Rugbrød, til Maden, at de holdt sig ranke ved Bordet, hvorfor de ofte sad paa Taburetter uden Rygstød, hvis de da ikke, hvad ogsaa fandt Sted, maatte staa op og spise. Tabte man et Stykke Brød paa Gulvet, maatte man straks tage det op, kysse det og højt bede Gud om Forladelse, ligesom Børnene var sikker paa en ordentlig Overhaling, hvis de i Tankeløshed gav sig til at smuldre Brødet ved Bordet. Om at »levne« var der aldrig Tale. Den, der ikke havde spist Formaden op, kunde ikke vente at faa Eftermad.

Jordbær og Asparges synes at have været forbeholdt mere velstillede Folk. Nutidens finere Grøntsager var for en stor Del ukendte. Hummer saa' man sjældent, derimod hyppig de store Krabber.

Kl. 3 var Kaffebordet dækket for de Voksne. De, der ikke var konfirmerede, havde ikke godt af den brune Drik. Til Kaffen fik man smaa Tvebakker. Wienerbrød kendtes ikke; det var en af Fødselsdagenes og Juletidens Herligheder, at Kringler og Julekager afløste det sædvanlige haarde Kaffebrød.

Man brændte og malede selv sine Kaffebønner i de Tider, og Kaffen blev ikke tragtet, men kogt i en egen Kobberkedel. Tragtekande og Kaffepose kendtes ikke, og Kaffen blev klaret med et Stykke tørret Flynderskind. Man kom i Almindelighed ikke Sukker i Kaffen, men spiste et Stykke brunt Kandissukker til.

Den almindelige Visittid faldt mellem Kl. 1 og Kl. 3, og Damebesøgende inviteredes i Reglen til at blive til Kaffe. Det blev i Hovedstaden ikke længer anset for fint at byde Folk noget under Visitten. Den gamle Skik betragtedes heller ikke længer som passende, at Husmoderen med de voksne Døtre, som havde haft travlt i Huset hele Formiddagen, efter Middag indtog sine bestemte Pladser med Filér Arbejdet paa Forhøjningerne, der den Gang fandtes ved alle Vinduerne til Gaden, og uden hvilke man ikke siddende kunde følge, hvad der foregik her. Atter Kl. 5 samledes man om Bordet, denne Gang til 5-Te og skaaret Rugbrødssmørrebrød; Pigerne drak ogsaa Te, men Karlene fik en »Mellemmad« og en Dram.

Efter Tetid spandt Husmoderen og hendes Døtre i Spisfestuen med Pigerne, medens Karlene kartede Ulden i Køkkenet, skar Træskeer eller tog sig andet nyttigt for. Kl. 7 spiste Herskabet Aftensmad, altid en varm Ret med Gemyse, medens Folkene Klokken 8 fik »Nadver« , Sur-grød , Ølle-grød eller Mælkegrød. Var der kommen Fremmede, kom [-bagefterSkak-eller Dominospillet-] {+bagefterSkak- eller Domino- spillet+} frem, eller Kortene til en Skidtmads eller Sorteper. En af Døtrene satte sig lil det spinkle Spinet eller [-Clavecin,Forløberne-] {+Clavecin,For- løberne+} for

Fortepianoerne, eller til Harpen, som ikke sjældent fandtes i Datidens Hjem, eller en af Gæsterne havde sin Guitar med, og snart hørte man de krigeriske Sange, som Slaget paa Rheden havde kaldt til Live, eller de sværmeriske og følsomme Sange, som Datiden satte saa stor Pris paa, som Frankenaus: Skilt fra Dig ved Bølger, Bjerge, Dale, eller: Jeg ved en Blomst i Floras Have. Ogsaa Sangene af Thaarups »Høstgildet« — Nys fyldte skøn Sired det attende Aar o. m. a. —..var snart ved Schultz's indsmigrende Melodier paa alles Læber.

Men kom i Familielivet ved en eller anden festlig Lejlighed Punchebollen paa Bordet, gik det løs med Drikkeviserne, som dengang stod i fuldeste Flor: »Der var engang en tapper Mand, som Teucer monne hedde« — »Hvis et godt Raad I følge kan« — »Manden med Glas i Haand« og hvad de nu alle hedder. En af de i Hjemmene mest yndede var

Rahbeks: _ TT , ,r

I Ungdoms Vaar

Gro Roser allevegne,

Snart den forgaar,

Og disse hurtig blegne. Lad os da nyde Vaarens Lyst, Forend dens Dage forsvinde, Pryde med Roserne vort Bryst, Før vi dem falmede finde.

Tiden efter Aftensmaden blev om Sommeren benyttet til en dygtig Spaseretur af hele Familien. Om Vinteren var den gerne helliget Læsning og Husflid. Medens Børnene læste sine Lektier, indtil de paa Slaget 9 blev sendt i Seng, nød Husfaderen — hvis han da ikke gik i Klubben, hvad nok kunde hænde oftere, end gavnligt for den kære Husfred — til sin Aftenpibe, indtil han Kl. 10 i egen Person stængede sin Dør og gik til Sengs med Nathuen ned over begge Øren, »Statstidenderne«, »Dagen« eller »Kjøbenhavns Skilderi«, hvilke kjøbenhavnske Aviser paa Postdagene ogsaa naaede ud i Provinserne — eller mulig sin egen Bys Avis, der i Reglen kun indeholdt Avertissementer og lige saa lidt som de kjøbenhavnske

skulde forstyrre nogen brav Borgers Nattero. Thi Drøftelsen af offentlige Spørgsmaal eller af Landets indre eller ydre Politik tillodes ikke i Datidens Aviser, der nøjedes med at give en kort Meddelelse om de store Begivenheder, som hændte ude i Europa. I mere aandeligt interesserede Hjem holdt man

Rahbeks »Danske Tilskuer« eller ogsaa et andet af Tidens mange Uge- eller Maanedsblade. Damerne holdt sig i Almindelighed til Oversættelsesromanerne. De lod sig fortræffeligt nyde til en Strikkestrømpe eller et Hækletøj, og til andet Haandarbejde forslog Belj'sningen i Reglen ikke. Lamper kendte man kun som aabne Tranlamper i Køkkenet og paa Trappegange; i Stuen brugtes Tællelys, støbte i Form eller »spedede«, d. e. fremstillede ved Vægernes Dypning i Tælle Kun ved meget højtidelige Lejligheder havde man de dyre Vokslys paa Bordet. Ude paa Landet i Smaahjem hjalp man sig som oftest med Lyseklynen, hvis livlige røde Lue var langt fornøjeligere

end den søvnige og osende Tranlampe.; Denne var i Reglen formet ganske simpelt af et Stykke Jernblik med en Tud, hvori Vægen -r-' af ungé Sivs Marv — var anbragt. Bomuldsvægér var den Gang en ukendt Luksus. ' , i • •<. t ,

I de jevnere Lag var Holbergs, Komedier og Peder Paars endnu en yndet Læsning; de var ;gaaet af Mode i de højere Samfundslag. Her slugte man den yderst

13

42

Fig. 18. Begravelse fra Hjemmet i gamle Dage. Efter S. Klæstrup.

sentimentale »Sigwart, en Klosterhistorie«, »Hittebarnet Emmerich«, »Siegfried von Lindenberg«, »Familien Waldheim«, Voss's »Louise«, samt Lafontaines's og Kotzebue's Romaner - alt i Oversættelse fra Tysk. Franske Romaner forekom yderst sjældent, derimod fra Engelsk Richardsons »Pamela«, »Cla risse Harlowe« og »Charles Grandisson«, de sidste i 7-8 tykke Bind. Desuden Smollets »Peregine Pickle«, og »Roderic Random«. Ogsaa Dorothea Biehls Oversættelse af »Don Quixote« hørte med til Datidens Læsning.

Den danske Literatur var, i Følge den almindelige Mening, efter Ewalds Død sunken saa dybt, at ingen interesserede sig for den. Dog Oehlenschläger havde en Aften i Kluben i ungdommelig Opbrusen med et Slag i Bordet erklæret, at den skulde F. g. ham rejse sig igen. Og han holdt Ord. 1802 i December udkom hans »Digte«, indeholdende bl. a. St. Hansaftens—Spil, der endnu, trods sine næsten hundrede Aar, er lige frisk og dejlig, denne Digtsamling, som man har kaldt »Hovedhjørnestenen i det 19. Aarhundredets danske Literatur«. Saadan var dansk Sprog aldrig bleven skrevet før, en saadan svulmende Poesi havde man aldrig læst tidligere. Men det var et Oprør mod den gamle stive klassiske Stil — en arrig Mand sagde en Aften i Drejers Klub til den unge Digter selv, at disse nymodens Digte var det pure Skidt — og der maatte gaa adskillig Tid, inden disse Digte, der i øvrigt straks gjorde Lykke, og hele hans følgende frodige Produktion kunde blive almindelig Læsning. Den var i Begyndelsen forbeholdt de særlig literære Krese, og først efterhaanden fra Skuepladsen og ved den hidsige Fejde med Baggesen naaede Oehlenschlägers Navn ud til den menige læsende Befolkning i Hovedstaden.

Hvis Hverdagslivet i Begyndelsen af vort Aarhundrede i mangt og meget bar svundne Tiders Præg, var dette i endnu højere Grad Tilfældet med Festerne, baade Familiefesterne som Fødselsdag, Bryllup o. s. v. og de aarlige kirkelige Højtider. I en festlig Højtid maa der altid være Tradition, Overlevering; det nye er altid til Dels ukendt og uvant, kun i de hjemlige, fra Barnsben kendte Forhold kan man føie rolig, festlig Glæde. Derfor søgte man altid tidligere at fejre de aarlige Fester paa samme Maade, som ens Fædre havde gjort, og derfor gemmer de ældgamle nordiske Fester, Jul, Fastelavn og St. Hans, trods Kristendom, stigende Oplysning og Jernbaner, endnu en Mængde Træk og Ejendommeligheder fra længst henfarne Hedenskabs Dage.

Et Bryllup gik for 80—100 Aar siden for sig med en Mængde gamle Skikke, som nu er ukendte selv mange Steder paa Landet, hos Bønderne, som dog ellers er dem, dec sidst slipper de nedarvede Sædvaner. Man bad altid paa Landet som i Byerne til Gilde ved Bedemand, som kørte omkring og med en staaende Remse indbød Gæsterne. Selv i Hovedstaden blev det anset for usømmeligt at gøre stille Bryllup; her fandt dog Vielsen i mere velstaaende Krese ikke Sted i Kirken, men i Brudens Hjem. Til 1ste Dags Bryllup indbødes de nærmeste Slægtninge og Venner samt fornemme Folk. Det var

endnu dengang Skik at møde til Bryllup med Kaarde ved Siden. Efter Bordet fandt Vielsen Sted, i Reglen Kl. 8 om Aftenen. Talen maatte nødig trække længere ud end et Kvarter. Bagefter var der almindelig Gratulation, og endelig takkede Bedemanden Gæsterne for den Ære o. s. v., de havde vist »de Kopulerede«. Den næste Dag stod det egentlige Brjdlupsgilde, enten hos de Nygifte eller paa et eller andet offentligt Sted, om Sommeren hyppig paa Landet, Klampenborg, Taarbæk e. a. St., om Vinteren i Byen, med stor Anretning baade til Middag og Aften. Man ansaa det for »gement« at synge Sange ved Bordet; lige saa var det en Tid ikke fint at give Brudegaver, men denne Opfattelse trængte ikke igennem.

Selv i Provinserne holdt fornemme og velstaaende Folk i Reglen Stuebryllup om Aftenen. Ofte maatte, f. Eks. i

Aarhus, Latinskolens Disciple, »der var ved Sangen,« d. v. s. udførte de vanskeligste Partier af Kirkesangen ved de store Højtider, opvarte med Sang. »Vi mødte da i Husets forreste Værelse — i Køb-mandshuse sædvanlig kaldet Kølstuen — hvor de indbudte Gæster af Mandkønnet, før Højtideligheden begyndte, gik omkring og passiarede med lange Kridtpiber i Munden, medens Damerne i stiveste Stads sad i Værelset indenfor eller Storstuen. Vi sang et Par Vers før og et Par Vers efter Vielsen. Saa snart Højtideligheden var endt, blev Disciplene henviste til et eget Værelse, og nu kom det mislige ved Sagen. Her stod nemlig et dækket Bord med Kager og Vin i Overflod. Det kunde vei ikke ventes andet, end at der i en Forsamling af unge Mennesker og Drenge, der her var aldeles overladte til sig selv — Kantoren (den Gang en af Skolens Lærere) var, som jeg tror, sædvanlig indbuden til Bryllupsgildet — kunde blive ofret vei meget til Fader Bacchus, især naar, som jeg erindrer en Gang var Tilfældet, to Stuebryllupper blev holdt paa én Aften.

I Købstæderne hos Folk, som ikke var saa »å la modiske« som Folk i Hovedstaden, og paa Landet holdtes derimod Bryllup paa gammeldags Vis, ofte med tre Dages Gilde i Træk. Hos Bønderne mødte Gæsterne efter Bedemandens Indbydelse og Opfordring, naar Brudefolkene ikke var særlig velstaaende, ikke biot med Kniv og Gaffel, men ogsaa med Fødevarer, Brød og Smør, Høns og Gæs, Skinker og Ost. Enkelte Steder paa Landet bar Bruden en ejendommelig Hovedbedækning, en Krone, som ofte var at faa til Leje hos Jordemoderen. Først beværtedes der i Hjemmet med Kaffe og Smørrebrød samt Brændevin. »Skafferne«, som sørgede for Opvartning, ledede tillige Toget til Kirken som en Slags Marskaller med Stave prydede med flagrende Baand. Der var altid Musik i Spidsen, og gamle Folk vilde endnu gerne, at der skulde knaldes med Bøsserne. Efter Bordet — hvor der skelnedes mellem Præstegryden, af hvilken der bakkedes op for de fornemmere Gæster, og Brudegryden for de jævnere, — fulgte endnu paa Land som i By, Dansen, og Brudens Uddansning af Pigernes, Brudgommens af Drengenes (d. e. Ungkarlenes) Lav og deres Inddansning i Konernes og Mændenes. Ud paa Aftenen maatte Brudgommen lege en Blindebuk og søge at fange sin Brud, og til sidst kom Kampen for at holde Brudgommen ude fra Brudekammeret.

Ved Barnedaab var Bedemanden ogsaa paa Færde.

Det var vistnok endnu almindeligt, undtagen lios fornemme Folk, at han straks efter Barnets Fødsel sendtes rundt for at meddele Slægt og Venner den glædelige Begivenhed og indbyde üonerne til Kaffe. Og denne Indbydelse maatte efterkommes straks, hvad enten det var Dag eller Nat. Den ulykkelige Barselkone maatte tage mod alle disse Besøg og uendelige Lykønskninger, medens Madammerne gjorde sig til gode med Kaffe, Vin, Kager og Smørrebrød. Flere Steder paa Landet bragte de dog selv disse Herligheder med.

Man brugte endnu dengang at svøbe Barnet med Armene inden for Svøbet, fast til Kroppen. Mange lagde endnu Staal i Vuggen og slog Kors i hver Krog af Stuen, for at Barnet ikke skulde blive forbyttet af de Underjordiske i den farlige Tid, inden det blev døbt. Daaben fandt i Reglen Sted ottende Dagen efter Fødslen, og paa den Dag var Barnet iført sit Kristentøj. At faa fornemme og velstaaende Faddere til sit Barn — fire mandlige og to kvindelige, en Kone- og en Jomfrufadder — var noget, alle søgte at opnaa. Men det var vanskeligt nok for Smaa-kaarsfolk, og det var derfor en virkelig Barmhjertighedsgerning, som en Frue i Kjøbenhavn, Fru Klöcker ved Trinitatis Kirkegaard, paatog sig, idet hun altid stod til Tjeneste som Gudmoder. Enkelte Aar holdt hun mere end 100 Børn over Daaben. Højtideligheden fandt i Reglen Sted Kl. 12, og bag efter valder altid Gilde efter Formue og Lejlighed. I finere Krese ansaas det ikke for passende at gøre Barselvisit og at give Faddergave.

Fødselsdage eller, som det dengang hed alle Vegne, »Geburtsdage« blev fejrede i Hjemmet med Gaver og Selskabelighed. Børnene fik Lov til at vælge Livretter, hvorved der fremkom mangen mærkelig Sammensætning af Middage. Til Forældrenes Fødselsdage blev der næsten altid forfattet et sirligt Lykønskningsdigt af Børnene, som oftest med indgribende Hjælp af en Lærer eller Lærerinde. Det var imidlertid ikke nok med selve Digtet; det maatte præntes paa fint Papir, og udenom det maatte der helst legnes og males en Guirlande eller en Blomsterkrans med Sløjfer og Baand.

Ved Konfirmationen gjorde alle Forældre sig den største Umage for at pynte og udstaffere Konfirmanden saa fint, som deres Kaar tillod det, og i Reglen langt finere. Endnu i Begyndelsen af vort Tidsrum kunde man se baade mandlige og kvindelige Konfirmander i Kirken med Pisk og Pudder i Haaret. Selv om de taarnhøje Damefrisurer, som Haarkunstneren kun kunde naa Toppen af ved at staa op paa en Stol, var gaaet af Mode, var Konfirmationen dog en meget travl Tid for Frisørerne, og det blev almindelig fortalt, at de alt begyndte paa Arbejdet Natten forud hos Folk, der betalte daarligst, og sidst hos velhavende Folks Døtre. Disse havde saaledes den Fordel at kunne sove i Ro til den lyse Morgen, hvorimod deres mindre heldigt stillede Søstre maatte gaa rundt, naar de først var friserede, eller sidde rank paa en Stol i den stive Puds, der ikke tillod dem at søge Hvile, lige til Kirketiden kom. Dagen fejredes altid med stort Knald i Hjemmet. Om Eftermiddagen og følgende Dage saa' inan i Kjøbenhavn Konfirmanderne spasere i Rosenborg Have, der var lukket om Vinteren,

og som altid blev aabnet til Konfirmationssøndag, samt paa Rundetaarn. Mange af dem, siger et Øjenvidne, særlig af de jævnere Lag, der havde maattet laane eller leje en Del af Pynten, tog sig stundom meget latterlige ud.

Fornemme Konfirmandinder kunde i Reglen glæde sig ved at finde Ærevers og Gratulationsdigt i Avisen. Konfirmationen var forøvrigt en temmelig ny Skik, indført i den pietistiske Periode i Midten af forrige Aarhundrede.

Ogsaa til Jordefærds Højtidelighed maatte Bedemanden ud og indbyde Deltagere. Efter Døden vaskedes og klædtes Liget i hvidt — mange Folk havde Ligskjorten liggende parat — hvilket besørgedes af Jordemoderen. Ofte blev der lagt en Skilling paa hvert Øje og en Salmebog under Hagen. Paa Landet og i Købstæderne holdt man endnu Vaagestue med Kaffe og Tilbehør. Fornemme Folk, Adelen og de højere Embedsmænd, blev jordede ved Middagstid, Byens velhavende Borgere om Aftenen. Alle Begravelser foregik fra Hjemmet, hvor Ligfølget først blev trakteret med Vin og Kage. Den gamle Skik i Kjøbenhavn, at Studenter fra Regensen bar Ligene bort, var først bortfaldet umiddelbart før Udløbet af sidste Aarhundrede, og et Ligbærerlav var oprettet. I Almindelighed benyttedes Ligvogne ikke, men Liget blev baaret den hele Vej til Kirkegaarden, medens Følget fulgte til Fods. Mandlige Paarørende af den Afdøde bar Sørgeslør fra Hatten ned ad Nakken, som man ser det paa Billeder fra det 16de Aarhundrede. Efter Jordfæstelsen var der i Reglen stort Gilde i Sørgehuset, hvor det kunde gaa fugtigt nok til, og som stundom først endte ud paa Natten med Punch, Kort og anden selskabelig Tidsfordriv.

Men inden Kistelaaget blev skruet paa, saa' altid en og anden sit Snit til at liste sig ind til den Døde og »stryge en Vorte af paa Liget« — en gammel Overtro, der langt ned i Aarhundredet udøvedes saa vei i Samfundets mørkeste Kroge som af betitlede og bestjernede Embedsmænds Fruer, og som sandsynligvis lever endnu og følger os som andet af samme Slags ind i det 20. Aarhundrede.

Under de patriarkalske gammeldags Forhold, som det daglige Liv i Hjemmet frembød i Begyndelsen af Aarhundredet, fik Julefesterne en Fylde og en Betydning, som nu om Stunder er ukendt.

Juleaftens Dag spistes der ikke til Middag. Man holdt sig i Dagens Løb skadesløs ved Kaffe og Julekage. Kl. 6 begyndte Helligaften; efter delte Klokkeslet maatte intet Arbejde fordres af Tyendet; nu gjorde Husmoderen og hendes voksne Døtre al Gerning, dækkede Bord, lavede Maden, der i øvrigt i Reglen stod færdig paa Skorstenen, og satte den i alt Fald paa Bordet og besørgede Opvartningen. Alle Folkene sad med til Bords. Retterne var vistnok væsentlig de samme hele Landet over, røget Svinehoved, ferske Kødpølser og Grønlangkaal samt Svedsketærte. Risengrød og Gaasesteg er — ligesom Juletræet — kommen langt senere i Mode.

Drikkevarerne var Rødvin og gammel Vin, eller 01 og gammel Vin. Husfaderen drak Julens Skaal, og det kunde vei hænde, at en af Karlene udbragte

13 45

•iS

en Skaal for Husbond og Madammen. Efter Bordet blev Julegaverne, Klædningsstykker, Halstørklæder o. 1. uddelt, derpaa legede man de gamle Julelege — Julebukken var endnu ikke helt forsvunden — og dansede lidt efter Folkesang, all imens man tog til sig af Æblerne, Hasselnødderne, Peberkager og Klejner og heller ikke glemte den gode Punch. Paa Slaget 12 drak man hinanden til paa en glædelig Jul, og saa var den Helligaften forbi.

Juledag, ligesom om Søndagen i Almindelighed, gik Pigerne og Karlene med Herskabet i Kirke og havde Plads i den lukkede Kirkestol, om Familien havde en saadan. Dagen tilbragtes i Stilhed i Hjemmet sammen med den nærmeste Familie, som kom til Middag, og det vilde blive anset for meget upassende, om nogen kom og aflagde Visit paa Julens første Dag.

Anden Juledag begyndte derimod Lystigheden; Julen — der i alt Fald varede lige til Helligtrekonger — var Selskabelighedens Tid; kun mere velhavende Familier kunde den Gang gøre Baller og lignende i Aarets Løb; for Dansens Glæder i Almindelighed sørgede Klubberne og de dramatiske Selskaber, som det vrimlede med i de Tider, idet Klubberne i Provinsbyerne i Reglen gjorde tre Baller om Aaret — foruden As-sembléerne, hvor der dog ogsaa blev danset — et anden Juledag eller Nytaarsdag, et paa Kongens Fødselsdag og et Sommerbal. Med Juleballet blev der aabnet for Julefornøjelserne. Her saa' man Tidens mange og ejendommelige Danse, der udførtes med en ganske anderledes Alvor og Korrekthed end nu; man udfoldede al sin Anstand og Ynde i den elegante Menuet eller den mindre indviklede Ecossaise ; man smægtede afsted i en langsom "Wienervals, hvirvlede rundt i den fyrige Tempéte, der gerne brugtes som Borddans, for til sidst Kl. 6—7 om Morgenen at fare afsted som til Storm i en Kehraus, der gik over Stok og Sten, gennem alle Bygningens Værelser, over Gaardsplads og Have og stundom over Gade med.

I vore Bedsteforældres Tid forstod man at danse. Dengang kunde Damerne neje endnu, holdende Kjolens Sidefolder ud med Fingerspidserne, med dyb Kompliment og svag - Hovedbøjning. Og Herrerne kunde bukke; den trekantede Hat eller Chapeau-bas i ombøjet venstre Haand mod Brystet, højre Arm let bøjet og Pegefingren ned efter, medens man traadte tilbage paa venstre Fod og langsomt trak højre Fod tilbage. Og dengang førte man sin Dame frem ved elegant at byde hende Haanden og »ståk hende ikke

paa Næven«, som man gør nu. Da behandlede man i det hele taget Damerne med udsøgt Opmærksomhed og Høflighed paa Baller og i Selskaber saa vei som i det daglige Liv. Det kunde dengang ikke falde selv en ældre og fornem Herre ind at sætte sig, saa længe biot en eneste og ganske ung Pige stod op i en Stue.

Juleselskaberne i Hjemmet endte i Reglen gerne med en Svingom; men ellers var det Selskabslegenes Tid, og Gamle og Unge gik med lige Alvor op i Legens Roller. Da sad man paa Forundringsstolen, da lod man Ringen gaa, byttede Gaarde, samlede Buketter og legede »Dask i Næve« samt »Skibet er ladet med«. Og derefter kom Indfrielsen af Panterne. Man faldt i Brønden, gik polsk Tiggergang, kiggede Stjerner eller plukkede Kirsebær (se Fig. 2) — hvilket altsammen gik ud paa Kysseri. I den Retning var

Tiden meget frisindet. Det er et udmærket betegnende Træk, naar en Kavalleri-Oberst i Næstved i sin Glæde over en ganske ung Løjtnants flinke Præstationer tager ham med hjem i sin Bolig og kommanderer sin Kone og sine Døtre til at kysse den unge Krigsmand.

I Juleugen levede man i Sus og Dus; man gik paa Besøg og man flk Besøg, man havde Fremmede og blev bedt ud igen, og der blev stillet kolossale Fordringer til ens Fordøjelsesapparat. Thi Ingen »maatte bære Julen ud af Huset«, som det hed, og hvor inan gik, og hvor man stod, maatte man spise og drikke i en Uendelighed.

Nytaarsaften fik man gerne Steg og Æblekage, og saa snart det var blevet mørkt, begyndte del med Potter paa Dørene, og henad imod Midnat tog Skydningen fat. Denne Aften drev alle, som havde Spaadomsgave, det være sig enten i Æggehvide eller . Kaffegrums, ret deres Spil, og Nytaarsmorgen tidlig kunde man i mangfoldige Vinduer, selv hos Folk, der ellers vilde spille saare oplyste, se Champagneglas, med Hviden af et Æg, som Udtryk for Menneskenes Trang til at udforske skjulte Ting.

Men kom nogen til at slukke et Lys Nytaarsaften ved at pudse det eller »tage en Tyv» af Lyset, var det et sikkert

Tegn paa, at en af de Tilstedeværende skulde dø i Aarets Løb.

Hellig-lre-Konger Aften var Julen ude; da brændte man de tre-armede Lys, som var støbte særlig for denne Aften, og stod i Døren og saa' de fattige Børn, tre og tre, med en Julestjerne med Lys i og en lille Fremstilling i Voks af de hellige tre Kongers Til-

Fig. 19. Brandoffieer fra c. 1815.

bedelse, pyntet med kulørt Papir og belyst af smaa Lys indefra. Fra Dør til Dør drog de om, sang Julesange og samlede i Kurve til Familien derhjemme.

Fastelavn gik endnu for sig med at slaa en Kat af Tønden og trække Hovedet af Gaasen, samt med den ældgamle Skik at piske op om Morgenen og »løbe Fastelavn« i Forklædning om Aftenen, naar Mørket begyndte at falde paa. I enkelte Søkøbstæder i Provinsen kørte Søfolkene rundt i en Baad eller foranstaltede Dystløb til Vands med lange Stager fra Baade. Ved Paasketid trantede man Æg og lavede

skab har vi i det daglige Liv med dets smaa og personlig nærgaaende Spørgsmaal stadig Kampen staaende mellem den herskende Klasse og den tjenende, et Billede i det smaa af Forholdet mellem de privilegerede Stænder og tredje Stand.

Der var naturligvis en overordentlig stor Forskel paa Tyendet og dets Stilling i et Hovedstadshjem og i et Hjem i Købstæderne og paa Landet. Her kunde man vei endnu træffe det gode gamle patriarkalske Forhold, der — som en gammel Mand har fortalt i sine Barndomserindringer — medførte, at Tyendet i større og mere velhavende Huse blev betragtet som hørende med

Fig. 20. Dans i Hjemmet fra Aarhundredets Begyndelse,

Paaskelam; Valborg Aften (sidste April) tændte man Blus, og Dagen efter red man Maj i By under stor Lystighed. Enkelte Steder var denne gamle Skik forlagt til St. Hansdag og udøvedes vei kun paa Landet og i de mindre Købstæder.

Inden vi slutter denne Skildring af Livet i vore Bedsteforældres Hjem, maa vi et Øjeblik se paa et Forhold, der var af største Betydning for Hjemmet, og som nu er vidt forskelligt fra, hvad det dengang var, nemlig Forholdet mellem Tyende og Herskab.

Paa intet Omraade hører man flere Jeremiader over vore slette Tider end paa delte. Og det er intet Under. Thi i Forholdet mellem Herskab og Tjener-

til Familien, baade som Venner og som Mennesker, for hvilke Herskabet havde stort moralsk Ansvar, og hvem det støtted'e paa enhver Maade. Den Yndest og Velvilje, som en tro 'Karl eller Pige i sin Tjenestetid havde erhvervet, gik ofte, naar de selv var bleven gifte, over paa hans eller hendes Børn. Selv efter at have faaet Foden under eget Bord, vedblev Tyendet altid at staa i nært Forhold til sit tidligere Herskab og var altid ved Haanden, naar en eller anden vigtig Begivenhed i Familien fandt Sted. Og det var ikke ualmindeligt, at en tidligere Karl eller Pige, som barnløs Ægtemand eller Enke, vendte tilbage til sit gamle Herskab og tog Tjeneste paa ny.

Man kendte den Gang ikke til at fæste Tyende maa-nedsvis; det var altid fra »Fardag til Fardag«, 1. Maj og 1. November. Man skiftede kun sjældent, og i Provinserne ansaa' man det for en Skam at skifte allerede efter et Par Aars Tjeneste paa Stedet.

»For Børnene var Folkene langt mere end Tyende; de var trofaste Venner for hele Livet, som ofte hjalp dem ud af Smaaforlegenheder, der ellers vilde have paadraget Synderen Straf eller Irettesættelse.* Men paa den anden Side var de ej heller bange for, naar de var blevne gamle i Gaarde, at bruge egen Tugt og det saa vei med Haand som med Mund.«

Tyendet var i Købstæderne langt talrigere end nu, hvilket var en naturlig Følge af de mange og forskelligartede Arbejder, der udførtes i Hjemmene; her var der i Reglen Plads, saa Karle og Piger kunde liave ordentlige Rum at sove i, og den mindre tætte Bebyggelse samt den sunde landlige Kost gjorde Tyendet langt mere velstillet i Købstæderne end i Hovedstaden. Det var overordentlig sjældent, at Landboernes Børn drog ind til Byen og tog Tjeneste som Karle og Piger. Tyendet i Købstæderne og i Hovedstaden var saa godt som altid fra smaaborgerlige Hjem, Haandværkeres og Smaahandlendes og Arbejdsmænds Sønner og Døtre. Først efterhaanden i Aarhundredets Løb blev del personlige Afhængighedsforhold betragtet som ydmygende og skyet af Børn fra borgerlige, selvstændige Hjem.

Kun de kjøbenhavnske Tjenestepiger havde noget i Retning af en egen Dragt; ældre havde en sort Fløjels Kyse, yngre en lille pibet Kappe med Baand paa Hovedet, Smækforklæde og bare Arme; ellers var Hvergarnskjoler med tærnede Bomuldsforklæder — paa Festdage hvidt og stivet — det almindeligste. Ingen tænkte den Gang paa i Paaklædning at efterligne det velstaaende Borgerskabs Damer. Karlene gik i Vadmel, mørkegraat eller -blaat, Kasket og Træsko; paa Højtidsdage med Hat og Fedtlæders Støvler.

Det er vei muligt, at det patriarkalske Forhold har kunnet holde sig længere i Provinserne end i Hovedstaden. Ogsaa her var Tyendet langt talrigere end nu, og medens man nu kun finder Tjener i Herskabshuse, optraadte den Gang enhver Mand af den højere Middelstand med Tjener.

Men alle smukke Erindringer til Trods maa det siges, at Tyendet i Reglen var slet, i Hovedstaden elendigt stillet. »Det var maadeligt lønnet — en Tjenestepige i Kjøbenhavn havde i de gode Aar før 1807, da Lønnen var steget betydeligt — 4 å 5 Kr. om Maaneden — slet indlogeret og udsat for haard og vilkaarlig Behandling. I de Velhavendes Huse gav det store Tyendehold Anledning til urimelig megen Lediggang baade for Herskab og Tjenerskab, og den lavere Middelstand levede selv saa knapt, at Tyendets Stilling blev ussel.« I mange Huse benyttede man Soldater til at gøre det groveste Arbejde. Tjenestepigerne nød ikke synderlig Anseelse som Stand og blev almindelig anset som overordentlig løsagtige, saa man af Sundhedshensyn fandt det ønskeligt at føre skarp Kontrol med dem. Paa dette Omraade viste der sig stor Forskel til det bedre paa de Købstæder, hvor der ingen Garnison laa, og paa Hovedstaden.

En Ting er sikker, der var bedre Forslag i Pengene i Begyndelsen af Aarhundredet end nu om

Stunder. For 19 Skill, fik man i Kjøbenhavn 1 Pd. Smør, for 19x/2 Skill. 1 Pd. Lys, for 10 Skill. 1 Pd. Kød, for 12 Skill. 1 Pd. Flæsk, for 3 Skill. 1 Pd. Brød, for 6Skill. 1 Pd. Ost. En Favn Brænde kostede 9 Daler Kurant (c. 27 Kr.) — alt sammen inden 1807; thi efter Krigens Udbrud steg Priserne betydeligt. Man spiste dengang mere Kød, men mindre Flæsk end nu og ikke nær saa meget Smør. Huslejen ansaas for meget høj i Kjøbenhavn. I Begyndelsen af 1807 kunde »ingen anstændig Familie, der vil leve med og efter sin Tidsalder, bo under 150—200 Dl. Kur. (5—600 Kr.).« — »Ingen Embedsmand, der for 15 Aar siden har kunnet bo an-stændigen for 100 Dl. Kur. om Aaret, kan nu faa Værelser under 180—200 Dl. Kur.« Mange gav langt mere, og der var Familier, som gav 800 —1000 Dl. Kur. i Husleje.

Til en velstillet Families Underhold i Hovedstaden regnedes at medgaa (inden 1807) 1200 Dl. Kur. Smaa Embeds- og Bestillingsmænd med Gager paa 2—300 Dl. Kur. — og dem var der mange af — var meget uheldigt stillede, thi man havde megen honnet Ambition, og enhver stræbte at ieve efter sin Stand og sin Tidsalder. Saa har en ugift Haand-værkssvend med sine 125 Dl. Kur. om Aaret været ganske anderledes heldig stillet. Og man ser en vis Tarvelighed og Sparsommelighed gøre sig gældende i højere Krese, naar en kjøbenhavnsk Borgmester med en Gage paa 1600 Dl. Kur. nøjedes med at bo i en Lejlighed til 200.

Af Fornøjelser udenfor Hjemmet havde man i vore Bedsteforældres Tid ikke faa, men de gik i Almindelighed for sig i al Nøjsomhed og Tarvelighed. Klublivet, der var begyndt i Halvfjerdserne af det svundne Aarhundrede, blomstrede over alt. Enhver By, hvor lille den end var, havde sine Klubber. Flere Klubber besøgtes, i alt Fald i Hovedstaden, hyppig baade af Mænd og Kvinder og af alle Klasser af Befolkningen. »Hvilken Dame, hun være Grevinde eller Spækhøker-inde, er ikke i en Klub? Hvilken Herre, hvilken Cavalier, hvilken Rokkedrejer er ikke i en Klub?« skriver en kjøbenhavnsk Avis i 1808. Man mødtes i Klubben om Aftenen, dog fandt mange ogsaa

om Formiddagen Lejlighed til et lille Svip derhen; man spiste til Aften sammen (altid varm Mad), politiserede, spillede Billard og Kort, røg Tobak og drak Punch. Den fornemste og dyreste Klub i Kjøbenhavn var »Harmonien«, som var meget varsom med Optagelsen af nye Medlemmer; netop af den Grund var det saa efterstræbt at komme ind i den, at den rige Grosserer Nathan David erklærede det for hans ellers saa lykkelige Livs dybeste Savn, at han som Jøde ikke kunde blive optaget i »Harmonien«.

Dreyers Klub, der sammen med Resterne af Fabricius Klub lever endnu som »Kongens Klub«, den ældste i Byen, var mere tolerant, da den ved Siden af en Mængde selv højere staaende Embedsmænd talte et stort Antal af Tidens kendte Navne i Videnskab, Literatur og Kunst. Tode, Rahbek — der gik omkring med Glas i Haand og drak Dus med yngre Medlemmer, hvis Ydre tiltalte ham, for at stemme dem i den fortrolige Tone, som han yndede — Thaarup, Ove Malling, Brødrene Ørsted, Oehlenschläger, Baggesen o. m. a. var saaledes Medlemmer.

Datiden fandt sin største Fornøjelse i at spille Komedie og se Komedie. Hver By i Danmark og Norge havde sin eller sine dramatiske Foreninger, som ofte var udsprungne af eller nøje forbundne med Klubberne. I Hovedstaden saa' man alvorlige Embedsmænd, endog saa fine Folk som Konferens-raader, med Alvor og Iver optræde paa Brædderne. Det fineste dramatiske Selskab i Kjøbenhavn var Borups Selskab, der talte sine Medlemmer udelukkende i de bedste Krese. Det var bleven stiftet af Rahbek, Thaarup o. a. en November-Eftermiddag 1780 under et Møde i Kongens Have af Resterne af

en tidligere dramatisk Forening. Pladserne var meget efterspurgte; Selskabets Forestillinger fandt gerne Sted en Torsdag og efterfulgtes af »Assemblée«, hvor Ungdommen fik sig en Dans, medens de værdige Fædre satte sig til Spillebordene. Desuden fandtes i Hovedstaden Skindergadeselskabet, det »Hol-steinisch-dramatische Gesellschaft«, Militærteatret paa Sølvgadens Kaserne, Det dramatiske Broderskab, Thalia og en Mængde andre. Alle Samfundslag var som besat af Lyst til at spille Komedie.

»I hver Gade, i hvert Stræde Har man sig en Skueplads — Ikke biot til Glæde.«

Teatret paa Kongens Nytorv var Midtpunktet for alle Skuespillystnes Interesser. Man kunde vei i det Borupske Selskab se enkelte af dets Kunstnere paa Brædderne, men paa den kongelige Scene var det dog noget ganske andet. Man spillede i Vintersæsonen hver Aften undtagen Onsdag. Forestillingen begyndte Kl. 6. Fine Folk og Officerer sad i Parkettet, Akademikerne og de literære Smagsdommere derimod i det billige Parterre. Ved Første-Opførelser og ved festlige Lejligheder var det meget vanskeligt at faa Billetter, og man saa' stundom en hel Skare af Sjovere o. a., der alt om Natten eller endog Aftenen

forud indtog Pladserne foran Døren til Billetsalget, for den følgende Dag, naar Salget begyndte Kl. 10, at opføre et frygteligt og undertiden blodigt Slagsmaal for at komme først til Mølle, hvorefter de drev Priserne til Vejrs, saa man kunde risikere at komme til at give 2 Bdl. for en Parterre Billet til 2 Mk.

Man kunde i Begyndelsen af Aarhundredet ofte se Christian VII i Teatret. Det meddeltes altid i Aviserne, naar Kongefamilien agtede at overvære Opførelsen af et Stykke. Orkestret begyndte aldrig at spille, før Kongen traadte ind i sin Loge. Kongens Nærværelse lagde altid Baand paa Tilskuernes Ytrings-

Fig. 21. Om Punchebollen. Optrin fra Aarhundredets Begyndelse.

frihed, idet ingen maatte klappe, før der blev klappet fra Kongelogen. Den sindssyge Mand fulgte med synlig Opmærksomhed Spillet — hvilket derimod ikke var Tilfældet med hans Søn, Kronprinsen — og talte ofte, livad man tydelig kunde se, sagte med sig selv.

Det var Teatrets Glansperiode. Man behøver biot at anføre Navne som Michael Rosing og Hustru, der

henrykkede vore [-Bedsteforældre-] {+Bedsteforæl- dre+} i »Balders Død«, »Niels Ebbesen«, og

»Dyveke« ; Marie Heger, for hvem [-Oehlenschläger-] {+Oehlenschlä- ger+} skrev Ei-skerindero'i-lerne i sine første Tragedier. Han havde tænkt sig, at Rosing skulde have udført [-Hovedrollerne-] {+Hovedroller- ne+} i »Hakon Jarl«, Palnatoke«, »Balders Død« og »Aksel og Val. borg«, men da de kom til Opførelse,var Kunstneren legemlig nedbrudt og svag. Disse Roller flk først senere en fremragende Fremstiller i Ryge. I Holbergs Stykker, der gennemgaaende fik en udmærket Udførelse, men som allerede var blevet Damerne og den franske Tragedies Beundrere

for simple, glimrede Skuespillere som Gjelstrup, Lindgreen, Knudsen og Frydendahl, hvoraf liere havde kendt de Mænd, der havde spillet for Holberg selv, og var i Besiddelse af en frisk og rig Overlevering. Af andre Stykker faldt især »Indtoget«, »Høstgildet«, »Vinhøsten«, »Søofficererne«, »Gulddaasen« og »Dragedukken« i Folks Smag. De store tyske Digtere Goethe og Schiller opførtes endnu ikke herhjemme, lige saa lidt som Shakespeare, hvis Værker netop

Fig. 22. Dyrehavsbakken i Begyndelsen af Aarhundredet. Tegning af Hans Nicolai Hansen.

dengang omplantedes paa Dansk i en udmærket Form af Skuespilleren Peter Foersom. Fra Frankrig lik man Moliéres og en Mængde Syngestykker, særlig af Grétry og Beaumarchais. Af tyske Skuespilforfattere var især Lessing repræsenteret ved sin Tragedie »Emilie Galeotti«, Iffland ved sine sentimentale Stykker, Kotzébue ved sine effektfulde Dramer: »Indianerne i England«, »Armod og Højhed« o. m. a.

Det vav især disse sidste Forfattere tillige med en Mængde andre af samme Retning, der spilledes af de utallige dramatiske Foreninger i Hovedstaden og Provinserne, hvor man i øvrigt ikke var bange for at binde an baade med Moliere, Schiller og Goethe.

[-Skuespillerne-]

{+Skuespil- lerne+} nød som Stand lcun ringe Anseelse. Da »Den danske Skueplads« i 1769 var bleven et kongeligt Teater, gik Kunstnerne ind under Begrebet Hofbetjente. I Spidsen for Bestyrelsen stod en Hofmand, der kunde idømme Skuespillerne og Damerne ved Teatret samme Straffe som det øvrige underordnede Hofpersonale. Straffen bestod i Reglen i Mulktering eller i Fængsel i »Blaataarn« ved Langebro, der i det 18. Aarhundrede havde afløst det gamle historiske Blaataarn paa Kjøbenhavns Slot som Fangehul for Folk, der havde forbrudt sig i Kongens Gaard.

Denne middelalderlige Opfattelse af Skuespilleren som en Gøgler og som et Individ af en lavere Klasse end andre Samfundsmedlemmer ko m ejen-

dorameligt frem over for den betydelige Kunstner Knudsen, der paa mange Maader gjorde sig fortjent 1801 og 1807, ikke biot ved at opflamme Medborgernes Mod ved sine Sange fra Scenen i Martsdagene umiddelbart før Slaget, men ogsaa ved sit ihærdige Arbejde for at synge Penge sammen til de Saarede og de Faldnes Efterladte. I den Anledning blev han af Regeringen benaadet med Fortjenstmedaljen. Men da han ved en Beneficeforestilling skulde fremsige en af Oehlenschläger forfattet Epilog, fandt den ellers saa humane Teaterchef, Hofmarskal Hauch, det upassende, at et af Hs. Majestæt Kongen tildelt Hæderstegn blev baaret officielt af en Skuespiller. Og kun paa Knudsens Ansøgning blev det ham af sær kongelig Naade tilladt at bære Medaljen ved Epilogens Fremsigelse.

EUandet betegnende Træk fortæller Oehlenschläger i sine Erindringer. Han havde, just ikke til sine

var stærkt besøgte Maskeballer hos Traktørerne Rau og Schmetzer paa Kongens Ny 1 orv (nu Hotel d'Angleterre) og desuden Bal paré ved Hoffet, Assemblée og Forestilling i hveranden Gade, maa man indrømme, at vore Bedsteforældre forstod at more sig. Naturligvis gik det livligst til i Hovedstaden, men ogsaa i Provinserne slog

man sig — som foran omtalt — løs efter Evne.

Alle disse Fornøjelser var gennemgaaende forbeholdt Folk af den mere velhavende og nogenlunde velstillede Klasse. Den store Mængde maatte ligesom i tidligere Tider nøjes med de aarlige Fester, og hvad Moro der kunde falde af ved dem. Alle de Foranstaltninger, som i vore Dage er gjort for at 3rde sund, underholdende og samtidig opdragende Adspredelse, kendtes dengang ikke. For biot at nævne et: Musæer eksisterede ikke; de laa i Svøbet i det gamle Kunst- og Raritetskammer, og det var

Fig. 23. Kirsten Pils Kilde c. 1810. Efter et gammelt Maleri.

Forældres Glæde, bestemt sig til at gaa til Teatret, og den Aften, han optraadte første Gang, gik hans Moder urolig og ængstelig grædende, frem og tilbage i Buegangen i Frederiksberg Slotsgaard, hvor hendes Mand som Slotsforvalter havde sin Bolig. Her mødte hun Vægterens Kone, som saa' hendes Taarer og trøstede hende med de Ord: »Ak, Madam, græd ikke; han kan jo omvende sig endnu.«

At en Skuespiller fik officiel Anerkendelse fra Regeringen, var imidlertid i sig selv et Tegn paa, at den gamle Fordom mod Skuespillerstanden var ved at vige for en friere Opfattelse. Dette blev yderligere bestyrket, da Rosing senere blev udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Ved Siden af Teatret søgte Hovedstadens mere velhavende Befolkning om Vinteren til de offentlige Maskerader, som Hofstueskriver Bjørn i 1805 fik Tilladelse til at oprette paa Hofteatret, for at skaffe Folk nogen Fornøjelse Søndag Aften og undertiden Onsdag Aften. Naar man hører, at der desuden

ikke saa lige en Sag at komme der, og en Ko med fem Ben eller et Lam med to Hoveder, som man af og til kunde faa at se i en Bod paa Vesterbro, kunde yde samme Fornøjelse. Her ude samlede Prices Pantomimeteater ogsaa mange Tilskuere. Stærke Mænd var ogsaa svært paa Mode. Spasereture til daglig var ikke i Brug i den jævnere Klasse. Saa levede man paa Gaden, sloges og drak i de utallige Kældre og Kipper og svirede i Smaagadernes Dansebuler, — det var den gamle Historie, i Mangel af gavnlige Adspredelser greb man til slette.

En særlig Form for folkelig Forlystelse i Kjøbenhavn og en Del Købstæder var Søndagsturene til Kirkegaardene. Af dem var der i Kjøbenhavn mange inden for Byens Volde og enkelte udenfor, og om Søndagen saa' man Smaakaarsfolk i store Mængder drage hver til sit særlige Yndlingssted med Madkurv og Barnevogn. Man bredte Dug paa en Ligsten, pakkede Madkurven ud og spiste og drak og moredç sig kongeligt i de Dødes Have.

Men én Sommerudflugt var fælles for alle Klasser og for alle Aldre i Kjøbenhavn, den aarlige Tur til Dyrehaven i Kildetiden (fra St. Hans til August), — en Fornøjelse, der ansaas for saa umistelig, at Tjenestepiger gjorde Fordring paa den som en Ret, før de lod sig fæste. Det var næppe Længsel efter Naturen og Trang til at færdes i det Fri, der her gjorde sig gældende. Sansen for Naturen var kun i ringe Grad vaagnet hos Folk. Der synes i den Retning at have været nogen Forskel paa Provinsbeboerne og Kjøbenhavnerne. Her havde den dannede og velhavende Klasse alt ved Midten af forrige Aarhundrede begyndt at ligge paa Landet om Sommeren, — Forretningsfolk saa nær Byen som muligt som i Frederiksberg Allé og paa Kalkbrænderivejen, hvor der den Gang var fuldstændig landligt — ligesom man ogsaa foretog Udflugter til de saakaldte »Tracteursteder«, Bellevue, Ermelunden, Fortunen og Klampenborg. Ogsaa Frederiksdal var meget besøgt, ligeledes Dronninggaard, i hvis prægtige Have man kunde faa Lov at spadsere, naar man havde forsynet sig med Kort fra Ejeren, Etatsraad de Conincks Kontor. Men fælles for alle Rigmænd og Smaakaarsfolk, fornemme Herskaber og Tjenestepiger, var den aarlige Tur til »Kilden«.

Kirsten Pils Kilde var ved Midten af forrige Aarhundrede traadt i Stedet for den gamle Vartovskilde paa Strandvejen, til hvilken Kjøbenhavnerne i tidligere Tider havde gjort Kilderejser. Og ved Aar 1800 stod dens og Dyrehavsbakkens Glæder i fuld Blomst. Kildetiden eller Dyrehavstiden varede oprindelig fra St. Hansaften til Mariæ Besøgelsesdag (23. Juni—2. Juli), men kunde ved allerhøjeste Bevilling blive betydelig forlænget.

Men St. Hansaften var Besøget og Munterheden størst. Da saa' man en uafbrudt Vognrække, Bøndervogne og Chaiser, Holstensk-Vogne og Herskabsvogne, Ryttere og Fodgængere, de fleste med Madkurv, Flaskefoder og Barnevogne af grønmalede Pinde, larmende og støjende bevæge sig ud ad Ordrup - Jagtvej. Der var bestemte Viser i Mode paa den Tid af Aaret, som blev sunget for at forkorte Vejen til Kilden. »Er min Lykke til Kilden sat«, eller »En smuk ny Vise om Sang og Mumlen, Dans og Tumlen, Om Keglebaner og spanske Haner, Om Gynge-Riden og mére siden, i Dyrehaven ved Kirsten Pils Kilde, at synge efter Melodien: Er mit Kammer rent«. Var fornylig et Kinaskib kommet lijem, kunde man være sikker paa at se et Vogntog med Matroser i Silkeklæder og med Musik i Spidsen, og saa gjorde man bedst i at gaa til Side paa det gamle Praj: Af Vejen for en Kinafarer!

Hvor Vejen fra Jægersborg skærer Jagtvejen, drejede man af til højre, hvor

Hulvejen mod Havet Nedluder saa bråt,

og kørte ned til Strandvejen forbi Emiliekilde.

Her risle saa milde De Bølger fra Land, Fra venlige Kilde Langt ud i den himmelblaa Strand.

Gennem Strandvejens tunge Sand, som man ellers havde undgaaet, kørte man ind i Dyrehaven ved Klampenborg.

Her Bøgenes Kroner Sig om os har hvalt. De spøgende Toner Vi hører jo alt. Se Teltene hvide, Se hvirvlende Bøg, Vi køre, vi ride, Vi ile til Latter og Spøg.

Ved Kilden selv gik det stilfærdigt til. Her sad »Manden ved Kilden« og sang, og efter Karakteren at dømme af den Sang, som Oehlenschläger lægger ham i Munden, har han vei sunget gamle Folkeviser eller saadanne Sange, som passede til den romantiske Side af Bakkelivet. Lidt længere borte under det store Træ ved Indgangen til Bakken sad et Jødepar — Konen hed i daglig Tale »Dronning Esther« — og foredrog til en Violin tyske Viser: »Jetzt ist der Doctor da«, og den gamle Soldater-vise »Die Preussen marschiren in Prag hinein« samt den af Oehlenschläger benyttede: »Es var' ein aller Mann, der nahm ein junges Weibchen« o. in. a.

Paa Vejen op til Bakken saa' man mange Mærkeligheder: Manden med Hunden, Glaspusteren, den mekaniske Vogn, som Folk kunde sidde inden i og selv drive frem ved at dreje et Hjul, Spejlkabinettet og Perspektivkassen. Den sidste stod (1806) paa en Kurvevogn og var forsynet med 10 »Glasse«. Medens Manden drejede og lod Billederne skifte, raabte hans Madamme Teksten ud som Forklaring og Reklame for Publikum: Hier ist die grosse Kaiserkronung in Paris; — hier sitzt der Kaiser Bonaparte auf dem kaiserlichen Thron, wo die kaiserliche Krone über-reicht wird; — hier sitz die Kaiserin Bonaparte; — hier ist die Schlacht bei Austerlitz, Austerlitz in Mähren in Oesterreich; — hier sind die kaiserlichen franzøsischen Truppen; — hier ist die Erleuchtung der Stadt Prag, Prag in Bøhmen; — hier ist Schin-derhannes, Schinderhannes, der grosse Bandit.

Den sidste Berømthed var ogsaa at se i Vokskabinettet i Selskab med Førstekonsul Bonaparte, Kejser Paul af Rusland, Robespierre og Marat, ja endog med

Frederik af Prøjssen i egen Person.

Her gjaldt det at passe paa og følge med Moden. Det skete undertiden paa Bekostning af den historiske Sandhed, og den der det ene Aar var et værdigt Medlem af Schinderhannes Røverbande, kunde det næste Aar optræde som William Pitt. Konger og Hertuger forvandledes lige saa let i Vokskabinettet paa Dyrehavsbakken som ude i Europa under Napoleons Herredomme.

Imellem alle disse Herligheder stod ligesom nu Boder med Kager og Appelsiner, Legetøj og Gatanteri-varer i Tidens Smag, »Tobaksdaaser med Bonaparter« og andet af samme Slags, Danseboder og Keglebaner, Udskænkningsboder og Sangerindetelte, hvor de »rødmussede Skovnymfer«, d. e. de sminkede Damer, stod udenfor og lokkede Herrerne ind med Tilraab og kælne Blikke.

Oppe paa Plænen fandtes dog de største Herligheder. Der var Linedansere og Kastegynge.

Op og ned, Ned og op! Ved Blomsterbed, Over Egens Top!

VORE BED STE FOKÆLDRES TID

Der var Hr. Qvist, »bosat Borger i Staden«, med sine mekaniske Figurer og med sine Marionetter og de gamle, evig-unge »Pottekomedier« med Værtinden, Madam Lisette, Frieren og Lapsen og den staaende Replik:

»Drik, drik, min rare Dreng, det er godt gammelt 01.«

Der var Casorti med sine Pantomimer, hvor Harlekin og ikke Pjerrot spillede Hovedrollen, og hans Konkurrent, det Priceske Selskab med dets Balletter og Akrobatkunster; det forargede brave Patrioter ved at optræde under Navnet »National Sommerteater« og forandrede det derfor til »Dansk Sommerteater«, da Misfornøjelsen kom til Orde i »Politivennen«. Der var endvidere Cettis »Fysiske Kabinet«, som en Indsender i »Adresseavisen« var meget forbitret over. Ikke biot maatte man betale et Par Mark "for at se saadant Lapperi, men til Slut blev man vist ud med et »got Nackt, mine Herren!« Der var Beridere, der var Menageri, »Dyr fra Asia, Afrika, Europa, Nyholland, Amerika!« Der var Lirekassemænd og Bierfiedlere, Tiggere med Krykker og uden Krykker, Trommer og Trompeter, Skrig og Skraal, og der var endelig tysk Komedie, hvor man i 1802 opførte Kotzebues berømte Stykke »Menneskehad og Anger«, en Forestilling, der stadig gaves for fuldt Hus, men betegnes som værende under al Kritik.

I de gode Aar før 1807, da Handel og Velstand blomstrede, naaede Dyrehavsbakken sit Højdepunkt. Det spillede fuldstændig samme Rolle som senere Tivoli og besøgtes af de fineste og højeste Herskaber. Men 1807 bragte en Standsning her som alle Vegne. Alle maatte indskrænke sig, og den jevne Borgerstand — der nu begyndte at faa Smag for at komme ud i det Fri — nøjedes derefter med at gaa til Charlottenlund. Det hedder endnu paa kjøbenhavnsk »at tage i Skoven« i Modsætning til at tage i Dyrehaven.

Denne aarlige — for mange den eneste — Udflugt til Dyrehaven betragtedes som i den Grad uundværlig, at mange Familier længe i Forvejen nægtede sig alt og knappede af paa de daglige Fornødenheder for ret at kunne slaa sig løs ved denne Lejlighed. Assistenshuset var, fortalte man, aldrig mere besøgt end netop paa den Tid. Kjøbenhavnerne har jo altid faaet Skyld for Letsindighed, og Hovedstaden blev, maaske ikke helt med Urette, i Provinserne og i Norge betragtet som et moderne Babylon. Og der var baade her og der Folk, som nok kunde have personlig Grund til at beklage sig. Tilgangen fra Provinserne til Hovedstaden var dengang ubetydelig og i hvert Fald frivillig, men Forældre i Jylland, paa Øerne og i Norge, som ønskede at lade Sønnerne studere, var nødt til at sende dem til Kjøbenhavn — et Forhold, som i Norge vakte megen Misfornøjelse, der stadig gav sig Luft i Fordringen om et særligt Universitet for dette Land, en Fordring, som dog blev stærkt bekæmpet af indflydelsesrige Nordmænd selv.

Det var ikke biot de kjøbenhavnske Forlystelser,

som Forældre havde at frygte for, naar de sendte Sønnerne ind til Hovedstaden, hvor de ikke alle var saa heldige at have Slægtninge, som de kunde have et Tilhold hos, eller Venner, der kunde tage sig af dem. Skønt Usædeligheden var stor, og skønt mange Studenter, oftest af de ubefæstede Naturbørn, der kom længst borte fra, gik til Grunde i Kippelivet og Løsagtigheden, frygtede gammeldags Forældre dog allermest den Irreligiøsitet, som havde grebet om sig under den franske Oplysningsperiode og vundet Indpas ved Universitetet, saa selv teologiske Professorer ved sine Forelæsninger kunde behandle religiøse Spørgsmaal paa en spottende Maade. I Norge sang man:

Lyksalig Mand, hvis Søn, naar han er borte

En Maaned eller to,

Fra Kjøbenhavn tilbage kom med Skjorte

Og Levninger af kristen Tro.

En Student, der flk 10 Rdl. hjemme fra om Maaneden til at leve for i Kjøbenhavn, kunde prise sig lykkelig. Der var mange, der maatte hutle sig igennem med mindre. »Jeg lejede mig et Tagkammer med Seng paa Lille Købmagergade« — fortæller 1803 en ung Student, der af Stolthed ikke vilde tage imod Understøttelse hjemme

fra — »for 4 Rdlr. maanedlig. Ved at give Tegne-Informationer tjente jeg (hvor lidt jeg end kunde) disse og 4 Rdlr. til. Jeg gik nu slet ikke ud undtagen to Dage ugentlig, da jeg hørte et Kollegium (d. e. Forelæsning) hos Molden-haver over Eksegetiken og underviste i Tegning to Timer. Disse seks Timer fraregnet var jeg altid paa mit Værelse og læste uafladelig. Jeg kom ingensteds, spiste ingen varm Mad om Middagen, men flk mig nogen Tykmælk, lavede lidt Salat og spiste stegt Flæsk til, saa mine 4 Rdlr. i Forening med Smør og Brød fra Søster Thea slog virkelig til. Min Eksamenslæsning skød en forfærdelig Fart, thi jeg læste ikke et trykt Blad, men des flere Kollegier, og min eneste Rekreation var at skrive hver Uge et Brev til Line (Kæresten) og en enkelt Gang til min Moder. Det var en frygtelig hed Sommer, og jeg døjede ikke godt under mine brændende Tagsten. Jeg sad aldeles nøgen, biot indhyllet i en vestindisk blaa Kappe, jeg havde købt af en Soldat for 2 Mark, med bare Ben i Tøflerne og læste og læste. Mangen Dag fortærede jeg kun en Spølkum Mælk og en Tvebak, og mangen Nat laa jeg kun to Timer i Sengen. Kaffe, Te, Brændevin og Kød hørte slet ikke til min Husholdning, og da jeg ikke følte nogen Upasselighed, brød jeg mig ikke om Søvnløsheden, men læste desmere.«

Et andet Billede af Studenterlivet kunde man faa, naar man i Stedet for at gaa paa Kvisten til den flittige Teolog, der Aaret efter flk sin Eksamen med Udmærkelse, vilde gaa i Kældrene til de forskellige ældre og af Livet medtagne Studiosi, som boede hos en eller anden Kældermand og tjente Føde og Brændevin ved at trække Folk til Huse ved plumpe Vittighueder og smudsige Historier. De hædredes med den smagfulde Betegnelse »Kældersvin«.

De gamle, ret barbariske, middelalderlige Skikke ved Studenternes Optagelse paa Universitetet (Imma-triculeringen) fandt ikke længer Sted; derimod var det endnu i Mands Minde, hvorledes Danske og Nordmænd havde leveret hinanden en større Kamp

Fig. 24. Det kgl. Teater i Kjobenhavn ved Aarhundredets Begyndelse.

i Universitetsgaarden; dette var ikke noget Udslag af gensidig Uvilje, men hørte sig nu en Gang til. , Studenterne havde ikke noget andet Foreningspunkt end Universitetet, hvilket ikke bandt dem synderligt sammen som Stand. Dertil bidrog mere deres fælles Uvilje mod dé tysktalende og overmodige Landofficerer, der — i Modsætning til Søofficererne, som dengang var mere Sømænd end Militære — ikke nød videre Anseelse. Den Standsfølelse, som besjælede Studenterne over for Landofficererne, kunde kun blive mægtig styrket ved Begivenhederne i 1801, da gamle hæderlige Minder fra 1658—59 blev opfriskede, og Studenterne kaldtes til at deltage i Kampen for Hovedstaden og Fædrelandet. Studenterkorpset vedblev en Tid at bestaa efter 2. April og fik sin egen Fane, som Kronprinsessen »paa den yndigste Maade« overrakte Fanebærerne ude paa Amalienborg. Medens Korpsets Officerer, Underofficerer — blandt dem stud. jur. Adam Oehlenschläger — og nogle udvalgte fra hvert Kompagni blev modtagne af Kronprinsen og beværtede oppe paa Slottet, stod Korpset under Gevær i en øsende Regn paa Slotspladsen, men blev dog til sidst inviteret ind i Gardens Vagtstue og trakteret paa det bedste. Under Gildet og midt i Sangen »Vi alle Dig elske« kom Bataljonschefen farende. »Til Vaaben, — mine Herrer, hans kongelige Højhed kommer < »Vi,« brølede vor Forsanger, en Skuespiller O'Donnell, »vil have vor Vise ud først.« Og vi sang da alle Versene, saa Amalienborg rystede, medens Kronprinsen og hans hele Stab, led-

saget af den franske General Victor og mange Herrer, maatte taalmodig staa i Døren og bie, til vi var færdige. Derpaa gjorde vi som et Lyn vor Karré, og vor Fane kom, medens Musiken lød, og alle Over- og Underofficerer var saa ophovnede i Ansigternp af Champagnen, der heller ikke havde nogen ringe Indflydelse paa deres Ben. Kronprinsen og hans Følge traadte netop ind i Karréen, da en Hvisken lød hele Korpset igennem: »Vi præsenterer kun for Kronprinsen!« og •saa snart Kronprinsen var forbi, lød det klik-klak, og vi gjorde alle skarp Skulder for de til os ilde skævende Herrer. Men Sagen feterede (smigrede) Kronprinsen, og General Victor sagde til ham, »at det var som et fransk Korps«. Kronprinsen udbragte da et Leve for sit Korps, som vi besvarede med

et tredobbelt Hurra for ham. Ni Gange Hurra brugtes ikke den Gang.«

Lavsaanden viste sig i Bestræbelserne for at holde mindre heldige Kammerater uden for Korpset samt i at skillinge sammen for at skaffe ordenligt Klæde til Uniformer for Korpsets uformuende Medlemmer. Thi det Klæde, hvormed Kronprinsen forsynede de fattige Studenter af sit Korps, faldt straks i det rødlige, saa det afgav et klart og tydeligt Testimonium pauperlalis (Fattig-domsbevis).

Man kunde i Begyndelsen af Aarhundredet se Kirkestræde belejret af Studenterne, naar de ved 3-Tiden kom hjem fra de militære Øvelser. Her havde »Spiseværten« Eisen sit »Spisekvarter«, som en Restaurant dengang kaldtes. Paa Hjørnet af Boldhusgade og Admiralgade laa Spuths (senere Schmidts)

Fig. 25. Teaterindgangens Aabning Kl. 5. Tegnet af Eckersberg.

Spisekvarter. Begge Steder spiste man paa Abonnement og fik to Retter Mad for 6 Rdlr. om Maaneden

Studenternes Uniformering og det militære Liv bragte noget af det tyske Studentervæsen ind hos os. Det er før berørt, at Studenterne gik paa Forelæsningerne med klirrende Sabel og begyndte at duellere, og at Korpset blev derfor ophævet. Men paa de forskellige Studenterboliger, Regensen — der altid var Studenternes faste Borg — Ehlers, Borchs og Walkendorfs Kollegier stiftedes smaa Foreninger, dannede efter de tyske Forbund og ofte med tyske Navne som »Commertz und Tugend«, hvor man mer eller mindre eller-lignede de tyske »Bünd-nisse«, havde hemmelige FeltraaJ), brugte tyske Betegnelser for Medlemmerne af Foreningen, der ikke hed Forening, men Burschenschaft, øvede sig i Musik og Fægtning o. s. v. Da nogle Studenter i 1805 gjorde Afskedsgilde for den senere saa bekendte Præst og ivrige Nordmand Wergeland, blev han fulgt til Regensen og flk i Porten »et Koch paa Burs ch e-Man er«.

Det tyske var dengang uadskilleligt fra det militære. Hæren bestod ikke biot af udskrevet, indfødt Mandskab, men for en stor Del af hvervede Tropper. Hvervningen foregik i Tyskland og besørgedes af dertil udsendte Officerer og Underofficerer. Uagtet man fandt alle Nationaliteter repræsenteret blandt de hvervede Tropper, var Hovedmassen dog Tyskere, ligesom de fleste Officerer og Underofficerer. Kommandoen i Afdelingerne førtes vei ikke altid paa Tysk, men gik man forbi en Vagtstue i Provinsgarnisonerne eller i Hovedstaden, hørte man stadig tyske Sange, og spadserede man paa Kjøbenhavns Vold, var det meget almindeligt, at Skildvagten, som skulde passe paa, at Folk ikke gik ud paa Bastionerne eller op paa Brystværnet, paa Tysk bad om Almisse. Da der blandt de hvervede Folk fandtes Udskud fra alle Lande, og da Soldaternes Sold var yderst ringe, forefaldt der stadig Uordener, og Spidsrod*), Krum-

slutning og andre militære Stralfe fandt hyppig Sted i den fulde Strenghed.

Fig. 2G. En Soldnt løber Spidsrod i den østerrigske Hær. i

*) Kommer af det tyske Ord »Spiessrutlie«, bestod oprindelig i, at Forbryderne blev jaget »gennem Spyd«; senere skulde han lobe mellem to Geledder, som piskede ham. StralTen blev i Danmark først afskaffet 183G.

Gamle Dages haarde Tugt anvendtes endnu stadig ikke biot i den militære Stand, men ogsaa i Skolerne. Skolevæsenet stod i det hele taget paa et meget gammeldags Standpunkt ved Aarhundredets Begyndelse. Paa Landet vandrede endnu Sognets eneste Skolelærer om fra By til By og gav Undervisning paa et Sted en Uge ad Gangen, og man havde endnu i 1801 det Særsyn, at der i et Sogn paa

Falster slet ikke var nogen Lærer. Men det var vei ikke stort galere der end andre Steder, hvor selv Lærerne næppe kunde læse taalelig indenad.

Først i 1790 havde man oprettet ei Skolelærerseminarium til Uddannelse af Lærere, men endnu længe efter var der stor Mangel paa saadanne rundt om i Landet. Saa hjalp Befolkningen sig selv, og man saa' de mærkeligste Mennesker optræde som Lærere. Man kunde saaledes se forhenværende Soldater eller Haandværkere i Alderdommens Dage optræde som »Skoleholdere«. Selv ikke i Byerne var man sikker paa at finde et særeget

Skolehus, men stundom maatte Skolen holdes paa Raadstuen.

Det var dog paa et mere fremrykket Kund-skabstrin, at Børnene overgik til Skoleholderen. Den første Grund blev lagt enten i Hjemmet eller hos en gammel Skolemoder eller Skolejomfru, hyppig Enken eller Datteren af en Præst eller Lærer, men man fandt ogsaa mange Skolomødre, der ikke havde nogen som helst Forbindelse med den lærde Stand.

Hovedvægten blev i Almue- og Pogeskolerne lagt paa Religion og Regning, og ved Fremstilling for Provsten inden Elevens Udgang af Skolen blev det fremhævet, hvor mange Gange han havde læst Balles Lærebog igennem.

I den lærde Skole, som forberedte til Universitetet, havde man alt begyndt at foretage gennemgribende Reformer, men disse var endnu kun komne Kjøbenhavn, Odense og Christiania Skoler til gode. I de andre gik det til paa gammeldags Vis, og den var mærkelig. Lige indtil 1791 havde Lærerne ved en af Landets størsle Skoler, eller Horerne som det

CG

dengang hed, om Vinteren maattet undervise i deres egne Værelser, thi Skolen var ikke kommen saa vidt, at der fandtes Kakkelovne i Klasseværelserne. Hørerne — som i Reglen var saa elendigt aflagte, at man kun sjældent fandt gifte Mænd imellem dem — boede imidlertid paa Skolen, og deres Lejlighed var i Reglen kun ved en bred Gang skilt fra den.

Denne bestod endnu ved Aarhundredets Begyndelse næsten alle Vegne af to Klasser, Mesterlektien (øverste Klasse) og Underskolen. Begge Klasser tilsammen udgjorde ofte en stor Sal, i hvilken Mesterlektien var afdelt ved et højt Panel eller en Trævæg med en dobbelt Dør og Vinduer ned til Underskolen. Denne bar sit Navn med Rette, thi den laa noget lavere end Mesterlektien, op til hvilken der førte et Par Trappetrin. I hvert Hjørne af Underskolen stod en Læsepult og foran hver af disse de lange Skoleborde. Man tænke sig nu de fire Hørere, hver i sit Hjørne, samtidig undervise og eksaminere sit Hold! Ved hvert Hold blev der i Reglen hørt to Drenge paa én Gang; den ene var oppe, den anden skulde rette ham. Og i hvert Hjørne skreg Drengene op med de skarpe skingre Stemmer for at overdøvehinanden. Hørerne tordnede løs med Skældsord paa Dansk og Latin; der vankede

»Haandtager« (Dask inden i Haanden med den tykke Ende af Riset), og Skrig, Ilyl og Jammer blandede sig med Skældsord, Brudstykker af Katekismus, latinske Gloser, Aarstal og geografiske Reisser.

Der undervistes i Latin, Græsk, Religion, Historie og Geografi. I Mesterlektien tillige i Hebraisk og i Astronomi. Latinen tog Broderparten af Tiden. Modersmaalet gaves der ikke den ringeste Undervisning i, trods forskellige Paabud. Ej heller i Regning. Ved Optagelsen prøvedes Drengene i de 4 Regningsarter (»Species«) og Reguladetri, og videre gik man ikke. De to laveste Klasser fik en Times Undervisning i Skrivning, i Reglen uden for den egentlige Skoletid.

Alt lærtes udenad, paa Remse. Om den rette Forstaaelse af Meningen og Sammenhængen, hedder det hos en gammel Skolemand fra Aarhus, var der hos de fleste ikke Tale. »Af Hebraisk læstes Genesis (Skabelsen) og Danzii Grammatik, der var skreven paa Latin, og som mange ikke forstod. Religionsundervisningen var maadelig og for det meste indskrænket til en tankeløs Udenadslæsning, hvilken Disciplene dog, naar de saa' sit Snit, forvandlede til Indenadslæsning, hvilket med et Kunstord kaldtes »at piese«. Historien og Geografien blev af de Heste Lærere i Underskolen ikke behandlet bedre.«

Fig. 27. Kjøbenhavns Nørreport, set fra Bysiden.

Lærerne var dengang ikke Fag-, men Klasselærere, d. v. s. hver Hører underviste én Klasse i alle Fag. Dette kunde have meget skæbnesvangre Følger, da en uduelig Lærer derved blev i Stand til grundig at ødelægge en hel Klasse. Der gaves ikke Karakterer til daglig, og Forældrene kunde kun lejlighedsvis hos Lærerne eller Rektor indhente Oplysning om Sønnernes Flid og Fremgang, eller slutte sig dertil af den aarlige Omflytning. Ethvert

Kvartal skulde Lærerne indgive en skriftlig Bedømmelse af Eleverne til Rektor. Den var kort og paa Latin. Ved de flinke eller yndede Drenges Navne stod et b. (bene d. e. godt) eller b.b. (meget godt) eller alle Gange tre b.b.b. (særdeles godt), ved de mindre flinke eller yndede stod der m. (mediocriter, middelmaadig) eller m.m. og m.ni.ni. (male, slet). Naar fire Klasser undervistes i én Sal, var der naturligvis Anledning for mange Drenge til at bestille alt andet end netop at være opmærksom og lære noget. Det opdagedes engang i selve Mesterlektien i Aarhus Skole, at en Dreng, der i et helt Aar havde

haft Hebraisk, ikke kunde Bogstaverne endnu!

Ungdommen var sikkert mere vild og voldsom dengang end nu, — man har Fortællinger om, at det ude paa Landet kunde komme til fuldstændigt Slagsmaal mellem Lærer og Elever — og hvor der sad Rektorer af den gamle Skole, blev Disciplinen søgt hævdet med stor Barskhed og Haardhed. Men i flere Skoler var Rektorerne yngre Mænd og besjælede af Tidens humane Ideer, og der vandt i Reglen Drengene Spillet.

De ældre Hørere, der selv i Barndommen havde været Genstand for haard og barbarisk Behandling, optraadte endnu ofte med stor Barskhed og slog løs ved alle Lejligheder, ligesom de ogsaa benyttede Skolens Disciple til Husgerning i Hjemmet, saa at man endog kunde se Latinskoledrenge', med Forklæde for, bære Tørv og Brænde op fra Hørernes Kælder.

Ogsaa mellem Drengene indbyrdes herskede gamle Dages »Pennalisme« d. e. ældre Kammeraters Tyranni over de yngre. Disse maatte gaa Ærinder for »Mesterlektianerne«, eller Drengene i Mesterlektien, bære deres Bøger hjem, udføre alt Slavearbejde og lade sig lugte af dem, naar disse strenge Herrer ansaa det for nødvendigt.

Efter fem Aars Undervisning i Underskolen rykkede man op i Mesterlektien, der var treaarig. Man flk da Lov til ved højtidelige Lejligheder at anlægge en smal sorl Kappe, ligesom Degnenes, der hang ned ad Ryggen. Den bares ogsaa i Kirken, til

hvilken den lærde Skoles Disciple paa mange Maader var knyttede. Sangerne iblandt dem besørgede saaledes Sangen i Kirken; en af de yngre var »Orgel-mesterdreng« og havde det Hverv at staa ved Siden af Organisten, der før Gudstjenesten havde skrevet en Kridtstreg for hvert Vers i den Salme, der skulde spilles, og slette en Streg, eftersom Versene blev sunget, saa Organisten altid kunde se, naar Sangen var ude. En Del af Drengene sang Salmerne oppe fra Orgelet, andre sad under Salmesangen nede i Kirkens Kor, Hørerne i »Degnestolene«, Mester-lektianerne i de gamle Kannikestole og Underklasserne paa låve Bænke foran. Mesterlektianerne skiftedes til ved forskellige Gudstjenester at læse i Kordøren ; en af dem var i Provinskøbstæderne, hvor et Landsogn hyppig var Anneks til en af Byens Kirker, Degn i Landsognet og nød visse Indtægter af Degnekaldet. Det var den sidste Levning af ældre Tiders . »Løbedegne«. Andre maatte gaa rundt med Kirkebøsserne og samle Gaver ind til Kirken og de Fattige. Men alle Latinskolens Elever maatte under Hørernes Tilsyn overvære Gudstjenesten, hver Søndag to og paa de høje Festdage tre foruden de ugentlige Prækener, saa det var ikke at undres over, at de i de store Kirker, skjulte bag Piller og Kirkestole, drev alskens Spilopper, medens Hørerne stundom snorkede højt og lydeligt.

Den gamle Skik, at Skolen opvartede med Sang ved Jordfæstelser og Brylluper, eksisterede endnu. Man kunde forlange hele Skolen eller den halve eller biot to Klasser. Hørere og Elever samledes ved Kirkegaardens Port og ledsagede Kisten og Ligfølget herfra og til Graven med Sang. .

Undervisningen i Skolen var fri for alle, og for Sangopvartningen nød Drengene 10—12 Rdlr. i aarlig Løn; i Mesterlektien dog henved 30 Rdlr. Den, der vilde have Del i Skolens Stipendier, maatte nødvendigvis være med ved Sangen, og det enten han havde Stemme eller ikke, men i sidste Tilfælde med Paabud om at være stille og tavs, da han ellers blev jaget bort.

Skolen begyndte om Sommeren Kl. 7 og varede til 11, om Eftermiddagen undervistes der fra 2 til 5; om Vinteren

8 til 12 og 2 til 5, eller saa længe man kunde se, thi der brugtes aldrig Lys paa Skolen. Onsdag og Lørdag Eftermiddag var altid fri; men Kirketjenesten og Opvartningen med Sang bragte megen Forstyrrelse i Skolegangen.

Undervisningen om Morgenen blev indledet med Gudstjeneste. Først blev den gamle latinske Salme: Veni Sande Spirite! (kom, Helligaand!) afsungen. Derefter knælede en Discipel af Mesterlektien ned i Døren til Underskolen og messede, med Ansigtet vendt mod denne, en latinsk Bøn; derpaa knælede en af Drengene i 3.—4. Klasse ned i Underskolen og fremsagde en latinsk Morgenbøn, der blev gentaget paa Dansk af en af Drengene i de lavere Klasser. Saa blev Mellemdøren lukket, og Undervisningen begyndte. Der toges altid først fat paa Latin, og somme Tider blev der kun ringe Tid til de øvrige Fag. Kun mellem anden og tredje Time blev der holdt Frikvarter.

De fleste af disse for Ungdommens Uddannelse sørgelige Skoleforhold forandredes efterhaanden, særlig efter 1805. Men endnu længe efter var det en

Gi)

alt andet end misundelsesværdig Stilling at være Hører ved en lærd Skole. Mange ældre Folk vil endnu mindes, med hvilken medlidenhedsblandet Ringeagt man endnu ved Aarhundredets Midte talte om »en sølle Adjunkt« — en Titel, der i 1806 afløste den gamle Betegnelse jHører«. Og alle kender fra Blichers > Juleferier « karakteristiske Typer for Standen. Lærerne i Underklassen var som Regel elendig aflagte, og Stillingen skulde ikke friste Folk, der paa anden Maade kunde tjene til Livets Ophold, da der ikke var Udsigt til Befordring. Hørerne blev, med hæderlige Undtagelser, ofte tagne blandt gamle forsumpede Studenter, der aldrig havde opnaaet at faa Eksamen, eller blandt teologiske Kandidater, der havde opgivet ethvert Haab om at faa Kald. »Disse Folk manglede tit ikke biot pædagogisk Duelighed, men endog ofte de til Undervisningen fornødne Kundskaber.« Nogle kunde da vise sig i den Grad ubrugelige, at man bare for at blive dem kvit skaffede dem et eller andet magert Præstekald eller Degnekald ude i en afsides Egn. Mange andre blev derimod siddende i Embederne som gamle og affældige Mænd, da der ikke var forbunden Pension med Stillingen, og man derfor ømmede sig ved at kaste dem paa Gaden. Men det var ikke til Gavn for Undervisningen.

Medens Resultaterne af Anordningen for de lærde Skoler af 1797 kun langsomt kom til Syne, var der fra Privatfolks Side kort for Aarhundredskiftet vist stor Virksomhed paa dette Omraade; i Kjøbenhavn var det ene »Institut« fremstaaet efter det andet, ofte forbundet med Pensionat. Her gik man frem med Moden. I det Schouboeske Institut læstes Latin, Græsk, Tysk, Fransk, Engelsk, Religion, Moral, Historie, Geografi, Statistik, Teknologi, Matematik, Astronomi, Dansk, Grammatik og Brevstil, Ortografi, Kalligrafi, Aritmetik, Vekselregning, dobbelt Bogholderi, Dans, Tegning, Musik, Svømning, Gymnastik og Fægtning. I andre Instituter undervistes ogsaa i Fysik og Kemi samt Drejer- og Snedkerlære. Døtreskolerne stod ikke tilbage, her læstes i Dansk, Tysk, Fransk, Engelsk, Moral, Religion, Skrivning, Reg"'ng, Historie, Geografi, Naturhistorie, Kalligrafi, Haandarbejde, Blomsterforarbejdning, Tegning og Dans.

I 1805 blev ogsaa Tysk og Fransk indført i de lærde Skoler, samtidig med at det blev befalet, at Undervisning i dansk Grammatik skulde gives i alle Skolens Klasser. Samme Aar blev der givet Reglement for Studentereksamen, der dengang holdtes alene paa Universitetet. Den var som langt senere — indtil 1850 — delt i Eksamen artium og 2den Eksamen, til hvilken der opgaves Filosofi og et udvidet Pensum i Astronomi og Historie. De, der bestod denne Eksamen med Udmærkelse, blev, som det hed »indkaldt«, d. v. s. nævnt med Hæder ved Indskrivningen paa Universitetet (Immatrikulationen).

Netop omkring Aarhundredskiftet vaagnede der en stærk Interesse for Legemsøvelser, især under Paavirkning af Professor Nachtegall, der 1799 oprettede det første gymnastiske Institut i Kjøbenhavn og det første i Europa, hvor Gymnastiken blev indført som et Led i Opdragelsen i sin Helhed og blev ledet ud fra pædagogiske Grundsætninger.

Lige indtil Aaret 1800 havde det gamle Lavs-væsen bestaaet uden Indskrænkning. Det hele Næringsliv var bundet ved en Mængde Privilegier og Vedtægter, der hæmmede saa vei den enkelte Haandværket Udvikling og hindrede den ubemidlede, men dygtige Mand i at blive selvstændig, som de hæmmede Haandværkets Udvikling i Almindelighed. Vore Haandværkssvende, hedder det, er alle dyre og, hvad der er det værste, arbejder for det meste maadelig og smagløst. Da de ikke er saa ihærdige som de engelske eller lever saa sparsomt som de

hollandske og tyske, er det intet Under, at de ikke kan holde Pris med Fremmede. Som oftest forsømmes deres Opdragelse meget. I Skolerne lærer de kanske at skrive og regne, men dette maadeligt nok, hvilket kan ses- af de Regninger, de skriver. I Læreaarene bruges de langt mere til at gaa Ærinder og være alle Mands Dreng i Huset, end til at sidde paa Værkstedet. De lærer ikke at tænke ved det, de tager sig for, men efterligner ikkun, hvad de ser Mesteren gøre. De har intet Kendskab til Tegning, og Mønstren-e til alle mulige Varer maa komme uden Lands fra. Godt og vei er det, om vore Haand-

72 124

værksfolk kan efterligne dem, men aldrig kan de opfinde noget selv.

I Erkendelse af, at der var nogen Sandhed i denne haarde Dom, begyndte Regeringen at løsne lidt paa den gamle strenge Lavstvang. Ved Lov af 21. Marts 1800 blev det tilladt enhver Haandværks-svend i Kjøbenhavn, der havde arbejdet fire Aar som Svend, at tage Borgerskab og nedsætte sig som Fri-mester, og dette Borgerskab kostede kun det halve af, hvad Lavsmesterborgerskabet kostede. Men saa maatte Frimesteren til Gengæld ikke have Svende

eller Drenge paa sit Værksted; han maatte tage Haandlangere til Hjælp og benytte sin Kones og sine Børns Hjælp samt endelig holde en Dreng, naar han havde været Frimester i to Aar. For at blive Lavsmester maatte man have gjort sit Svendestykke og sit Mesterstykke, men det forlangtes ikke mere, at man skulde have været et vist Antal Aar hos en Mester. Mesteren skulde oprette Kontrakter med sine Svende og Drenge og oplære disse, saa de kunde gøre deres Svendestykke, og han maatte betale Bøde, hvis han misligholdt Kontrakten. De gamle hævdvundne »udlændiske Skikke«, d. v. s. de tyske

Fig. 28. En Latinskole fra Begyndelsen af Aarhundredet,VORE BEDSTEFORÆLDRES TID

Skikke, som var blevne indførte i vort Lavsvæsen ved den store Indvandring af tyske Svende, og som stadig var gængse ved Optagelsen i Lavet, Behøv-lingen og de andre ret barbariske Ceremonier samt Traktementerne paa »Kroen« eller »Herberget«, som Svendenes Forsamlingshuse hed, blev forbudt, men gik først lidt efter lidt af Mode. Dog »flyttede man Skilt« endnu paa gammel Vis. Og det blev endelig paabudt, at ingen Svend eller Dreng paa Grund af uægte Fødsel maatte vrages af Mestrene.

Svendene skulde tjene Mestrene med Villighed og Troskab. Skældte nogen Svend sin Mester ud, flk han fire Dages Vand og Brød, gik lian over til Haandgribeligheder, flk han to Maaneders Forbedringshus. Forlod en Svend sin Mester i Utide, skulde han betale den lidte Skade og straffes med fire Images Vand og Brød. Skulde Svendene djærvcs til »at overlægge og indgaa en lovstridig Aftale mellem sig, ikke at ville arbejde hos denne eller hin Mester — altsaa med moderne Ord gøre Skrue — skal Hovedmændene dømmes til at arbejde et eller to Aar i Forbedringshuset og alle Lavets Svende miste Retten til at have Herberge eller Forsamlingsstue. Men den, som forledede andre Lav til at nedlægge Arbejdet, skulde straffes med 6 Aars Arbejde i Jern og derefter forvises Kongens Riger og Lande.

Som et yderligere Forsøg paa at hæve Haand-værkerstanden, bestemtes det endvidere i samme Forordning af Marts 1800, at Halvdelen af Byens 32 Mænd skulde vælges blandt Kunstnere, Fabrikanter eller Haandværkere, der ogsaa skulde kunne blive Medlemmer af Magistraten.

Blandt Byernes Næringsdrivende var Bagerne Matadorerne, og ikke for ingen Ting brugte man Udtrykket »en Bagerna al« om en særlig stor og kostbar Brystnaal. De udmærkede sig ved særlig flotte Køretøjer og førte altid en ivrig Kappestrid med hinanden om at have de smukkeste Heste. I Kjøbenhavn var Bagermestrenes Antal bestemt til 50 (af Brændevinsbrændere var der over 200!); da Byen var en Fæstning og under en Belejring maatte

være forsynet med tilstrækkelig Proviant, skulde hver Bagergaard altid have et vist Maal Korn paa sine Lofter. For at Bagernes Monopol ikke skulde komme Borgerne til Skade, havde Øvrigheden sat Takst paa Brødet. Bagerne solgte oprindelig kun Hvedebrød; Rugbrød blev forhandlet hos Mel- og Grynhandlerne, der selv lagde Dejgen og bragte den til Bagerne for at faa den bagt.

Den, der ikke vilde nøjes med at være Frimester, men vilde gaa alle Grader igennem og »vinde Lavet« paa gammel Manér, naaede kun til Maalet ad mange Trin. I mange Lav var der beholdt en stor Mængde tyske og fordrejede Betegnelser. En vordende Bagermester begyndte som Dreng, ogsaa kaldet »Backhus-ligger«, d. e. Bäckerhausligger, som skulde gøre rent, feje, rense Plader, skure Brætter o. s. v. Efterhaanden avancerede han op til at blive »yngste Ligger« og »ældste Ligger« og fik som saadanne det Hverv at slaa Brødet op. Det næste Trin var »Høl-peren« (af tysk Hilfe, Hjælp), der skulde afveje Dejg-stykkerne til Liggerne, kløve Brændsel til Ovnen, tørre Hvederne og gøre Efiermiddagstjeneste. Saa blev man »Knæder« (af kneten, at ælte) og fik nu den betroede Stilling at lægge al den fine Dejg, og

endelig naaede man at blive Mestersvend; denno traadte først til, naar alt var i Orden, Ovnen hedet til passende Varme o. s. v., for at bage Brødet.

Alle Svende- og Mesterstykker fremstilledes og bedømtes paa Lavshuset og Herbergerne, hvor ogsaa fremmede Haandværkssvende maatte søge hen, naar de vilde have Arbejde i Byen. De maatte her legitimere sig og underkaste sig et Slags Eksamen af »Oldgesellen«, en gammel Haandværkssvend, der var fortrolig med alle hertil hørende Formaliteter. I sin Egenskab af Ordfører ved en saadan Lejlighed fik Svenden den fremmede Betegnelse Parleur eller Par-lerer, »Taleren«, hvorfor man endnu i forskellige Haandværk, f. Eks. Murernes og Tømrernes, finder den ejendommelige Form Murpolerer, Tømmerpolerer, der ikke har noget med Politur at gøre, men er en simpel Forvanskning af Mur- og Tømmerparlercr.

Regeringens Bestræbelser for at højne Haandværket herhjemme indskrænkede sig ikke biot til at befri det for Lavs-Tyranniet, men den søgte ogsaa at forbedre Smagen ved f. Eks. at bestemme, al Tegninger til Snedkernes, Guldsmedenes og andre Svende- og Mesterstykker og selve disse skulde bedømmes ved Kunstakademiet, ligesom det ogsaa blev paalagt Mestrene at tilholde Lærlingene flittig at besøge Kunstakademiets Skoler.

Der dreves endnu i Byerne mange sundhedsfarlige Næringsveje, hvilket naturligvis var af langt større Betydning for den tæt sammenbyggede Hovedstad end for Provinsbyerne, skønt det her som der kunde staa galt nok til med den offentlige Sundhed og Renlighed. I Kjøbenhavn blev det først i 1805 forbudt at begrave Ligene i Kirkerne, en gammel, i Befolkningen dybt rodfæstet Skik, der lige fra Byernes Opkomst havde gjort de hellige Gudshuse til Arnesteder for Pest og Farsot. Men Begravelserne paa Kirkegaardene i Byen vedblev lige til 1851. Gaderne var endnu i høj Grad belemrede med Uhumskheder, Vandvæsenet og Renovationsvæsenet meget mangelfuldt. Luften i Kjøbenhavn var ikke god, og Husene var ikke renlige. Badning i Stranden var kun almindelig som Ungdomsforlystelse, og Kendskabet til varme Bade netop i sin svage Begyndelse. Professor Nachtegall oprettede en Svømmeskole i det gamle Kattuntrykkeris Dam ude paa Østerbro, og Fattigvæsenet en Søbadeanstalt ved Langebro, men ingen af Delene benyttedes synderlig. Endnu i 1814 skrev en Forfatter, at Kjøbenhavnernes blege og mindre friske Udseende ikke kom saa meget af Klimaet og Levemaaden som af Mangel paa Renlighed i Gaderne, af ildelugtende Rendestene, af den beklumrede Luft i Lejlighederne og sidst og ikke mindst af personlig Urenlighed. Sandheden er altid ilde hørt, og Kjøbenhavnerne var meget forbitrede over disse frimodige Udtalelser. Men inde i Baggaarde i Fattigkvartererne i den gamle Del af Hovedstaden kan man mangen Gang endnu i vore Dage tro sig hensat til Aarhundredets Begyndelse.

Hele Landet over ængstedes og forargedes alle »Veltænkende«, som det hed i Tidens Sprog, over Tidens Kvindemoder, der var lige farlige for Sundheden og Sædeligheden. »Vei maa man glæde sig over, »at de store klistrede Frisurer, Brugen af Pomade og Pudder med og uden Vellugt har maattet vige for den naturligere og yndigere Haarpynt, som

nu (1806) bruges. De vansirende Parykker, som alene kunde være tilladelige for gamle sygelige og skallede Mennesker, findes ikke mer. De stive Snørliv, som har omskabt saa mange velskabte Børn til Krøblinge, saa mange sunde raske Piger til sygelige Skrantninge, saa mange lykkelige Koner til ulykkelige Mødre, bæres nu næsten ikke mere. Spidse Sko og meget høje Hæle har gjort Plads for runde Sko, der er mere passende til Fodens Dannelse, og uden Hæle.«

Selv om man imidlertid nu er fri for alle disse Galskaber, maa det dog siges, »at det var en ulyksalig Genius, som i de nyere Tider forplantede Grækenlands Kostume og tynde Klædedragt til vor nordiske Jordbund og vort kolde Klima. Denne skadelige Uskik har ogsaa i Kjøbenhavn udbredt sig almindelig iblandt alle Folkeklasser, selv iblandt den tjenende, ja, den begynder endog at vise sig iblandt Landboerne. Moden sejrer, som Mode, over Uskyldighed og Blufærdighed med magisk Kraft. Pigen med det reneste Hjerte, med Engle-Uskyldighed, er alligevel dristig nok til at vise sig offentlig i en ublu Dragt og til at lade de Dele af Legemet, som skulde være skjulte, begabe og beundre. Bar Hals, den største Del af Brysterne og Skuldrene blottede, ubedækkede Arme næsten til Akslerne, tynde, igennem-sigtige Musselins- eller Silkeklæder, som bedækker en tynd, bedragerisk udspændt Trikot og ved den mindste Bevægelse af Vinden viser Legemets Dannelse, saa at man næsten kan bemærke ethvert Muskelspil; tynde Silkestrømper, ofte vævede i Knip-lingsform, Sko, hvis Varighed ikkun er beregnet til en eller faa Dage, og som næppe bedække Tæerne, er meget almindeligt hos os. Pelse og Muffer lægges til Side ved den første bedragerske Foraars Sol, og under de nu brugelige Shawls har Vinden sædvanlig et temmelig frit Spil.

Hvor mange ædle, herlige Piger, hvor mange yndige, øinme Husmødre har jeg set forkorte sine Dage ved at bære for tynde Klæder! Hvor ofte har jeg set fortvivlende Slægtninge og Venner ledsage dem til deres altfor tidlige Grav!«

Det var kun i de velstillede Klasser, at Kvinderne bragte Liv og Sundhed som Offer til Moderne. Men Smaa kaarsfolk flk af andre Grunde de samme Sygdomme og mange andre til. I Kjøbenhavn alene døde der i Begyndelsen af Aarhundredet mellem 500—600 Mennesker aarlig af Brj'stsyge og mellem 200—300 af Tæring. Af andre Sygdomme var Kopperne endnu dengang den største Plage. I de sidste Aar af forrige Aarhundrede begyndte Dr. Jenners betydningsfulde Opdagelse (Kokoppe-Indpodningen) at blive bekendt her i Landet og viste snart sine Virkninger under de hyppig opdukkende Epidemier.

Kjøbenhavn havde i 1805 c. 50 civile og militære Læger, c. 100 Jordemødre, 8 Apoteker, Frederiks Hospital, Garnisons Hospital og Søkvæsthuset, samt Fattigvæsenets Stiftelser og Sygehus, Almindeligt Hospital, Vartov og St. Hans Hospital (nu L tde-gaarden), det frygtelige Opholdssted for Sindssyge og Patienter med uhyggelige Sygdomme. Paa Sjælland var der Læge i Næstved, Holbæk, Roskilde, Sorø, Slagelse, Korsør og Lyngby. Paa Fyn en i Odense og en paa Taasinge. I hele Jylland var der kun 6 Læger, en Landfysikus i hvert Stift samt i Frede-

ricia og en Distriktslæge i Banders. I Norge var der endnu færre. Ved Siden af disse, som i Heglen var Læger i moderne Forstand, altsaa baade Medicinere og Kirurger, fandtes der Landet over en stor Del Distriklskirurger, som kun havde Lov til at ber handle kirurgiske Sygdomme (Saar og Brud), og af hvilke mange endnu hørte til det gamle Barberlav og ikke havde anden Uddannelse end den, Lavs-barbererne havde faaet ved det gamle »Teatrum-anatomicum«.

Paa Landet kunde man godt i de Tider have 6—8 Mil, og længere, til den nærmeste Læge. Men del betød ikke stort, thi man havde altid Jordemoderen eller en eller anden klog Mand eller klog Kone i Nærheden, som kunde stille Blod, »læse« over en bolden Finger og med deres hyppig store Erfaring og mange Kundskaber helbrede Sygdomme, som de videnskabelig uddannede Læger ikke kunde faa Bugt med. Og til de kloge Mænd og Koner, som havde Ry over det hele Land, var ingen Afstand for stor. Distriktslægerne kom den store Befolkning egentlig kun i Berøring med, da Vaccinationen, til manges store Forargelse og Forbitrelse, var bleven paabudt ved Lov. Men den kunde ogsaa betros til andre, og man kunde endnu i 1813 se Skarpretteren i Assens, som et

Minde om Standens kirurgiske Værdighed i Middelalderen, udstede Attest for en af ham foretagen Kokoppe-Indpodning.

I enkelte Byer fandtes vei Hospitaler, men i Beglen i middelalderlig Betydning som milde Stiftelser. Ved de fleste af disse var der dog som oftest nogle »Daarekamre«, Værelser, der benyttedes som Opholdssted for de Vanvittige. Egentlige Sygehuse fremstod derimod først efterhaanden i Aarhundredets Løb i de større Byer.

Men alle Vegne kunde man være sikker paa at træffe Fattige. I Hovedstaden, hvor man naturligvis fandt de fleste, var der i 1801 over 9000 Mennesker under Fattigvæsenets Forsorg. Største Delen af dem var Tiggere, som af og til indfangedes og en Tid anbragtes paa Tvangsarbejdsanstalten eller undertiden i Forbedringshuset. Under Fattigvæsenet hørte tre Hospitaler, et Opfostringshus, otte Arbejdsanstalter, ni Skoler samt et Tvangshus. I Provinsbyerne havde man som oftest kun de gamle Hospitaler (Stiftelser) til at huse sine Fattige i, og kun enkelte Steder var man begyndt at opføre særlige Fattighuse.

Falligvæsenet i Kjøbenhavn havde faaet sin sidste Indretning i 1799, og Tidsaandens humane Karakter kommer paa mange Maader til Orde saa vei over. for de Fattige, som over for Forbryderne. Grove Forbrydelser var i forholdsvis Aftagende, og Straffene var væsentlig mildere end før. T3^veri, Bedrageri og Vold gik derimod for sig i ret stor Stil, og liver By havde sit Fængsel, der i Reglen var alt andet end tiltalende og lod meget tilbage at ønske, ikke mindst i Retning af Renlighed. Politikammeret var i Kjøbenhavn, efter Raadhusets Brand 1795, paa Charlottenborg, og her fandtes Fængslerne i Kældrene. Af Straffeanstalter havde man her Tvangsai bejds-anstalten i Pustervig, Tugt-, Basp- og Forbedringshuset (Børnehuset) paa Christianshavn og endelig Stokhuset, hvor Slaverne, de Forbrydere, der var dømt til Fæstningsstraf og stod under de militære Myndigheder, i den grove, graa og gule Dragt havde

Ophold. Trods enkelte Forbedringer var Tilstanden her forfærdelig. Paa de civile Straffeanstalter — uden for Hovedstaden i Stege, Odense og Viborg — husedes alle Arter af Fanger, Løsgængere, Tyve og sølle Stakler, der skulde afsone en ringe Bøde, gamle forhærdede Forbrydere og pur unge Mennesker, der for første Gang var kommen lidt i Strid med Loven, mellem hinanden. Om nogen slreng Adskillelse mellem mandlige og kvindelige Fanger var der ikke Tale. »Viborghus«, som Straffeanstalten bed i Folkemunde, havde sin særlige Befolkning af Taterne, Hedens vilde Fugle, der efter en stakket Frihed altid bragtes tilbage til Buret igen.

Det hele Straffesystem var i høj Grad forældet og brutalt og Opsynet som oftest overladt til Folk, der ikke stod paa noget højere Trin end Fangerne. Disse behandledes slel, fik i Reglen gyselig Kost og var udsat for torlurlignende Pinsler, naar man vilde fremtvinge en Tilstaaelse. Alt sammen i skrigende Modssfetning til de smukke Ord i Forordningen af 30. December 1771, at en Skyldig hellere maa gaa fri, end en Uskyldig lide.

Den sidste Fjerdedel af forrige og de første seks Aar af dette Aarhundrede er Danmarks store Han-delsperiode. De forenede Riger havde i 1800 2,379 Handelsskibe flydende paa Søen med en Drægtighed af 134,117 Kommercelæster (268,234 Tons). Af disse Skibe var 948 norske, 735 fra Hertugdømmerne og 369 fra Kongerigets Provinskøbstæder, der alle tilsammen havde omtrent lige saa mange, men langt mindre Skibe end Kjøbenhavn (327). Af de øvrige Byer i Landet havde Aalborg, Flensborg og Altona den største Handelsflaade. Kjøbenhavnske Skibe gik i Fragtfart ikke biot paa alle europæiske Havne, men paa amerikanske, paa Guinea, ikke mindre end 58 paa Vestindien og 40 paa Ostindien. Den oversøiske Handel blev saa godt som udelukkende drevet fra Kjøbenhavn. De store Handelsfamilier her kunde tillade sig en saadan Luksus som den at lade sine Skibe tage kinesisk Porcellæn — da det i Reglen kom hjem med Ostindiefarerne, kaldtes det almindelig ostindisk Porcellæn — med hjem efter den første Brænding. Det blev saa prydet her hjemme med Malerier og Guldstaffering og sendt ud til Kina for at blive brændt anden Gang, hvorefter det sendtes til Danmark paa ny og naaede saaledes at passere Linjen tre Gange, inden det kunde tages i Brug.

Men det var ikke altid, at Porcellænet kom hjem. Det var ikke biot som alt andet Skibsgods udsat for Forlis og

Havari, men ogsaa for engelske, franske og spanske Kapere og Orlogsmænd. Thi de krigsførende Nationer misundte os i høj Grad vor blomstrende Skibsfart og søgte at lægge den saa mange Hindringer i Vejen som muligt ved at fordre Ret til at visitere og i Tilfælde af Kontrabande at opbringe Skibene. Derfor maatte Handelsskibene altid slutte sig sammen i større eller mindre Flaader under Beskyttelse af en eller flere Orlogsmænd. Der blev dog stadig opbragt mange Skibe, og man faar et Begreb om den umaadelige Fortjeneste, der maa have været ved denne Fragtfart, naar man hører, at Rederne blev hovedrige Folk, til Trods for, at der i et ,\ar af engelske Kapere og Kryssere kunde

blive opbragt 120 dansk-norske Skibe og over 100 af franske og spanske.

Fra Kjøbenhavn forsynedes Provinsbyerne, Norge og en stor Del af Sverige med Kolonialvarer, som Skibene førte hertil fra Ost- og Vestindien. De danske Købstæder førte Landets Produkter — Fødevarer, Brændsel osv. — til Hovedstaden, som forbrugte den største Del selv og kun sendte Korn til Norge. De svenske og russiske Varer, som kom hertil — Jern, Tovværk, Sejldug, Tjære, Hamp o. 1. — udførtes til Nord-Amerika. Danmark havde ingen Udførsel af egne Varer til oversøiske Havne, men fra Norge udførtes der megen Trælast. Da Hamborg i 1803 blev besat af franske Tropper, og den store Mellemhandel, som fra England og dets Kolonier tidligere var drevet over den gamle Hansestad, derved blev standset, naaede Danmarks og Kjøbenhavns Handel sit Højdepunkt.

Med Post- og Telegrafvæsenet, som vi nu betragter som de vigtigste Bærere af vore Dages Han-

Fig. 29. Topfigurer fra Velkomstbægere i Ragerlav og Rodkerlav.

delsliv, var det kun smaat bevendt i vore Bedsteforældres Tid. Den elektriske Telegraf eksisterede ikke, den »Optiske Telegraf« var heller ikke til for Handelsverdenen, men kun som ei Signalapparat og System i militære Øjemed. Kjøbenhavn og det hele Land stod kun i Forbindelse med Udlandet ved Posten over Hamborg. Brevposten gik to Gange om Ugen, Pakkeposten kun én. Taksten for et Brev fra Kjøbenhavn til Hamborg var 29 Sk., til Berlin og London 55 Sk., til Nord-Amerika 1 Rdl. 1 Sk.; hvert Land, et. Brev passerede igennem, krævede sin Porto. Mellem Kjøbenhavn-Roskilde-Helsingør kostede et Brev paa indtil 1 Ark 6 Sk.; mellem Kjøbenhavn og Nyborg 13 Sk., mellem Kjøbenhavn og Aalborg 21 Sk. I 1805 blev der oprettet en Fodpost i Kjøbenhavn. Brevkasser var der ingen af, og alle Breve maatte indleveres paa Postgaarden, hvorfor der, for Breve med en Porto af over 8 Sk., betaltes 1 Sk. i Ind-skrivningspenge. Breve, som skulde med Posten om Formiddagen Kl. 10, maatte, indleveres den foregaaende Dag inden Kl. 5! Fodposten tilkendegav sin Nærværelse ved at slaa paa en Metalplade (Gongong) og nøjedes ikke biot med at aflevere Breve, men mod-

tog ogsaa saadanne af Folk til Besørgelse. Til Frederiksberg kostede et mindre Brev 6 Sk. i Bærepenge, til Forstæderne 4 Sk., i Byen selv 2 Sk. Et Brev paa x/2 Pd. mellem Kjøbenhavn og en af Forstæderne kostede derimod 24 Sk. = 52 Øre.! Frimærker eksisterede ikke; der betaltes for et Brev Postpenge efter den Vejlængde, det skulde besørges. Med Norge var der kun Postforbindelse én Gang ugentlig, ligeledes med de danske Provinsbyer med Undtagelse af Helsingør, der som Sund-Toldsted havde særlig Betydning for Kjøbenhavn. Hertil gik der Brev- og Pakkepost hver Dag. Brevposten besørgedes ved

Dage efter, at de var udkomne. Den eneste kjøbenhavnske Avis, som udkom hver Søgnedag, var Adresseavisen, der kunde prale med sine 5000 Abonnenter. Statstidenden eller de Berlingske »Københavnske Tidender« udkom to, tre, stundom lire Gange om Ugen ligesom »Dagen«, »Politivennen« og »Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn«. De viste alle daarligt Tryk paa elendigt Papir, men var ikke desmindre temmelig dyre. »Politivennen«, der tog sig af Byens indre Orden, løse Rendestensbrætter, generende Skilte, farlige Kælderhalse o. s. v., kostede hele 9 Mark (3 Kr. Kvartalet). Den var meget

ridende Bud, Pakke- og Personposten ved lukkede Vogne. Det var just ikke nogen hurtig Befordring; en Postvogn skulde i Sommertiden køre en Mil i fem Kvarter, om Vinteren i halvanden Time. Det var for Ivjø-

benhavn-Helsingør rundet af til 10—12 Timer. Kørte man fra Helsingør om Morgenen, naaede man først inden for Kjøbenhavns Volde lige inden Portenes Lukning. Til Hamborg kunde man komme baade over Land og med Paketten fra Toldboden til Kiel. Men med denne Forbindelse herskede der almindelig Misfornøjelse.

Der var saaledes ikke Tale om, at man den Gang, selv ikke i Provinsbyerne paa Sjælland, kunde læse Hovedstadens eller Provinsernes Aviser før adskillige

frygtet, og Folk var umaadelig bange for at komme i »Politivennen«. I øvrigt var det lidt nok, den og de andre Blade gav for Pengene. »Skilderiet« ydede mest i Retning af Postnyheder, Bog- og Teateranmeldelser, Dagens Nyheder, Hofnyt o. s. v. Teater og Literatur var særlig Genstand for Interesse; Sansen for det offentlige Liv var endnu ringe og fandt ikke Udtryk i Bladene. Nogen Kritik over Landets Forhold eller Statens Styrelse var der ikke Tale om. Over for alt sligt var Censuren straks paa Færde, særlig efter 1807.

Enkelte af Provinsbyerne havde allerede før 1800 en egen Avis, Helsingør, Aalborg, Aarhus og Odense, den sidste endog hele to. I Ilertugdøm-

Fig. 30. Et Lav flytter sit Skilt.

mernc Flensborg, Haderslev, Slesvig, Kiel og Altona. Men ingen af disse havde, lige saa lidt som Hovedstadens Blade, nogen synderlig Betydning for Handelslivet.

Kjøbenhavn rummede i vore Bedsteforældres Tid alt, hvad Nationen ejede af stort, rigt og anseligt. Alle kendte Navne fra hin Tid i Handelens, i Kunstens, Literaturens, Fornemhedens og Rigdommens Verden møder os i Hovedstaden. Til Trods for den Rolle, Hoffet spillede i den enevældige Ståt, træffer man dér dog kun faa Mænd af virkelig Betydning. En Skildring af Frederik VI, der først 1808 fremtraadte som Konge, efter at han i 24 Aar havde været Kronprins-Regent, og af de Personøer, der omgav ham, vil følge senere; men af de fornemme og højtstaaende Personer, som lik Betydning for det aandelige og materielle Livs Udvikling i Danmark, skal her nævnes de mest fremragende. Der var først den dannede og kundskabsrige Hertug Frederik Christian af Augustenborg, Svoger til, men ikke just Ven med Kongen ved sit Ægteskab med Caroline Mathildes Datter, Louise Augusta. Hertugen havde sin Bolig i det tidligere Revent-lowslte Palæ i Bredgade, hvor

hans Datter, Danmarks vordende Dronning, Caroline Amalie, og hans i Historien sørgelig berømte Sønner, Prins Frederik af Nør og Hertug Christian af Augustenburg, blev fødte. Hertug Frederik Christian var Chef for det højere Undervisningsvæsen, en stor Ven af Videnskab, Literatur og Kunst, og gjorde sit Hus til et Samlingsted for Tidens bedste Mænd paa alle Omraader. Det samme var Tilfældet med Finansministeren Schimmelmanns og hans nære Frænders og Slægtninges Huse, Reventlows, Stolbergs og Bernstorffs. Alle disse Familier havde, uagtet de som oftest var tysktalende, den varmeste Interesse for den danske Literatur. Det var Bondevennen Johan Ludvig Reventlow og hans Hustru Sybille født Schubart, Søster til den yngre Grev Schimmelmanns Hustru Charlotte, der først tog sig af Baggesen og indførte ham hos sin Søster

Fig. 31. En Ostindiefarer i Kjobenhavns Havn.

Frederikke Louise, gift med den danske Kammerjunker og tyske Digter Christian Stolberg.

»Vi udgør én stor Familie,« skriver Frederikke Louise, Baggesens moderlige Veninde, i bevidst Følelse af denne Familie- og Vennekreses Betydning, »vi er som ét Træ, der slaar sine Rødder over Bæltet, Elben og Weser og spreder sine Grene med skyggefuldt Løv og skønne Blomster.«

Det var Stolbergs, der indførte Goethe i Danmark, ligesom Baggesen gjorde de dannede Krese bekendt med Schiller. Den Maade, hvorpaa han udførte dette, er saa betegnende for Tiden og for Tonen i de fornemme literære Krese, at vi meddeler en Beskrivelse af en af Baggesen foranstaltet

Schiller-Fest, om end den fandt Sted kort Tid før vort Aarhundredes Begyndelse.

I Juni 1791 havde Baggesen aftalt med sine Venner og Velyndere, Grev Schimmelmann og hans Hustru Charlotte med nogle Venner, at han paa Grevens Ejendom i Hellebæk skulde oplæse et Digt for dem af Schiller. Lige inden han fra Hovedstaden vilde køre ud til Schimmelmanns Ejendom Sølyst paa Strandvejen, hvor Emilie's Kilde endnu stadig græder (Vandel løb ud af et i Stenen indhugget Øje!) til Minde om Grevens første Hustru, kom der Brev fra Sølyst, at Schiller var død, og at

man maatte opgive Festen. Under Indtrykket af sin Sorg trængte Baggesen netop til at være sammen med Venner, der kendte hans Følelser, og kørte til Sølyst. Her modtog Greven ham med de Ord: Vi vilde have kørt til Hellebæk for i munter Stemning at synge Schillers Sang, uu vil vi, trods det daarlige Vejr, alligevel tage derhen og med Vemod høre den oplæse af Dem. Der blev spændt for, og det lille Selskab tog af Sted. »Himlen opklaredes, Solen brød frem gennem Skyerne, Havet blaanede i sjælden Pragt, og ovre paa svenske Kyst traadte Kullen klart frem i hele sin Majestæt. Stille og bevæget tog man Plads i det Fri. Baggesen begyndte at læse: Freude, schøner Gøtterfunken . . .«, da hørtes Tonerne af et skjult Musikkor, Klarinetters og Fløjters Klang. Øjeblikkels vidunderlige Stemning henrev Tilhørerne, og

alle sang med i Kor. Da Sangen var forstummet, fremsagde Baggesen et improviseret Digt:

Unser todte Freund soli leben! Alle Freunde, stimmet ein! Und sein Geist soli uns umschweben Hier in Hellas' Himmelhain. .lede Hand emporgehoben! Sehwort bei diesen freien Wein: Seinem Geiste treu zu sein His zum Wiedersehn dortoben!

Alles Øjne fyldtes med Taarer. Til Slutning opførtes en Ringdans af lire Drenge og fire Piger, klædte som Hyrder og Hyrdinder og smykkede med Blomsterkranse. Man læste, sang, jublede og" græd, eftersom Stemningen skiftede. Vennerne kunde ikke skilles, — i tre Dage varede Festlighederne til Ære for den store henfarne Digters Minde. Skiftevis læste man Yndlingsscenerne af Don Carlos, Brudstykker af »Abfall der Niederlande« og de især beundrede Digte: »Die Gøtter Griechenlands« og »Die Künstler« for hinanden.«

Begejstringen over Digterens Geni var ægte nok, men Meddelelsen om hans Død viste sig at være falsk. Schiller havde imidlertid været syg af Over-anslrængelse og Næringssorger. Men lians Venner i Danmark lod det ikke blive ved at holde Mindefest for ham — da han fik Underretning derom, kaldte han den »en Nektarblomst, rakt af en himmelsk Aand« — men Baggesen bragte Hertugen af Augustenborg og Schimmelmann til, under den hensynsfuldeste Form at yde Schiller en Hædersgave af 1000 Rdl. aarlig i tre Aar, en Understøttelse, der reddede Tysklands store Digter fra Undergang.

En smuk Sommerdag i 1805 gik en mørk- og krølhaaret ung Mand ud ad Ordrup Jagtvej med raske Skridt. Han havde Lov til at knejse lidt med

Hovedet, thi han var i Færd med at blive en berømt Digter. Men Digtene af 1803. Vaulundurs Saga, Langelandsrejsen og Aladdin, havde endnu ikke bragt ham andet end Berømmelse. Efterhaanden som lian nærmede sig Sølyst, blev hans Gang langsommere, og da han kom til Hulvejen, der fører ned til Rmilies Kilde, gik han helt i Slaa. En Tur ud til Klampenborg var ikke noget ganske almindeligt, og Adam Oehlenschläger var i Reglen kun cn Gang hver Sommer, paa den aarlige Tur til Dyrehaven, kommen her forbi, men altid med barnlig Glæde og Forventning. Nu stod han stille med bankende Hjerte. Thi denne Gang gik del ikke ud til Dyrehaven, men derimod op lil Grev Schimmelmann paa Sølyst, hvor maaske hans Skæbne skulde afgøres. Baggesen havde Greven hjulpen, Steffens ligesaa, og Grevinden havde ønsket at se Aladdins Digter.

»I Dag gik jeg ikke ned til Kilden, men drejede ind i Gaarden, hvor jeg aldrig havde været; for første Gang i mit Liv skulde jeg besøge en saa fornem Dame, hvem jeg endnu aldrig havde sét. Jeg

Fig. 33. Hjørne af Agent Erichsens Dagligstue.

stod i Forgemakket, ventede, krammede Hatten, tog Mod til mig og besluttede, ikke at lade mig forbløffe, — da

en bleg og mager Kone, simpelt klædt, traadte ind og sagde venligt hilsende: Nu kommer min Mand straks. Det var altsaa Fru Grevinden. Hun tog mig ind med i sin store Havestue, vi blev snart bekendte, og jeg fik Courage, da jeg mærkede, jeg var kommen i et IIus, hvor man forstod sig paa Poesi og regnede den med til Livets højeste Fornødenheder.

Schimmelmcnns Indtrædelse og Samtale satte mig i ikke liden Forundring. Et saadant Væsen havde jeg ikke for tænkt mig og ikke set fremstillet i noget Digterværk. De besynderligste Kontraster var i ham forbundne paa en saa naiv Maade, at de forenede sig til Harmoni. Han var lille, mager, hæslig; han skelede med det ene af de smaa trekantede Øjne, han var koparret og snusede stærkt Tobak, med en

Fig. 32. F.n i Kinafarer'.VORE BEDSTEFORÆLDRES TID

Skødesløshed, som ikke undlod at efterlade ubehagelige Mærker paa Klæder og Fingre. Saaledes traadte lian vaklende ind, med blaat, vatret Ricldenbaand og lo store Stjerner paa Brystet, de tynde Haar friserede

Fig. 34. Niels Ryberg; født 1725, dud 1804.

og pudrede op med en lille Pisk i Nakken. Jeg studsede næsten over denne Hæslighed; men næppe havde han tait nogle Ord, før det yndigste, venligste Væsen udbredte sig over det koparrede Ansigt, før det ene Øje, der ikke skelede, smilte med en saa indtagende ærlig dyb Menneskekærlighed ind i mit Hjerte, at jeg troede at se en Sokrates. Dog var der ingen Ironi i dette Smil; det var beskedent, pigeagtigt undseligt, følsomt. Ridderbaandet forsvandt for det Naturens Baand, hvorved jeg straks følte mig knyttet til denne ædle Sjæl, og Stjernerne paa Brystet blev Flitterstads imod den himmelske Stjerneild, der funklede af hans aandfulde Øje «

Ogsaa den kjøbenhavnske Handelsstand havde sin literære Salon. Byen talte mange formuende Købmænd blandt sine Borgere; om tiere af disse minder endnu de store, anselige Huse, de har rejst sig. Der var den rige Niels Ryberg, en Bondesøn fra Jylland, der paa bar Bund arbejdede sig op til at blive en af Byens mest ansete Mænd; han boede i Prinsesse Julianes Palæ; Agent Erichsen, der byggede Handelsbankens Ejendom, og som havde 13 store Skibe i Søen , Duntzfeldt i Amaliegade med 14. Der var Etatsraad F. de Coninck, der i Kjøbenhavn ejede det nuværende Moltkeske Palæ og ude ved Furesøen det prægtige Dronninggaard. Der var det bekendte Firma Selby & Terboch, Agent Frølich, Tutein, Peschier, der byggede Landmandsbankens Gaard, Fabritius de Tengnagel, en af Byens allerrigeste Mænd; Niels Brock, der ved sin Død i 1802 efterlod sig 23/4 Mill. Kr., Konferensraad Hauser, der ejede de store Grunde, hvor nu Hauserplads er anlagt; Siikkerraffinadør Ladiges, der 1805 kunde testamentere 2 Mill. Kr. alene til Fattigvæsenet, o. m. a. En saadan Elegance i Boliger og deres Udstyr, en saa solid Luksus i Sølvsager, og en saa vei assorteret Vinkælder, som disse Mænd kunde tillade sig, har man næppe senere kendt i Kjøbenhavn.

Blandt alle disse Byens Rigmænd indtog Constantin Brun, død som Gehejmekonferensraad, en egen Plads paa Grund af sit Ægteskab med Digterinden Frederikke Munter, Datter af Præsten ved tysk Menighed, titulær Biskop Balthasar Munter. Constantin Brun, der havde tjent sin Formue ved Kornleverancer til den franske Republik, var fra Rostock, hans Hustru var tysk født og en Type paa den overspændte, yderlig sentimentale tyske Aandsretning. Sprog og Tone var derfor i Bruns Hus som i Schimmelmanns fuldstændig tysk, om end ikke saa fin. Thi Brun, som Oehlenschläger og alle, der kendte ham, har skildret som Købmand med Liv og Sjæl — hvis man kan tale om Sjæl hos ham —, praktisk, driftig, grisk efter Penge som en Høg efter Bytte, men uden alle højere Ideer, var fuld af Spot over Poesien, den han betragtede som Børnestreger, og gjorde, naar han turde for de fine Gæster, der samledes i hans Hus, dygtig Nar ad sin Hustrus høje Digterflugt. Det kunde han saa meget roligere gøre, som hun var stokdøv. Komponisten Weyse, snart kaad og vittig, snart tavs og sørgmodig, morede sig stundom fed at sidde ved Klaveret og bevæge Fingrene, som om han spillede, og opnaaede da en Gang, at Fruen i Huset, der ikke vilde høre noget om, at hun var døv, pludselig paa Tysk gav sig til at besværge ham om at

holde op: »Det er guddommeligt, Weyse, hold op! det er for meget for mine Nerver.«

Om end det smigrede den rige Købmand at se den aandrige og fornemme Kres, som samledes om hans Hustru, i sit Hus, kunde han dog til Tider finde, at det var en noget dyr Fornøjelse, og man kunde i saa Fald høre ham brumme over alle de Mennesker, hans Kone lik trommet sammen, og som

Fig. 35. F. de Coninck; født i Holland 1740. død 1811.

han ofte ikke kendte. Selskabet var ogsaa undertiden saa broget, lige fra Prinser til spirende Digtere, at Kjøbenhavns Politimester undertiden kendte Bruns Gæster bedre end han selv gennem Signalementet paa

122fremmede Forbrydere. Det var saaledes ikke vanskeligt at faa Adgang til Frederikke Bruns Saloner.

Om Brun fortælles der, at man ofte kunde se den rige Mand omhyggelig passe paa og selv slukke Lysene, saa snart Gæsterne var gaaet, ligesom han ogsaa var bekendt for at tage det Sukker med hjem fra Klubben, som han ikke brugte til sin Kaffe. Paaholdenhed var et fremtrædende Karaktertræk hos ham, og han beklagede sig ofte over, at der gik saa meget med. »Vi ender allesammen en Gang som nogle fattige Køtere,« sagde han paa sin Tysk til den tørre og vittige Doktor Brandis. »De skal ikke være bange,« svarede denne, »De bliver ikke fattig, og jeg bliver aldrig nogen Køter.« Men traf han nogen, som han kunde fortælle om, hvorledes han var begyndt som Dreng med at feje Gaden og slaa Potter ud og nu sad her som Gehejmekonferensraad og Storkors af Dannebrog, saa var han i sit Es.

Den yngste Datter, Ida Brun, død 1857 som Grevinde Bombelles, har bidraget til at gøre sit Fædrehjem berømt ved sin skønne Dans og sit Talent for mimisk Fremstilling. Om Aftenen kunde man se hende i Datidens lange, folderige Dragt og, medens ingen ringere end Weyse sad ved Klaveret, med de skønneste, mest udtryksfulde Bevægelser enten fremstille en eller anden bekendt plastisk Figur fra den klassiske Oldtid eller udføre en hel lille improviseret Ballet, bygget paa en eller anden Myte, som f. Eks. Orfevs og Eurydice. Særlig Virkning gjorde en saadan Dans en Sommeraften mellem Træerne paa Familiens Landsted ved Frederiksdal. Saadanne »Attituder« eller, som vi nu vilde kalde dem, levende Billeder, var dengang i højeste Mode og skaffede den skønne, slanke og lyshaarede Pige Beundrere og Tilbedere hjemme som ude. I Rom akkompagnerede Thorvaldsen hendes Sang og Dans. Da Goethe saa' hende i Weimar 1803, løftede han hende op, satte hende som en Ariadne paa en (udstoppet) Tiger, og glædede sig over Gruppens skønne Linjer og Form.

Helt anderledes var Tonen og Omgangen ude hos den gamle fine og elskværdige Statsminister Ove Malling, den første Mand af Borgerstanden, der kom ind i Gehejme-Statsraadet og blev Ridder af Elefanten. Ogsaa hos Statsministeren Niels Rosenkrans kom kun det mest udsøgte Selskab, i alt Fald hvad Navn og Rang angik. Hans Hustru var en russisk Fyrstinde af meget fornem Slægt; han selv havde mere Begreb om Adel end de fleste af sin Stand og fandt sig som en Rosenkrans for fornem til at lade sig gøre til Greve eller til Baron; han sagde hensynsløst sin Mening baade om sig selv og andre og nød derfor stor Agtelse i diplomatiske Krese. »Jeg er en Idiot,« sagde han om sig selv, »jeg har intet lært i min Ungdom.« Da den rige Nathanson engang i Kongens Forsal, »efter adskillig Fidelitet med andre af de Fornemme«, kom til ham og — idet han ligesom vilde række ham Haanden — spurgte ham, om han havde noget at befale i Amsterdam, satte Rosenkrens hurtig Hænderne bag Ryggen og svarede kort: »Jeg har ingen Geschæft i Amsterdam.« Han havde ikke nogen Agtelse for Videnskab eller Literatur, ansaa alt Forfatterskab for noget Smøreri og havde gerne set, at der end ikke var Aviser til. Han kunde ikke begribe, hvad Folk »skulde vide alt det for«. Adelskab og Fransk var for ham tilstrækkelige Anbefalinger til Statsembeder. Selv var han en jevn, dansk Mand, der gav Audiens i Slobrok og Nathue og hjalp Folk, hvor han kunde.

Intet dansk eller nordisk Hjem i dette Tidsrum har opnaaet en saadan Berømmelse som Bakkehuset, hvor Rahbek boede med sin af mange af Danmarks og Norges bedste Mænd besungne og forgudede Hustru fra 1802 til sin Død 1830.

Der sad »Kamma« Karen Margrete, »Digternes Moder«, som hun er bleven kaldt, i »Kapellet« eller »the great cabin«, som hendes Værelse

*) I vore Bedsteforældres Tid havde maa lige saa megen Lidenskab for at spille i Lotteriet som i vore Dage. Man kunde dengang spille i Klasselotteriet, men kun paa hele Lodder, hvorfor Folk i Almindelighed foretrak al spille i Tallotteriet (eller det genuesiske Lotteri). Her kunde man efter sine Formuesomstændigheder besætte 1 Tal, 2 Tal (en Ambe), 3 Tal (Terne), 4 Tal (Kvarterne), 5 Tal (Kvine) af Tallene mellem 1 og 90. Af disse Tal blev der udtrukket fem, og jo flere af dem, man havde besat, der blev udtrukket, des større blev naturligvis Gevinsten. Tal, som man havde drømt, var der mest Held ved; bestemte Drømme svarede til bestemte Tal. At drømme om Ildebrand betød Tallet 11, at drømme om Støvler 77. Tallotteriet, der virkede i høj Grad skadeligt paa Folket og afstedkom mange Ulykker, blev trukket skiftevis i Kjøbenhavn, Altona eller Vandsbek; i Kjøbenhavn foregik Trækningen oprindelig paa Raadhuset, senere foran et Hus paa Vandkunsten under Trompeters Lyd. De udtrukne Numre skreves op paa en Tavle og kastedes ud mellem de altid talrige Tilskuere og indbragte dem, der bragte dem tilbage, en lille Dusør. Derfor var der altid Slagsmaal foran Tribunen, naar Tallotteriet blev trukket.

Fig. 36. Tallotteriets udtrukne Numre i Vandsbek opslaas i Kjøbenhavn*).

ned i Bakkehussproget, snartved det skraa Hjørnevindue med Udsigt til Kalvebodstrand gennem Slyngplanterne, der udenfor krøb opad Muren, og skrev med sin smukke Haandskrift de lette, yndefulde, paa en Gang skæmtende og alvorlige Breve til sine mange Venner, der gemte dem som sjældne Skatte. »Der er mere Poesi i et af Kammas Breve,« sagde Heiberg, der som Barn var i Huset hos Rahbeks, »end i alt, hvad jeg har læst i de sidste 10 Aar.« Eller hun sad ved det store runde Bord midt i Stuen, der paa én Gang var Arbejdsbord — hun var stærkt optagen af at låve Æsker og andre Paparbejder — Spisebord, Læsebord og 0111 Aftenen Skrivebord. Det var som Følge deraf saa overlæsset med de forskelligste Genstande — ligesom Klaveret i en Krog af Stuen, der altid var saa overlæsset med Bøger og andet, at det aldrig kunde lukkes op — saa det var et helt Arbejde at faa det gjort ryddeligt til Maaltiderne, hvorfor man da ogsaa gerne nøjedes med at dække Bord paa den ene Halvdel. Rahbeks gjorde aldrig Middagsselskaber, saa i Anledning af Middagen var Halvdelen nok, men det kunde hænde, at der kom flere Gæster til Te, thi Kamma, der var dygtig til alt, var ogsaa berømt for sin Te. Og om Aftenen til Stegen kunde der ogsaa komme mange. Men hændte det, at der i længere Tid ingen kom, saa blev »Egernet«, som liun kaldte sin Mand paa Grund af lians Passion for at skalle Fuglefrø af med Tænderne mod sine Negle, vranten, thi han trængte til at se Mennesker omkring sig; saa kom han ind fra sit Arbejdsværelse, fra Manuskriptet til »Tilskueren« eller Korrekturen derpaa, slentrede ned i Haven til den lille Laage ud til Alleen for at se, om ingen skulde vise sig. Hjemme gik han altid, selv paa sine Ture i Haven, med blottet Hoved, med bar Hals og Bryst, uanfægtet af Vejr og Vind, den grove Skjorte sammenholdt om Halsen med et Bændel, uden Vest, men indhyllet i en vid blaa Frakke, med tilsvarende Benklæder, som dog ikke dækkede Uldstrømperne paa Fødderne, der ståk i et Par store, engang stadselige, broderede Morgensko.

Men kom der saa et Par Venner — og saa godt som alle de Venner, der kom, har faaet et Navn, større eller mindre, i Danmarks Literaturhistorie — og den letfodede Kamma havde faaet Bordet dækket, saa var Knud Lyne i sit Es. Saa perlede Vinen

Fig. 37. Kamma Rahbek.

i Glasset, og hans røde, fregnede Ansigt, med de tynde graa Haartjavser frem over Skaldepanden, lyste af Glæde, og saa begyndte han at fortælle om sine egne Erindringer fra Kjøbenhavn før Branden 1795, og om, hvad han havde hørt af gamle Mænd, der havde kendt Holberg. Saa blev det henimod Midnat, uden at nogen mærkede det, og Gæsterne maatte nu den lange Vej tilbage til Kjøbenhavn, i Mulm og Mørke og ad en Vej, der i Reglen var bundløs, i alt Fald til Vesterbro. Men den Vej gik de alle med Glæde for at komme ud og besøge »Phi-lemon og Baucis' Hytte«; Baggesen, Oehlenschläger, der blev gift med Kammas Søster, Christiane Heger, H. C. Andersen, P. 0. Brøndsted, Poul Martin Møller, Biskop Mynster, Henrik Steffens, J. L. Hejberg, Ingemann, Molbech, Carl og Stephen Heger, Thaarup og begge Ørstederne, og hvad de nu alle hed. Men hvor berømte de end var, blev de dog aldrig paa Bakkehuset nævnet med deres Kri-sten-Navn. Til hver især havde Fru Rahbek et lille Tilnavn, stundom et Øgenavn, der med godmodig Satire i Reglen ramte en eller anden lille Svaghed eller Ejendommelighed hos den vedkommende Person.

Hvad der særlig bidrog til det almindelige Velvære her hjemme i de første Aar af Aarhundredet, var Bevidstheden om, at ude i det store Europa rasede Krigen; Troner styrtede sammen, Kanonerne tordnede, og Blodet flød, men i

»Tvillingriget« herskede den dybeste Fred. Det er altid rart at sidde lunt inden Døre, medens U-vejret raser udenfor. Stormens Hylen og Regnens Pisken mod Ruderne gør det dobbelt hyggeligt i den hjemlige Stue.

Men ingen har Fred i denne Verden, længer end hans Nabo vil. Det havde man faaet at føie i Foraaret 1801; den smukke og hæderfulde Kamp paa Kjøbenhavns Rhed havde imidlertid ikke biot opflammet den nationale Følelse, men ogsaa fremkaldt noget mere Sikkerhed og Tiltro til egen Kraft, end godt og gavnligt. Og man troede herhjemme under den politiske Umyndigheds Tilstand og den alt andet opslugende Interesse for Kunst og Literatur, at lier var Fred og ingen Fare. Folket stolede i Almindelighed blindt paa Regeringen, og i Tale og Skrift priste man den Visdom, der holdt det lille Danmark uden for den europæiske Krig.

Fig. 38. Bakkehuset (til højre) meel Udsigten fra Kamma Rahbeks Vindue til Kjøbenhavn.

Med den vise Styrelse var det imidlertid forbi med A. P. Bernstorffs Død i 1797. Hans Søn og Efterfølger som Udenrigsminister, Christian Günther Bernstorff, manglede hans Evne til at gennemskue en politisk Situation, hans Forsigtighed og Overlegenhed. Og derved styrkedes ulykkeligvis Kronprins Frederik i sin usalige Tilbøjelighed til selv at tage Styret.

Og det var saa meget mere ulykkeligt, som Kronprinsen fra 1805 tog saa godt som stadigt Ophold i Holsten, — man sagde i Kjøbenhavn, at det var af Føjelighed mod sin Gemalinde, der ønskede at være saa nær ved sine Forældre i Mecklenborg som muligt. Men dette vanskeliggjorde i høj Grad Ledelsen af den udenrigske Styrelse. Thi alle Brevskaber mellem de fremmede Diplomater og Udenrigsministeriet i Kjøbenhavn maatte sendes til Kronprinsen i Kiel, der saa havde at tage sin Bestemmelse og sende dem tilbage til Kjøbenhavn for at faa den sindssyge Konges Underskrift.

Og ulykkeligvis var det Tider, hvor der mere end nogen Sinde var Brug for Hurtighed i Beslutningernes Fattelse og Fasthed i deres Udførelse. Kampens Tummel nærmede sig mere og mere Bigets Grænser, og i Holsten stod Hæren opstillet for at forsvare dem mod et pludseligt Angreb af Napoleon. Kronprinsen og hans Regering nærede den største Sympati for den kronede Jakobiners Modstandere, og. var forberedt paa, aabent at gøre fælles Sag med dem, i Tilfælde af, at Napoleon ikke vilde respektere Rigets Neutralitet. Og da hans berømte Fastlandsspærrings-dekret af November 1806 blev bekendt for Regeringen, var den sikker paa, at Øjeblikket var kommet til at erklære sig imod Napoleon. Thi man kunde efter det ved Freden i Tilsit 7.-9. Juli 1807 beseglede Venskab med Rusland, med Sikkerhed vide, at han vilde opfordre, d. v. s. under Trusel med Krig forlange, at Danmark og Norge skulde spærre sine Havne for England. Og derpaa vilde den danske Regering ikke gaa ind.

Til Trods for de stadige Kævlerier med England i Anledning af dette Lands tiltagende Forstyrrelse af vor Søhandel, troede Kronprinsen og Bernstorff dog ikke at behøve at frygte noget fra England. Men dette var en. Sorgløshed, der kom Danmark dyrt at staa. England havde den 2. April 1801 faaet Respekt for den danske Sømagt, og man skulde synes at kunne sige sig selv, at England kunde nære berettiget Frygt for at se den danske Flaade i Napoleons Haand, paa hvad Maade det nu kunde ske. Frygten for en fransk Landgang, der stadig spøgede i England, kunde dog maaske blive til Virkelighed, naar Napoleon kunde raade over den dansk-norske Sømagt og Søfolk. Den Sorgløshed, Regeringen viste, maa saa meget mere lægges den til Last, som det ikke manglede paa Advarsler. Den 19. Juli havde Admiral Lord Gambier, Chefen for Flaaden, der udrustedes i Kanalhavnene, og om hvis Bestemmelse mod Danmark der alt taltes Mand og 'Mand imellem, sagt til en dansk Søofficer, som paa Hjemvejen fra Vestindien kom ind til Portsmouth: »Hvad vil De her, unge Mand? Skynd Dem hjem, jeg faar maaske i Morgen Ordre til at stoppe Dem.« Ved sin Hjemkomst indberettede Søofficeren straks denne Udtalelse. Danske Søfolk hørte i engelske Havne Udtalelser om, at de maatte

skynde sig, hvis de vilde naa Kjøbenhavn, inden Englænderne tog Byen. Købmænd i Altona og Hamburg skrev til Kjøbenhavn om det engelske Togt mod Danmark som en afgjort Sag, Økonomi- og Kommerce-kollegiet advarede Bernstorff; ogsaa fra Frankrig kom der lignende Bud, men han vilde ikke, eller mulig rettere, han turde ikke tro derpaa. Han lukkede sine Øjne for Faren.

Medens en stor engelsk Flaade paa en halvhundrede Orlogsmænd og 500 Førselsskibe med en Hær paa 30,000 Mand i August atter nærmede sig Danmarks Kyster, indfandt den engelske Gesandt, Sir Francis Jackson, sig hos Kronprinsen i Kiel. Man havde i England, erklærede han, gennem et hemmeligt Brev Sikkerhed for, at der i Tilsit var truffen Aftale mellem den russiske og den franske Kejser om, at Danmark skulde tvinges til at tiltræde Fastlandsspær-ringen, og at Napoleon vilde benytte den danske Flaade imod England, — hvem der har røbet denne Hemmelighed i London, er aldrig bleven opklaret. — Den engelske Regering forlangte derfor, at Danmark skulde slutte et nøje Forbund med England imod Napoleon, og som Sikkerhed herfor udlevere sin Flaade som Pant. Naar der blev sluttet Fred, skulde Danmark faa Flaaden udleveret igen.

Det var Kronprinsen umuligt at fatte sig over for denne Fordring; hans Sympati var i Virkeligheden paa Englands Side. Men skulde Kongen af Danmark-Norge — der desværre ikke var saa mægtig, som man skulde tro efter Størrelsen — finde sig i et saadant Sprog? Kronprinsen modtog Anmodningen som en personlig Fornærmelse og lod Bruddet ske straks og fuldstændigt, der blev ikke gjort Forsøg paa Underhandlinger, ikke taget Tid til Overvejelse, ikke tænkt paa at finde andre, mindre saarende Former for et Forbund. Der udstedtes en kongelig Kundgørelse om det engelske Forslag, hvori det hed : »Denne Meddelelse, lige saa vanærende i Tilbud som i Trusler, ej mindre fornærmende i Form som i Indhold, kunde endog ikke foranledige nogen Forhandling.«

Straks efter Modtagelsen af dette uventede Forslag sendte Kronprinsen Stafet til Kjøbenhavn, at Sø-batterierne skulde befæstes, gav Ordre til, at Sir Francis paa sin Rejse fra Kiel til Kjøbenhavn skulde opholdes 2 Timer paa hver Poststation, for at der kunde vindes Tid, og jog saa øjeblikkelig af Sted til Hovedstaden. Med Glæde og Tillid blev Kronprinsen hilset, da han 10. August, to Dage efter sin Samtale med Sir Francis, kom til Hovedstaden. »Man. ansaa hans Nærværelse for lige saa god som 10,000 Mand.« Desværre havde han ikke Forstaaelse af, at der kunde være god Brug for denne Styrke i den for Tropper temmelig blottede Hovedstad, og Kjøben-havnernes Forhaabninger blev snart skuflede; de varede ikke stort længer end de Lys, som man stillede op i Vinduerne for at udtrykke Glæden over at vide ham inden for Byens Volde. Man havde ventet og haabet, at han — som Frederik III — vilde blive og dø i sin Rede; men Oldenborgernes Blod var blevet tyndet ud siden de Dage, da Frederik III red paa Volden »dér, som Faren var størst«. Efter at have udstedt nogle Opraab, overgivet Kommandoen til den 72-aarige, skrøbelige Ingeniørofficer, General Peymann, der aldrig havde kommanderet en Troppe-Afdeling

og i lange Tider ikke været i aktiv Militærtjeneste, rejste han atter bort. Kronprinsens Instruks for Kommandanten vil bedre end noget andet give et Billede af Forvirringen og Ilfærdigheden hos den Mand, der i Følge sin Stilling maa bære den største Del af Ansvaret for de Ulykker, der brød ind over Land og Rige. Den lyder ordret:

»Mine Pligter kalde mig til Armeen, hvor jeg er mere fornøden end her, hvor Mænd ere som De, og i hvem jeg sætter den største Tillid. De antager derfor hele Kommandoen, saavel af Sø- som Land-defensionen, og træffer alle de Anstalter, De maatte finde fornødne. Alt, saavel Civilt som Militært, lyder Dem. De communicerer denne Befaling saavel til Admiralitetet som Magistraten og Cancelliet. At De forsvarer sig til det Yderste er en Selvfølge og behøver jeg ej at byde en kæk Soldat. Saa snart Fjendtlighederne begynde, gøres Beslag paa al engelsk Ejendom. De afværger derimod at være Agressor! (Angriber).

»Provianteringen sker snarest muligt saavel til Kronborg som til Kjøbenhavns Fæstninger. Generalmajor v.Bielefeldt og Commandeur Bille commandere under Dem en second, og skal, hvor De ej er tilstede, een af

disse føre Commando over Alt: og skal Commandant og Alt lystre ham, da han er Næstcommande-rende og skal, i Tilfælde at De blev syg, være Høistcom-manderende.

Samtlige Institut-officerer og sig her opholdende fremmede Officerer fordeles ved Regimenterne.« Frederik. C. P.

Til denne under saadanne Forhold mærkelige Skrivelse, i hvilken Flaaden, hvorom hele Striden drejede sig, ikke berøres med et Ord, føjede Kronprinsen kun den bestemte mundtlige Ordre, at der skulde sendes 100 Mand til Dragør. Han gav sig ikke en G?.ng saa megen Tid, at Peymann kunde læse Instruksen og mulig faa Forklaring paa et eller andet tvetydigt Punkt, men steg straks i sin Vogn i Palæets Port (paa Amalienborg), kørte ud til Frederiksberg, tog Kongen med sig og vendte ctraks tilbage ad Landevejen til Korsør, hvor de kom den 12. August Kl. 2—3 og spiste til Middag. »Kongen saa' under Taflet alvorlig og forskrækket ud, meget urolig og bleg, hvorimod man hos Kronprinsen ikke mærkede den allerringeste Forandring, han var kun lidt echaufferet af den rastløse Rejse.« Dog var hans Forvirring stadig lige haabløs, og han kunde endnu efter Middagen som en Hemmelighed betro en Officer, at »han havde den Formodning«, at den engelske

Ekspedition gjaldt os. Det var en mærkelig »Formodning« efter hans Samtale med Jackson, og den vidner kun om, at han var bleven som lamslaaet ved pludselig at se det dragne Sværd over sit Hoved.

Det var endog et Spørgsmaal, om det var muligt at slippe over til Fyn, thi Bæltet var allerede fuldt af engelske Orlogsskibe. Halvdelen af Flaaden havde lagt sig her for at afskære Hæren fra at komme over til Sjælland, Halvdelen var den 3. August løbet ind i Sundet og havde ankret op mellem Helsingør og Hveen. Og Syd fra kom endnu en tredje Flaade-afdeling med engelske Tropper fra Rügen og ankrede i Køge Bugt. Sjælland var saaledes alt blokeret.

Kl. 4 gik Kongen og Kronprinsen med nogle faa Ledsagere om Bord i Færgejagten og naaede uden Hindringer ud under Sprogø. Her blev den imidlertid stoppet af et armeret Fartøj fra et engelsk Linjeskib, en Officer kom om Bord og henvendte sig til

Kongens Adjutant, Kommandør Lindholm, der gik paa Dækket, med de Ord: Jeg har Ordre til at stoppe Dem. Han undersøgte nu Færgejagten, fandt en bleg og forvirret Mand siddende i Kahytten med en Slo-brok paa og et Tørklæde om Hovedet Det var Kongen. Han blev udgivet for en svensk Baron v. Stein, som skulde til Bad i Tyskland.

Kronprinsen var skjult nede om Læ, og blev ikke set af Englænderen. Han gav Skipperen Ordre til at kaste Anker, tog Lindholm med om Bord paa Linjeskibet til Eksamination, og efter tre Kvarters Forløb blev Færgejagten frigiven paa Lindholms Erklæring, at Passagererne var den omtalte Baron, nogle Officerer, Jøder og Haandværksfolk. For ikke at blive stoppede en Gang til, gik Kongen og Kronprinsen med deres Kavallerer fra Borde i en Baad, da Jagten var kommen over ad Fyn til, lod sig ro ind til Knudshoved og kom lykkelig og vei til Jylland gennem Fyn. Kongen blev bragt til Rendsborg, og Kronprinsen rejste til Kiel.

Imidlertid arbejdedes der med fuld Kraft paa at styrke og forbedre Kjøbenhavns Befæstning baade paa Land- og Søsiden. Landtropperne kunde bringes op til 13,000 Mand, Holmens faste Stok talte 6,500 Mand, foruden 1,200 Marinere og nogle Indrullerede, hele Befolkningen var ved ypperligt Mod, efter at Skuffelsen over Kronprinsens Afrejse havde sat sig. Men det var ikke som i 1801, da Forsvaret ledede s af Søofficerer, der stadig uddannedes i det praktiske Liv, som stod paa en langt bedre Fod med det nationale Mandskab end Landofficererne med deres for største Delen hvervede og tyske Tropper, og som

Fig. 39. Fra et Bal paa vore Bedsteforældres Tid.

endelig var kundskabsrigere og alene gennem deres Uddannelse som Sømænd mere dannede Folk end Hærens Befalingsmænd. »Ingen af disse besad noget som helst Navn, fremragende Kundskaber eller saadanne

Egenskaber, som udfordredes for at lede vigtige Begivenheder. Ved denne Lejlighed maatte Armeens fordærvelige Avancements-System ret i sit fulde Lys komme til Syne. I Stedet for at al intellektuel og krigersk Dygtighed burde have været concentreret omkring Landets Kronprins, havde denne ikke en eneste højere Officer hos sig, som han med Tillid kunde benytte paa nogen Post, der fordrede lidt mere end det ganske dagligdags.« Og den gamle General Peymann, der tilfældigvis var Kommandant i Kjøbenhavn, da

Englænderne kom, var med al sin personlige Elskværdighed og Hæderlighed ganske ude af Stand til at gøre Fyldest paa den ansvarsfulde Post, han maatte indtage. Der var ingen Fasthed i Overkommandoen, ingen Sikkerhed i Ledelsen. Kronprinsens Usikkerhed og Raad-vildhed havde de sørgeligste Følger. Overkommandanten havde ingen Ordrer faaet med Hensyn til Flaaden ; til Admiral

Otto Lütken havde Kronprinsen derimod udtalt, at han saa' den heller ødelagt end i Fjendens Hænder.

Den engelske Flaade laa stadig paa Helsingørs Rhed og blev der ikke biot forsynet med alt, hvad den behøvede af Fødevarer, men tillige med Planker og Tømmer til den forestaaende Landgang, — Regeringen havde io endnu ingen Formodning om et Brud med England! Man maatte jo dog sende en ordentlig Krigserklæring, som det var almindelig Skik og Brug, og kunde ikke saadan falde med Døren ind i Huset! Endnu den 13. om Aftenen, da

Sir Francis Jackson med hele det engelske Gesandtskab forlod Byen for at gaa om Bord paa Flaaden, var Bernstorff ikke kommet videre end til en »Formodning«. Samme Dag begyndte Fjendtlighederne fra engelsk Side, idet Vagtskibet ved Helsingør, hvis Chef havde haabet at undslippe til Norge, blev forfulgt og erobret i Kattegat. Og Søndag den 16. August om Morgenen blev de engelske Tropper sat i Land ved Vedbæk. Udskibningen foregik i god Orden, der blev fra dansk Side ikke lagt dem en Sten i Vejen. For det

første havde General Peymann altid lært i sin Skoletid, at en Hær aldrig gik i Land mellem to Fæstninger (Kjøbenhavn og Kronborg). Men det var rigtignok længe siden, at det var god Latin. For det andet maatte de Danske jo ikke optræde som Angribere. Og endelig sagde

[-Kommandanten-]

{+Kommandan- ten+} : Lasz't sie nur unter meine Wälle kommen! (Lad dem biot komme ind under mine Volde). Han^kendte vei, maa det antages,

det danske Krudts Kraft og

Virkning, og derefter regnede han ud, at der egentlig ikke var nogen synderlig Grund til at frygte for et Bombardement, og hvad de Raketter angik, som berejste > Folk kendte fra Ostindien og snakkede saa meget om, saa var det noget, »man ikke brugte mod policerteNationer.«

Den 15. August ankrede en Flaade paa 123 Sejlere i Køge Bugt. Den kom fra Rügen og bragte derfra Lord Rosselyns Korps, c. 10,000 Mand, af den engelske Hærs hannoveranske Tropper. Englænderne kunde saaledes angribe baade fra Nord og Syd.

Med utrolig Sorgløshed og Letsindighed lod man Fjenden komme nærmere og nærmere. Der gjordes intet for at fjerne, hvad Dækning han kunde finde i Forstæderne uden for Søerne, hvor der, trods Forbud derimod, var opført ikke faa Bygninger af Grundmur.

Fig. 40. Frue Taarns Brand, set fra Hjørnet af Landemærket. Efter Eckersberg.

Overkommandoen havde ingen Tanke for at drage Nytte af Bybefolkningens patriotiske Ivrighed og Offervillighed. Tværtimod, dens kraftløse Optræden, der lignede Selvopgivelse, virkede nedslaaende paa Byens [Jorgere og fyldte dem med bange Anelser. Dette forhindrede dem dog ikke i med stor Iver og Udholdenhed at arbejde paa Fæstningsværkerne mod Øst og Vest, paa Søerne ned til Stranden og paa de to Dæmninger mellem Sortedamssø og Peblingesøen og mellem denne og St. Jørgenssø. Lasaretter oprettedes i Byen, og en sort Fane

hejstes over disses Porte; forspændte Kurérvogne til de Saaredes Transport anbragtes ved Byens Porte, gamle Brønde rundt omkring rensedes for det Tilfælde, at Fjenden skulde hugge Vandrenderne over, Brandvæsenets Folk indtog sins foster, 8 Mand i hvert Kvarter, ridende Politi

oprettedes, og Komiteer dannedes for at indsamle og uddele Penge og Levnedsmidler til de Saarede og til de Faldnes Efterladte. Det borgerlige Artilleri og Infanteri samt Studenterne besatte Volden; her mødte ogsaa Brødrene i Kjøbenhavns Skydeselskab med store Rifler.

Mandag den 17. August saa' man fra Rundetaarn gennem den der posterede Officers Kikkert, at Fjenden besatte Svanemøllen, Kildevæld, Vangehuset og Lille Vibenshus; derfra strakte hans Poster sig i en Linje langs Jagtvejen og Falkonéralléen til Frederiksberg. Her plantedes Kanoner paa Terrassen foran Slottet, ligesom ogsaa paa Valby Bakke, og mellem Træerne i Søndermarken saas de hvide Telte af Skotternes Lejr. Det engelske Hovedkvarter var paa Hellerup-gaard. De danske Forposter stod fra Kalkbrænderiet langs Blegdamsvejen paa Nordvestkanten af Assistens-

kirkegaard over til Jærnporten (Indkørslen til Frederiksberg Allé fra Vesterbrogade) og derfra ned til Gamle Pesthus (nu Belvedere). Alle Veje, som førte ud fra Byen, blev i Forpostlinjen besat med Kanoner samt mindre Delinger Fod- og Hestfolk.

»Skolegangen ophørte i de lleste Skoler, og man havde Ferie til at drive omkring i — lykkelige Tid! Det hed sig saa en Dag: Englænderne har besat Frederiksberg! Jeg drev ud ad Vesterport og mødte en anden Dreng, som jeg kendte lidt til. »Lad os gaa ud at se paa Engelskmanden!« sagde han. Først gik vi ud ad Gl. Kongevej. Her stod et Piket (d. e. en Feltvagt) af et af vore Livregimenter og ved Værnedamsvejen holdt to Kanoner. Længere oppe ved Frederiksberg By saa' vi det engelske Militær, røde som vore. Det var Bjergskotter, der stod her.

bukseløse som bekendt, store stærke Skikkelser med mægtige Huer paa Hovedet. Vi gik nu over i Frederiksberg Allé; paa Skydebanen holdt en Feltvagt af »Sjællandske Ryttere«. Straks inde i Alléen holdt en Underofficer med et Par Mand uden for et Landsted, fra hvilket man netop bragte Vin ud. En Vedet holdt i Runddelen, nærmest Byen. Oppe i Alléen holdt to mørkeblaa engelske Husarer, og paa Runddelen uden for Kirken samt ved Slotskroen en Del Infanteri. I Frederiksberg By holdt Kavalleri og Artilleri. Folk flyttede ind til Staden, hvad de kunde bære; jeg hjalp saaledes en mig ubekendt Pige med at bære en Temaskine.

Mine daglige Ture var nu paa Voldene og overalt, hvor der var Militær. Paa Voldene stod Borgere og Studenter, i Filosofgangen lejredes Landeværnet, og i Løngangene (Buegangene ved Christiansborg Slots

Fig. 41. Englændernes sidste Voldshandling paa Holmen 1807. Efter Eckersberg.

Ridebane) Heregaardsskytterne. Overall ekscercerede man og var beskæftiget til Stadens Forsvar. Det var min største Glæde at besøge Herregaardsskytterne, hvis Heste stod bundne i Løngangene. Jeg havde Bekendte blandt dem — Skytten paa Knabstrup, Skovfogden fra Hjortekærshuset — og flk snart flere. En Neger, Skytte hos Grev Lerche og som blev kaldet »Sortenstjerne«, var tillige Hornblæser og en determineret Karl. Han skød smukt, men blev ved et Udfald saaret. Et ungt Menneske, eller rettere en Dreng paa 14 Aar, Søn af Kromanden Hammer i Asminderød, var fulgt med Faderen. Hvor misundte jeg ikke denne Dreng! Skytterne foretog Øvelser paa Ridebanen, det vil sige, de skød efter Cifrene oppe paa Ruinerne af Christiansborg Slotsbygning og traf i Reglen ypperligt det Bogstav eller den Prik, de vilde ramme. Blandt Officererne var der en Løjtnant Fries af Husarerne, som var meget forvoven og fulgte med ved det første Udfald. For at indgyde Rytterne Mod og Tiltro stillede han sig i Husaruniform som Skive paa en Grøftevold, idet han for-

Fig. 42. Livjægernes Udfald i Classens Have.

sikrede sine Folk, at Englænderne ikke kunde trælle ham — de traf ham ej heller.

Jeg saa' fra Volden flere af Udfaldene. Da jeg fra Østerport saa' Livjægerne, Gardister og Ryttere vende tilbage og komme ind ad Porten, var jeg fortvivlet og troede, at Slaget var tabt. Flere Fægtninger paa Søen var jeg ligeledes Vidne til. Paa Sukkerhuset (paa Christianshavn) blev oplagt og forvaret en Mængde Vaaben, Geværer, Rifler, Karabiner og Pistoler fra Hammermøllen i Hellebæk, der tilhørte Grev Schimmelmann. Jeg mente, at jeg godt kunde haandtere en Karabin, men den 12-Aars Dreng fik ikke Lov af Forældrene og var vei heller ikke bleven antaget. Forstæderne, Vester- og Nørrebro og senere Tømmerpladsen, kom i Brand. Da lyste det saa stærkt, at vi kunde læse inde i Værelserne uden Lys.«

Da Fjenden var kommen os saa nær paa Livet, blev der gjort et desværre kun alt for svagt og lidet energisk Forsøg paa at hindre ham i at komme nærmere. Om Morgenen den 17. blev der af Major v. Holstein gjort et Udfald med 600 Livjægere og Herregaardsskytter, der havde Stilling i Classens Have (Kvarteret omkring Holsteinsgade, Livjægergade og Rosenvænget). Fra Søsiden støttedes Udfaldet af 3

Kanonbaade. Fjenden, der var trængt frem mod Byen, blev kastet tilbage paa den anden Side Vibens-hus, men fik store Forstærkninger og fandt saa god Dækning bag Strandvejens Bygninger, at vore faatallige Tropper snart maatte vige med et Tab af 1 Død og 13 Saarede. Ved dette Udfald udmærkede den Asminderød Kromand og hans 14aarige Søn, Frits, sig ved Mod og Færdighed som Skytter. Damernes Yndling, den elegante Sanger og Komponist Dupuy, vandt her de første Lavrbær paa en alvorligere Skueplads, end han var vant til at betræde; under Beretningerne om disse Mænds Raskhed og Dødsforagt glemte Kjøbenhavnerne næsten den sørgelige Kendsgerning, at det engelske Krudt havde vist sig langt at overgaa vort, saa man havde fundet engelske Kanonkugler saa nær ved Byen, at der deraf kunde drages de alvorligste Slutninger.

Paa Søen havde man heller ikke været ledig, men gjort ikke mindre end tre Angreb paa Bombeskibene, som Fjenden forsøgte at bugsere tæt ind mod Byen. Og her maatte Englænderne trække sig tilbage.

Lignende Udfald til Lands og til Søs foretoges flere Gange i de følgende 14 Dage, med personligt Mod hos Mandskabet, men uden Plan og uden Samvirken mellem Operationerne til Lands og dem til Søs. Særlig anstrengte Ivanonbaadene sig for at ødelægge Fjendens Batterier ved Svanemøllen og bestod mangen smuk og haardnakket Kamp med den langt overlegne engelske Flaade. Fra Voldene — hvor den gamle Biskop Balle og Skuespiller H. C. Knudsen gik omkring og opmuntrede Folk, den ene ved religiøse Taler, den anden ved at synge begejstrede Fædrelandssange og Kampsange — fyredes der uafladeligt mod Fjenden, der stedse rykkede nærmere og nærmere — hans Riffelkugler naaede alt ind paa Kultorvet — og til sidst havde han indtaget den Linje, som vore Forposter oprindelig havde holdt, fra Gamle Pesthus langs Søernes Yderside og til Gamle Kalkbrænderi. Hans Kanoner stod nu umiddelbart udenfor Tivoli, ved St. Jørgens Lund, ved Vodrofl'gaard, i Blaagaards Have, paa Assistens Kirkegaard, hvor han først havde sat sig fast efter tapper Modstand, ved Ravnsborg, inden for Trianglen. Endelig stod der et Raketbatteri i St. Thomas' Have ved den første Runddel i Frederiksberg Allé.

Ved det sidste Udfald, som foretoges den 31. August mod Classens Have for om mulig at omhugge Træerne og sætte Ild paa Bygningerne, der kun gav Fjenden altfor god Dækning, var den gamle General Peymann selv til Stede og søgte, ligesom ved tidligere Lejlighed, øjensynlig Døden for paa en hæderlig Maade at blive befriet for det store Ansvar, der var blevet lagt paa hans Skuldre. Men han opnaaede kun at blive saaret i det ene Ben af en Riffelkugle, og da Lægen, Professor Winsløv, beklagede ham, udtalte han, at den burde have truffet hans Hjerte.

Og det havde mulig været det bedste for alle. Han havde da været løst fra fra sit ubesindige og uforsvarlige Løfte, »at Kjøbenhavn under hans Kommando aldrig skulde falde i Fjendens Hænder uden ved Storm«. Thi der var det uheldige ved det, at Fjenden foreløbig ikke tænkte paa at storme. De kom for at brænde. Og havde den gamle Generals Hoved

været lige saa godt som hans Hjerte, havde han kunnet indse, at han skulde have handlet, inden det blev for sent.

Nu kunde Englænderne, uden at storme, ved Hjælp af deres Brandraketter opnaa alt, hvad de vilde, og intet Heltemod og ingen Opofrelse vilde kunne hindre ham deri. Endnu den 1. September, da Fjendens Morterer og Haubitser var opstillede, opfordrede Admiral Gambier og Lord Cathcart atter indtrængende Peymann til Overgivelse med gentagen Forsikring om, at Flaaden, hvis den blev. udleveret, skulde blive oplagt i engelske Havne med dansk Besætning, under dansk Flag og tilbagegivet med dens hele Udrustning i lige saa god Stand, som den var modtagen, samt at enhver foraarsaget Skade skulde blive betalt og Sjælland straks blive rømmet.

Men alt forgæves. Kommandantens militære Ære gik fréin for alt. Til Trods for, at han havde modtaget Underretning om, at Landeværnet under General Castenskjold den eneste danske Styrke, som kunde have vedligeholdt Haabet om Undsætning, var bleven splittet ved Køge af Sir Arthur Wellesley, den senere saa berømte Wellington, vilde han ikke høre noget om Overgivelse. Og dog skulde man synes, at det havde været muligt at finde en Udvej. En Mængde engelske Officerer, selv de Øverstkommanderende, lagde tydelig for Dagen, at de meget ugerne udførte dette Hverv og ønskede at skaane Byen saa meget som muligt. Men hvis Peymann ikke kunde eller vilde søge at faa Fjenden til at indlade sig paa en Fægtning paa Skrømt, var der kun et, som mulig kunde hindre et Bombardement, et stort Udfald mod de fjendtlige Batterier. Men denne naturlige Udladning af den patriotiske Følelse og Kampbegejstring vilde han heller ikke forsøge. Om en Raadslagning med Byens borgerlige Øvrighed var der heller ikke Tale. Englændernes Opfordring, der udtrykkelig blev betegnet som den sidste, efter hvilken ingen Skaansel maatte ventes, blev afslaaet og Danmarks Skæbne for lang Tid beseglet.

Men medens de engelske Kavallerister i al Ro og Mag begyndte at binde Stokke til Raketterne, fylde Brandkugler og gøre alt i Stand til det forestaaende Bombardement, der for dem kun var Af-brændelsen af et storartet Fyrværkeri, lod Sten Bille i al Hemmelighed bore Hul i Bunden af alle Orlogsskibene og slaa Spunds for, saa dette med Minuts Varsel kunde fjernes, hvorved Skibene vilde synke og blive ubrugelige for Fjenden. Ordren til at udføre dette maatte udgaa fra den Højstkommanderende, men blev aldrig givet. Den Stafet, der skulde bringe Peymann Kronprinsens Befaling herom, blev opsnappet af Englænderne.

Kjøbenhavnerne, som fra den 17. August havde været fuldstændig afskaarne fra Forbindelse med Omverdenen, var i Begyndelsen af Belejringen af lutter Begejstring og Handlelyst meget forbitrede paa Kommandanten for hans Uvirksomhed. Hans ene Næstkommanderende, General Bielefeldt, var bleven kastet af Hesten paa Kongens Nytorv allerede den 16. August og havde ikke ladet sig se senere, hvilket indbragte ham mange Spottegloser fra Befolkningen. Kommandør Sten Bille var den eneste populære Mand i Overkommandoen, og Kjøbenhavnerne havde med Begejstring fra Toldboden været Vidne til hans Kanonbaudes Kampe, særlig Søndag den 23. August.

Men da den gamle General var bleven saaret, slog Stemningen noget om til Fordel for ham. Mange mente nu, at han havde Ret, naar han sagde: Lad bare Fjenden komme ind under Volden! Naar Generalen ikke frygtede et Bombardement, og han maatte dog kunne dømme derom, hvorfor skulde andre saa være bange. Man havde jo alt i 1801 sét, at de engelske Bomber ingen Fortræd gjorde, og det blev vei ikke værre denne Gang. I Kastellet var der faldet et Par Stykker uden at gøre Skade; ja, en Dag, da flere hundrede Soldater laa og spiste Frokost paa Paradepladsen foran Kirken, var der sprunget en Bombe midt imellem dem, uden at en eneste Mand blev saaret. Den sidste Dag i August blev ganske vist en Mand dræbt af en Bombe i Postgaardens Port paa Købmagergade, men det blev nærmest opfattet som et Ulykkestilfælde og forstyrrede ikke den fortrøstningsfulde Stemning. Folk morede sig og pyntede sig som sædvanlig, Tallotteriet blev trukket, Koncerter og Komedier opførtes og Sladderen gik, som om der ikke var noget alvorligt paa Færde.

»Alt var under Vaaben,« hedder det omkring den 23. August, »og da man havde begyndt at presse dem, der ikke allerede var i det Offentliges Tjeneste, gik intet voksent Mandfolk paa Volden eller i Gaderne, uden at have et, i det mindste laant, Tegn paa, at han var det. Voldene var bedækket med en uhyre Menneskevrimmel. Borgerskabet, som Borgervæbningen kaldtes, gik i et eller andet Stykke af Uniformen, eller med den opkrampede Militærhat til den sædvanlige Dragt; Studenterne i korte, mørkeblaa Trøjer med hvide Lidser — en Levning fra Uniformen 1801 —, eller i sorte Kjoler med paahæftede røde Kraver. Møllere og Bagere hævdede sin Fritagelse for Militærtjeneste ved hvide Trøjer over den almindelige Paaklædning. Langs med Brystværnene stod Infanteri,

og i Bastionerne laa Artilleristerne lejrede om Kanonerne, medens den saakaldte »Anden Afdeling« eksercerede neden for ved Møllebygningerne og dannede det besynderligste Karrikaturmaleri, da disse sammenrapsede »Femtenrigsdalerkarle«, som de kaldtes, forbi de fik 15 Rdlr. i Haandpenge, kun havde Vaaben, men ingen Uniform. Deres Klæder var af de forskelligste Farver og Snit. Nogle havde Trøjer, andre Frakker; enkelte havde ingen af Delene, men gik i Skjorteærmer og Vest. Nogle bar korte, andre lange Bukser, og dette gav dem i Forening med den kejtede Eksercits et højst løjerligt Udseende. Stabsofficerer, Herregaardsskylter og Sjællandske Ryttere som Ordonnanser galloperede, under Skrigen og Skraalen til Vrimlen, der altid spærrede Vejen, frem og tilbage i største Travlhed. I en aaben Vogn kørte den gamle Biskop Balle med det store, alvorlige Ansigt under den mægtige pudrede Paryk, uden Hat paa, fra den ene Flok til den anden for at holde Trøste- og Opmuntringstaler, som kun faa brød sig om at høre paa. Paa mange Steder havde hele Kompagnier stillet Geværerne i Pyramide og laa gruppevis omkring Brødkoner og Brændevinssælger-sker, medens andre halvberusede spankede om Arm i Arm syngende og støjende. Og udenom og mellem de bevæbnede med deres i Solen blinkende Vaaben mylrede det af Mænd, Fruentimmer og Børn, som dels besøgte Venner og Beslægtede, dels begabede

dette til alle Kanter udbredte, nye og overordentlige Røre. Alle var glade og lystige; Trommernes Hvirvlen, Musikens Toner, blandet med Tusinders Snakken, Latter, Skrigen og Kommanderen, gjorde en bedøvende Tummel.«

En af de sidste Dage i August flyttede General Peymann Hovedkvarteret fra det afsides liggende Kastel op i Byen til Traktør Rau's Gaard paa Kongens Nytorv, det nuværende Hotel d'Angleterre. Det var herben, han blev bragt, efter at være bleven saaret ved Udfaldet den 31. August, og det var herfra han sendte Afslaget paa Englændernes sidste Opfordring til at udlevere Flaaden. Skønt han var sengeliggende og havde Saarfeber, spillede Regimentsmusiken dog som sædvanlig uden for hans Bolig, og en Mængde Mennesker samledes da paa Torvet og spaserede frem og tilbage fra Kl. 6—7, medens Musiken lod

Fig. 43. General Peymann og Kommandør Rille.

sig høre. Saaledes ogsaa om Aftenen hin 2. September, en af vore skønne, stille Høstaftener, hvor Luften er saa lys og mild. Musiken havde blæst af og var under Tambour-Majorens Ledelse marcheret bort, og Kjøbenhavnerne begyndte saa smaat at tænke paa at komme hjem til Aftensmaden. Venner og Bekendte skiltes under Hilsen og Sov godt! da pludselig — Kl. 7 74 — en drønende Kanonsalve lod sid høre hele Byen rundt og fra den engelske Flaade, og i samme Nu styrtede en Regn af Granater, Bomber, gloende Kugler og Raketter ned over Byen. En af de første Bomber faldt paa Kongens Nytorv foran Charlottenborg og sprang uden at saare nogen. Mængden spredtes; man hørte Udraabet: Der liar vi Bombardementet! og saa satte alle i Løb hver til sit Hjem.

»Den første Nat,« fortæller gamle General Møller i sine Erindringer, som vi foran har benyttet, »skete der ej synderlig Skade; man blev Herre over Ilden, og Frygten hos Folk var den Nat ej heller stor — jeg morede mig. Jeg hørte nogle sige, da de første

Raketter og Bomber kastedes fra et Batteri ved Kalle-bodstrand; »Det er Raketter og Signaler fra General Castenskjold, som med sit Landeværn kommer os til Hjælp.« Alle, som kunde, flyttede til Christianshavn og Amager, fordi man troede sig sikrere her ude, hvad man da ogsaa var, skøndt Bomber og Kugler dog ogsaa hjemsøgte det Schimmelmannske Sukkerhus. Den første Bombe faldt om Dagen i Kanalen tæt ved Bolværket og beskadigede nogle Touge, hvormed Skibene var fastgjort. En Bombe gik igennem flere Lofter, dog uden at tænde, nogle sprang i Gaarden. Paa den frie Plads imod Kanalen havde man en god Udsigt; man saa' dér Bomber, Raketter og gloende .Kugler som Stjerneskud flyve paa Himlen. Naar en af disse dalede hen imod Pladsen, fløj alle ind i Porte og Døre, indtil man havde hørt Eksplosionen, saa kom man hastig frem igen. Om Dagen kastede

Englænderne ogsaa Bomber af og til, og da var det vanskeligere at undgaa dem, fordi man ikke kunde se dem, førend man hørte dem suse og pibe.

Jeg husker grant, at jeg den anden eller tredje Dag gik med vor Jomfru Bregaard over Slotspladsen; da faldt en Bombe ned foran Christiansborg og sprang. Jomfruen sank i Knæ af Angst, men slåp dermed. Jeg havde længe nogle Stykker af denne Bombe, som jeg efter Eksplosionen opsamlede.

Til mine Forældre tyede en Mængde Bekendte; i næsten alle Værelser var der redt Senge paa Gnlvet; det var én stor Kaserne. Man klædte sig ikke af disse Bombardementsnætter, thi man vidste jo ikke, hvad Øjeblik Huset brændte over En. Var man træt, lagde man sig et Øjeblik paa en Seng eller Sofa. Blandt dem, som saaledes søgte Tilflugt hos os, var en Frue, hvis Navn jeg ej mindes; hendes Søn var Student og Medlem af Korpset, men hun tillod ham ikke at give Møde, hun turde næppe lade ham gaa ud af Værelset i nødvendigt Ærinde; blev han lidt længere ude, end hun syntes nødvendigt, løb hun efter ham. Denne alt for store moderlige Ømhed gjorde den unge Mand latterlig, saa meget mere som det jo var hans Pligt at deltage i Stadens Forsvar. Jeg harmedes over ham. Hvor gerne var jeg ikke gaaet ind i hans Sted, om jeg havde maattet, om jeg havde været ældre og større.

»Klokken var 7—8 om Aftenen,« fortæller Admiral Sten Bille, der som Dreng boede i en anden Bydel, det fine Kvarter ude i Bredgade, »da de første Bomber fløj over Byen. I vor Dagligstue var flere Venner samlede, deriblandt den svenske Gesandt Baron Taubes unge, smukke Kone, Colbjørnsen og-Bornemann. En Bombe viste sin røde Ildtunge over Marmorkirken og sprang i Luften. Damerne stimlede til Vinduet og raabte, at det var ingen Ting. Men saa kom en endnu og mange flere, »Nu bliver det min Tro Alvor!« sagde Colbjørnsen, og saa tog han min Moders Tebord og flyttede det lielt ind til den inderste Væg. Min Fader lo deraf, men bad derpaa Selskabet dog at forføje sig hver hjem til sit. Selv tog han Kaarde og Hat og ilede ud, fulgt af Løjtnant Grotschilling og sin Ordonnans. Da han kom tværs for Landkadetakademiet, sprang en Bombe i Gaden. Min Fader blev trykket op mod Muren, Ordonnansen blev saaret i Benet og faldt om. Han blev bragt blødende ind til os, hvor han blev lagt paa en Madrats i Vestibulen, og i samme Øjeblik

stod Winsløv (Lægen) der. Næste Aften skikkede min Moder mig til Sengs. Jeg skulde sove, sagde hun, og det lykkedes mig virkelig, skønt Bombardementet begyndte med samme Voldsomhed. Men midt om Natten blev jeg vækket ved et frygteligt Knald, som rystede hele Huset og med det Gulvet og Sengen under mig, saa at jeg fløj ud i Stuen og ud paa den store Marmortrappe. Her herskede det uigennemtrængeligste Mørke, Lamperne var slukkede og en tæt Røg opfyldte det store Rum. En Bombe var slaaet ned tæt udenfor og var sprunget i Grunden. Alle Vinduer var slaaede ind, og et stort Bombe-stykke var slaaet igennem den inderste Væg.« Den

følte en Benauelse ved Tanken om, at der nærmede sig et Onde, hvorom man ikke havde noget klart Begreb. Det begyndte efter en smuk Sommerdag at skumre. Jeg, min Søster og nogle andre Børn sad midt ude i Gaarden og legede Præsten paa Prækestolen, ved Posten stod en Mand og en Kone og vred Vasketøj. Værtens Pige løb og gennede en lille Hund ind, og en Soldat var i Færd med at pumpe sit Gevær rent. Der herskede den dybeste, hyggeligste Sommeraflensfred. Pludselig hørtes et Par svære Skud. »Nu begynder de!« raabte alle. Men da man ikke saa' Følgerne af Skuddene, blev de Gamle roligt ved den vante Dont. Kun vi Børn gik

[143301333

Fig. 44. Bombardementet Natten mellem den 4. og 5. September, set fra Christianshavn. Efter Eckersberg.

følgende Nat slog en Bombe ned i Fortovet uden for Huset og kastede en af de store Kantsten ind gennem Vinduet!

Ogsaa fra den Del af Byen, som det gik mest ud over, har vi en af disse Øjenvidne-Beretninger, der bedre end noget andet maler Stemningen i hine Rædselsdage. Det er Thomas Overskou, der fortæller om sine Oplevelser som 9aarig Dreng i det fattige Hus »Noæ Ark«, nu Nr. 8, i Studiestræde. »Endelig kom Aftenen den 2.

September. I et Par Dage havde, Gud véd hvorfra og hvorledes, det Rygte bredt sig, at denne Aften skulde Bombardementet begynde. Frygten var endnu ikke synderlig stor, men de fleste havde dog et Slags bange Anelse,

efter min Moders Befaling ind i Gangen. Næppe var vi imidlertid komne vei derind, førend en Bombe styrtede ned i Forhuset, rev et Fag Vinduer ind til Gaarden med sig, faldt ned ikke langt fra Folkene ved Posten og sprang i mange Stykker, som tillige med Brostenene dansede omkring den. Alle tog Flugten, og en almindelig Forfærdelse udbredte sig. Thi nu blev den skrækkelige Sky den uophørlig. De lysende Bomber fløj med en stødvis Fart hvislende igennem Luften, blussende Brandrør kryssede hverandre og susede ned paa alle Sider. Alle var i den frygteligste Angst og Forvirring. Huset, hvori vi boede, var indrettet til lutter smaa Familier (der boede 32 Familier paa meget indskrænket Plads),

alene i Baghuset var der 16. De ilede alle ned ad Trapperne og tyede sammen under Jamren, Graad og høje Klageskrig. — De fleste af Mændene i Huset var paa Vagt ved Sprøjterne, eller som min Fader hos deres Arbejdsherrer; den tæt sammenpakkede Forsamling i Gangen bestod derfor næsten ganske af Fruentimmer og Børn. En jamrede for sin Mand, en anden græd for sin Fader; nogle søgte at finde paa Midler til at sikre sig mod Bomberne, andre tænkte paa at redde sin Ejendom; nogle omfavnede og kyssede hverandre og atter andre raabte fortvivlet, at deres sidste Time var kommen. Alle hvinede, naar de troede at høre en Bombe slaa ned, og anraabte Gud om Frelse fra denne uden Ophør flammende og buldrende Ødelæggelse, som ingen saa' Vej til at slippe ud af. Døren til Bagstuen, der var lige over for den, hvori vi boede, stod aaben paa vid Væg; efterhaanden tyede Koner og Børn fra Gangen ind til »Tømmersvendskonen«, saa at hendes lille Stue . og Køkkenet snart blev propfuldt af jamrende, som søgte at mane Bomberne bort ved Bord-og Aftenbønner. Den høje Hyrekuskekone udmærkede sig som den værst hylende. Den ene Gang efter den anden raabte hun til sin Datter: »Marie, Marie, gaa op og tag Salmebogen og se, om du kan finde Bispens Bøn.« Den stakkels, halvvoksne Pige turde ikke under den forfærdelige Buldren og Bragen vove sig alene op paa 2den Sal. Hun græd, bad for sig og rystede af Angst over hele Legemet. Men da Moderen, som ikke selv havde Mod til at gaa, til sidst, trods sin Ivers fromme Natur, vilde banke hende, tog hun Mod til sig og skyndte sig i Mørke, højt syngende, op efter Salmebogen. Næppe var hun kommen ned igen, før Konerne fik hende midt ind iblandt sig, stillede hende op paa en Stol, knælede alle sammen omkring hende og lod hende, under idelige Afbrydelser og Angstskrig over den frygtelige Dundren og Rabaldren udenfor, opramse en af Biskop Balle forfattet Bøn (Belejringsbønnen paa 3 trykte Sider), som enten hele Flokken sagde efter eller ledsagede med: »O, Herregud, hør os!« og »Ak, du min Herre Jesus og Frelsermand, det høre og bønhøre du!«

Den første Nat havde der kun været én Brand af Betydning, nemlig Grosserer Tuteins Pakhus, der rummede Bomuld til en Værdi af c. 260,000 Kr. De.t blev truffet af en Bombe eller en Raket og stod i lys Lue med det samme. Men omkring Frue Kirke og Petri Kirke, hvis høje Taarne gav Fjenden et udmærket Sigte, blev flere Huse skudt i Brand, men det lykkedes dog endnu at begrænse Ilden. Artilleriet paa Volden besvarede Fjendens Ild, men da de ikke havde andet at sigte efter end Glimtene fra Englændernes Kanoner, har de næppe gjort synderlig Skade. Først ved Daggry sagtnede Fjendens Ild, og Kl. c. 7 standsede den helt. Man regnede, at han havde øst c. 4000 Projektiler ud over den ulykkelige By. Mange af Byens Befolkning, især af Brandfolkene, blev denne Nat dræbte eller saarede. Thi saa snart et Hus stod i Flamme, overdængede Fjenden det med Projektiler for at hindre Slukningen. En Mængde Sprøjter blev straks ubrugelige. At flytte Gods ud til Christianshavn var næsten umuligt, da Heste og Vogne ikke var til at opdrive. Ved Dagens Frembrud saa' man først, hvad Natten havde bragt.

Gaderne var oprodede af de fjendtlige Kugler, over-saaede med Glasstumper, Tagsten, Murstensbrokker og opbrudte Brosten. Tagene var gennemhullede; en tæt Røg laa tungt over enkelte Dele af Byen, og Dødsstilhed herskede over alt, kun afbrudt af de Saaredes Jamren og Skrig.

Op ad Dagen fyldtes Gaderne atter med Folk, mange for at redde sig selv og hvad Gods de kunde slæbe med ud til Christianshavn, andre for at gøre, hvad der kunde gøres for at afhjælpe Nøden. I de kongelige Stalde blev Hestenes Marmorkrybber indrettede til Leje for Syge og Barselkvinder, som der var flere af — et Barn, der blev født under Bombardementet, fik senere i Daaben Navnet Raquetta Bombardine •— Kældrene under Slottet og Cancelli-bygningen ryddedes, Brandfolkene var i uafbrudt Virksomhed, Frivillige meldte sig til Tjeneste i Korpset og blev indøvede, og inden man vidste af det, var Klokken 6, og Bombardementet begyndte paa ny. Ligesom den foregaaende Aften holdt Kanon-baadene de fjendtlige Skibe, som søgte at nærme sig Byen, uden for Skudvidde. I Byen udbrød der denne Nat Brand i nogle og tyve Huse, men Befolkningen var nu allerede bleven vænnet til Beskydningen, og alle Vegne herskede der Ro i Staden. Medens Byens Borgere stod paa Volden, sørgede deres Hustruer for Hus og Hjem. De var udsatte for større Livsfare end Mændene, thi der faldt langt flere Bomber i Ifyen end paa Voldene. Den brave Madam Friborg, Urtekræmmerens Kone paa Hjørnet af Fiolstræde og Skidenstræde, slukkede den første Nat ikke mindre end 7 Bomber i sit Hus. De var forsynede med en Mængde smaa Hager, der — naar Bomben sprang — hæftede sig i Gardiner og Tæpper og tændte Ild. Forsagthed sporedes der ikke, men derimod en rasende Forbitrelse, og det var et almindeligt Ønske, at Kommandanten vilde tillade et stort Udfald af alle vaabenføre Mænd, saa man kunde faa Lejlighed til at tage Hævn.

Bombardementet vedblev med fuld Kraft til om Morgenen Kl. 8 Fredag den 4. September, men fortsattes svagere til om Eftermiddagen Kl. 4. Ud paa Eftermiddagen blev de mægtige Oplag paa Tømmerpladserne ved Kalvebodstrand skudt i Brand. Medens Ilden flammede herude, begyndte efter 3 Timers Ophør Beskydningen paa ny Kl. 7 og vedblev med større Raseri end nogen Sinde før til Lørdag Middag Kl. 12. Denne Rædselsnat nedslog endelig Kjøben-havnernes Mod. Fra alle Sider lød Brandraab. Borgerne og Studenterne paa Volden, som havde holdt Stand lige fra Onsdag Aften, og som saa' Hjemmene brænde, forlod Posterne, hvor de dog ikke syntes at gøre Nytte, og ilede hjem for at redde, hvad de kunde. Efter Midnat faldt der ikke et Skud mere fra Volden, der i et Par Timer til Dels var ubesat. Men efter at have sørget for Familien eller forvisset sig om, at der ikke var noget at gøre, vendte de fleste tilbage til Volden igen.

Som sædvanlig var det Kvarteret omkring Frue Kirke, der blev heftigst beskudt. Paa Kirkegaarden rodede Bomberne Gravene op, saa Ligene laa blottede; Kirken selv var gennemskudt af utallige Kugler, men endnu knejsede det prægtige, 380' høje Taarn mod Sky, rødt belyst af Flammerne fra Tømmerpladsen, og ydede Fjenden et udmærket Sigte. Kort før

Midnat mellem Fredag og Lørdag kom der Ild i Vægtergangen. Denne blev dog snart slukket af Vagten i Kirken; men faa Timer senere, Lørdag Morgen, blev Spiret truffet af en Raket, et Øjeblik efter slog Flammerne, ud og efter et Par Timers Forløb styrtede Taarnet sammen mellem 3 og 4, under Fjendens Hurraraab og Jubel. Ilden sprang fra Kirken til de nærmeste Gader, saa det meste af Byen mellem Studiestræde, Skindergade, Landemærket, St. Gertrudsstræde og Volden gik op i Luer. En Afdeling af Studenterkorpset havde, under Kaptain, Professor Rahbeks Kommando, haft Vagt i Universitetet for at sørge for Bygningens Sikkerhed. Da Huset stod i Flammer, gik de til Universitetsbiblioteket — paa Trinitatis Kirkes Loft — og da Ilden nærmede sig Kirken og udsatte den kostbare Bogsamling for Fare, blev der brudt Hul paa den tykke, hule Pille i Midten af Runde Taarn, og alle de vigtigste og sjældneste Bøger stablede op i den.

»Imidlertid udstedtes de mest hensigtssvarende Befalinger til at opbyde alle Midler for at standse Ilden. Nabohuse blev til Dels nedrevne; af andre blev Træværket taget ud for derved at berøve Ilden Næring. Nøden blev større og større, og Modløsheden voksede med den. De arme husvilde Mennesker laa med Koner og Børn paa de faa reddede Pjalter langs Foden af Voldenes indre Dosseringer, i Rosenborg Have og langs Havens Mur i

Gotersgade, paa Reformert Kirkes Kirkegaard og rundt omkring paa Byens Torve. Alle gennemblødte af den stærke Regn, mange berøvede alt, undtagen Livet. Under Komediehusets Pavilloner søgte Mødre Skjul med smaa diende Børn. Det begyndte at skorte paa Proviant, Kød var næppe at faa, og Byens Forsyning med Korn og Mel kunde ikke ventes at slaa til ret længe. Omtrent 1600 Mennesker af Byens civile Befolkning — deriblandt mange Kvinder og Børn — var dræbte, omtrent lige saa mange saarede, mange var blevne sindssyge af Skræk. Over 300 Huse og Gaarde laa i Aske. 1500—1600 var mere eller mindre beskadigede af Fjendens Ild og Kugler. Alt, hvad der kunde, var flygtet til Christianshavn og fandt sig tæt sammenstuvet der, — hvilke Rædsler kunde man ikke vente sig, om Fjenden den tilstundende Nat gav sig til at bombardere den overfyldte Bydel paa Amager.

Det var, med saadanne Udsigter, ikke underligt, at der hos Befolkningen rejste sig flere og flere Stemmer for at overgive Byen. Og dertil kom, at det var begyndt at gaa op for Folk, hvor umuligt det vilde være at modstaa en Storm, naar Fjenden, hvad sikkert var at vente, forsøgte en saadan. Byen vilde da blive plyndret og mer eller mindre givet til Pris, og hvad der var det afgørende, Flaaden vilde alligevel blive taget. At stikke Ild paa den og saaledes ødelægge den vilde kun være at udsætte hele Byen for den alvorligste Brandfare og at sænke den vilde være saa godt som uden Virkning, da der ikke var dybt nok i Flaadens Leje, til at de store Skibes Skrog kunde komme helt under Vand, og vilde kun tjene til at ophidse Fjenden.

Den tyske Præst ved Garnisons Kirken, Hudt-walker, søgte Lørdag Formiddag at samle Stemmer for Overgivelsen og henvendte sig — medens Livjægerne under Major Holsteins Kommando gjorde et

sidste raskt Udfald fra Vester-Port — i en Mængde Medborgeres Navn til den kommanderende General, som stadig laa syg i Hotellet paa Kongens Nytorv, og besvor ham ikke længer at fortsætte en Modstand, som udsatte Byen for fuldstændig Ødelæggelse og dog maatte vise sig at være unyttig. Denne Gang blev Præsten afvist, men efter Middag kom han igen, forsynet med en Opfordring, som var underskrevet af en Mængde ansete Borgere, deriblandt flere af de 32 Mænd (Kommunalraadet) om at overgive Byen. Og nu fandt endelig General Peymann, at der var sket nok for Ærens Skyld. Lørdag Eftermiddag sendte han en Parlamentær til den engelske Overgeneral, Lord Cathcart, med et Brev:

»For at undgaa al videre Blodsudgydelse og for ikke at udsætte Byen for de sørgelige Følger af et længere Bombardement, foreslaar jeg en Vaabenstil-stand paa 24 Timer, under hvilke en Overenskomst kan træffes med den Bestemmelse at tjene som Indledning til Kapitulationsbetingelserne.«

Saa hurtigt det var muligt, indløb Lord Cathcarts Svar fra det engelske Hovedkvarter:

»Den samme Nødvendighed, som tvang os til at tage vor Tilflugt til Vaaben, tvinger mig til at afslaa enhver Nærmelse, der kun bevirker Ophold. For imidlertid at vise, hvor gerne jeg ønsker at gøre Ende paa dette Skuespil, som jeg betragter med den største Bekymring, sender jeg Dem hermed en Officer, der er bemyndiget til at modtage ethvert Forslag, De maatte være tilbøjelig til at gøre med Hensyn til Betingelserne for Overgivelsen, og som kunde sætte mig i Stand til at tilstaa selv den allerkorteste Vaaben-stilstand.«

Den engelske Officer, som bragte Brevet, erklærede, at hvis han ikke kunde bringe Løfte om Flaadens Udlevering med tilbage, vilde Bombardementet straks blive fortsat, men Lord Cathcart nøjedes dog med General Peymanns skriftlige Løfte, at han inden næste Dags Middag skulde tilsende ham Forslag om Overgivelsen. Byen fik altsaa Ro denne Nat; kun enkelte Bomber blev kastet ind i den, og man faar en sørgelig Følelse af Forsvarets Ubetydelighed, naar man hører, at der trods Generalens Forbud mod at fyre paa Fjenden »blev kanoneret samme Aften af alle Kræfter fra Hovedvolden hele Fæstningen rundt« — en Kanonade, som med de stedfundne Forslag om Vaabenhvile for Øje var meget lidt paa Plads, men som aabenbart ikke har generet Fjenden saa meget, at han fandt det Ulejligheden værd at øve Gengæld.

Natten gik hen under ængstelig Spænding for Byens Borgere, der ikke vidste noget om de indledede Underhandlinger. Søndag Morgen Kl. 9 samlede General Peymann et Krigsraad omkring sin Sygeseng. Det bestod af de højeste Befalingsmænd i Hæren og Flaaden, af Kollegiernes og Departementernes Chefer samt

enkelte af Magistraten og de 32 Mænd, Politimesteren, Stadshauptmanden m. fl. Da det var umuligt at indhente Ordre fra Kongen eller Kronprinsen, maatte Krigsraadet inden Kl. 12 bestemme Byens Skæbne. Med blødende Hjerte blev Krigsraadets Medlemmer enige om inden Middag at tilstille Lord Cathcart Forslag til Underhandlinger paa Grundlag af Flaadens Udlevering. Skønt Englænderne forholdt sig rolige hele Dagen igennem,

vedblev dog »Kanonaden« fra Volden, om end ikke af alle Kræfter«, og den havde nær bragt Ulykker over Byen paa ny, om det ikke tydelig havde været Lord Cathcarts Hensigt at skaane den saa meget som muligt. Saaledes blev et Hus paa Østerbro, i umiddelbar Nærhed af de engelske Poster, stukket i Brand sent om Eftermiddagen den 6., og tæt ved dette mødtes Kl. 8 de danske Befuldmægtigede, General-Major Waltersdorff, Kontre-Admiral Lütken og Generalauditør Bornemann med de engelske, General-Major Sir Arthur Wellesley, Kaptajn i Flaaden Sir Home Popham og Oberstløjtnant Murray, og ved Skinnet af det brændende Hus blev General Pey-manns Fuldmagt for de danske Underhandlere oplæst.

dø en rolig Død .« Dette ubesindige Forslag skaffede Bille ufortjent Berømmelse hos den ukritiske Mængde, men allerede Dagen efter erklærede han selv, at det var fremført i en eksalteret Stemning.

Først Mandag den 7. September om Morgenen Kl. 9 blev Overgivelsesdokumentet undertegnet i det engelske Hovedkvarter.

Allerede Søndag Eftermiddag havde Kjøbenhavnerne faaet Underretning om Byens forestaaende Overgivelse. »En utallig Mængde Mennesker, hvoriblandt 500 Tømmersvende med skarpe Økser, havde samlet sig paa Kongens Nytorv og forlangte at faa Indholdet af Kapitulationen at vide og truede med at ødelægge den øvrige Del af Byen, i Fald Flaaden blev over-

Men Englænderne erklærede aldeles bestemt, kun at ville forhandle med Peymann selv, og tog ind til det danske Hovedkvarter. Til langt ud paa Morgenen Mandag den 7. September forhandledes der i Raus Gaard om Overgivelsen, alle de Danske raadede i et særligt Møde til Overgivelse paa de af Fjenden stillede Betingelser, hvor pinligt og sørgeligt det end kunde være for danske Mænd; men da de danske Underhandlere skulde underskrive Dokumentet, hvorved Flaaden udleveredes, nægtede Kommandør Bille pludselig, efter at Overgivelsesbetingelserne var antagne af Peymann, at underskrive og fordrede med Hæftighed, at der skulde gøres et Udfald af alle vaabendygtige Mænd imod Fjenden: »Naar man da slog som fortvivlede Folk for sin Ære, kunde man

leveret til de Engelske. Denne Dag var næsten lige saa skrækkelig som de andre. Fjender udenfor, Oprør inde i Byen, de brændende Ruiner, de mange ulykkelige Mennesker, som havde mistet deres Mænd, Koner eller Børn ved Bomberne og Ilden. Man kan ikke tænke sig større Elendighed. Politimester Haagen red, fulgt af en Deling Gardere til Hest, rundt paa alle Byens Torve. Der blev blæst til Lyd og derefter oplæst en Bekendtgørelse om, at der var sluttet Vaabenstilstand, at den fattige kunde vente Erstatning for det, der var brændt for ham, og at enhver skulde forholde sig rolig.

Men da Folk om Mandagen fik at vide, at Freden var købt med Tabet af Flaaden, de Danskes Øjesten, var det ikke saa let at forholde sig rolig. Og

Fig. 44. Festforestillingen i det kgl. Teater den 26. Januar 1811 til Fordel for danske Krigsfanger i England. Skuespiller Knudsen deklamerer om Flaaden, der skal rejse sig som Fuglen »Phønix« af sin Aske.

medens Englænderne marcherede ind og besatte Kastellet og Nyholm, samlede der sig atter store Skarer af Mennesker paa Kongens Nytorv, som raabte paa Forræderi, forlangte at tale med den kommanderende General og tilkendegav ved Larmen og Støjen Misfornøjelse med den sluttede Kapitulation. »Den forsamlede Masse bestod for største Delen af Marinens Folk og Haandværkere, som ved Flaadens Overgivelse havde mistet en Helligdom og derfor nærmest og mest maatte saares og krænkes i deres Stolthed og ædle Følelser.« Urolighederne blev dog snart dæmpede, uden Blodsudgydelse, men der saas stadig Militærpatruljer i alle Gader. Men flere af de højere staaende Officerer maatte finde sig i, at der blev

at hænges. Det var midt paa Kongens Nytorv imellem Studenterne, som stod opstillet her, at disse ubesindige Ord blev sagt, højt nok til at enhver kunde høre det, og skønt han viste sig som en brav Karl ved et Oprør, der udbrød samme Aften paa Trekroner mellem Marinerne, som raabte Hurra for de brave Englændere og ned med de fordømte Danske, blev han dog arresteret om Natten. »Der er ikke Tale om det,« trøstede den Løjtnant, der arresterede ham, »De bliver skudt. Men De kan glæde Dem over, at enhver brav dansk Mand tænker som De!«

Englænderne begyndte straks efter Overgivelsen at udruste den danske Flaade. Thi 6 Ugersdagen efter Overgivelsen skulde Englænderne være borte

Fig. 46. En jysk Bagermester med Familie i sit Havelysthus. Efter Silhuet-Maleri fra C. 182C.

raabt Forræder og Kryster efter dem paa Gaden. Især var General Bielefeldt Skive for Folks, endog for sine Officerers Haan og Forbitrelse. Af Indskriften paa Ulfeldts Skamstøtte paa Graabrødretorv var der af en Kugle slaaet et Par af de første Bogstaver bort i Ulfeldts Navn, og straks blev det forandret til Bielefeldt. Man saa ligeledes en Karrikatur af ham, hvor han skjulte sig i en Kælder med Uldsække foran sig og over Hovedet.

Der var én Officer, en ung Løjtnant Bierfreund, ved Marinerne — et meget ilde anset Korps af hvervede Tyskere, som laa paa Trekroner — der udtalte højt, hvad de fleste Officerer af lutter Kortsynethed tænkte, at det var en skammelig og nederdrægtig Kapitulation, og at de, der havde Del deri, fortjente

Der herskede derfor stor Travlhed paa begge Holme, og hele Dagen igennem hørte man de engelske Matrosers Opsang og Baadsmandspibernes Skingren. Ikke biot Skibene havde de gjort Fordring paa, men paa alt, hvad der kunde henregnes til Skibsbrug eller Skibstjeneste. Alt, hvad der kunde føres bort, Tømmer og Tovværk, Hamp og Tjære, Værktøj og Instrumenter, Maskiner og Spil, Ankre og Kættinger, Søkort og Kompasser, Sejl og Baade •— alt, lige til Døre, Vinduer, Kakkelovne og Laase blev bortført. Hvad de ikke kunde faa med, blev ødelagt, og med dyb Bedrøvelse og bitter Harme saa' Kjøbenhavnerne den 16. Oktober fra Toldboden og Kvæsthusgade, at Englænderne under Hurraraab væltede et stort Linjeskib, der var næsten færdigt til at løbe i Søen, paa

Beddingen paa Nyholm. To andre blev hugget op og Tømmeret ført bort. En Tilfredsstillelse havde man. De Engelske kunde ikke faa Linjeskibet »Ditmarsken« ud af Dokken. De kunde ikke finde Lukkemekanismen til Bundventilen, og alt, hvad de pumpede — Pumpen, en af Henrik Gerners berømte Opfindelser, gik ved Hestekraft — og hvor mange Heste de kørte helt eller halvt ihjel, fik de dog ikke Vandet til at synke en Tomme. Alle Trusler for at faa Kommandør Kjerulf til at vise dem Hemmeligheden var forgæves.

Der var Anledning nok til Rivninger mellem de danske og de engelske Myndigheder. Lord Cathcarts og Wellesleys Dannelse og fine Væsen anerkendes fra alle Sider, men Home Popham, der skulde tilse Flaadens Udlevering, var en brutal og uopdragen Person, der benyttede enhver Lejlighed til at ydmyge det dansk-norske Søofficerskorps. Dette viste sin Sorg over Flaadens Tab ved at hænge Uniformen bort. Der var ingen Anledning til at bære den under saadanne Forhold. »Gamle Mænd brister i Graad ved at se en Søoffieer.«

Byen selv blev ikke besat af Fjenden. Mellem Byen og Kastellet blev der rejst et Plankeværk for at forhindre den stadige Desertion af Marinerne og for at holde Englænderne ude af Byen. Snart blev det dog af de danske

Myndigheder tilladt Officererne, og snart ogsaa de Menige i mindre Delinger, at besøge Byen.

»Kjøbenhavn vrimler af engelske Sø- og Landofficerer,« skrives der i et Brev fra Jylland af 27. September, »der opfører sig med den største Artighed, gør Opvartning i de bedste Huse, beklager med den største Venskabelighed af Verden, at de har maattet forvolde Indbyggerne saa megen Ulempe og lader Pengene | rulle i Mængde. Derfor skal det ogsaa gaa ganske fortroligt til mellem dem og Kjøbenhavnerne, hvilket næppe vil behage Kronprinsen. Sir Popham bor i Ekvipagemesterens, Kommandør Kjerulfs, Bopæl paa Holmen. Han skal med denne have haft en Æres-Affære, da Popham savnede noget efter Inventarielisten, og i den Anledning sagde til Kjerulf, at dette havde ventelig Hr. Ekvipagemesteren stukket til Side for sig selv. Denne skal derefter have udfordret ham, og Popham har udstedt en Æreserklæring til Satisfaktion for ham.«

De engelske Tropper opførte sig i Virkeligheden i Reglen eksemplarisk i Byen og gav kun sjældent Grund til Klage. Mange Folk tjente godt ved deres Nærværelse og deres røde Uniformer. Skotternes maleriske Dragt ståk Ungdommen stærkt i Øjnene. Alle smaa Boghandlervinduer var fulde af Karrika-turer over dem, som de købte i store Mængder og morede sig kosteligt over. Der var Popham i Skikkelse af en Djævel med Hestefod og i Søofficers-uniform, med en Congreve-Raket til Hale og et Par Granater i hver Spids af den trekantede Hat. Der var en engelsk Officer, der red paa et Bonde-Øg, som han havde hugget Halen af. Bonden løb ved Siden med Halen i Haanden og raabte: »Har du taget Øget, kan du gerne tage Halen med.«

Thomas Overskou fortæller, at han var gaaet hen for at se paa Ruinen af Frue Kirke, og saa' dér for første Gang nogle Soldater af den udskregne Mordbrænderarmé. »To smaa Hannoveranere stod tavse

116 124

og betragtede de endnu rygende Masser, tørrede Taarerne af Øjnene og gik nedslagne bort. Samme Dags Eftermiddag viste to unge skotske Officerer sig i Studiestræde, til Hest med bare brune Lægge, hvad der vakte stor Forargelse hos nogle Fruentimmer, som løb skrigende ind i Porte og Døre, ledsagede af deres muntre Latter. Den første Søndag efter at Fæstningens Porte var blevne aabnede, gik mine Forældre ud med os for at se de engelske Tropper. En umaadelig Menneskesværm trak, ligesom vi, gennem Frederiksberg Allé, efter at være gaaet udenom den af Sandsække opkastede Skanse foran Jærnporten (Indkørslen til Alléen ved Værnedamsvej). Med Undtagelse af to Traktørsteder, nuværende »Alleenberg« og »Sommerlyst« — hvilket sidste ud mod Alléen biot havde et langt Plankeværk med en Række Luger til at sænke, for at give Udsigt fra de usle Lysthuse, der var indenfor, hvorfor Stedet almindeligt kaldes »Blokskibet« laa den Gang kun fire—fem Lyststeder i Alléen, alle paa højre Side, naar man kom fra Broen

— og dem havde Ejerne hovedkulds forladt ved Fjendens Komme. Husene brugtes nu til Officers-kvarter, og de store Haver stod aabne uden Tilsyn. Folkesværmen maatte naturligvis benytte den gode Lejlighed til i Ro og Mag at se sig om i disse de Riges ellers tillukkede Riger, og allerede i enhver af disse Haver var der for os, som sjældent kom ud, noget mærkeligt nyt at betragte. Forskellige uniformerede Englændere og kjøbenhavnske Spidsborgere med Koner og Børn slentrede mellem hverandre om i Gangene, sad paa Bænkene, laa i Klynger paa Græsplænerne eller var i Færd med i al Rolighed at plukke Frugt, som der i 1807 var rig Overflødighed af. Allerede her viste det sig, af den Sikkerhed, hvormed Englændere og Kjøbenhavnere bevægede sig Side om Side i stor Gemytlighed, at begge Partier fandt hinanden — af Fjender at være

— meget fredsommelige og omgængelige. Ikke førend ude ved Slottet begyndte dog rigtig det store militære Skuespil med mange livlig vekslende Scener. En Mængde Irlændere, store velvoksne Folk, havde næsten ganske bedækket den vældige Møgdynge udenfor Slottets Staldbygning med hvide Benklæder, for at de skulde bleges, og rundt om Møddingen sad en stor Mængde kjøbenhavnske Sælgekællinger og solgte Ejerne af Blegetøjet Brændevin under levende Samtale, som de mange staaende eller liggende Grupper under Latter og Støj førte med Gebærder og Natur-lyde. Paa Bakken imellem Slottet og Søndermarken stod to Regimenter med fuld Oppakning opstillede til Parade og ventede paa Kommandørerne, medens deres store meget pyntede Musikkorpser spillede det ene Stykke efter det andet. Inde i selve Søndermarken vandt imidlertid det militære Liv først ret en eventyrlig Karakter. Denne lille Skov, der allerede havde en egen Tillokkelse ved, at den ellers strengt var lukket for alle

undtagen Hoffet, saa at der iblandt Folket, som maatte nøjes med at titte gennem Stakittet, kun var dunkle Sagn om dens Eremitbolig, Grotte og andre Herligheder, stod nu aaben og var Skotternes Lejr. Overalt, paa Plænerne og mellem de store Stammer, viste sig et broget og for os forbavsende malerisk Røre. Udenfor og inde i Teltene, ved de utallige Geværpyramider og omkring de mangfoldige Ildsteder, der var gravede

ned i Jorden og hvorved der uafladelig holdtes Køkken, stod, gik og laa i de smukke Munderings-trøjer med hjelmformede Casquer, tærnede Skørter, af forskelligt farvede Baand flettede Gamacher og med nøgne Laar, de kraftige, krigerske Mænd, livlig grupperede med de mange Fruentimmer, der var fulgt med dem. Ja, end ikke Børn savnedes i denne maleriske Lejr; flere, endog temmelig smaa, løb halvnøgne omkring ved Ildstederne, eller var stimlet sammen om Musikkorpset, som spillede ved Eremithytten. Det var for mig, som om jeg pludselig var blevet hentrjdlet i et fremmed, romantisk Land. Jeg kunde ikke blive ked af at stirre paa alt det forunderlige, der her, saa nær ved vort hverdagslige Hjem, aabenbarede sig for mig ... I en af de forladte Skanser ved den første Blegedam ved Nørre-fælled fandt jeg paa Sandsækkene en lille dansk Ord*- og Glosebog, trykt i England, til Brug for Soldaterne.«

Den 20. Oktober blev endelig Kapellet rømmet. Tropperne gik om Bord, og Flaaden lettede samme Dag. Og den 20. og 21. Oktober saa' Kjøbenhavnerne Landets Stolthed og Værn, vore 17 Linjeskibe, 17 Fregatter, 8 Brigger og 34 mindre Skibe stævne bort mod Nord. »Ved Synet af den herlige Flaade i Englændernes Magt skulde mange Taarer fældes i Kjøbenhavn, selv af dem, som aldrig græd.«

»Det var en Sorgens Dag,« skriver gamle Konferensraad Werlauff' i sine Erindringer, »da Flaaden efter 7 Ugers Forløb blev bortført af de Engelske; det var ingen Trøst, at den, hvad der blev oplyst, i det hele ikke havde den Størrelse, som den egentlig efter Planen skulde have. Jeg mindes endnu med hvilke sørgelige Følelser man, Dagen efter at Englænderne havde rømmet Kastellet og Holmen, gik ud paa Nyholm, som tilforn for det meste havde været utilgængelig for alle andre end dem, som der havde noget at forrette, men nu overalt stod aaben. Paa det store Takkelloft var der forskellige Afdelinger, i hvilke Takkelagen til hvert Orlogsskib havde været opbevaret. Navnene >Valdemar«, »Norge«, »Kronprinsesse Marie« og saa fremdeles stod endnu over hver Afdeling, men den var aldeles tom, og kun ubetydelige Rester af Tovværk laa der udspredt. Hist og her havde raa Englændere skrevet haanende Ytringer paa Væggen.«

Hin Landesorg er bleven holdt levende i vor Bevidsthed. Det var Begyndelsen til vore Ulykker. Vi, Børnebørnene af dem, der oplevede de tunge Dage i 1807 og følgende Aar, har ogsaa lært en saadan Sorg, et saadant Tab, en saadan Følelse af Afmagt at kende, — dybere, tungere maaske, men næppe mere smertelig følt i Øjeblikket. Og saa længe dansk Sprog tales, vil Børnene faa en Forstaaelse af Forfædrenes Sorg gennem de jævne stilfærdige Strofer:

Hvor er I henne, store og smaa, I, Havets stolte Svaner, Som smykkede her i Dammen laa Med Dannebrogs rode Faner?

Plejer I end den gamle Færd Ved fjerne, fjendtlige Kyster? Viser 1 Fjenden, hvor stolt I bær' De egeplankede Bryster?

Nej, I har glemt den gamle Klang, De danske jublende Toner, Nu stemmer I op den Sejerssang, Der tordner fra Britens Kanoner.

Den største Ulykke, det fuldstændige Brud med England og Forbundet med Napoleon, var imidlertid endnu ikke bleven bekendt i Kjøbenhavn. Her troede man, at med Flaadens Udlevering var alt i Orden med England. Kronprins Frederik flk den 11. September i Kiel Peymanns Rapport om Belejringen og Overgivelsen. Men om hans Sindsstemning, om hans Planer og Forhaabninger, om han havde saadanne, fik man i Kjøbenhavn intet at vide. Fra den kommanderende General og fra de civile Myndigheder blev der tilstillet Kronprinsen Skrivelse paa Skrivelse. Forslag blev stillede, Ansøgninger indsendte, Instrukser, Ordrer, Fuldmagt m. m. udbedt i dybeste

Underdanighed. Men der kom intet Svar, ikke en Ordre, ikke en Stavelse fra Kronprinsen om hans Billigelse eller Misbilligelse af Myndighedernes Optræden. Generalkommandoen var nu som før Belejringen ladt i Stikken og stod under det pinlige og ydmygende Arbejde med den sejrrige Fjende uden Hjælp, Raad eller Understøttelse.

Grunden til denne Kronprinsens Tavshed, der voldede Myndighederne i Hovedstaden saa megen Kummer og Fortræd, var hans Forbitrelse over Byens Overgivelse og Flaadens Udlevering. Han havde med stor Sorgløshed stolet paa, at Kjøbenhavn kunde holde sig længe og havde haabet, at noget som et Mirakel skulde hjælpe ham, nu da hans Forstand stod stille Naar Vinteren kom, kunde det maaske træffe sig, at Bælterne frøs til, og saa vaer dig, Englænder! saa gaar vi — som i sin Tid Carl Gustaf af Sverige — over Isen og bryder os Pokker om dine Skibe.

Men det var for det første et stort Spørgsmaal om noget saa sjældent som Bælternes Tillægning skulde indtræffe netop nu og i alt Fald var det utilgivelig letsindigt at bygge noget derpaa, og foldet andet er det vei et endnu større Spørgsmaal, om Frederik VI kunde gøre det samme, som Carl Gustaf havde gjort. Han havde imidlertid paakaldt Napoleons Hjælp og synes at have bibragt ham den Forestilling, at Bælterne kunde lægge til i Oktober. Han nægtede at anerkende Kjøbenhavns Kapitulation, afviste Englands Tilbud om Forbund mod Flaadens Tilbagelevering og Erstatning for lidte Tab, naar der blev Fred, og sluttede endelig den 31. Oktober Forbund med Napoleon og dennes Vaabenfælle, den russiske Czar. Og da Rusland erklærede Sverige Krig for at fravriste det Finland, maatte Danmark følge efter, og dermed begyndte den 6-aarige for os saa fordærvelige Kamp med England og Sverige, der ødelagde Landets Velstand og endte med Tabet af Norge. Hvor ulykkelige Forholdene end var, blev de dog ved Kronprinsregentens Mangel paa politisk Klogskab og ved hans Følelse af personlig Krænkelse endnu mere fortvivlende, og man indvende ikke, at Frederik VI handlede i Overensstemmelse med den offentlige Mening i Landet, der hellere vilde bøje sig for Fastlandets vældige Tyran, hvis Barskhed vi ikke direkte havde faaet at føie, end for det overmodige England, der havde tilføjet os saa mange Krænkelse;

og Ydmygelser ved sin Fordring paa Herredømmet over Havet, som de Danske fra gammel Tid betragtede som Vejen til Ros og Magt. Thi Folket var ikke

vaagnet endnu; men den stærke Absolutisme, som ikke havde noget imod, at det sov, og som underholdt en stræng Censur for at det ikke skulde blive forstyrret i sin Søvn, havde den hellige Pligt og det hellige Ansvar at være aarvaagen og rede tii at handle, naar Tiden kom.

Det gik derfor her som alle Steder, da den kronede Jakobiner brød frem; de europæiske Nationer blev pludselig revne op af gammel Døs og Slendrian, og Kongerne af Guds Naade blev paa én Gang stillet lige over for Forhold, hvor de maatte vise, om de var i Stand til at gøre Fyldest paa den Plads, hvor de var sat.

Fig. 47. Kong Georg den Tredje af England. Efter et Portræt fra 1810 i hans 72de Aar.

I England vakte Overfaldet paa Danmark i mange Krese den største Harme, og den gav sig tydeligt nok til Kende i Parlamentet. Sandhedskærlige og rettænkende Mænd sagde Regeringen deres Mening om denne hidtil uhørte Optræden over for en lille nevtral Ståt, og Canning, der som Udenrigsminister planlagde Togtet mod Kjøbenhavn, tillige med Castle-reagh, der som Krigsminister satte det i Værk, maa tage Ansvaret derfor. I Danmark forstod man ikke Kongens Stilling i den konstitutionelle Ståt, talte om Kong Georg III som en fuldstændig Røver og sammenlignede ham med Schinderhannes og andre fremragende Banditer.

Paa dette Tidspunkt maa Kong Georg allerede betragtes som sindssyg. Fra 1804 havde han haft det ene Anfald efter det andet, men medens hans Søstersøn, Kronprins Frederik i Danmark, ved den lille Revolution i 1784 havde sat sig i Besiddelse af Magten, gik hans ældste Søn, Georg, Tronfølgerens Interesser i ganske andre Retninger, og først i 1811 flk han, efter megen Modstand, Regeringen overdraget af Parlamentet. Den smukke, flotte Prins af Wales, »den første Gentleman i Europa« som hans Tilnavn lød, var en karakteristisk Figur i det engelske Samfundsliv, som det havde udviklet sig i Begyndelsen af Aarhundredet.

»Vor Prins tilkendegav sin Indtrædelse i Verdens-livet ved en Daad, der var hans fremtidige Levned fuldstændig værdig. Han opfandt et nyt Skospænde. Det var en Tomme langt og fem Tommer bredt. En herlig Opfindelse!

Til Glæde og til Gavn som den Prins, paa hvis Fod det funklede.« Fin og fjong var han, men hans Skræderregning alene for hans Frakker og Kjoler løb ogsaa op til 10,000 Pund (180,000 Kr.) om Aaret. Han havde en Indtægt af op imod en 21/2 Millioner Kr. om Aaret, men

maatte dog komme til Parlamentet og bede Folket betale sin Gæld, en Gang paa 3 Millioner, en anden Gang paa omtrent 12 Millioner Kr. Hvilken Eventyrprins! »Hans Biografer fortæller, at da han begyndte at føre sin egen Husholdning i sit nye prægtige Palads, havde han nogle svævende Forestillinger om at opmuntre Videnskab, Kunst og Literatur; han skal have tænkt at samle bekendte Forfattere omkring sig og at holde Selskaber til Opmuntring for Geografi, Astronomi og Botanik. Jo, god Morgen! Franske Ballet-Dansere, franske Kokke, Jockeyer, Ba jadser, Skrædere, Boksere, Fægtelærere, Kræmmere med Porcellæn, Ædelstene og andet Flitterværk — det var hans virkelige Omgang. Først syntes han at ville søge Burke's, Pitt's og Sheridan's Venskab. Men hvordan skulde Mænd som disse kunde bevare deres Alvor over for en Solderist som denne Fyr. Fox kunde tale med ham om Terninger og Sheridan om Vin; men hvad kunde Mænd af Aand ellers have at tale om med den spraglede unge Husherre i Carlton House? Den Gæk skulde være Leder for saadanne Mænd som Fox og Burke! Denne Mands Mening om Konstitutionen, om den indiske Lov, om Kato-likernes Ligeberettigelse, om noget som helst alvorligere end en Vesteknap og Agerhøne-Sauce skulde have nogen Betydning?«

»Til al Ulykke for denne Stakkel og for at faa ham saa meget hurtigere besørget Fanden i Vold havde Naturen ikke biot gjort ham saa yndig, at Kvindfolk blev fortryllede af ham, men den havde tillige gjort ham til Tronfølger, saa Alverden smigrede ham og forkælede ham og endelig udstyret ham med en smuk Sangstemme, der bragte ham ind paa Drikkeriet, og saaledes var alle glade Djævle slupne løs paa den stakkels Eventyrprins.«

Thi det var Skik og Brug den Gang i det gamle lystige England at synge ved hvert et Gilde. Man maa tænke sig Landet som fyldt af glade syngende Kor, nogle utugtige og gemene, andre harmløse og i og, for sig uskyldige, men alle givende Anledning til at en utrolig Masse stærke Drikke blev sat til Livs, thi af alle lystige Sange endte hveranden med Omkvædet :

>Og det synes jeg er en herlig Grund

Til at drikke og skænke paa ny.«

Det var Tider, da selve Englands Premier-Minister drak sin Flaske Portvin hjemme, inden han gik hen i Parlamentet, hvor han maatte have et Par Flasker at styrke sig paa, inden Forhandlingerne begyndte. Man synes i det hele i det engelske Samfund ved Begyndelsen af Aarhundredet at have staaet paa et lignende Standpunkt som paa Falstaffs Tid. Prinsen af Wales lignede mere den gamle Sviregast Ridder John end den muntre Prins Henry, der formaaede at tage sig selv i Nakken, da Tiden

Fig. 48. Kronprins Georg d. Fjerde.

kom. Men man forstod lige saa godt at slaa Gækken løs. William Pitt, Storkansleren. Lord Thurlow og Skatmesteren Mr. Dundas fandt engang, da de red hjem fra en bedre Middag, Landevejs-Bommen aaben og satte i Galop forbi, uden at betale Bompenge. Men Bommanden, der ansaa dem for Landevejsrøvere, skød efter dem med sin Muskedonner, heldigvis uden at ramme. At Retssager maatte opsættes paa Grund af de høje Dommeres omtaagede Tilstand, var ikke noget ualmindeligt — ganske som paa Frederik II's Tid hos os. Hos Prinsen af Wales var det som hos Christian IV den største Fornøjelse at drikke Gæsterne paa Pelsen, og det fortælles, at da han for første Gang mødte sin Brud, den ulykkelige Prinsesse Caroline af Brunsvig, og hun vilde knæle for sin tilkommende Ægteherre og Konge — og en herlig Ægteherre og Konge blev han hende! — tog lian hende hurtig og venlig i sine Arme, men sagde med det samme over Skuldren til Lord Mal-

mesbury: »Harris, jeg er sløj, lad mig faa en Dram!«

»Hvad kunde man vente af et Ægteskab, der begyndte paa den Maade? Vi skal ikke gennemgaa den hele

Skandalehistorie eller følge den stakkels Prinsesse gennem alle hendes gale Streger, hendes Selskaber og hendes Baller, hendes Rejser til Jerusalem og til Neapel, hendes Hoppen og Springen, hendes lystige Gilder og hendes Taarer. Naar jeg (det er den berømte Forfatter Thackeray, der taler) gennemgaar Retssagen imod hende, frikender jeg hende. Jeg ved, det er ingen upartisk Dom, men naar man læser hendes Historie, kan man ikke andet end faa Sympati for den kærlige, højmodige, mishandlede Stakkel. Er der Brøde, da lad den ligge for hans Dør, som saa ofte slyngelagtig stødte

hende ud.....Han ravede til Brudeskamlen, hans

Troskabsløfte blev givet med Hik — alle ved, hvorledes han holdt det, hvorledes han forfulgte den Kvinde, han havde ægtet, i hvilken Tilstand han bragte hende, hvilke Slag han slog hende, med

hvilken Ondskab han var efter hende, hvorledes han behandlede sin Datter, og hvorledes hans eget Liv det var. — Han, Europas første Gentleman!! Der gives ingen mere blodig Satire paa hine Dages stolte engelske Samfund, end at det beundrede Prins Georg.«

Man spillede den Gang vildt i England. Carl af Artois og Philip af Orléans, Egalité-Hertugen, havde været Prins Georgs Læremestre i Kunsten. Skønt han behøvede endelig ikke at gaa til Udlandet for at finde dem. Charles Fox, den store Taler, sad en Gang 22 Timer i Træk ved Spillebordet og tabte 500 Pd. Sterling (c. 9000 Kr.) i Timen. »Næst efter at vinde er det at tabe den største Fornøjelse,« plejede han at sige. Men han bar sine Tab med filosofisk Ro, og Morgensolen kunde finde ham efter en Nat, tilbragt med Vin og Tærninger, paa sin Sofa, fordybet i Virgil eller Horats.

Drik og Spil var gængs i alle Samfundslag i

England, men ingen Forlystelse var dog saa populær som Boksning. »Prins Georg var — som hans Grandonkel Culloden Cumberland havde været det før ham — en ivrig Beskytter af denne nationale Idræt. Men da han en Gang havde været til Stede ved en Nævekamp i Brighton, hvor en af de Kæmpende blev slaaet død paa Stedet, gav han den Faldnes Enke en Understøttelse og lovede, at han aldrig mere vilde overvære en saadan Kamp. Dog ansaa han det ikke desmindre for en mandig og særlig engelsk Skik, som ikke maatte gaa til Grunde. Da han var bleven Konge, havde han en Tegning af de forskellige Idræts-Mænd hængende i sit Kabinet som en Erindring om hans tidligere Tilbøjelighed for og Understøttelse af det sande Mod. Og naar en eller anden særlig mærkelig Kamp fandt Sted, lod Hs. Majestæt altid de nærmere Omstændigheder læse højt for sig. — Et udmærket Billede af en Konge, som udhviler sig, magelig anbragt i sin kongelige Slobrok, alt for majestætisk til at læse selv og givende

Fig. -49. Georg den Fjerde som Kronprins paa Vej til Væddeløbsbanen.

sin Første-Minister Ordre til at oplæse Beskrivelsen af Kampen, hvorledes Crilb masede Molyneux' Øje og hvorledes Jach Randall mulede »Hanekyllingen«.

En Forlystelse, som var forbeholdt Bigmænd alene, var Væddekørsel. Ogsaa her udmærkede den ædle Prins sig. Han kørte en Gang fra Brighton til Carlton House — 56 (engelske, 14 danske) Mil — i 4^2 Time. Og naar de højbaarne Herrer kørte, saa var det farligt at færdes paa Vejene, ikke biot for jævne Folk til Vogns eller til Fods, men ogsaa for dem selv. Thi man kørte uden Naade sin Medbejler i Grøften eller i Floden, om man kunde vinde noget derved. Virkeligt Mod blev næppe udviklet ved dette Idrætsliv, men en stor Del brutal Hensynsløshed, der viste sig i alle Samfundslag, de højeste som de laveste.

Hvilke Mænd var ikke samtidige med Prins Georg ! Der var, for at begynde med en, som alle kender, Walter Scott, der allerede da havde levet sig saaledes ind i Middelalderen — den han senere gennem sin »Ivanhoe«, sin »Montrose«, »Quentin Dur-ward« og »Kenilworth« skulde aabne for Tusinder og atter Tusinder af Læsere — at han betragtede Prinsen med de tre Strudsfjer, Eventyrprinsen, som vi nys fortalte om, gennem middelalderlige

Briller som sin Herre og Høvding, for hvem han uden mindste Kritik gjorde sig til Væbner og Skjolddrager. Irlænderen Thomas Moore sang for ham sine dejlige Smaadigte og haabede en kort Tid at have vundet ham for den grønne 0, Erin, hans undertrykte og kuede Fædreland Irland. Om det saa var Spotteren over alle Spottere, Lord Byron, lod han sig fange af den prinselige Smiger, rigtignok kun for senere at spotte ham saa meget mere ubarmhjertigt.

En af Prinsregentens mest fremtrædende Egenskaber var hans Ladhed, der gik saa vidt, at selv den meget absolutistiske Lord Castlereagh (Kæsselrih) i 1812 kunde udtale sin Beklagelse over, at Hs. kgl. Højhed ikke formaaede at frigøre sig for den overvældende Mængde af Papirer, der opdyngede sig paa hans Bord. Hvilke Dokumenter der var der imellem, faar man at vide gennem aabenlyse Angreb i Parlamentet paa den, »der, naar Fængslerne var overfyldte med ulykkelige, ikke et Øjeblik kunde opsætte tankeløse Fornøjelser for at gøre Ende paa den sørgelige Svæven mellem Liv og Død.«

Og Dødsdomme blev der fældet nok af i England i Begyndelsen af Aarhundredet. Vi kender alle fra Dickens Barnaby Rudge Bødlen Dennis's Opfattelse af den stadig fyldte Galge som den første Hjørnesten, som Grundvolden for Storbritanniens Forfatning. Det er et symbolsk Udtryk for den konservative Brutalitet, som herskede i England. Enhver, som vilde søge at afskaffe et eller andet fordærveligt Monopol, rydde en eller anden Skranke bort for en friere Udvikling eller gøre Forandring i de gamle grusomme Straffelove, blev betragtet som en Majestætsforbryder. England blev under den absolutistiske Georg III styret som en fuldstændig Enevolds-Stat; der udviklede sig i hans Begering det skamløseste Bestikkelsessystem ved Valg til Parlamentet og ved Besættelsen af alle offentlige Embeder. Det kostede f. Eks. Lord Castlereaghs Fader 60,000 Pd. Sterling (c. 1,080,000 Kr.) at faa Sønnen valgt ind i det irske Underhus. Da Guillotinen

under den franske Bevolution var bleven sat i Gang, begyndte det store Flertal af det engelske Folk, selv mangfoldige af den frihedssindede Opposition, at frygte for, at alle dets gamle Traditioner, Trone og Alter, Boksekampe og Væddekørsel, skulde skylles bort af denne rivende Strøm. Og den Begejstring, hvormed Revolutionen blev hilst i det fortrykte Irland, drev det engelske Folk endnu mere over i Reaktionen. Gamle barbariske Love fra Middelalderen blev gravet op til Værn mod hjemlige Jakobinere, og Forsamlings- og Pressefriheden indskrænket til et Mundsvejr. »Hvis nogen ønsker at faa en fuldgyldig Forestilling om de ulykkelige Virkninger, som den franske Revolution og de Rædsler, der fulgte den, har afstedkommet i vort Land, saa lad ham biot forsøge en Reform paa vort Retsomraade efter humane og liberale Principper. Han vil da opdage, ikke biot hvilken taabelig Rædsel for Forandringer, men hvilken grusom Aand der er faret i altfor mange af vore Landsmænd.« Forsøgene paa at mildne den gamle Lov, der paabød Hængning som Straf for Butikstyveri, og som havde til Følge, at der endnu under Georg III blev hængt gennemsnitlig 2000 Mennesker om Aaret, mødte den største Modsigelse i Parlamentet. Mange Medlemmer viste sig som besatte af en fuldstændig Lidenskab for den gamle tilvante Straffemaade, der tydeligere end noget andet vidnede om den store Raahed, som endnu fandtes i Nationen.

Denne Raahed havde som sin naturlige Forudsætning en grænseløs Uvidenhed. Thackeray (Tsækkeri), der var en strengt konservativ Mand, fortæller, at han som Barn paa Vejen til England fra Indien kom til St. Helena. »Min sorte Tjener førte mig en lang Vej over Klipper og Høje, indtil vi kom til en Have, hvor vi saa' en Mand spadsere frem og tilbage. »Der er han,« hviskede den Sorte, »det er Bonaparte! Han spiser tre Faar hver eneste Dag og alle de Smaabørn, han kan faa Fingre i.« Der var Folk i de engelske Biger og Lande, som havde samme Bædsel for den korsikanske Kannibal som min stakkels indiske Tjener.«

Og den samme Uvidenhed om de virkelige Forhold og den ejendommelige engelske Selvgodhed giver sig et slaaende Udtryk i et Kobberstik af Georg III med Paryk og i Uniform som Konge af Brobdingnag (Kæmpernes Land) holdende Napoleon, afbildet som en lille Gulliver (en Lilleput), paa sin ene Haand, medens han betragter ham i sin Teaterkikkert, — den stakkels, indskrænkede, sindssvage Georg III som den overlegne i Modsætning til et af Verdenshistoriens største Genier!

»Vi Englændere var stolte af vore Fordomme, vi pralede, og vi brovtede i taabelig Forfængelighed, vi tillagde

vor Fjende i vor Foragt og Harme de største Nedrigheder; vi bekæmpede ham med alle Vaaben, med nedrige som med heltemodige. Der var ikke den Løgn, vi ikke troede om ham, ikke den Forbrydelse, vi ikke tillagde ham.«

»Kong Georgs Hus var et Mønster paa en engelsk Gentlemans Hus. Det var arbejdsomt, venligt, godgørende, det var nøjsomt, ordentligt, det maa have været grusom kedeligt — jeg gyser ved Tanken derom. Det var intet Under, at alle Prinserne hoppede af Skødet paa al denne kedsommelige huslige

Dyd og løb sin Vej. Man stod op, tog sin Ridetur og spiste sin Middagsmad nøjagtig paa Klokkeslet. Den ene Dag gik som den anden. Paa et bestemt Klokkeslet hver Aften kyssede Kongen sine Døtres runde Kinder, Prinsesserne kyssede Moderen paa Haanden, og Fru Thielke bragte den kongelige Nathue. Ligeledes paa Klokkeslet spiser Over-Hof-Staldmestrene og Hofdamerne til Middag og sidder og hvisker og tisker over Te. Kongen faar sit Kortspil eller sin Aftenkoncert, medens Over-Hof-Staldmestrene gaber sig ihjel i Forværelset; eller Kongefamilien gaar sig en Tur paa Windsor-Skrænterne, Kongen med sin lil'<?. Kæledægge, Prinsesse

Amelie, ved Haanden midt i den sammenpressede godhjertede Folkemasse, medens Eton-Drengene (Eleverne i den store kongelige Opdragelsesanstalt Eton lige over for Windsor paa den anden Side af Themsen) stikker de pluskævede Ansigter frem under Folks Albuer. Naar Koncerten er forbi, undlader Kongen aldrig at tage sin umaadelige, trekantede Hat af og hilse paa sine Musikanter med det stadige: »Jeg takker Dem, mine Herrer!«

Et roligere Familieliv, et mere prosaisk Liv end det paa Slottene Kew eller Windsor kan man ikke tænke sig, Hvad enten det var Solskin eller Regn, red Kongen daglig sine bestemte Timer, ståk sit røde Ansigt ind i alle Huse i Nærheden og viste sig i sin Windsor-Uniform og med den bredskyggede

lavpullede Præstehat for Landmændene, for Svinehyrderne, for de gamle Koner ved Æbleskivepanden, for alle Slags Folk, fine og simple, og der fortælles mange Historier derom. Intet er mere jævnt, lige ud ad Landevejen. Naar Harun Al Raschid inkognito besøgte en af sine Undersaatter, kunde denne være vis paa ikke at blive glemt af den ædelmodige Kalif. Gamle Georg bar ingen kongelig Glans til Skue. Somme Tider gav han et Guldstykke, somme Tider rodede han i Lommen og fandt ikke en Skilling; ofte stillede han en Mand hundrede Spørgsmaal om Familiens Størrelse, om hans Havre og hans Bønner. En Dag, da Kongen og Dronningen var ude at spad-

sere sammen, mødte de en lille Dreng -— de holdt saa meget af Børn, de rare Mennesker — og klappede ham paa hans lille, hvide Hoved. »Hvis lille Dreng er du?« spurgte Windsor-Uniformen. »Jeg er Kongens Bøfslugers*) lille Dreng,« svarede Barnet. »Saa maa du pænt lægge dig paa Knæ og kysse Dronningens Haand.« Men Bøfslugerens uskyldige Afkom sagde paa det bestemteste Nej til dette. »Jeg vil ikke knæle, for jeg vil ikke revne mine nye Bukser.« Den sparsommelige Konge burde egentlig have omfavnet ham og slaaet barn til Ridder paa Stedet.«

*) Bøfslugere (Bufeaters) er Navnet paa et Korps af kongelige Lakajer i England, iførte middelalderlige Dragter og væbnede med Kaarde og Hellebarde.

Fig. 50. En Politi-Vagt i London omtrent ved Aar 1800.

Skønt Georg III ligesom Frederik VI, med hvem han har en Del Lighed, yndede at optræde jævnt og borgerligt, fordrede dog gammel Skik, at man altid knælede for Majestæten. Og paa det Punkt gjorde han ingen Undtagelse og tog ingen Undskyldning for gode Varer, undtagen maaske en Sparsommelighed som den, Bøfslugerens Dreng lagde for Dagen, eller en Legemsfejl, som Borgmesteren i en eller anden By led af. Han skulde læse en Adresse højt for Kongen og gjorde dette, ganske imod Etiketten, staaende. »Knæl, Sir, knæl, saa knæl dog!« raabte den tjenstgørende Kammerherre rædselslagen. »Jeg kan ikke,« svarede Borgmesteren rolig, idet han afbrød Læsningen og vendte sig. »Kan De ikke se, jeg har Træben.«

Denne Lighed med Frederik VI kommer især frem i Thackerays Beskrivelse af en Familie-Spaseretur i Windsor Have. »Det var virkelig et nydeligt Optog. Den lille Prinsesse Amelie, som lige var fyldt tre Aar, gik alene forrest i livid Kjole af fint Musselin og med en skøn Kysehat, hvide Handsker og Vifte, umaadelig henrykt over Paraden og uafbrudt drejende Hovedet for at se enhver, hun gik forbi. Alle paa Terrassen trak sig tilbage mod Skrænten, for at der kunde være aaben Plads for den kongelige Familie, saa snart man fik Øje paa den. Efier den lille Prinsesse kom Kongen og Dronningen, henrykte ved at se Kæledæggens Glæde. Den ældste af Prinsesserne med Lady Elisabeth Waldegrave under Armen, Prinsesse Augusta, ført af Hertuginden af Lancaster, Prinsesse Elisabeth, ført af Lady Charlotte Berthie. Saa kommer Hofkavalerer og Hofdamer, Musiken spiller gamle, kendte Melodier, Solen kaster sit lyse Skær paa den glade kongetro Menneskemængde, paa de gamle Volde, paa det smilende Landskab og det saftige Grønsvær og paa det kongelige Banner, der vajer fra Toppen af del store Taarn.«

Er det ikke ganské det samme Billede, den samme Stemning, som vi finder i det gamle Kobberstik »Den højtelskede Familie»? Eller i endnu højere Grad i Søndagsspasereturen i Frederiksberg Have og Kongesejladsen i Kanalerne?

Hvilken Forskel, naar vi gaar over Kanalen! Større Modsætninger end de to Nationer, som skilles ved dette smalle Vand, kan næppe tænkes. Franskmændene ynder at udtrykke denne Modsætning i den ondskabsfulde Vittighed: Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas, et ♂est le Pas de Calais (Fra det ophøjede til det latterlige er der kun ét pas (Skridt) og det er Pas de Calais, Strædet ved Calais).

Forskellen viste og viser sig overalt, i det smaa som i det store. England, Datidens strengt konservative England, var til det yderste ærbødigt over for Krone og Alter, holdt fast ved det traditionelle, det fra Fædrene nedarvede, stivnet i gamle Former og mistænksomt .over for alt nyt. Under alt dette trivedes det utroligste Hykleri og det nederdrægtigste

Tyranni fra de herskende Klassers Side. Frankrig havde hugget Hovedet af baade Konge og Dronning, jaget Katolicismen ud af Landet, hævet alle gamle Privilegier, kort sagt lukket alle Vinduer op og luftet ud for alt det

gamle overléverede Støv. I Løbet af faa Aar havde Frankrig skiftet Forfatning, Gud ved hvor mange Gange, havde sat Menneskerettighederne, Frihed og Lighed, paa sin Fane og udvidet sig udover alle gamle Grænser, saa at England til sidst maatte frygte for se hele Europa grebet af gallisk Raseri. Og da Napoleon besteg Kejsertronen og blev den kronede Jakobiner, var der ingen Grænse længer for Englands Forbitrelse.

Men da var Sagerne allerede komne ind i et ganske andet Spor. De begejstrede Friheds Ideer, som Englænderne frygtede skulde sætte Europa i Brand, var Mundsvejr for Bonaparte. De kunde være gode at bruge ved Lejlighed, men han havde, for at fremme sine personlige Planer, langt mere Brug for Kirkens og Kronens Myndighed. I Aaret 1802 afsluttede han Konkordatet med Paven, hvorved »Revolutionen blev forsonet med Himmelen« og den katolske Kirke genoprettet i Frankrig og 1804 rejste han Tronen og fremtraadte som Herskeren af Guds Naade.

Disse to Ceremonier gjorde et ejendommeligt Indtryk paa det nye franske Samfund, der var vokset op efter Revolutionen. Katolicismen blev smuglet ind i Paris; den pavelige Legat, som kom fra Rom for at underhandle med Første-Konsul om Konkordatet, blev »af Hensyn til Hovedstadens lattermilde Befolk-

124

Fig. 51. »Den højtelskede Familie< — Frederik VI og hans Familie spaserer i Frederiksberg Have. Efter et samtidigt Kobberstik.V Ffi»,. \Tnip,-i nf Victor Adam Længst til venstre Skuespilleren Talma; bag ham Maleren Vernet. I Forgrunden til

vnnSS LTÄ »ÄÄÄÄ Hamid „ns Mode,- og ved den vens,re ..„sep.nne. Bag Nnpelenn Ul M ™ Torand. \ ens tre luauame aiaci u0 8 r ^ er Naturrorsi<eren Cuvier (kyvjé), som nærmer sig Napoleon.VORE

ning« ført ind i Paris sent om Aftenen og i al Hemmelighed. Og da i April 1802 Sagen var saa vidt fremskreden, at Programmet kunde lægges folden store Festlighed, der skulde betegne Konkordatets Afslutning, forlangte Legaten, at der i Følge gammel Skik foran ham skulde bæres et Guldkors og han ønskede, at det skulde bæres af en Officer i rød Uniform og til Hest. Men det blev ogsaa anset for egnet til at vække Mishag i Befolkningen, og Korset blev da anbragt i en lukket Vogn, der kørte foran den pavelige Legat.

Første Paaskedag blev Konkordatets Afslutning fejret ved en stor Højtidelighed. For første Gang efter Revolutionen saa' Pariserne atter de gamle kongelige Vogne, der bragte Første-Konsul og hans Følge til Notredame Kirken. Denne var fyldt af det prægtigste Følge, og for første Gang saas de katolske Præsters Ornater mellem de guldbroderede Officerer. Men mange af disse gjorde sig øjensynlig Umage for at vise, hvor latterligt de fandt det hele. »De opførte sig kun »lidet sømmeligt« og viste sig i det hele »mere lydige end omvendte«. Første-Konsul derimod stocl ubevægelig, tillukket og kold. Fra Knappen paa Ivaardehæftet ved hans venstre Hofte udgik der et straalende Lys. Det var den berømte Diamant »Regenten«, der tidligere havde siddet paa den franske Kongekrone, og som han lod sætte paa sit Sværd som en Antydning af, at Magten var gaaet over fra Kronen til Sværdet. Men med dette Sværd, som Revolutionen havde trykket ham i Haanden, vilde han kæmpe for sine egne politiske Planer, og i sin Magtsyge lod han Øjeblikket ubenyttet til at udvikle den Spire til religiøs Frihed, som var skudt saa kraftig i Vejret.

At Revolutionens Søn lod sig forsone med den tyranniske Kirke, vakte stor Uvilje i mange Krese, og denne Uvilje kom tydelig til Orde over for ham. Da han efter Gudstjenesten spurgte en af sine Generaler, hvad han syntes om Højtideligheden, svarede denne aabent: »Det var nogle nydelige Munkeløjer; der manglede kun den Million Mennesker, der halladet sig slaa ihjel for at bryde det ned, som De nu bygger op.«

Genoprettelsen af den katolske Kirke var kun Forspillet for Genoprettelsen af Tronen. Ved den første Handling havde Napoleon stødt en stor Mængde af Landets ædleste og bedste Mænd fra sig, der alle var opdragne i det svundne Aarhundredes Lære og hyldede Troen paa en Gud (Deismen), men hadede den katolske Kirke som fjendtlig sindet mod enhver Frihedsrørelse, Ved at rejse Tronen paa ny fjernede lian en stor Del af sine Generaler fra sig, der betragtede det som uværdigt for hans Geni at pynte sig med Krone og Kejserkaabe. Og det blev skæbnesvangert for den mægtige Despot.

Men var der dem, der sørgede, saa var der ogsaa dem,, der jublede. Thi Kirkens og Kronens Genindførelse var Signalet til Oprettelsen af en Mængde nye Privilegier, som stod aabne for enhver, der udmærkede sig. Franskmændene fandt sig med en medfødt Forfængelighed i at være Ligemænd under det store Geni, der nærede National-Forfænge-ligheden med sine Sejre og Enkeltmands Forfængelighed med sine Titler, sine Gaver og ikke mindst med sin Æreslegions Ordenstegn.

132 238

Et nyt og straalende Hof opstod under den nye Hersker. Man havde atter et Hof, mødte atter Grever og Baroner med gamle, klingende Navne. Udlændinge, der kom til Paris, og som blev blændede af denne By, der stadig trods alt var og vedblev at være Europas Hovedstad, sjmtes, at det hele var vidunderligt, men Folk af den gamle Skole rynkede stærkt paa Næsen af alt dette ny. Thi den Finhed og Elegance, de var vante til, fandtes ikke mere. De havde bevaret den i Landflygtigheden, — de fleste havde ikke bevaret andet end den gamle Tids Finhed og Elegance i Sprog og Væsen, og mange af dem havde tjent det daglige Brød Verden over ved at optræde som Danse- og Anstandslærere og give Timer i den, — nu, da de kom hjem, blev de trukket til Hotfet for at give den nye Tids Børn en Smule Opdragelse.

Og det kunde nok gøres nødigt, men mange af Kejserens Kavalerer maatte paa Forhaand opgives som umulige. Hans Officerer kunde maaske være udmærket dygtige og modige Mænd i Spidsen for Regimentet, men deres Opdragelse og Uddannelse var kun saa som saa. De fleste af dem var Mænd af ringe Herkomst, uddannede nnder Revolutionen og opdragne paa Slagpladsen; kun de færreste havde ved en omhyggelig Opdragelse erhvervet sig

det gode Selskabs Manerer. De talte altid, som om de kommanderede, afleverede et Buk med en Appel og en Stivhed som en militær Hilsen. De traadte haardt i Gulvet og bragte baade ved Manerer og Sprog en Duft med sig fra Lejren og Marketenderiet, som passede ilde til de vajende Fjerbuske og glimrende, guldoverlæssede Uniformer.

Dannede Mændene i det nye Frankrig en Modsætning til dem i det gamle, var der dog en endnu større Modsætning mellem den Kulturens overforfinede Drivhusplante, som hed Damen fra den gamle Tids fine Verden, og de Folkets Døtre, som Revolutionens Bølger havde bragt op til Overfladen Tidligere havde Damerne kunnet tillade sig alt, naar biot et ydre Skin, et sømmeligt Ydre, blev bevaret.

Over denne ydre Anstand, som dækkede over saa megen Skrøbelighed, vaagede man med den største Omhu. Men nu blev netop det utilhyllede det allermest moderne. Den lette Paaklædning, eller rettere den Mangel paa Paaklædning, som alle Læger jamrede over herhjemme i Begyndelsen af Aarhundredet, havde sit Hjemsted i Paris og dreves her endnu videre end under vore nordlige Breddegrader. Ikke biot at mange Damer af det fineste Selskab færdedes ude som inde i den lette antike Dragt, med Kjolen heftet op til den ene Hofte, saa det ene Ben lodes fuldstændig til Skue, medens de øvrige Former kun til Dels tilsløredes under det lette, klare Gaze. Om at bruge Særk var der hos Damer paa Moden ikke Tale. Dens Folder vilde ganske ødelægge Figuren. Disse Moder udgik fra Datidens bedste Selskab, og det var kort før Aarhundredskiftet hændet tre Veninder af Fru Bonaparte, den tidligere Markise de Beauharnais, at de i Anledning af uanstændig Paaklædning paa offentlig Gade blev udpebne af det forargede Pariserfolk.

Napoleon optraadte som Moralens Vogter og forbød Damerne at vise sig i disse Dragter, og lidt efter lidt forandredes Moderne. Dette gik let nok;

hvad der derimod ikke blev saa let for den nye Tids Kvinder, var at lære at blive Damer, at gaa, at staa, at hilse, at sætte sig og at neje — det maatte der Tid og Skole til.

Og saa at tale ordentligt; ikke — saa snart man lukkede Munden op — at robe, at man kom langt nede fra. Og ikke biot den simple Udtale, men alle disse kraftige Vendinger, som brugtes i Folkets brede Lag, og som man var saa vant til, at det næsten var umuligt at blive dem kvit. Endelig var der noget, der hed Retskrivning; den havde Fanden rent ud sagt skabt. Dér leverede man jo ligefrem Beviser paa sin Mangel paa Dannelse og Opdragelse, gav sort paa hvidt derfor, om man saa havde aldrig saa mange Millioner paa Kistebunden.

Napoleon, som saa' alt og havde et Øje paa hver Finger, søgte ogsaa at tage sig af Samfundets Opdragelse. Han tog dette som alt andet paa den mest praktiske Maade og satte Grevinde de Montesson i Spidsen for en Mønstersalon, hvor det nye Samfunds Damer kunde oprette, hvad der var blevet forsømt.

Det Selskabsliv, man nu saa' i Paris, havde derfor en ganske egen Karakter. »En ny fin Verden stiler efter at erstatte den gamle Adels fine Verden; den bestaar af alle dem, der er blevne rige ved Handel, ved Børssvindlerier, ved Besvigelser — kort sagt ad alle de smudsige Veje, som staar aabne folde samvittighedsløse og forslagne Mænd, der altid dukker op under en Revolution.« Alle kom de til Paris for at slaa dygtig om sig med Penge, og alle skulde de, som det var fint før Revolutionen, have sig en Salon. Men det er ikke som før. Maden spiller en ganske anden Rolle end tidligere. Især ved et bestemt Maaltid udvikles der nu en ukendt Over-daadighed. Der er ved le Thé, som nydes om Natten Kl. 2—3, og som vei at mærke ikke var en Kop Té med lidt Brød, til at gaa hjem paa, men derimod et mægtigt Maaltid med mange forskellige Retter.

Anretning og Udstyrelse var sikkert glimrende nok, men den aandrige Samtale hørtes ikke mere. Man talte kun om Mad og Moder, om Penge og Skandaler. Man spillede, højt og med Lidenskab. Til Gæsternes Underholdning engagerede man gerne en Taskenspiller, der tillige optraadte som Komiker, og hvis staaende Glansnummer var Efterligning af alle Dyrs Stemmer og alle Værktøjers Lyd. Endnu finere, men ogsaa dyrere, var det at engagere en af Operaens store Sangere eller en af Ballettens Dansere. Kunstberidere og Cirkusdamer var kendte og beundrede af allé.

Revolutionen og dens Rædsler havde ikke berøvet Paris noget af den Straaleglans, der altid havde blændet Udlændinge, hvorfra de saa kom. Ved at nærme mig Paris, skriver en fornem dansk Herre 1802, slog mit Hjerte højt, og ved Synet deraf tænkte jeg: Dér er Dronningen over alle Byer, som i saa mange Aarhundreder har tjent Europa til Mønster og har været Kilden for Smag og Moder, for saa mange Nationer, hvis Navn Lærde og Ulærde, Filosofer og Tosser, Kunstnere og Barbarer i alle Verdensdele har udtalt med Ærefrygt. Dette Paris, hvorom jeg har læst og hørt saa meget, dér ligger det for mig! Aldrig har jeg nogen Sinde nærmet mig nogen By med slige Følelser, med slig en utaal-

modig Nysgerrighed. Man sér paa Vejen langt borte mange Slotte, dog paa denne Kant ogsaa mange Lyststeder, som jeg havde ventet ved Nærmelsen af en saa stor Stad. Diligencer og Fragtvogne, enkelte Fiakres (Drosker) mødte vi paa vor Vej, men ikke en eneste Ekvipage. Saaledes nærmer man sig denn#e Stad og er midt inde i Paris, inden man ret véd, hvor dens Grænser er; thi lidt efter lidt nærmer sig flere Bygninger og Huse, og disse former saaledes til sidst Gader, der fører ind til Boulevarderne, ligesom Menneskevrimlen i samme Forhold tager til. Vor Vej gik forbi Tuilerierne, og da vi kom til Place Caroussel, var vi saa heldige at træffe det Øjeblik. da den store Parade af en 12,000 Mand skulde defilere forbi den navnkundige store Bonaparte. Vi lod Vognene holde og ilede til Fods nærmere ind paa Pladsen. Her saa' vi tæt for os den Mand, der ved Klogskab, Mod og Menneskekundskab har vidst at svinge sig op til den Værdighed, han nu beklæder til Skræk og Beundring for hele Europa. Det hele Syn kom mig saa pludselig overraskende, at jeg ikke vidste, hvorhen jeg skulde vende mine Øjne og min største Opmærksomhed-; thi Konsulen udmærkede sig ved sin Simplicitet i en mørkeblaa Uniform med livide Rabatter, en lille sort trekantet Hat uden Kokarde, ridende paa en udmærket skøn, hvid Hest med det brillanteste Ridetøj. Hans Udseende var roligt og alvorligt og lignede mange af de Portrætter, man har af ham. Hans utallige Suite af Generaler og Adjutanter udmærkede sig derimod paa en ganske modsat Maade, da de glimrede i de smagfuldeste og brillanteste Uniformer. Tropperne selv var de skønneste, jeg har set, og indgød mig den højeste Agtelse ved Erindringen om deres mangfoldige Heltegerninger. Bonaparte red langsomt ned ad Fronten og opholdl sig imellem ved at tale med enkelte Officerer, Underofficerer og Gemene. Konsulargarden, saavel Artilleri, Kavalleri som Infanteri, er de skønneste Folk og mest brillant ekviperede, hvorfor alt andet taber sig ved Siden af dem. Pladsen var propfuld af Tilskuere ligesom alle Vinduerne i Tuileriernes Palads, hvilket alt gav det mest imposante Syn. Næppe kunde vi rive os løs herfra, men Postillonerne forgik endelig efter 11/2 Times Forløb Taalmodigheden, og vi maatte begive os til vort Logis.

Efter at have spist og klædt os om, fulgtes vi alle til det første Sted i sit Slags her i Verden, nemlig til Palais Royal. Af de mange Beskrivelser, jeg havde hørt og læst om dette Sted, troede jeg at have en temmelig Idé om det. Men hvor fandt jeg ikke mine Forventninger overtrufne. Beskrive det kan man ikke, man maa med egne Øjne se det for at kunne gøre sig Begreb herom. Det hele forekommer mig som en Drøm. Vi var i mangfoldige Butiker, spaserede paa Promenaden, hvor det mylrede af Mennesker i alskens Skikkelser og af alle Stænder. Hos Robert nød vi adskilligt og kørte derfra til den magiske Kunstner Pierre, hvis Teater jeg allerede for flere Aar siden havde set i Kjøbenhavn. Derfra til den skønne og pragtfulde Kafé Frascati, der eiet stort Palads med en illumineret Have; blandt den utallige Mængde vi traf her, fandt vi Grev Stackel-berg og Marquis de Souza. Kl. 111/2 kom vi alle trætte hjem, og ved at eftertænke alt, hvad der i Dag er kommet til Skue for mig, synes mig, at alt gaar

rundt i min Hjerne saavel af Beundring som af Glæde over den Vished at lægge mig til Hvile i det eneste Paris.«

For en Dansk maatte Paris staa som en mægtig Dyrehavsbakke med Palais Royal som Centrum. Over alt var der Anledning til at se noget og more sig. Teater laa ved Teater. Paa Théatre français beundrede man den store Tragiker Talma og Damerne Mars og Georges, i Balletten den navnkundige Vestris, Duport og Beaupré, i Théatre Faideau den dejlige Elviou, i Variété den ekscellente le Brun og den charmante Saintaince, i Franconis Cirkus de skønne Beridersker. Og alle Vegne dansede man. Paa Karusselpladsen var der hver Søndag Aften

»Soirée amusante« med Dans, Taskenspillere og en Mængde Damer, der her som alle Vegne var yderst fri i Manerer og ikke af de undseligste, men alle smukt og smagfuldt klædte. Elegantest var dog de store Maskeballer paa Operaen. Til Afveksling kunde man, hvad der den

som Halvbarbarer, for Resten ligesom alt, hvad der ikke var fransk. Fru de Staél-Holstein, der var en ivrig Modstander af Napoleon, levede ude i Auberge en ville, da Kejseren havde forvist hende 40 Mil fra Paris, og alle Skønaander valfartede derfor derud. Mange Læselystne vilde holde sig til en Bog fra Slutningen af forrige Aarhundrede, som endnu ikke var saa bekendt i Europa, som den senere blev, Bernardin de St. Pierres »Paul og Virginie«, og der var dem, som foretrak Rousseaus »Bekendelser«, hans »Emile« og »Hélo'ise« for alt andet. De mest moderne Aander greb Chateaubriands »Génie du Christianisme« og følte sig berusede" af dette Romantikens første Vingeslag i Frankrig.

Men oppe paa Kvisten i et Hus i Rue des bons enfants sad Adam Oehlenschläger 1806—1808 og skrev sin »Palnatoke« og Begyndelsen til »Axel og Valborg«.

Fig. 53. Den tyske Digter Goethe. Født 1749, død 1832.

Gang var noget ganske nyt, se Gay Lussac gaa op med sin Luftballon, eller man kunde gaa ud til Invalidehotellet og se Veteranerne humpe om paa Træben, med én Arm eller slet ingen, og gaa til Bords for at faa sine tre Retter god Mad og halve Boutelje Vin. Eller man kunde gaa paa Kunstsamlingerne og se de rige Skatte af Malerier og Billedhuggerkunst, der voksede Aar for Aar, efterhaanden som Napoleon sendte sit Bytte hjem fra de betvungne Lande, og eftersom David, Prud'hon, Guérin og Vernét forherligede Napoleons Sejre og Person.

Den, der endelig var bleven træt af Byen og dens mangfoldige Adspredelser og foretrak at sidde hjemme med en Bog i Haanden, kunde af literært Nyt i Aarhundredets Begyndelse anskaffe sig Fru de Staél-Holsteins »Delphine«, »Corinne« og senere hendes berømte Bog om Tyskland, der for første Gang gav Franskmændene Underretning om det store Folk mod Øst, som de hidtil havde været vant til at betragte

I 1806 førtes Krigen mellem Napoleon og Prøjssen, der førte til Freden i Tilsit og dermed stillede den kronede Jakobiner paa hans Lykkes Tinde. Lad os høre, hvad Oehlenschläger fortæller om, hvad han saa af den skæbnesvangre Krig. Det var i Oktober 1806, at han paa Rejsen til Frankrig kom til Weimar, hvor han, efter sine egne Ord, traf Paris, før han havde ventet det.

Jeg læste dengang endnu ingen Aviser. Det er ubegribeligt, hvor unge Folk, som elsker Historien, saa lidet kan bekymre sig om de politiske Begivenheder, da disse dog er Tidens Historie. Vidtløftige diplomatiske Tirader og Taler i Fredstider, hvormed Aviserne ofte er fyldt, skrækker derfra, indtil det bliver en Vane, ikke at bryde sig om slige Sager; og sker da en rigtig Bedrift, saa ved det unge Menneske i Begyndelsen ikke ret,at orientere sig. Dette er da den modsatte Yderlighed af den, mange Ældre forfalder til, der for lutter Avislæseri tidt ikke faar Tid til at læse et fornuftigt Ord. Nu vidste jeg vei, at Prøjssen og Frankrig førle Krig mod hinanden, men at Napoleon vilde sammendrage sine Hære mellem Elster og Saale og saaledes skære de forenede Armeer fra Elben, vidste ej engang endnu de tyske Generaler, hvor kunde da en ung dansk Poet vide det? — Bedre havde det vist været at rejse til Wien; men Brøndsted og Koés, der var ivrige Avislæsere, forsikrede mig, at det havde ingen Nød. Jeg lod altsaa staa til for ikke at skilles fra de kære Landsmænd og for at se Goethe engang endnu. Da vi kom til Weimar, traf vi ham i Skuespilhuset i hans Loge. »Nu er I,« sagde han, »hvor I ikke burde være; men siden I engang er her, saa vær velkomne!« Denne Aften og næste Middag tilbragte jeg endnu hos ham i Fredens Behagelighed. At rejse videre fandt vi ikke raadeligt; vi besluttede at blive i Weimar for at oppebie Sagens Udfald, og det fik vi da ogsaa snart at se i Nærheden. Det prøjssiske Hovedkvarter kom til Weimar; Kongen og Dronningen ogsaa. Hver Dag saa' vi Gaderne fulde af velvoksne prøjssiske Officerer, der talte meget vigtigt med hverandre og saa' i Papirer.

Nu nærmede sig den 14. Oktober. Allerede et Par Dage i Forvejen hørte vi Kanonerne dundre langt borte. Nu kom de nærmere. Man havde i

Førstningen slet ingen Idé om, hvor Slaget skulde staa. Jeg løb fra Værtshuset »Elefanten«, hvor jeg boede, hen i Goethes Hus. Der gav man mig den Trøst, at Kampen trak sig bort fra vor Egn; men da jeg gik hjem, stod Satirikeren Falk bleg og ubevægelig som en Billedstøtte paa Gaden. Han forsikrede mig, at Alting var tabt! — Nylig havde vi set prøjssiske Ryttere paa Torvet handle med erobrede franske Heste; nu flygtede Prøjsserne i Hobetal fra Slaget, igennem Byen, med hængende Tøjler i fuldt Firspring. »Hvor gaar Vejen til Bjergene?« raabte de, idet de ilede os forbi. »Iler er ingen Bjerge.« »Hvor gaar da Vejen hen, hvor der ingen Franskmænd er?« spurgte de, og uden at oppebie Svar forsvandt de ud af Byen igen som en Trækvind.

Der var bragt en saaret ung schlesisk Officer i vort Værtshus. En Kanonkugle havde taget ham et Stykke Kød bort af Laaret, og han var plyndret. Brøndsted laante ham en ikke ubetydelig Sum Penge. En Feltskærer, en naragtig Fyr, som i Fredstid vilde have moret os, mishagede os nu i høj Grad. Han løb omkring i Skjorteærmer med en stor, lang, trekantet Hat paa, og næppe havde han forbundet det arme Menneske, førend han løste Bindet op igen for at gøre det bedre — eller slettere. Den Saarede døde et Par Dage derefter; og der havde vei ingen Hjælp været for ham, om han var falden i bedre Hænder. Et Aar derefter fik Brøndsted sine Penge sendt fra Schlesien med stor Tak fra Forældrene, fordi han havde vederkvæget cleres Søn i Dødsstunden. — Midt under Slaget læste jeg Peregrine Pickle, som kedede mig uendeligt; og jeg begreb ikke, hvor man poetisk kunde være saa trivial, naar det i den virkelige Verden gik saa højtideligt til. Nu begyndte de Franske at skyde med Kanoner ind i Byen. Ved det første Skud, hvorved Huset rystede, gik jeg uvilkaarlig hen og lukkede det aabent-staaende Vindue. Jeg maatte selv le ad min Forsigtighed, da den blev mig bevidst. Jeg satte mig paa Trappen i en Kælderhals, for ikke at blive saaret, og da Brøndsted og Koés saa', at jeg havde Mod nok til at være min Frygt for Kanonkuglerne bekendt, fulgte de mit Eksempel. — Flygtede Prøjsserne ind i Byen, saa forudsaa vi, at det vilde gaa her som i Lybek. Det var en rædselsfuld Forestilling. Jeg begyndte paa Kældertrappen ogsaa at føre en lille Krig mod mine Landsmænd og at gøre dem Forekastelser, fordi de ikke havde læst Aviserne bedre, da de dog gav sig af dermed, og fordi de havde forført mig fra at udføre, hvad et sundt Begreb havde raadet mig til. De forsvarede sig saa godt, de kunde; vi fandt det snart raadeligt at slutte Fred indbyrdes, og trøstede os med, at vor danske Neutralitet vilde beskytte os. Kanonskudene ophørte lidt efter lidt. De Penge, vi alle tre skulde leve en hel Vinter af i Paris, havde vi just hentet i Leipzig i gode Napoleonsdorer. Vi delte Summen i tre lige Dele, og bandt dem i vore Halstørklæder bag i Nakken, hvor Franskmændene let vilde have fundet dem, hvis ikke Lykken havde været bedre end Forstanden.

Pludselig blev det stille i Weimar, som i en Grav. Alle Kramboder var lukkede, intet Menneske var der paa Gaderne, og Oktobersolen skinnede gennem Krudtdampen, der opfyldte Luften, som en bleg

Nattemaane. Nu red Franskmændene i Førstningen ganske ordentligt flokkevis ind i Byen og indkvarterede sig i Husene. Vor Vært var aldeles fortumlet i Hovedet, omfavnede en lille Dreng med skæve Ben og raabte: »Ak, mit kære Barn! Naar de biot ingen Fortræd gør dig.« Jeg tænkte paa Apotekeren i Aladdin. Vi raadte Værten til at lukke alle Skabene op og at komme Husarerne, der nærmede sig, imøde med Hjertestyrkninger. Otte smukke solbrændte Mænd, ganske forpustede og hede af Kampen, holdt i Porten. »Bourgeois!« raabte de fra deres Heste, »du vin! de l'eau de vie, du Kirswasser!« Værten kom ud med Flasker; de satte dem for Munden og tømte dem i lange Drag. Derpaa steg de af og gik ind i Stuen; mest Underofficerer. Vi viste dem vore Passer og beraabte os paa vor danske Neutralitet. De forsikrede os høfligt, at vi havde intet at frygte

Fig. 54. Rahel Varnhagen.

for. Om Prøjsserne sagde de: »De slaas godt, men de har slet ikke Begreb om Krigsførelse!« Den ene Underofficer vilde købe sig en varm ulden Nattrøje. Vi lod straks en Kræmmer hente; Krigsmanden fik Trøjen og" spurgte om Prisen Vi trak Kræmmeren i Kjolen; han forstod os, og forsikrede, at han ikke tog en Skilling derfor. »Ah, Monsieur! vous étes tres honnéte!« sagde Franskmanden, og Kræmmeren skyndte sig bort, for ikke at sælge flere Trøjer paa den Maade. — Nu satte Franskmændene sig til Bords, og uagtet den overordentlige Mængde, der var trængt ind i Staden og fyldte alle Huse, fandt der dog en fuldkommen Stilhed og Rolighed Sted

i de første Timer; hvilket ikke er at undres over: de kom alle fra Slaget og var trætte, hungrige og tørstige. »Men da til Maden og Drikken var stilt den higende Længsel« og da de i »Samtaler havde glædet sig med hverandre« over det vundne Slag — da gik de ud paa Eventyr for at søge Bytte, og da begyndte

Ulykken. Lykkeligvis havde vi faaet meget skikkelige Krigere i vort Hus, som hjalp os at forsvare Porten imod Mængden, der vilde trænge ind. En afskyelig Marodør vilde just snige sig til os, da vor brave Underofficer tog ham i Nakken og kastede ham ud i Rendestenen. Med Stene og Bjælker spærrede vi nu Porten. Ude paa Torvet bivouakerte i Hundredevis Soldaterne, der ikke havde faaet Rum i Husene. Deres Geværer stod opstillede i Pyramider; de laa selv paa Kapperne, og der brændte Ild, som de kunde varme sig ved.

Trætte af Dagens Spænding og Ængstelser kastede Koés og Brøndsted sig paa Sengen, og jeg mig paa Sofaen. I øverste Stokværk havde vi faaet et Par smaa Værelser; Franskmændene svirede nede i Stuen og lod sig ikke forstyrre i Glæden af den unge schlesiske Officer, som laa og droges med Døden paa en Bænk ved Siden af dem. — Jeg var endelig indslumret, da en Lyd igen vakte mig; det kom mig for, som jeg hørte Katte mjave. Jeg slaar Øjnene op: det er ganske lyst i Stuen, jeg træder hen for Vinduet — Byen brænder! Jeg hørte atter det sælsomme Skrig. Det er hylende Kvinder og Børn.

Et græsseligere Øjeblik har jeg ikke oplevet. »Gud!« raabte jeg og vred mine Hænder, »til hvilken Bædsel er vi her letsindigen hidilede !« Magdeburgs Forstyrrelse stod klart for min Indbildning. Lykkeligvis blev Ilden straks dæmpet, som nogle Nidinger havde tændt for ved Branden bedre at kunne plyndre. Vort Hus blev skaanet. Staden blev, i det hele taget, plyndret; ellers foregik der ingen Forbrydelser. Vor Værts Fader havde mistet et Jernskrin i sin Kælder, hvori han havde 6000 Rd. Var del nu, fordi vi boede i Kvistkamrene eller var det vor danske Neutralitet, eller, som sagt, den blotte Lykke, der beskyttede os? nok: vi mistede ikke én af vore i Halstørklæderne bundne Guldpenge. Dagen efter Slaget kom Generalerne Augereau og Berthier til at bo i »Elefanten«; de tog rigtignok hele Huset i Besiddelse, med Køkken og Kælder; men lod os dog beholde vore Kvistkamre. Kun maatte vi den hele Dag nøjes med en Brødskorpe og et Glas Vin, medens de franske Officerer dernede fraadsede og svirede. Men den Trøst havde vi at se en Skildvagt som Sauvegarde uden for Huset. Saa snart Napoleon kom, ophørte Plyndringen, men desværre forsilde. Der var ikke stort mere at tage. Røveriet blev strengt forbudt, og vi hørte dagbg syv, otte Gange Bøsserne knalde i Haugen, hvor Tyvene straks blev skudte. Da Kejseren kom, skal han have raabt til Hertuginden, der modtog ham i Slotsporten: »Eh bien! De har ønsket Krigen, her har De den. Men snart vandt hun ham ved sin Sagtmodighed og sin Forstand. General Schmettau blev et Par Dage derefter begravet af Franskmændene med alle militære Honneurs; det forekom de dybt nedbøjede Tyskere, der var til Stede, som om Tysklands Frihed og Selvstændighed Dlev begravet med den Afdøde.

En ung halvvoksen Knøs, Boje, af Vosz's Bekendtskab, var lystig og vei tilmode, og da han kunde lidt Fransk, brugte man ham som Tolk. Vi gik en Dag sammen med ham ud af Huset, hvor Skildvagten stod. »Qui étes-vous?« spurgte Soldaten stolt. »Je suis un espion! svarede Ynglingen lystig. »Gom-ment?« raabte den fortørnede Franskmand og fældede

Geværet. Vi bad ham for for Guds Skyld ikke tage den unge Galnings letsindige Spøg ilde op. Med Møje beroligede vi Krigsmanden, som vilde arrestere »Spionen«. Endelig lykkedes det os dog at befri ham. Vi frabad os slig dristig Spas oftere.

Nederlaget ved Jena med de politiske Følger var for Tyskerne, hvad Slaget paa Rheden 5 Aar før havde været for de Danske, en Vækker til national Bevidsthed. Men dette var hverken Tyskerne selv eller den danske Digter, der havde faaet sin Daab ved Kampen mod Nelson, i Stand til at se. Tværtimod, det synes, som om Napoleon nu, uden Mulighed for Modstand, kunde skride til, hvad han ofle havde udtalt som sit Ønske, at tilintetgøre den tyske Nation. Ved et sært Skæbnens Spil stod Slaget netop i den Egn, der var Centrum for det aandelige Liv i Tyskland.

Faa Mil fra Jena ligger Weimar, hvor Schiller, Herder og Wieland nylig havde boet, hvor Goethe endnu levede i sin fulde Manddomskraft. I Jena selv, en lille Universitetsby, opholdt sig Fichte og Schelling, de to Brødre Schlegel, Tieck, Novalis, Brødrene Humboldt o. m. a. Disse unge, begejstrede og lidenskabelige Digtere var den nye Tids Mænd, Skaberne af det unge Tyskland, af Romantiken i Tyskland. Mesteren i Weimar stod, som moden Søn af Humanitetens Aarhundrede, Virkeligheden saa fjernt som mulig. Han var fuldstændig politisk interesseløs og saa lidet anfægtet af sit Lands Skæbne, at han holdt Bryllup lige efler Slaget. Han kunde nu have sine Grunde for, til den hellige Handling at benytte et Tidspunkt, da hans Medmenneskers Tanker var saa stærkt optagne af andre Ting, at hans Ægteskabs Fuldbyrdelse kunde antages at gaa nogenlunde upaaagtet hen. Weimar havde været et Sted, hvor der herskede den mest ubundne Frihed, og det er ikke let at faa Rede paa, hvem af de begavede Kvinder, hvis Navne forekommer i Tysklands Literaturhistorie, de Herrer Digtere egentlig var gifte med.

I øvrigt lagde Bryllupet heller ikke stærkt Beslag paa hans Tanker. »Goethe har hele Tiden,« skrives der om ham i de samme Dage, »været beskæftiget med Optik. Vi studerer Læren om Knogler, hvortil Tiden er passende, da alle Marker er bedækkede med Præparater.« Præparaterne var Benene af de faldne Landsmænd.

Ungdommen i Jena var ikke naaet op paa de Aandens Højder, hvor Virkeligheden bliver til intet. Tværtimod, de følte den, og de følte den med Smerte. De havde alle hilst den franske Revolution med Glæde, den skulde bringe det Fornuftens og Frihedens Rige, som alle fribaarne Aander sukkede efter under de mangfoldige tyske Smaa-Despoler. Nu, da disse straalende Forjættelser var blevne til intet, da der kom en Underkuelsens, Trældommens Tid i Sledet for en Frigørelsens, da Frugten af Oplysningstidens Sæd i Øjeblikket kun syntes at være ormstukken og raadden — thi de Goder, som virkelig var vundne ved Revolutionen, kunde kun langsomt aabenbare sig — slog Stemningen om, og man begyndte nu at hade og forbande de Tanker og aandelige Bevægelser, der havde hidført Revolutionen og al dens Elendighed uden tilsyneladende at opfylde et eneste af dens Løfter. Som sædvanlig gik man fra den ene Yderlighed til den anden og søgte fra

den vantro, alt opløsende, nøgterne Oplysnings-Tid til dens absolute Modsætning, Middelalderen med dens faste Tro og fantastiske Overtro, med dens dunkle Mysticisme og brogede Farverigdom.

Saaledes opstod den Aandsretning, man kalder Romantiken, og som beherskede alle Landes Literatur og Kunst i en Række af Aar, Tysklands og Danmarks vei i den første Halvdel af Aarhundredet. Deri opstod af Misfornøjelse med den nærværende Virkelighed og en ubestemt Længsel efter en anden og og bedre Tid, som man ikke kendte, men kun anede. Denne Længsel er ejendommelig for den hele Retning og er af en af dens Mænd, Digteren Hardenberg (Novalis), bleven symboliseret i »den blaa Blomst«, Udtrykket for den smægtende Stemning af uendelig Længsel, hvoraf et Menneskehjerte kan fyldéss Det er denne nye Skole, som Steilens indviede Oehlenschläger i, som denne gjorde sig til Talsmand for over for den gamle pedantiske Nøgternheds Retning, og hvis Paavirkning tydelig giver sig til Kende i hans St. Hans Aftens Spil og andre Værker.

Denne tyske romantiske Længsel efter Fortiden virkede stærkt ansporende paa mange særlige Studier af Fædrelandets Historie, som ikke før havde været drevne. Men medens man i Tyskland blev staaende ved Middelalderen og genoplivede den paa en lemme-lig teatralsk Maade med Sværmeri og Svulst, trylle-rige Maaneskinsnætter og Spøgelser og Gengangere, førtes vi ved Oehlenschlägers og Grundtvigs friske Livssyn og ved deres Interesse for de gamle Heltesagaer tilbage til den nordiske Oldtids Kæmpeliv. Og derigennem vækkes Sansen for vor Forhistorie, vore Kæmpehøje og Runestene, for vore Folkeviser og Folkeminder.

Man kan ikke faa noget bedre Billede af tysk Samfundsliv, som det formede sig i den romantiskgeniale Periode, end det, som den 25aarige Løjtnant Grev Nostitz giver i sine Dagbøger. Kærlighedsaffærer, Dueller, Gældsforviklinger, gale Løjtnants-streger, Bataljer, Festligheder og hemmeligt Ægteskab gaar forbi i brogede Billeder.

»Fra Vagtstuen jog vi af Sted, snart til Treptow, hvor v. Zinnow førte et sybaritisk Liv med Christel Eigensatz (ei\ just ikke for sin Dvd berømt Skuespillerinde) eller til v. Kønnemann, der gjorde ham det efter med en yndig Veninde i Lichtenberg. Snart var vi her, snart der, og alle Vegne førte vi et muntert Leben for egne og fremmede Penge.

En ung Skuespillerinde, en opgaaende Stjerne, Philippine Bessel, fængslede min Opmærksomhed og ejede snart mit Hjerte. Et helt Aar igennem laa jeg i disse Lænker, førende mig som en gammel Ridder af den tyske Orden, der ikke overtraadte sit Løfte. Den skønne Philippine kunde fastholde og fjernholde den vilde Løjtnant. Altid havde vi noget at tale om, og aldrig blev vi trætte af at spasere sammen. Uden at tænke paa Verden uden for os, fløj Tiden afsted, hvad enten vi sad Timevis hos hinanden i Tavshed eller udvekslede vore Tanker i den livligste Samtale. Udflugter eller Besøg af gode Venner afbrød disse Stue-Idyller. Vi tog til Buchholz og mange andre Steder. Jeg betalte Kaffe, Frugt, den søde Vin og Vognen, som jeg red ved Siden af. Den forfængelige Moder glædede sig ved at se sig og sin Datter i

Følge med en Officer. Faderen, en barsk og streng Mand, overlod alt til sin Hustru. Skønt sær og vanskelig i sit Hjem var han meget medgørlig, naar man gav ham en eller anden Bestilling eller et Hverv, som han udførte med den største Uegennyttighed og betragtede som sit Livs Lykke. I denne Trældom levede jeg »freudvoll und leidvoll«, indtil Moderen med Philippine og de to andre Døtre, Henriette og Hanne, tog til Teatret i Kønigsberg, medens jeg maatte paa Landet for at komme mig efter et Skud-saar, som jeg havde faaet i en Duel i Anledning af min elskede Philippine.

Naar jeg ikke tilbragte min Aften paa Hovedvagten som Vært, Gæst eller Arrestant og dog vilde se Folk om mig, sad jeg gerne efter Teatertid — og jeg gik meget i Teatret — paa en Restaurant, hvor der plejede at samles en Kres af Skønaander og Literater om Punchebollen. Det »herlige Skønne«, det »aandrigt Følelsesfulde«, det »ophøjet Sentimentale« blev her debatteret og konstrueret af Schlegel-ianere, Kantianere, Schellingianere og alle den nye Skoles Riddere og Svende.« Var Hjernerne blevne hede af Diskussion og Punch, svalede man sig af ved et Vædderidt gennem Berlins Gader eller foranstaltede et improviseret Maskeradeoptog gennem Byen.

1805 blev Nostitz Adjutant hos »den prøjssiske Alkibiades«, Prins Louis Ferdinand, der yndede at omgive sig med Kunstnere og Videnskabsmænd, som tillige helst maatte være Levemænd. »Vi havde en herlig Tid paa Schrike (Prinsens Lystslot). Kl. 10 om Morgenen vækkede Hundeglam os til Jagten. Efter en kort Frokost drog vi ud, ledsagede af Jægere og Jagtelskere. Vi lancerede den ene Vildso efter den anden eller jagede dem par force. Kl. 5 tilbage og Taffel Kl. 6. Her ventede os skønne Kvinder og muntre Mænd, der havde samledes, medens vi var paa Jagt. Ved udsøgte Retter og god Vin, især Champagne, som Prinsen holdt mest af, stillede vi vor Sult og vor Tørst. Men Maalliderne, der fejredes paa antik Vis, blev forlænget langt ud over almindelig Tid ved Musik og forskellige Adspredelser. Ved Siden af Prinsen stod et Klaver. En Drejning, og han faldt ind i Samtalen med et Par Akkorder, som saa Kapelmesteren, Dussek, førte videre paa et andet Instrument. Saaledes opstod ofte en musikalsk Væddékamp, eller musikalsk Samtale kunde man gerne kalde det, som bragte alle Sjælens Stemninger, fremkaldte ved aandrige Ord, til at klinge med endnu mere Liv og i fortryllende Toner.

Imidlertid gik Flasker og Fade flittig rundt; man kunde tage, hvad man vilde. Hvem der ikke spiste eller drak, spillede Terning eller Kort eller talte med sin Nabo. Kvinderne, der laa i antik Frihed paa Bænke, spøgte, bedaarede, henrev os og gav vort Symposion den Ynde og Blidhed, som et Selskab af lutter Mænd altid maa undvære. Timerne fløj afsted, det blev Aften og Nat, uden at vi anede det, og det kunde hænde, at vi først brød op om Morgenen Kl. 5—6—7, ja mulig 8, mangen af os maaske fra den samme Stol, som han havde sat sig paa Aftenen i Forvejen.«

Imellem de Damer, der forskønnede Prinsens Drikkelag, var den dejlige, men dæmoniske Pauline Wiesel, en Skønhed, som havde forstaaet at ind gyde Prins Louis den vildeste Lidenskab, der gav sig

lil Kende i en Mængde skrækkelig stavede Breve. Ubegribeligt for os, men betegnende for Tiden er det at se denne og andre berygtede Skønheder i nært Venskab med den af alle højagtede, aandrige og som Menneske udmærkede Jødinde Rahel Levin, senere gift med Forfatteren Varnhagen v. Ense. Prins Louis nærede det varmeste og smukkeste Venskab for hende, hun selv gemte »in tiefverschwiegener Brust« en dyb Kærlighed til den prøjssiske Alkibiades, hvem hun kaldte »den menneskeligste af alle Prinser«. Hun var hans Fortrolige, naar han klagede over den Kulde, som Pauline — hendes lykkelige Medbejlerske — viste ham, naar hun lod ham staa uden for sine Vinduer i Regn og Slud. »Kære Lille!« skrev Prinsen til hende, »den store Kraftanvendelse, den stadige Veksel af Følelser, fra den hæf-tigste Sensation, fra Lykke til Smerte, har sløvet mig, og mit Hjerte er øde og dødt. De har set, hvor hæf-tig og varm min Følelse er for Pauline, og med hvilken Inderlighed og Ømhed jeg samtidig elsker den himmelsk gode Henriette (en anden Hjerteveninde af Prinsen). Dette kan synes gaadefuldt og ubegribeligt for mange, og dog har særlige Omstændigheder bragt det med sig, at jeg ikke har kunnet rive mig ud af den Forvikling, og at ingen af disse to Kvinder, fulde af Ynde og Tillokkelser af enhver Art, elsker det,, som er virkelig værd at elskes hos mig, til Trods for, at min Elskov, mit Hjerte omslutter dem begge saa fuldstændig.«

Rahel optraadte ikke selv som Forfatter, men har haft stor Betydning for Forstaaelsen af de store tyske Digtere ved sine Breve og aandrige Samtaler samt ved sin personlige Paavirkning. Hun og hendes Veninde Henriette Hertz stod i Forbindelse med alle Datidens Skønaander og Videnskabsmænd og dannede længe Midtpunktet for det aandelige Liv i Berlin.

1806 er Tysklands Fornedrelses Aar, men ogsaa Begyndelsen til en ny og bedre Tid. Kanontordenen ved Jena rensede Luften for megen Usundhed, den prøjssiske Alkibiades afsluttede et Liv af tvivlsom Hæderlighed med en kæk Soldaterdød; der var ingen Plads længer for antike Drikkelag, men for Mænd og Handling, Reformerne begyndte, og det unge Tyskland lod høre fra sig. En ny Aand kom til Orde.

Fichte, der før var bleven ugleset som Frihedsmand, blev nu kaldt til Berliner Universitetet, og man trykkede den tidligere forfulgte Fritænker den tyske Fane i Haanden. Hans berømte »Taler til den tyske Nation«, som han holdt, medens franske Bajonetter blinkede udenfor Vinduerne, og medens franske Trompetfanfarer lød gennem Gaderne, tændte den første Gnist til den tyske Frihedskrig, som først udbrød 1813, men som fra nu af blev forberedt gennem de middelalderlige, halvt hemmelige Foreninger, »Tugend-bund« (Dydsforbundet), og gennem Arndts, »Tysklands Grundtvig«s Schenckendorffs og Kørners begejstrede Friheds- og Fædrelandssange.

Samtidig med at Tyskerne vaagnede til Bevidsthed om sig selv som Folk, begyndte der hos Nordmændene at vaagne — ikke national Bevidsthed, thi de danske Konger havde lige fra Frederik II altid behandlet Nordmændene som et Rige og Nordmændene som et Folk — men Længsel efter national Uafhængighed. Det norske Folk havde i Aarhundreder vænnet sig til Foreningen med Danmark og havde som Følge af denne langt flere Berøringspunkter med det danske Folk den Gang end nu. Den Skildring, som oven for er givet af dagligt Liv i danske borgerlige Huse i Begyndelsen

af Aaarhundredet, gælder med faa Undtagelser lige saa godt om dagligt Liv i Norge. Kun var alt her endnu mere gammeldags og f. Eks. Aarets Fester i endnu højere Grad præget af det oprindelige, fælles nordiske end i Danmark. Og til Trods for den hos enkelte dæmrende Misfornøjelse med Norges stifmoderlige Behandling, følte Nordmændene sig vei véd Forbindelsen. Med Bjergfolks sædvanlige Stolthed over for Slettefolk, saa de ned paa de Danske, der gik under Fællesbetegnelsen »Jyder«, og brovtede og pralede med sin egen og sit Lands Fortrinlighed. »Nordmændene, som øjensynlig var opfyldte af en meget vidt dreven norsk Nationalstolthed, synes alligevel aldrig at have følt sig saaret eller stødt, ved at Norge i saa Henseende opfattedes og maatte opfattes som et Biland, et Anneks til Danmark.« Det aandelige Liv pulserede kun svagt i Norge i Slutningen af forrige Aarhundrede, — man

Fig. 55. Den tyske Filosof J. G. Fichte. Fodt 1762; død 1814.

læste ikke meget eller saa godt som slet ikke, »man elsker alene Fornøjelser og Divertissements, som fornemmelig bestaar deri, at sidde længe lil Bords, at spille Kort, at køre i Slæde, at drikke og gaa paa Jagt.« Sansen for offentlige Interesser var ikke vakt. »Nordmanden elsker sit Land, men har lidet af Almén-Aand og er i

al Gerning udelukkende optaget af Tanken paa Familien.« Som Individer havde Nordmændene det saa frit og bekvemt, som de kunde vente at faa det. De var mindre regerede, mindre bebyrdede med offentlig Kontrol, mindre udsatte for vilkaarlig Behandling fra Myndighedernes Side end de fleste andre Folk paa den Tid og kunde frem for de fleste føie sig fuldkommen trygge inden Grænserne af privat Ret og privat Bedrift. Dette var noget, som alle kunde forstaa og sætte tilbørlig Pris paa, og de, som heri saa' det ene fornødne eller væsentlige ved et

Samfunds Ordning, maatte være lidet oplagte til at spejde ud i Fremtiden, lidet tilbøjelige til at ønske nogen Forandring i Fædrelandets politiske Stilling.

Men ligesom den nationale Vækkelse, der er ejendommelig for Oplysningstiden, i Danmark i Slutningen af forrige Aarhundrede førte til en Kamp mod Tyskeriet, saaledes gav den i Norge den spirende Trang til større Selvstændighed forøget Vækst. Norske Digtere begyndte paa en hidtil ukendt Maade at besynge det norske Fædreland, den norske Bondestands Frihed og Stolthed og norske Mænds Bedrifler. Mange Nordmænd var under Opholdet som Studenter i Kjøbenhavn bleven grebne af de nyere Ideer, eller de havde som Handelsmænd færdedes i England og Amerika og der lært friere Regeringsformer og mere borgerlig Selvstændighed at kende. Det var vei ikke mange, der harmedes ved en Sammenligning mellem eget og andre Landes Stilling, det var vei ogsaa de færreste, der gik saa vidt, at de vilde have Norge løsrevet fra Danmark ved svensk eller engelsk Hjælp — en Tanke,

Fig. 56. Kaptajn C. V. Jessen og Kampen ved Sjællands Odde. Efter et samtidigt Kobberstik.

som man finder fuldt udviklet allerede i 1790. Flertallet af de ulilfredse nøjedes med at harmes over, at Kjøbenhavn var Hjemstedet for privilegerede Ilan-delsselskaber og Fabriker, hvis Særretligheder ogsaa gjaldt Norge, og over at der ikke fandtes nogen Bank i Norge, men at denne for Handelens Udvikling saa vigtige Institution laa fjernt i Kjøbenhavn. Ved forskellige Lejligheder havde man da ogsaa fra

norsk Side fremsat Fordringen om en egen Bank og et eget

Økonomi- Kollegium, men først og fremmest om et eget Universitet.

Ingen har i forrige Aarhundrede tidligere og med større Skarphed paatalt Mangelen af en videnskabelig Højskole i Norge end den danske Videnskabsmand, Suhm. Norge er, skriver han i 1771, næsten aldeles Mottet for ethvert Middel til Oplysning; det forekommer mig, at den danske Regering af en lav Misundelse og ugrundet Ængstelighed søger at forevige Uvidenheden der i Landet. Der gives intet Akademi, intet Universilet, ingen offentlig Bogsamling. De Nordmænd, der vil studere, maa rejse til Danmark. Her indskrænker alles Ærgerrighed sig lil at blive Præster, og naar de har opnaaet dette Maal, vender de tilbage til Fødelandet, hvor de da glemmer det lidet, de har lært, eller studerer videre paa egen Haand, blottede for al Opmuntring og al Anledning til at kappes meel nogen. Naar jeg betænker alt dette, kan jeg ikke andet end falde i Beundring over, at der dog findes lærde Mænd og Granskere der oppe.

Blandt Forkæmperne for det norske Universitet træffer man stedse Danske som de ivrigste; alle fremragende Mænd herhjemme paa Aandslivets Omraade findes imellem dem. Der er ingen Tvivl om, at man her i Danmark havde fuld Forstaaelse af, hvad Oprettelsen af et norsk Universitet maatte betyde for den vaagnende Nationalitetsfølelse, »Universitetet var ikke bare en nyttig Indretning; det var et Symbol. Savnet af et eget Universitet satte Lydrige-

Stemplet paa et Land næsten lige saa meget som Savnet af en egen Regering.«

Statsstyreisens stadige Afvisning af dette og andre berettigede Krav fra norsk Side havde ingen Indflydelse paa

den mellem de to Folk trods mange smaalige Rivninger herskende gode Forstaaelse, der stadig gav sig Udslag i Sang som i Tale. Men den havde i Norge den Virkning at befæste og styrke den norske Selvstændighedsaand og udvikle det norske Folks Sans for Politik og offentlige Anliggender, medens de Danske under den landsfaderlige Styrelse gik op i æstetiske og literære Interesser. Saa længe »Tvillingrigerne« havde Fred, saa længe man her under de store europæiske Krige kunde »høste Handelens gyldne Frugter« og fortære dem i det magelige og blødagtige Liv, som Datidens meget materielle Samfund levede, saa længe man tjente svimlende Summer paa sit Tømmer og Tjære, kunde Misfornøjelsen holdes nede, men svinder Rigdommen og Velværet, saa vil den melde sig øjeblikkelig.

Det var et svagt Punkt i den dansk-norske Ståt, at en Krig med en overmægtig Modstander til Søs maatte vanskeliggøre eller maaske umuliggøre Forbindelsen mellem de to Lande. Efter den engelske Flaades Ankomst i de danske Farvande var Regeringen straks bleven opmærksom paa, at det vilde være umuligt under saadanne Forhold at styre Norge fra Kjøbenhavn, og den 16. August blev der derfor udnævnt en midlertidig Regeringskommission for Norge, bestaaende af General-Major, Chef for Tropperne i det søndenfjældske, Prins Christian August af Augustenborg, Stiftamtmand over Aggershus Stift, Kammerherre, Grev Moltke, Justitiarius i Aggershus' Stifts Overret, Etatsraad de Falsen samt Amtmand over Smaalenene, Kammerherre Marcus Gøe Rosenkrantz.

»Aldrig befandt sig vei noget Regerings-Kollegium i en vanskeligere Stilling end den norske Regeringskommission ved Tiltrædelsen af sit vigtige Embede. Krigens pludselige Udbrud lammede al Virksomhed, stoppede alle offentlige og private Indtægtskilder, forstyrrede alle Penge-Omsætninger og frembragte Forlegenhed og Mangel over alt. Norges Forsvarsmidler var i den betænkeligste Tilstand. Saa godt som ethvert Materiel til at forsvare Landet og lægge Vægt til den danske Regeringsfjendtlige Beslutning fattedes, saa vei som de nødvendigste Midler til at lønne og underholde Krigsfolket. Posterne var afbrudte, Sjælland blokeret og alt i den frygteligste Tilstand.«

Den danske Regering lod straks den 10. August lægge Beslag paa al engelsk Ejendom i Norge. Det var et Udslag af den ulyksalige Politik, som Kronprinsen fulgte, og som tildels var ham paatvungen, men det var et for Norge meget skæbnesvangert Skridt. Thi Følgen kunde kun blive, at al norsk Ejendom blev konfiskeret i Englånd, og hvor engelske Skibe traf den paa Søen. Og det var meget betydelige Beløb, det her drejede sig 0111, det var den norske Handel, som her truedes med Ødelæggelse.

Christianias Befolkning var den 15. September blevet opskræmt af en Kurér, der jog gennem Byen, og samlede sig foran Palæet for at høre nyt. Rygterne havde haft travlt i de sidste Dage, og alle var

spændte paa at vide, hvad der var sandt, og hvad der var Løgn og Digt. Prins Christian August oplæste Beretningen om Kjøbenhavns Bombardement og Flaadens Erobring. Saa nedslaaende Efterretninger var dog ingen belavet paa. Alle Vegne i Byen og. snart efter hele Landet over hørte man Udbrud af Forbitrelse over »Englands Forbrydelse mod Menneskeheden« og Gentagelse af det danske Opraab »Kamp mod Britannien, til det falder eller giver fuld Oprejsning!« Harmen var vei i første Række dikteret af Sorg over Tabet af Flaaden — der ikke biot var dansk, men ogsaa norsk og for en stor Del bemandet af Nordmænd—.men var sikkert ogsaa fremkaldt af Deltagelse med det lidende Broderland. Man vilde slet ikke have noget at gøre med England mere. »Med usvigelig Samdrægtighed og ubøjelig Ordfasthed, som egner et Folk, der har en saa høj Nationalfølelse som det norske, vedtog man for stedse at afholde sig fra at købe engelske Fabrik- og Manufactur-varer.« Men saaledes talte og tænkte man kun i den første Opbrusnings Hede. Sympatierne for England var alt for dybt rodfæstede hos det norske Folk, alt for almindelige og naturlige, til at de ikke atter skulde gøre sig gældende, naar man havde faaet Tid til at besinde sig. Og Norges materielle Interesser drog alt for stærkt og umiskendeligt i samme Retning. Om det fra et dansk Synspunkt kunde synes tvivlsomt, hvad der var værst, en Krig med Frankrig eller en Krig med England, fra et norsk Synspunkt var det ikke tvivlsomt. Norge laa uden for Rækkevidden af den franske Magt, men var sikker paa at blive ruineret ved en Krig med England.«

Der var imidlertid ikke længer Tale om noget Valg for den dansk-norske Regering. Den dansknorske Ståt havde

vist sig at være langt svagere i militær Henseende, end nogen havde troet; efter Tabet af Flaaden var Staten vaabenløs og maatte friste Livet, som den bedst kunde. Krig med England og Forbund med Frankrig var lige saa ulykkebringende for Danmark som for Norge. Og det, der fra norsk Side blev opfattet som den største Ulykke af alt, en Krig med Englands Forbundsfælle, Sverige, blev vendt til det bedste for Nordmændene, idet den med forholdsvis ubetydelige Ofre bragte Norge den saa inderlig attraaede Uafhængighed, om end paa en helt anden Maade, end nogen kunde ane.

Det var strænge Tider, der begyndte for Norge med Englands Blokering af Kysterne. »Landets mest indbringende Næringskilde, Trælast-Indskibningen, ophørte aldeles i denne Sommer; Skibsfarten var indskrænket til den for Landets Forsyning nødvendige, men paa Grund af de engelske Kryssere farlige og for Handelsmanden lidet fordelagtige Kornfart; Fiskeriets Udbytte kunde ikke sendes til Udlandet, Metal-fabrikerne led af Mangel paa Afsætning; Hungersnød herskede i en stor Del af Landets kornløse Egne, og Nøden trykkede i liøj Grad Arbejdsklassen og Kystbeboerne. Og under saadanne Forhold, uden Udsigt til Hjælp fra nogen Side skulde man nu optage Kampen med den gamle Fjende, med de svenske Tropper, hvis Ivri ger ry ikke var fordunklet i Tidens Løb. Med den slet uniformerede og daarlig rustede norske Hær, med dens gamle, alderdomssvage højere Officerer og hele forældede militære System, skulde man nu dække den lange Landgrænse, hvor saa

mange Fejder var blevne udkæmpede, og mange spurgte sig selv, om denne ikke blev den sidste, og om det ikke lakkede mod Enden med det norske Rige.

Som Præsident . i Regeringskommissionen blev Prins Christian August i Virkeligheden den ledende i Forsvaret. Med stor Iver og Dygtighed tog han sig af Uddannelsen af Befalingsmænd og af Troppernes Udrustning og Forplejning. Høsten 1807 havde været god og Sildefiskeriet rigt, endnu var der ingen almindelig Nød til Stede. I Februar 1808 fik Prinsen Ordre fra Frederik VI, at han skulde holde sig rede til at gøre Indfald i Sverige samtidig med den dansk-franske Landgang i Skaane. Dette blev imidlertid aldrig til Virkelighed, og Christian August ^frygtede at faa nok at gøre med at dække Norges Grænser. Thi den svenske Konge, Gustav IV, havde længe næret Planer om Erhvervelsen af Norge. Denne Yndlingstanke lod ham forsømme Forsvaret af Finland — hvor de overmægtige Russere var trængt ind i Februar 1808, og hvor Døbeln, Adler-creutz cg Sandels med deres Haandfuld Folk gjorde Underværker af Tapperhed — og medens Syd-Arméen stod i Skaane for at møde det dansk-franske Angreb, tog Kongen selv Overkommandoen over Vest-Arméen. Han opnaaede imidlertid kun ved sit Stivsind og sin Selvraadighed at forhindre den dygtige General Armfelt i at udrette noget mod de Norske. Ved forskellige Indfald over Grænsen i April 1808 led de betydelige Tab, og da endelig Armfelt i Maj vilde gøre et Hovedangreb og en engelsk Flaade landsatte et Hjælpekorps paa 10,000 Mand, som med Lethed vilde kunne overvælde den ringe norske Forsvarsstyrke, havde Gustav IV faaet den Idé først at ville erobre Sjælland og gav derfor Armfelt Ordre til at indstille Angrebet og indskrænke sig til Forsvar, indtil Toget mod Sjælland var aftalt. Den engelske General Moore vilde imidlertid ikke indlade sig paa dette. Han havde Ordre til at hjælpe til at forsvare Sverige, men ikke til at gøre Erobringer for det. Kongen forbød Troppernes Udskibning, og Englænderne sejlede hjem igen efter 6 Ugers Forløb.

Under denne sejrrige og korte Foraarskamp for at holde Fjenden ude af gamle Norge var der vakt en meget patriotisk Stemning i Norge, og Prins Christian August, en jævn og pligtopfyldende, men svag Mand var blevet Folkets og Soldaternes Afgud, hvilket snart skulde faa stor Betydning for ham. Nordmændene kappedes om at vise Offervillighed, og takket- være den private Godgørenhed kom Landet over den første Vinter. Fra Danmark sendtes der store Gaver af Provisioner og Penge; meget af det faldt i Englændernes Hænder, men det, der naaede i Havn, blev modtaget med saa meget større Glæde.

Ogsaa til det danske Folks Fædrelandskærlighed blev der stillet store Fordringer. Den tabte Flaade maatte erstattes; to Linjeskibe, hvoraf det ene var ubrugeligt, en Brig og nogle Kanonbaade var alt, hvad der var undsluppet Ransmanden. Paa Holmen i Kjøbenhavn tog man straks efter Englændernes Bortgang fat med stor

Iver, ligeledes paa de private Skibsværfter i Norge og i Provinserne; Køl blev lagt, Spanter rejst, og den ene Kanonbaad løb i Søen efter den anden. Man maatte nøjes med mindre Fartøjer, thi der var hverken Tid, Folk eller Materiale til at

bygge store. Ved forskellige Godsejeres og Skovejeres Gaver af Egetræ fra Skovene kom man dog saa vidt, at der af større Fartøjer under Krigen blev bygget 1 Linjeskib, 4 Fregatter og 8 Brigger.

Straks efter at Frederik VI i November var kommen til sin ødelagte Hovedstad, havde han ladet nedsætte en Krigsret over General Peymann og de Mænd, der havde været medvirkende ved Kapitulationen. Dette skete nærmest af Hensyn til Napoleon, som ikke for nogen Pris maatte faa den i og for sig ganske urigtige Opfattelse, at Kronprinsen havde spillet under Dække med Englænderne. Samtidig tog han fat paa en Reform af Hærvæsenet, og søgte med alle Midler at sætte Hæren paa en bedre og mere tidssvarende Fod end før. Der blev ryddet stærkt op mellem de mange gamle Officerer, men desværre lod Kronprinsen Avancementet bestemme ikke efter Dygtighed, men efter Tjenestetid. Til sin Generalstab, der fik meget stor Indflydelse, valgte han uheldigvis ogsaa Mænd efter sine personlige Følelser i Stedet for at tage Hensyn til Kundskaber og Begavelse. Hæren blev forøget med omtrent 30,000 Mand og talte i Februar 1808 omtrent 68,000 Mand.

Frederik VI havde nølet med at erklære Sverige Krig, trods Ruslands gentagne Opfordringer. Fra Napoleon havde han faaet Meddelelse om, at et fransk Troppekorps, der til Dels stod i Hamborg under Bernadotte, Prins af Pontecorvo, vilde rykke ham til Hjælp. Sammen med en dansk Hærafdeling skulde Franskmændene foretage et Angreb paa Skaane. Danmark skulde yde den franske Hær Underhold og fri March gennem Landet og sørge for Transportmidler ved Bælt og Sund. Med Danske og Franskmænd ved den skaanske Grænse og med Russerne truende fra Finland, maatte Sverige snart falde til Føje.

Den hele Plan afhang imidlertid af, at Franskmændene kunde komme over de danske Sunde, inden Englændernes Flaade dristede sig til at løbe ind i vore Farvande. Og dette afhang atter af Vejrliget. Og Franskmændene gav sig god Tid. Napoleon brød sig ikke om at skyde sine Folk for langt frem, inden han saa', hvor meget hans kære Vaabenfælle, Kejseren af Rusland, vovede. Saaledes var man alt naaet til den 5. Marts, før de franske Tropper begyndte at sætte sig i Bevægelse fra Hamborg, og først da dette var meldt Frederik VI, sendte han Krigserklæringen af Sted til Sverige.

Det var omtrent 33,000 Mand, Franskmænd, Hollændere og Spaniere, som i Dagene 5.—16. Marts rykkede ind over det danske Monarkis Grænser. Marchen gennem Rendsborg, hvor Christian VII havde opholdt sig fra Efteraaret, virkede saa stærkt paa den sindssyge Mand, der i en Menneskealder kun havde været Skyggen af en Konge, at han døde af Rystelsen den 10. Marts, og den 16. blev Frederik VI udraabt til Konge. Natten forinden var Bernadotte kommen til Hovedstaden, hvor man var i travl Virksomhed med at gøre Anstalter til den forestaaende Landgang. Et dansk Korps paa 12000 Mand var samlet; Frederik VI brændte af Begærlighed efter at begynde og blev meget forbitret over, at Bernadotte i Følge Breve fra Napoleon, der vilde ofre saa lidt som muligt, foreløbig kun maatte lade det

spanske Korps gaa over til Øerne. Forgæves forestillede Frederik VI ham, at hver Dag, der gik, bragte engelske Orlogsmænd nærmere til de danske Farvande og forringede Muligheden for en Landgang. Kejserens Ordre maatte lystres; men for saa meget hurtigere at kunne faa Budskab fra ham, vilde

Bernadotte den 21. Februar rejse tilbage fra Kjøbenhavn til Fastlandet for at paaskynde Troppernes March, saa snart Ordren kom. Da han Dagen efter kom til Korsør, saa' han, at Frederik VI's Frygt var vei begrundet. Her laa alt to engelske Orlogsskibe, der havde iset sig ud fra Gøteborg,

for at hindre Troppernes Overførsel. Bernadotte maatte i den Anledning rejse over Smaaøerne og kom først den 29. Marts til Kolding. Her blev han allerede den første Nat vækket ved, at Slottet, den sidste danske Kongeborg i Jylland, stod i Flammer.

Frederik den VI havde alt den 18. Marts faaet Melding om, at de to engelske Skibe spærrede Overfarten fra Fyn til Sjælland. Uagtet han vidste, at der laa 3 Linjeskibe, 1 Fregat og 2 mindre Orlogsmænd ved Gøteborg, og at det kun drejede sig om enkelte Dage, inden de blev iset ud, gav han dog »Prins Christian Frederik«, ført af Kapt. C. V. Jessen, Ordre til at løbe til Bæltet og forjage de der stationerede Engelskmænd. »Prins Christian Frederik«, vort sidste Linjeskib, laa paa Helsingørs Rhed, var lige kommen fra Norge, trængte til Udbedring af Sejl og Tov og havde maattet sende 200 øvede Mand syge i Land. Nu maatte der i en Fart an-skalfes nye, uøvede Folk, men den 21. Marts lettede Jessen og stod Nord om Sjælland. Den 22. om Aftenen, Nord for Sjællands Odde, blev han angrebet af de 3 Linjeskibe fra Gøteborg. Kl. llj2 begyndte Kampen. Jessen og hans Officerer — blandt dem de fra Skærtorsdagskampen kendte Rothe og Willemoes — og mange af Mandskabet har sikkert med Sømændenes skarpe Øje for sligt, paa Linjer og Rejsning kunnet kende det ene af de Skibe, der nu nærmede sig under engelsk Flag, med aabne Porte og klart til Slag; de havde før set det med Danne-broge i Top. Det var Linjeskibet »Holsten«, som Nelson havde erobret 2. April, det eneste Sejrs-minde, han havde formaaet at tage med til England. Nu hed det »Nassau«, og det maa have været med ejendommelige Følelser, at Jessen og hans Mænd gav deres gamle Landsmand det glatte Lag.

Efter en Times morderisk Kamp spurgte Englænderne, om Jessen overgav sig. Svaret var et Hurra og fornyet Skydning. Men Udfaldet kunde

ikke være tvivlsomt, og Jessen vilde kun holde Kampen gaaende, til han kunde faa Skibet sat paa Grund paa Sjællands Odde og mulig narre Fjenderne saa langt ind, at de ogsaa kom paa Grund.

Mørket var forlængst faldet paa; man sloges ved Tællelys paa de underste Batterier. »Prins Christian Frederik« havde en Modstander paa hver Side og en paa den ene Bov. Paa Pistolskuds Afstand drønede Kanonerne imod hinanden.

Efter tre Timers Kamp stødte det synkefærdige danske Skib. Saa snart Jessen mærkede, at det stod, strøg han Flaget. 64 Mand — deriblandt Willemoes, Rothe og Dahlerup — var faldne, 129 Mand saarede, blandt dem Chefen selv. De Faldne begravedes paa Oddens Kirkegaard, hvor en Mindestøtte er rejst med Grundtvigs Vers:

De Snekker mødtes i Kveld paa Hav,

Og Luften beg}'ndte at gløde. De leged' alt over den aabne Grav,

Og Bølgerne gjordes saa røde. Her er jeg sat som en Bavtasten At vidne for Slægter i Norden: Danske de vare, hvis møre Ben Under mig smuldre i Jorden. Danske af Tale, af Æt og af ld,

Thi skal de nævnes i lobende Tid Fædrenes værdige Sønner.

Danmarks sidste Orlogsskib og mange brave Mænd var med ringe Betænksomhed opofret til ingen Nytte. Englænderne var Herrer paa Søen, om end ikke ubestridt. Men Landgangsplanen mod Skaane blev opgivet af Napoleon for stedse, af Frederik VI foreløbig. De fremmede Tropper blev imidlertid staaende i Landet for at beskytte det. I Maj Maaneds Nætterne sattes 4000 Spaniere over til Sjælland, paa Fy-en stod der 4500 Mand, paa Langeland 2000 og i Jylland 3000. Derimod blev Franskmændene staaende i Hertugdømmerne. Napoleon havde sine Grunde til at sende Spanierne længst bort, thi han frygtede med Rette, at de, hvis de fik mindste Nys om det Oprør, som hans egenmægtige Optræden havde vakt i Spanien, straks vilde forlade de franske Faner og søge at komme

hjem Englænderne sørgede for at underrette den spanske General de la Romana, der havde sit Hovedkvarter i Nyborg, om de Fremmedes Herredømme i hans Fædreland. Spanierne blev rasende og fordrede at komme hjem, og i August 1808 lykkedes det Romana at indskibe c. 9000 Mand paa den engelske

Fig. 58. Christian August, Prins af Augustenborg. Født 1768; død 1810 som svensk Tronfølger (Carl August).

Fig. 57. Grev Wedel-Jarlsberg, Norsk Statsmand. Fodt 17 79; død 1840.

Flaade, som var stillet til hans Raadighed. Spanierne havde maattet lade deres smukke Heste blive tilbage paa Fyn, og man havde ved Nyborg det Særsyn at se c. 1100 herreløse Heste paa en Mark uden for Byen ødelægge hinanden i den vildeste Kamp.

Frederik VI havde kun foreløbig opgivet Planen om en Landgang i Sverige. Paa Franskmændenes Hjælp stolede han ikke længer. De havde været unj'ttige og kostbare Venner. Danmark maatte indtil 1. December 1808 betale 600,000 Rdl. om Maaneden i Underholdspenge, hvilket var en slem Udskrivning i de pengeknappe Tider. Men da Vinteren atter nærmede sig, tog Frederik VI, stedse opmuntret af Busland, sin gamle Plan om op at udrette noget mod Sverige. Dette kunde fra dansk Side kun ske i Form af en Landgang. I Efteraaret 1808 samlede han en stor Del Tropper paa Sjælland, og da det i Januar 1809 faldt ind med stærk Kulde, trak han Tropperne sammen mellem Kjøbenhavn og Helsingør, saa han til sidst havde 24,000 Mand parat til Overgangen. En Afdeling skulde gaa mod Helsingborg, en anden mod Landskrona. Saa omsorgsfuld havde Frederik VI været, at han havde ladet låve en Mængde Pengesedler til at sprede ud over Skaane, naar han havde sat sig fast derovre. Men i Februar blev det mildere Vejr og i Marts aabent Vande, og Landgangen blev atter opgivet.

Sammen med det projekterede Angreb fra Sjælland skulde der ogsaa denne Gang foretages et Indfald fra Norges Grænser. Her havde Prins Christian August staaet rolig hele Sommeren, medens der Nord paa fra Trøndelagen, efter Kongens udtrykkelige Ordre, var gjort Strejftog ind i Jemteland og Herjedalen. Fra svensk Side havde man flere Gange henvendt sig til Prinsen for at faa ham overtalt til at gaa ind paa en Vaabenhvile, hvad han længe modsatte sig som stridende mod Kongens Ønsker. Under de Samtaler, som ved saadanne Lejligheder fandt Sted mellem Prinsen og de højere svenske Officerer, lagde disse tydelig en stor Utilfredshed over den svenske Konges Politik og personlige Optræden over for hans Stormænd for Dagen, og Prinsen synes ikke paa sin Side at have lagt Skjul paa, at han i høj Grad misbilligede Kong Frederik VI's Politik og særlig hans Krigsførelse. Der udviklede sig saaledes en vis Forstaaelse imellem Prinsen og ledende Mænd i Sverige, og en af disse kunde i Slutningen af Februar 1809 meddele sine Venner, at Prinsen ikke vilde foretage et Angreb paa den svenske Grænse, medens Vest-Arméen var i Stockholm »for at tilvejebringe en For-

Fig. 59. Kanonbande i Kamp med engelske Skibe.

andring i Sveriges politiske System«, med andre Ord, for at afsætte den halvt sindssyge Kong Gustaf IV.

Den Trang til national Uafhængighed og slørre Selvstændighed, som havde begyndt at spire i Norge i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af delle Aarhundrede, voksede efter 1807 med rivende Fart. Der var ikke længer noget, som fristede en til at se igennem Fingre med de gande Skader, ingen Handelens rige Blomster til at dække over Kløften, som aabnede sig mellem de to Folk. Med Tabet af Flaaden var Broen afbrudt mellem Norge og Danmark, og selv med den største Anstrengelse herfra kunde man ikke brødføde Nordmændene. Nøden blev i Vinteren 1808—1809 meget stor i Norge, saa stor, at Prins Christian August ikke vovede at iværksætte de af Regeringen befalede Skattepaalæg. Særlig led Hæren paa Grænsen meget paa Grund af dens elendige Udrustning. Det menige Folk bar disse Lidelser, som alle andre, uden at det formindskede den tilvante arveundersaatlige Følelse mod Kongen af Danmark Norge, men i de Krese, hvor man var begyndt at ræsonnere — og det blev flere og flere — lagde man Skylden for alle Ulykkerne over

paa Danmark. Og samtidig blev det foregaaende Aars heldige Felttog og i samme Grad Prins Christian Augusts civile Stats-Styrelse, selvfølgelig ikke mindst hans U-vilje mod at paalægge yderligere Skat, hævet til Skyerne. »Den norske Selvstæn-dighedsfølelse sugede sin kraftigste

Næring gennem Prinsens heldige Ledelse af Landets Forsvar«, man kan tilføje: og af hans humane Styrelse i det hele, og hans jævne, ligefremme Fremtræden.

Den Folkeyndest, Prinsen havde erhvervet sig, voksede endnu mere, da han kom i Forbindelse med og fortroligt Forhold til den dygtige, energiske og varmtfølende norske Fædrelandsven, Grev Herman Wedel-Jarlsberg. Han traadte ind i Regeringskommissionen i 1808 i Stedet for Falsen og vandt snart det fuldstændigste Herredømme

over den svage Prins. Men for Folkets Øjne saa' det stadig ud, som om det var Prinsen, der regerede med Kraft og Dyg-tighed.

Det var Wedel-Jarlsberg, der ledede Traadene i det mærkelige Spil, som nu foregik paa Grænsen, og som bragte Prinsen, der midt i Febiuar havde holdt paa, at et Indfald i Sverige var Norges eneste Redning, til i Begyndelsen af Marts at love ikke at benytte sig af Lejligheden, medens Hæren var borte fra Grænsen. Betydningen af denne Medgørlighed i

et for Sverige saa farefuldt Øjeblik — Russerne havde taget Finland og faldt ind i det egentlige Sverige — blev ogsaa straks fra svensk Side fuldt anerkendt og vurderet. Prins Christian August blev udset til Tronfølger i Sverige! Regeringspræsidenten, den kommanderende General i det ene krigsførende Land, udpeget som Konge i det andet! Og vei at mærke, de to Lande var ikke biot krigsførende ved deres Regerings Politik. Dengang var Oplysningen endnu ikke større, end at man levede paa Aarhundreder Nationalhad. Foreningen med Danmark havde ikke haft noget stærkere Bindemiddel end Nordmænds og Danskes fælles Følelse og fælles Bedrifter over for den gamle Fjende.

Det synes en Tid at have været Wedel-Jarlsbergs og Prinsens Tanke at forny Unionen mellem de tre Riger, og at Prinsen kun foreløbig og paa Frederik VI's Vegne skulde modtage Tilbudet om den svenske Krone. Men denne Plan, selv om den var fuldt ud alvorlig og ærlig, naaede aldrig ud i Virkeligheden, thi Frederik VI kunde ikke tænke sig at indrømme Rigerne den konstitutionelle Frihed, Wedel-Jarlsberg satte som første Betingelse, og var ikke tilbøjelig til en fredelig Forhandling med Svenskerne. Det maa nærmest forstaas saaledes, at den oldenborgske Slægts gamle Ulykkestanke at kue Sverige med Vaabenmagt laa paa Bunden af hans Hjerte. Han havde jo Russerne til Hjælp.

Den 20. April gav Prins Christian August sit endelige Tilsagn om at modtage Sveriges Krone, saa snart der var blevet Fred mellem Danmark og Sverige, og Kongen havde givet sit Samtykke dertil. Men Wedel-Jarlsberg og hans Venner arbejdede i Stilhed for, at han kunde vinde Norges Krone ved Siden af Sveriges.

Under disse Forhold var det intet Under, at Prinsen stadig fandt paa Udflugter, naar Kongen forlangte, at han skulde gøre et Indfald i Sverige. »Prinsen af Augustenborg, den ædleste Prins paa Jordkloden, sendte nylig Bud og lod os vide, at han nu har bestemte Ordrer til at anfalde os, men at han, i Følge gammel Overenskomst med mig (den svenske General Adlersparre) ikke gør det, før vi faar afgjort vore indre Anliggender.«

Uagtet Frederik VI var bleven smurt om Munden med, at Prinsen af Augustenborg kun paa hans Vegne modtog Tilbudet om den svenske Krone, blev han dog mistænksom over Prinsens Forhold til de Svenske, et Forhold, hvis sande Natur han var langt fra at ane. Han stolede ikke mere paa ham og udnævnte ham til Statholder i Norge, i den Tro, at denne Stilling skulde hindre ham i at modtage Svenskernes Valg. Og samtidig sendte han sin Svoger, Prins Frederik af Hessen, til Norge for at overtage Kommandoen over Hæren og anføre den, naar den nu skulde rykke ind i Sverige. Men nu var det for sent. Kejseren af Rusland, som flere Gange havde betonet, at han ikke maatte vente at vinde noget af Sverige uden ved en Erobring, var nu blevet ked af den dansk-norske Hærs Uvirksomhed. Han havde taget Finland, var foreløbig tilfreds dermed og begyndte at indlede Underhandlinger om Fred. Den 17. September 1809 sluttedes Freden mellem Sverige og Rusland, og den 10. December mellem Sverige og Danmark i Jønkøping.

Men den Mand, til hvem man paa begge Sider Kølen stillede saa store Forventninger, samtidig med at han paa den Post, der var ham betroet, viste sig som en upaalidelig og troløs Stakkel, havde en venlig Skæbne besluttet at skaane for 3rderligere Fristelser. Den 28. Maj døde Prins Carl August, som han blev kaldt i Egenskab af den svenske Konge Carl XIII's adopterede Søn og Arving, pludselig paa et Besøg i Skaane. Rygtet løb, at han var bleven taget af Dage med Gift, og Mistanken kastedes uden Grund paa den fra Ludvig XVI's Hof bekendte Grev

Aksel Fersen. I sin Ophidselse kastede Folk sig over denne ved Prinsens Begravelse i Stockholm og mishandlede og dræbte ham.

Medens dette gik for sig paa Landjorden, havde vore Søfolk taget mangen haard Tørn paa Søen. Der var blevet øde paa de danske Farvande, og medens man tidligere aarlig kunde se 12,000 Sejlere stævne Sundet ind, saa' man nu ikke mere end nogle faa Hundrede, og de gik ikke under dansk Flag. De engelske Orlogsmænd og Vennerne, de svenske, holdt Vagt paa Søen eller konvoyerede sine egne Handelsskibe. Men i vore Havne udrustedes der Kaperskibe og Kanonbaade, og Englænderne fik at mærke, at vi kunde bide fra os endnu, om end de havde taget Kindtænderne fra os.

I norske Skærgaarde tog norske og svenske Kanonbaade Tag med hinanden; ved Bergen angreb Løjtnant Bjelke i Maj 1808 en engelsk Fregat med 3 Kanonjoller og forjog den; den 4. Juni erobrede Løjtnant Wulff i Store Bælt den engelske Orlogsbrig »The Tickier« ; den 9. Juni angreb Kommandørkapt. Krieger med 28 Kanonbaade en engelsk Konvoj paa 70 Skibe under Bedækning af 4 Orlogsmænd. Den ene af disse, Briggen »Turbulent«, og 12 Koffardi-skibe blev taget; den 19. Juni tog Løjtnant Peter Wulff med Briggen »Lougen« og 4 Kanonbaade den engelske Orlogsbrig »The Seagull«. Kaptajnløjtnant N. A. Schønheyder, der kommanderede den fynske Station, var paa Færde i Bælterne Dag og Nat og udskar en Mængde Koffardiskibe af Konvoyerne; med 9 Kanonbaade tog han den 2. August Orlogsbriggen »The Tigress«. Den 20. Oktober angreb Krieger med 20 Kanonbaade Linjeskibet »Afrika« paa 68 Kanoner og var paa Nippet til at tage det 2 Mil Syd for Dragør, da det begyndte at lufte op, saa »Afrika« slåp bort ved Hjælp af sine Sejl, men var ubrugeligt for Fremtiden.

Denne Guerillakrig fortsattes i det følgende Aar med usvækket Iver og skiftende Held. Det var et anstrengende Liv om Bord i Kanonbaadene. Ingen Kahytter og ingen Køjer, ingen Kabys og følgelig ingen varm Mad, hverken for Chef eller for Mandskab. Stundom laa de i Søen otte Dage ad Gangen, blev drivvaade. sov paa Tofterne, roede som Galejslaver og sloges som Bersærker — med et Par Rug-brødsbeskøjter og en Dram i Livet — og saa godt som altid mod Overmagt, men altid med Dødsforagt. Fregatten »Melpomene«, 44 Kanoner, blev saa forskudt i Store Bælt, at den maatte kasseres. Briggen »Allart« blev erobret ud for Issefjorden, »The Minx« blev taget ved Skagen. En stor engelsk Konvoj paa 48 Skibe blev taget i Skagerak. Men

det største Foretagende, som fra dansk Side iværksattes til Søs, Erobringen af Anholt (27. Marts 1811), hvor Englænderne havde sat sig fast, særlig for at sikre sig Fyrets Vedligeholdelse, mislykkedes ganske og med et Tab af 800 Mand, fangne og døde.

1812 blev et uheldigt Aar for den lille danske Sømagt. Den 6. Juli blev den nybyggede Fregat »Najaden«, Kaptajn Holm, der med Briggerne »Laaland«, »Samsø« og »Kiel« søgte Tilflugt i den snævre Havn ved Ljmgør, efter en halv Times Kamp med Linjeskibet »Dictator« og 3 Brigger fuldstændig ødelagt, »slaaet i Smaastykker«. »Laaland« og »Kiel« blev taget af Englænderne og taget tilbage igen af de Danske, som havde ikke mindre end 133 Døde og 102 Saarede, blandt de første »den yngste Kæmpe paa Bølgen«, den 21aarige Løjtnant Buhl, der i Løbet sif det sidste Par Aar havde mistet sin ene Arm, to Gange været i engelsk Fangenskab og nu ofrede Livet.

I Guerillakrigen med Orlogsmændene gik det op og ned, men Kaperkrigen tilføjede England Tab, som vejede ganske godt op mod dem, det havde voldet os. Indtægten af den danske Stats Kapringer under hele Krigen anslaas til mindst 100 Mill. Dir. Kur. Der var i 1810 Matroser, som flk over 6000 Dir. i Prisepenge. Der blev af danske Kapere indbragt Tusinder af opsnappede Skibe. Endnu lever der i vore Kystbyer Sagn og Beretning om mangen dristig Daad, som saa den og saa den havde forøvet. Mest bekendt af alle var Kaptajn Kasper Wulfsen, der endog tog en engelsk Kanonbaad i aaben Sø. Men det var nærmest et fuldstændigt Sørøverliv, og det virkede ikke forædlende paa Befolkningen. Var Prisepengene tjent med Fare for Liv og Lemmer, skulde de ogsaa gaa med Kommers. I alle Havnebyer svirede og sværmede Kapergasterne til den store Guldmedalje. Og de store Summer, de tjente, og som fornuftig anvendte kunde være blevne til stor Hjælp under Finansnøden, sivede ganske hort og bidrog ikke til at hindre Kursforringelsen.

Og der havde været al Grund til at spare, ogsaa for dem, der flk Penge forholdsvis let mellem Hænder. Thi Smalhans bankede paa de fleste Steder. Kjøbenhavn havde været Oplagsplads for Kolonialvarer, ikke biot til Landets eget Brug, men for Norge og Østersølandene. Hele denne indbringende Handel var med ét Slag standset. Men ogsaa Landets egne Produkter blev det forbudt at afsætte. Og ikke nok med, at Indtægtskilderne tilstoppedes; — med tunge Skatteydelser og ved idelige Opfordringer til private Folks Offervillighed maatte Regeringen skaffe sig Midler til de mange og store Udgifter, som den krævede til Landets Forsvar. Alene fra Oktober 1807 til Juni 1808 var der medgaaet over 10 Mill. Dl. Kur. til Militær-Udgifter. Store Kapitaler indkom ved frivillige Bidrag i rede Penge og Sølvtøj. Af dette blev der slaaet en egen Mønt, x/6 Daler, med Præget: »Frivilligt Offer til Fædrelandet« paa Bagsiden. Den varme Fædrelandsven, kgl. Skuespiller H. C. Knudsen sang, talte og spillede Penge ind. Danske Søfolk, der sad som Krigsfanger i »Pri-sonen«, d. v. s. om Bord i de uhyggelige engelske Fangeskibe i Englands Havnebyer, havde i Fritiden af Kødbenene i Søndags Suppe-Kødet skaaret Planker og Bord, Køl og Spant, Knæ og Rundholter

og bygget en Model af et lille Linjeskib, som de flk Lov at sende hjem til Kongen som en lille Opmærksomhed. Denne Model, som endnu findes paa Rosenborg, flk Knudsen Tilladelse til at laane til sine fædrelandske Tableauer. En af disse Forestillinger paa det kongelige Teater i Januar 1811 i Anledning af, at det første nybyggede Linjeskib — det bar det betydningsfulde Navn »Phønix« — løb af Stabelen paa Nyholm, indbragte ikke mindre end 12000 Rdl. (se Fig. 44).

Pengene havde imidlertid ikke samme Værdi efter 1807 som før. Rede Penge var der snart stor Mangel paa; Regeringen tog da sin Tilflugt til at udstede Seddelpenge uden tilsvarende Sølvværdi, hvoraf Følgen kun var den, at Kursen stadig sank. Ogsaa paa anden Maade hjalp Regeringen sig. Der laa i Banken 40,000 Dir. Kur. i Enesteskillinger. Uden videre forandrede man 1 til 12, saa de 40,000 Dir. voksede til omtrent en halv Million. Priserne paa Fødevarer steg til en urimelig Højde. 1 Td. Rug, som i 1807 kostede 6 Dir. 64 Sk., kostede i 1812 61 Rdl. 64 Sk., 1 Pd. Kongo Te 25 Dir. Kur., 1 Pd. Kaffe 6, 1 Pd. raa Sukker fra 7 til 21 Mark.

En ugift Mands Fornødenheder, selv om Levemaaden maatte betegnes som ussel og Klædedragten kun til Nød anstændig, beregnedes i Kjøbenhavn, Nytaar 1810, saaledes:

Ugentlig: 1 Pd. Smør 4 Mark, 2 Brød (å 24 Sk.) 3 Mark, x/2 Pd. Ost (å 16 Sk.) 8 Sk., 1 Pd. Kød 1 Mark, 2 Dages varm Mad (å 2 Mk.) 4 Mark, 7 Flasker 01 (å 3 Sk.) 1 Marle 5 Sk,, Logi 1 Dl. K. — tilsammen 3 Dl. K. 1 Mark 13 Sk., hvilket multipliceret med 52 Uger giver 171 Dl. K. 4 Mark 4 Sk.

Aarlig: Klæde til Kjole og et Par Pantalons (5 Al. å 8 Dl. K.) 40 Dl. K., Skræderløn med Tillæg 10 Dl. K., en Sommervest og en Vintervest 10 Dl. K.

— et Par Støvler 12 Dl. K., 2 Par Støvlefødder (å 4 Dl. K) 8 Dl. K. og en Hat 9 Dl. K., men da Fodtøj og Hat regnes for at vare 2 Aar, bliver det 141/* Dl. K. for et Aar — 4 Par Strømper (å 1 Dl. K.) 4, en Skjorte 5, en Mansketskjorte 8, Vask 12, en Favn Brænde 16, Hugning og Stabling 3, et Stk. Lys

— tilsammen 129 Dl. K. 3 Mark, med den ugentlige Udgift i alt 301 Dl. K. 1 Mark 4 Sk.

I 1813 steg Priserne yderligere, Statsgælden var naaet til mer end det tredobbelte, Seddelgælden til det seksdobbelte, og samtidig sank Kursen paa Pa-pirspengene, saa den til sidst kun var 1 pCt. af den paagældende Værdi. For at ordne Pengevæsenet og sætte en Stopper for alle de Spekulationer og Svindlerier, som de store Prisforandringer gav Anledning til, udstedtes den 5. Januar 1813 en Forordning, hvorved der indførtes et nyt Pengevæsen (Rigsbank-mønt i Stedet for Kurantmønt), en Rigsbank oprettedes, de ældre Banker nedlagdes, samt en Skat paalagdes al fast Ejendom (Bankhæftelse). Rigs-banken skulde udstede Rigsbankdalersedler og skulde indløse Kurantdalersedlerne med 1 Rigsbankdaler-seddel for 6 Kurantdalersedler, d. v. s. disse reduceredes til °/10 af deres Værdi.

Statsbankerotten skabte Mulighed for ordnede Pengeforhold, men de viste sig ikke straks. En Mængde Mennesker mistede sine Spareskillinger, andre kom i bundløs Gæld ved Pengereduktionen. Og stadig

paamindedes man om at bringe Gaver paa Fædrelandets Alter, thi den nye Rigsbank maatte have Metalværdier. Kongen lod den tilstille Christian VI's store Guld-Middagsservice til Omsmeltning, og Privat-Folk indsendte Smykker og andre Værdisager af Sølv og Guld. Tarvelighed var Tidens Løsen, og i den Retning gik Kongen i Spidsen. Anretningerne ved Tallerne var saa nøjsomme som vei muligt, man drak en Tid 01 i Stedet for Vin og indskrænkede sig paa alle Maader.

Trods al Elendighed havde Frederik VI ikke opgivet sine højtflyvende Planer om Herredømmet i Sverige og bad Carl XIII om at understøtte hans Valg samt lovede at anerkende Sveriges Grundlov. Men han var ikke ene om Budet. Hans Svoger, Hertug Frederik Christian af Augustenborg, Broder til den afdøde Carl August, mente ogsaa at kunne komme i Betragtning og havde et stort Parti for sig i Sverige, bl. a. den gamle Konge selv. Over for Frederik VI søgte Prinsen at lade, som om han ganske vilde rette sig efter hans Ønske, men Frederik VI troede ham ikke og vilde lade ham bevogte paa Als, for at han ikke i Hemmelighed skulde begive sig til Stockholm og spinde Rænker for sit Valg. Men netop i de samme Dage, da Frederik VI og hans augustenborgske Svoger passede allermest paa hinandens Bevægelser, dukkede der pludselig og uanet en Mand frem og greb den svævende Krone.

To unge svenske Adelsmænd kom i Juli 1810 hjem fra Paris og fortalte den daværende svenske Udenrigsminister, at de havde formaaet Prinsen af Pontecorvo til at fremstille sig som Tronfølger. »Vor eneste Redning er Pontecorvo,« sagde de til den forbavsede Ekscellence, »der var i Paris Tale om Kongen af Danmark, og vælges han, saa bliver Sverige en dansk Provins.« Tanken om at faa Frederik VI til Konge i Sverige fandt Svenskerne saa lidet tiltalende, som de fandt Tanken om at tage en Kriger, en af Napoleons mest bekendte Marskaller, til Isonge og derved maaske vinde den vældige Sejrherres Velvilje, saa han, der skaltede og valtede med Kongeriger og Fyrstendømmer og syntes at holde alt i sin stærke Haand, maaske kunde skaffe Finland tilbage. Saa hurtigt gik det hele for sig, at Bernadottes Agent havde Audiens hos den svenske Udenrigsminister den 10. August, og den 20. s. M. blev han paa Rigsdagen valgt til Tronfølger i Sverige. I Oktober kom han over Kjøbenhavn til Helsingborg og tog, som Kong Carl XIII's Adoptivsøn, Navnet Carl Johan.

Men da der viste sig Tegn til Fjendtlighed mel-

lem Rusland og Frankrig, viste det sig, at Bernadotte, der længe havde forudset denne Kamp, gik en anden Vej, end man havde tænkt sig i Sverige. Han var ikke bunden af svenske nationale Følelser og saa' paa Forholdene som en noglern Politiker. Finland, hvis Tab Svenskerne stedse begræd, vilde i Følge sin Beliggenhed altid blive en Kilde til Ufred med Rusland, saa bedre at opgive enhver Tanke om at genvinde det og lægge al Kraft ind paa at erhverve Norge og gøre den skandinaviske Halvø til ét sluttet Rige. Men delle Maal kunde kun naaes i Venskab med Norge. Thi Carl Johan forudsaa, at naar del kom lil Kamp mellem Rusland og Napoleon, vilde denne komme til at ligge under. I Februar 1811 havde han Forbundet sluttet med Zaren. Den samme Mand, der 1807 havde erklæret, at han

ikke vilde kunne tænke paa Fred, før Danmark havde faaet Oprejsning, lovede nu den svenske Tronfølger som Grundlag for Forbundet en Hær paa 20,000 Mand for dermed at tvinge Frederik VI til at afstaa Norge. Og kort efter sluttede Sverige Forbund med England og fik 18 Mill. Kr. i Hjælpepenge. I September stod de svenske Tropper rede til at angribe Sjælland.

Frederik VI havde imidlertid, trods alle Bønner og Overtalelser, fornyet Forbundet med Napoleon. Først paa Efterretningerne om det ulykkelige Ruslandstog besluttede Kongen med Napoleons Samtykke at slutte Fred med England. Men der troede man ikke, at Danmark mente det ærligt med sit Ønske om at være neutral, og da danske Tropper ved en ulykkelig Fejltagelse stillede sig paa Franskmændenes Side under nogle Uroligheder i Hamborg, bekræftedes Englands Mistanke om, at Danmark, trods Tilnærmelser, stod i Forbund med Frankrig. Carl Johan gjorde alt, hvad han formaaede, for at bestyrke denne Mistanke og hindre Danmarks Tilslutning til England-Rusland-Sverige-Prøjssen. Frederik VI saa' nu kun sin Redning i et fornyet Forbund med Napoleon (10. Juli

1813). En dansk Hær paa 10,000 Mand under Frederik VI's Svoger, Frederik af Hessen, skulde sammen med en fransk Ilær paa 25,000 Mand under Davout tage Kampen op mod de Allieredes Nordfløj og dække Danmarks Grænser. Det var her, at de jyske Dragoner gjorde Bekendtskab med General Lallemand »mæ di rø' Bovser« og med hans »Piv mæ laang Rør«! som Blicher har berettet om i »Æ Bindstow«. Efter Napoleons Neder-lad ved Leipzig faldt Carl Johan ind i Holsten med 40,000 Mand, Svenskere, Russere og Tyskere. Davout indesluttede sig i Hambore. Den danske Hær trak

82 124

Fig. 60. Christian Frederik. Norges Konge 17. Maj 1814— 10. Okt. s. A. — 1832 Konge af Danmark (Chr. VIII), død 1848.

sig tilbage under tapper Modstand, gik over Ejderen og slog de forfølgende Fjender den 10. December 1813 ved Landsbyen Sehested, hvor Korpset tog flere Fanger end sin egen Styrke.

Fra østerrigsk Side var der imidlertid indledet Underhandlinger om Fred med Danmark paa Grundlag af, at Frederik VI opgav Alliancen med Frankrig og afstod Trondhjems Stift til Sverige. Uagtet Kongen fandt »deslige Ting ganske stridende mod sin Tænkemaade« og tillige ganske umulige, besluttedes det dog, da der kom Melding om, al Davoüt havde ladet den lille stærkt truede danske Ilær i Stikken, i et Statsraad den 1. December at bide i det sure Æble. Men Carl Johan vilde ikke lade sig foreskrive Fredsbetingelserne af andre; han

Kongens aabne Brev, hvori han erklærede, at han for sig og sine Efterfølgere havde frasagt sig alle Rettigheder til Norges Trone og med varme Afskedsord takkede Nordmændene for deres Troskab og løste dem fra Troskabseden, den 24. Januar kom til Christiania, blev det modtaget med stor Harme. Nu, da Afskedstimen slog, blussede hos mange Nordmænd en Følelse op af gammelt Sammenhold og Venskab, der var bleven prøvet gennem mange Aar i Fred og ikke mindst i Krig mod en fælles Fjende. Og til denne Fjende skulde man nu overleveres, uden at spørges, som andet umælende Fæ! Men det skulde dog ikke saa lige gaa for sig. Nordmændene fandt, at de havde Ret til at faa et Ord med i Laget.

Fig. 61. Den norske grundlovgivende Forsamling paa Eidsvold. Efter Wergelands Maleri.

fordrede — støttet af Kejseren af Rusland — hele Norges Afstaaelse og truede med det danske Riges fuldstændige Tilintetgørelse, hvis ikke Kongen, som opholdt sig ved Hovedkvarteret paa Herregaarden Hindsgavl i Fyn, gav efter. Frederik VI opgav Haabet om at faa Stormagterne til at antage sig hans Sag, og den 14. Januar 1814 blev Freden med England og Sverige sluttet i Kiel. Norge blev løsrevet fra Danmark, som i Erstatning flk svensk Pommern med Øen Rygen.

Norges Afstaaelse, der sikkert var Frederik VI en personlig Sorg, vakte i Danmark, især i Kjøbenhavn, stor Forbitrelse. Man fandt, at der ikke var gjort Modstand nok, og at hele Landets Magt burde opbydes, før man gik til et saadant Skridt. Og da

Man havde i Norge med almindelig Sorg set den elskede Prins Kristian August forlade Landet og drage til Sverige som Kronprins. Men det lille norske Parti med Grev Wedel i Spidsen havde saa langt større Planer end før. Før havde Norges Løsrivelse fra Danmark været Hovedsagen. Nu blev der Udsigt til en Forbindelse med Sverige gennem en Mand, som paa Forhaand kendte Forholdene i Norge og var forgudet af Nordmændene. Men Uafhængighed af Danmark var det første, der maatte opnaas, og som et Middel til at fremhjælpe denne stiftede han i December 1809 Selskabet til Norges Vei, hvis nærmest liggende Formaal blev Oprettelsen af et norsk Universitet 1811.

Universitetet i Kjøbenhavn havde været det aandelige Bindemiddel mellem Danmark og Norge, ligesom Flaaden havde været det materielle, og den Ad-

skillelse, som Flaadens Tab i Virkeligheden havde været, fuldbyrdedes nu paa det aandelige Omraade. Samtidig begyndte »License-Farten«, det er Trælast fart, der dreves af norske Skibe, som mod en Betaling af c 550 Ivr. købte sig »License« (Frihed) af de engelske Myndigheder til at udføre Landets Produkter. Ved denne af Regeringskommissionen foreslaaede og af Frederik VI godkendte Foranstaltning kom der atter Liv i den norske Handel. »I denne nyopvakte Virksom lied begravedes alle Sorger, forstummede alle politiske Planer. Ingen tænkte længer paa en Forbindelse med Sverige, som endnu paa den Tid mødte en almindelig Modbydelighed i Norge.« Og da den svenske Tronfølger, Prins Carl August, døde i 1810, syntes pludselig alle Udsigter at være forsvundne for Grev Wedel og hans Parti. Bernadolles Valg til svensk Tronfølger forandrede atter hele Stillingen. Man var straks i Danmark paa det rene med, at hans Politik gik ud paa at erhverve Norge. Kongen greb da til den Udvej at sende sin Farbroders 25-aarige Søn, Prins Christian Frederik, der var en

Fig. 62. Eidsvold-Rygningen.

smuk, veltalende og kundskabsrig ung Mand op til Norge, for om muligt gennem hans vindende Person ,at bevare og befæste Nordmændenes Hengivenhed for deres gamle Kongehus. Thi denne Følelse var paa ny bragt i Fare, da Englænderne standsede License-Brevene, og begyndte at blokere de norske Kyster — en Følge af Krigen mellem England-Sverige-Rusland paa den ene og Frankrig-Danmark-Norge paa den anden Side — og samtidig Aaret 1812 bragte Misvækst i Norge, saa Befolkningens Lidelser begyndte paa ny. Prinsen, der forklædt som Fisker kom til Norge i en aaben Baad i Maj 1813, forstod personlig at gøre sig afholdt og benyttede sin Folkeyndest til at styrke Forbindelsen mellem Nordmændene og Kongehuset, men blev stadig modarbejdet af det lille Parti, der arbejdede paa en Forbindelse med Sverige.

Ved Freden i Kiel saa' det et Øjeblik ud, som om dette Parti havde sejret. Men medens Nordmændene indrømmede Frederik VI Ret til at løse dem fra Forholdet til ham, vilde de ikke indrømme ham Ret til at afstaa dem til en anden Magt. De var nu frie Borgere, kunde handle efter eget Tykke og vælge, hvem de vilde, til Hersker. Det var ganske naturligt, at Valget faldt paa den Mand, der stod midt imellem dem, en Ætling af det gamle Kongehus, for hvem den langt overvejende Del af Folket

endnu nærede de loyaleste Følelser. Prins Christian Frederik, der i høj Grad havde befæstet sin Folkeyndest paa en Rejse til Trondhjem, stolede paa, at England til sidst vilde modsætte sig Norges Forening med Sverige. Iian sammenkaldte ,den 16. Februar 1814 en Notabelforsamling, som nægtede at anerkende Kieler Freden og Frederik VI's Ret til at overdrage Landet til en anden Regent, og valgte i Kraft af Folkesuverænitetens Princip Prins Christian Frederik til Norges foreløbige Regent. Paa Bededag aflagde lian og Menighederne rundt om. i Landet Ed paa at ville hævde Norges Selvstændighed. Dernæst valgte Folket Udsendinge til Rigsforsamlingen paa Eidsvold, som'i Dagene 10. April —17. Maj udarbejdede Norges demokratisk-monarkiske Forfatning. Den 17. Maj udnævntes Regenten til Norges Konge. Men i den almindelige Jubel, som hørtes Landet over, følte de demokratiske Nordmænd sig noget stødt, da det spurgtes, at Kongens første Regeringshandling havde været at udnævne Kammerherrer og Kammerjunkere

Carl Johan var imidlertid kommen tilbage til Sverige og begyndte at ruste sig for at tvinge Nordmændene til at anerkende Kieler-Freden. Stormagterne afviste den norske Konges Forestillinger og forlangte, at Frederik VI skulde fratage Christian Frederik Arveretten, livis lian vægrede sig ved at forlade Norge, om end baade England og Rusland i al Hemmelighed ønskede, at Forbindelsen mellem Norge og Sverige blev saa løs som muligt. Carl Johan forlangte, at de norske Fæstninger straks skulde modtage engelsk Besætning, og at Christian Frederik skulde nedlægge Kronen. Da dette blev nægtet, begyndte den korte Krig. Norske Tropper kæmpede med stor Tapperhed, men Carl Johan var for overlegen en Modstander for Christian Frederik, ligesom de nu veløvede svenske Tropper stod langt over de norske. Carl Johan ønskede imidlertid en fredelig Afgørelse saa hurtig som muligt. Det var tilraade-ligst for ham, der var kommen frem ved Revolutionen, at holde sig i Stilhed under den Reaktion, som nu indtraadte. Han havde tænkt sig at vinde Norge med Vaabenmagt — nu slog han om, tilbød at opgive Kieler-Freden og at anerkende Norges Grundlov. Kong Christian Frederik, der var en blød Natur, som ikke følte sig sin Modstander voksen, og som pea Forhaand mistvivlede om et heldigt Udfald, længtes lige saa

meget efter en fredelig Afgørelse. Den 14. August 1814 sluttedes en Vaabenstilstand og en Overenskomst i Moss. I denne forpligtede Christian Frederik sig til at overdrage Regeringen til Statsraadet, nedlægge Kronen og forlade Landet. Ydmyget og med knuste Forhaabninger trak lian sig tilbage til Ladegaardsøen uden for Christiania. Nordmændenes store Begejstringsrus for ham var nu slaaet om til Haan og Spot. De betragtede Overenskomsten med Sverige som en Skændsel for Nationen, og kun de færreste forstod, at Norge havde ham at takke for sin nationale Frihed og Selvstyre. Den 28. August indskibede Christian Frederik sig i Frederiksværn paa et dansk Orlogsskib efter først at have modtaget Statsraadets velfortjente Tak for, hvad han havde udrettet for Norge.

I Efteraaret 1814 samledes Europas Fyrster i Østerrigs Hovedstad for, som det hed, at ordne Europas Tilstand, efter at den store Fredsforstyrrer var bleven fjernet, men i Virkeligheden for at føre Tilstanden før Revolutionen tilbage. Wien skildres paa den Tid som et fuldstændigt Sodoma og Gomorrha — det var i fornemme Familier ikke ualmindeligt, at 12—13 Aars Drenge ganske aabent holdt Elskerinder, — og Kejser Frans' erfarne og menneskekloge Raadgiver, Fyrst Metternich, vidste nok, hvad han gjorde, da han indbød de høje Herrer til at mødes i den letsindige, forlystelsesrige og blødagtige By. Og uagtet Østerrig nærmest var fallit og Folket i mange Provinser i en forfærdelig Grad trykket af Skatter og Dyrtid, bestemte Metternich dog en Sum af omtrent 10,000 Pd. Sterl. (c. 180,000' Kr.) om Dagen til ^Underhold af sin Herres Gæster.

Klartskuende Mænd forstod snart, at det t3rske Folk, som havde rejst sig i national Begejstring mod Napoleons Verdensherredømme, ikke vilde opnaa noget af den Frihed og Selvstændighed, som det sukkede efter, og som det vidste at have kæmpet sig Retten til paa mange Slagmarker. »Diplomater,« skrev den gande, demokratiske General Blücher, der havde udmærket sig som Fører i Krigen mod Napoleon og var kendt af alle under Navnet: Marskalk Fremad, »Diplomater er en Bande lavere Dovendyr, en Hoben af Penneslikkere.

Men det var netop det, der skete. »Det er nu Smaalighedens Periode, de middelmaadige Menneskers Tid. Alt det gamle kommer frem paa ny og indtager sin gamle Plads, og de, som satte Livet til og satte alt paa Spil, bliver glemt og skubbet til Side.« »Kongressens store Resultater bliver ikke en Smule andet end det rene Sjæleprangeri, som forhen i de Regensburg- og Ausburger-Forsamlinger, hvor man efter Freden i Luneville enedes om Pjalterne, som man bedst kunde. Alt, hvad der bliver lavet, er ikke en Smule andet, end hvad Napoleon har gjort, fordi man stedse bevæger sig i den samme Kres af Egennytte, Sneverhjertethed og Smaalighed. Slette og middelmaadige Diplomater, der fører en demoraliserende Politik, og handler efter egen slette Personlighed uden Hensyn til de forskellige Nationers Væsen og Karakter.«

Dette er frisindede og rettænkende Mænds samtidige Dom om denne Forsamling af Fyrster, som havde paataget-sig den Opgave at bringe Europa i Ligevægt paa ny. »Kongressen dansede og beruste sig i Forlystelser. Et Dusin forbolede og købte Damer af den store Verden trak de diplomatiske Storheder rundt ved Kjoleslæbet og afgjorde de største politiske Spørgsmaal. Thi tidt og ofte maatte man udsætte en vigtig Forhandling, fordi denne eller hin uundværlige Statsmand netop var i Færd med at arrangere levende Billeder eller med at lægge Sminke paa sin Donnas Kinder.« Der var ikke i denne Hvirvel af Festligheder, Elskovs- og Pengeintriger Tale om at faa Tid til at tænke paa Undersaatterne — dem var der slet ingen Brug for længer, efter at de havde bragt de skyldige Ofre af Liv og Blod for de høje Herskaber. Kejser Frans havde nok i sin Wiener-

dialekt en Gang udtalt, at Undersaatterne i de forskellige Lande ikke maatte glemmes; men saadan en liberal Frase kan undslippe enhver og bør ikke tages for alvorligt. Og det var den samme Mand, som en Gang forbitret havde afbrudt sin Livlæge, der talte om Hs. kejserlige Majestæts gode Konstitution, med de Ord: Konstitution! Jeg har ingen Konstitution, vil ingen have og kom mig aldrig mer med det nederdrægtige Ord! I Begyndelsen af Forhandlingerne havde den prøjssiske Gesandt udtalt Ønskeligheden af Genoprettelsen af en tysk Rigsforfatning for et samlet Tyskland. Men ogsaa dette viste sig kun at være en Frase. Det lige besejrede Frankrigs samt Englands og Ruslands Interesser gik af med Sejren. Czar Alexander, som skjulte en byzantinsk Grækers hele List

og Egoisme under en Hellig-Alliancemands parfumerede, mystisk-kristelige Maske, tog de tyske Fyrsters Suverænitetslyster i Beskyttelse mod den tyske Enheds-

Fig. 63. Carl Johans Kroning i Trondhjems Domkirke.

tanke. Med elskværdig Aabenmundethed erklærede han over for Fædrelandsvennen, Friherre v. Stein, at han ønskede at opretholde de mange suveræne Fyrstendømmer i Tyskland, for ogsaa i Fremtiden at kunne finde passende Ægteskabs-Forbindelser for russiske Storfyrster og Storfyrstinder.« Hvortil v. Stein gav det djærve Svar: »Jeg havde unægtelig ikke tænkt mig, at Deres Majestæt vilde låve Tyskland om til et russisk Stutteri.«

Frederik VI blev modtaget med Venlighed af alle de høje Herrer paa Kongressen — man erindrer en Udtalelse til ham ved Afskeden: »Sire, vous avez gagné tous les coeurs. Mais pas une seule âme!«*) — kun ikke af Czar Alexander. Det gamle Ord: »man har vanskeligst ved at tilgive den, man har gjort Uret« havde sin særlige Betydning over for den russiske Selvhersker, der ikke biot saa skammelig havde forraadt Danmarks Sag, men brudt det Legitimitetens Princip, som han ellers overalt kæmpede for og sønderrevet det gamle Baand mellem Dan-

*) Deres Majestæt, De har vundet Alles Hjerter.« — Hvortil Kongen svarede med bittert Vid: »Men ikke en eneste Sjæl;

Lad ved Pen ej bli' fordærvet, Hvad ved Sværdet vi erhverved.«

mark og Norge til bedste for en Mand, der var baaren frem af Revolutioner, og som trods sit Forræderi imod Napoleon maatte staa som den kronede Jakobiners Vaabenfælle. »Blandt alle skiftende Konstellationer i Wien var ingen mere varig og uopløselig end den mellem Ruslands Kejser og den svenske Afsending (thi Carl Johan fandt det ikke betimeligt selv at møde paa Kongressen). Man antog, at den havde sin Grund lige saa meget i Alexanders Taknemmelighed for Stadfæstelsen af Finlands Af-staaclse som i den Respekt, som Bernadottes Selvtillid

ningerne ved hans Korrespondance med Czaren«. Havde Frederik VI kunnet betale lige saa flot for sin Korrespondance, var alt muligvis kommet til at se anderledes ud for Danmark. Til sidst sluttede England, Østerrig og Frankrig et hemmeligt Forbund mod Rusland og Prøjssen, og der syntes at udbryde nye Stridigheder. Men man turde ikke stole paa Frankrig, hvor Bourbonernes Regimente allerede var bleven lige saa forhadt, som det havde været under Revolutionen. Man søgte derfor at nærme sig hinanden saa meget som muligt, og var alt paa gode Veje, da der den

1 134 5 6 7 89 10 11 12 1314 15 16 17

Fig. 64. Fest lios Fyrst Metternich under Wienerkongressen 1814. 1 Kejser Frans af Østerrig. 2 Kejserinden af Østerrig. 3 Hertugen af Leuchtenberg. 4 Kejser Alexander. 5 Dronningen af Bayern. 6 Frederik Vilhelm III. 7 Ludvig, Kronprins af Bayern. 8 Friherre v. Tettenborn 9 Prinsen af Ligne. 10 Kejserinden af Rusland. 11 Kong Maximilian af Bayern. 12 Hertugen af Wellington. 13 Friherre v. Stein. 14 Fyrst Metternich. 15 Fyrst Tallayrand. 16 Vilhelm v. Humboldt. 17 Fyrst Hardenberg.

og pralende Optræden havde indgydt den teatralske Czar.«

Paa Wienerkongressen blev Freden i Kiel stadfæstet, og Frankrig ført tilbage til sine tidligere Grænser; derom kunde man sagtens blive enig, men dermed var ogsaa Enighedeu forbi. Prøjssen vilde have hele Sachsen for sig selv, — Kongen af Sachsen var jo kommen i Krigsfangenskab som Napoleons Forbundsfælle, — og Rusland vilde have hele Polen. Talleyrand, den franske Gesandt, og Castlereagh, den engelske, Nesselrode, den russiske, men frem for alle Metternich intrigerede og diplomatiserede, løj og bedrog paa alle tænkelige og forhen usete Maader for at føre hinanden bag Lyset. Metternich fik aarlig 75,000 Dukater af Rusland »for at dække Omkost-

7. Marts 1815 kom Meddelelse om, at Napoleon var forsvunden fra Elba. Denne Meddelelse bragte endelig fuldstændig Enighed til Veje.

Med Juni Maaned var Faren forbi. Den »korsikanske Varulv« var indfanget og blev nu sat i et bedre Bur end før, og de ædle Fyrster vendte sig atter til den velsignelsesrige Gerning at gøre Ret og Skel i Europa. Ved den 2den Pariserfred 20. November 1815 blev Wiener Slutningsakten bekræftet. Frankrig blev yderligere indskrænket (maatte afstaa Savoyen og Nizza), Rusland fik Broderparten, nemlig Storhertugdømmet Warschau under Navn af Kongeriget Polen, medens Krakau blev anerkendt som en Republik under sine tre kærlige Naboers, Østerrigs, Prøjssens og Ruslands Beskyttelse. Prøjssen

fik en stor Del af det ivrigt attraaede Sachsen samt hele Vestfalen, Rhinprøjssen og Svensk Pommern, som Danmark havde faaet i Erstatning for Norge, og som Prøjssen nu tilbyttede sig for Lauenborg. England fik Kolonier (bl. a. Kaplandet) og desuden Helgoland og Malta, samt Højhedsret over de joniske Øer. Østerrig kom atter i Besiddelse af Arvelandene, Venedig samt Lombardiet. De italienske Fyrster var alt søgt tilbage til Bederne, ikke altid til Under-saatternes Glæde. Napoleons Svoger, Murat, var ved den 1ste Pariserfred bleven anerkendt som Konge i Neapel. Da han imidlertid havde sluttet sig til Napoleon i de 100 Dage, blev han jaget hort af Østerrigerne. Under et dumdristigt Forsøg paa at vinde sin Krone paa ny blev han fanget og" skudt.

De største Vanskeligheder havde man haft med Tysklands Regulering og Forfatning. Det gamle tysk-romerske Kejserrige lod sig ikke kalde til Live paa ny. I Stedet for dette traadte det tyske Forbund, bestaaende af 39 suveræne Stater af alle Størrelser. Rent tyske var de 4 Kongeriger Bayern, Hannover, Sachsen og Wurttemberg; desuden Kurfyrstendømmet Hessen, de 6 Storhertugdømmer, og 19 Hertug- og Fyrstendømmer, blandt hvilke flere smaa bitte, og et Landgrevskab. Af de engang saa mægtige Rigsstæder fik kun 4 Lov at bestaa som Fristæder.

De store Forhaabninger, som Befrielseskrigens Romantik havde vakt i Tyskland, blev ganske tilintetgjorte ved Wiener-Kongressen. Men den tyske Ungdom vedblev dog at være greben af den patriotiske Begejstring. Alle. ønskede et enigt, stort og frit Tyskland. Men Midlerne til at skabe dette og Vejene, man skulde gaa, laa indhyllet i mørke og forvirrede Taager. Selv ikke det mærkelige og berømte Aktstykke, som blev undertegnet den 26. Septbr. 1815 af Kongen af Prøjssen, Kejserne af Busland og Østerrig og derefter offentliggjort under Navn af den Hellige Alliance, hjalp til at sprede Taagerne. Det indeholdt tre Artikler, ved hvilke de tre høje Herrer, Repræsentanter for Kristendommens tre Hovedformer, lovede at være hinanden som Brødre, og i denne Broderligheds Aand at behandle Undersaatterne som en Fader behandler sine Børn. De anbefalede Folkene daglig mere og mere at indøve sig i de kristelige Pligter og indbød de øvrige Fyrster til at tiltræde dette Forbund.

Dette mærkelige Dokument blev lavet mod Slutningen af Kongressen. De ledende Herrer forstod nemlig, at de maatte give det tyske Folk en Idé at leve paa i Stedet for de Idéer, Kongressen havde taget' Livet af, og særlig som et Modstykke mod dem, der havde faaet mest Tag i Sindene, de franske Idéer om Frihed og Lighed. Havde der været mindste Alvor i dette Løfte, der blev udstedt med stor Højtidelighed, maatte de Herrer, der underskrev det, dog vei have taget Paven, den virkelige, historiske Bepræsentant for den katolske Kirke, med. Men det var selvfølgelig kun til at smøre Folk om Munden med, og Metternich generede sig da heller ikke for i sin Vennekres at betegne det som Charlatanen.

Og det gjorde da heller intet Steds den tilsigtede Virkning paa den tyske Ungdom, som vedblev sit Drømmeliv, »i hvilket Forestillinger om de teutoniske Skovfolks Urkraft og Frihed, om middelalderlig —

ridderlig Trubadurs — Tjeneste, om antiromersk Lutherdom, om Schillérsk Prosaisme, Kantisk Oplysning og jakobinsk Republikanisme indgik en vidunderlig Blanding. Og af denne hævede sig efterhaanden Fantasibilledet af en demokratisk Fristat med en middelalderlig romantisk Kejser i Spidsen «

Medens det tyske Folk i sin Helhed sank lien i sin gamle Dvale, vedligeholdtes hos de tyske Studenter den

romantisk-nationale Følelse. Der Turnvater Jahn traadte frem og dannede Turn-(Idræts-)Forenin-ger med Ordene: Frisch, fromm, fröhlich, frei, som Valgsprog. Thi aandelig Friskhed, mente han, kunde kun forenes med legemlig Kraft og Behændighed. Den akademiske Ungdom i Jena, hvis Universitet længe havde staaet som Midtpunktet for det tyske Højskolevæsen, dannede en Forening under Navn af »Bur-schenschaft« efter de middelalderlige Lavsbetegnelser. Rundt om opstod saadanne Foreninger og alle Vegne i Modsætning til den gamle Maade, hvorpaa Studenterne var delt, efter Nationer, Provinser, Landsmandskaber. For saa skarpt som muligt at skille sig fra disse, der paa gammeldags Maner bar Husarkasket og Dolman, optraadte Burschenschafterne i »gammeltysk Dragt«, kort sort Vaabentrøje med bred, hvid Krave ud over Skuldrene, langt Haar og bar Hals, paa Hovedet en sort Baret med en Fjer eller et forgyldt Agern, i Haanden en forsvarlig Knippel (Ziegenhainer), i Bæltet stundom en Dolk og over Brystet det sort-rødt-gyldne Baand.

I saadanne Narrestreger løb den store tyske Frihedsbevægelse ud. Kun i ganske faa unge Mænd brændte Flammen endnu, og vi skal senere komme tilbage til en enkelt af dem.

TILSTANDE I TEKNIK OG VIDENSKAB I VORE BEDSTEFOBÆLDRES TID.

At gaa 100 Aar tilbage i Tiden vil sige det samme som at tage Afsked med Jernbaner, Dampskibe og saa at sige alle andre Anvendelser af Dampkraften; ogsaa vor Cykle maatte vi lade blive staaende; af alle Elektricitetens Anvendelser i det praktiske Liv vilde vi kun genfinde en eneste, nemlig Lynafledaren, og sammen med det elektriske Lys vilde alle Gas-og Petroleumsflammer slukkes. Vor Taalmodighed vilde sikkert ofte blive sat paa en haard Prøve, naar vi skulde undvære alle disse Goder. Det, der oftest vilde genere os i det daglige Liv, var vistnok den slette Belysning. Lampens Udvikling stod endnu paa saa lavt et Trin, at man i Hjemmene foretrak Tælle-hrs. Ganske vist var baade Lampeglasset og Bundbrænderen opfundne i forrige Aarhundrede, men hvor langt man alligevel var fra det Maal: at konstruere en virkelig praktisk Lampe, der ikke var for dyr, ikke osede og ikke krævede alt for megen Pasning, ser vi deraf, at endnu i det tredje Aarti af vort Aarhundrede var i alt Fald i Danmark og Norge Tællelys det almindelige ikke alene paa Landet og hos de fattige i Byerne, men ogsaa hos velstillede Familier; den Luksus, man tillod sig her, bestod væsentlig i, at man havde flere Lys tændte samtidig, hvorved man rigtignok ogsaa forøgede Arbejdet med at pudse dem. Ved festlige Lejligheder maatte Tællen

vige for Vokset, og fra Lysekroner og Armstager kunde de talrige Vokslys fremkalde en Belysning, som nogenlunde vilde kunne tilfredsstille selv vore forvænte Øjne. — Gadebelysning var vei indført i de fleste større Byer, men den var rigtignok yderst tarvelig. Hele Paris var f. Eks. oplyst af seks å syv tusind Lygter, medens der nu findes over 100,000 Gasblus foruden elektriske Buelamper, og saa maa man endda erindre, at en af Datidens Lygter kun vilde gøre en sørgelig Figur ved Siden af et moderne Gasblus.

At faa tændt Ild kunde ogsaa tit volde Kvaler; ved Hjælp af et Stykke Staal og en Flintesten »med god Ild i« frembragte man let en Gnist, og havde man saa biot tørt Fyrsvamp eller Tønder, var det ikke vanskeligt at faa det til at fænge, men naar Tønderet var blevet fugtigt, kunde det drille slemt. I Køkkenet nøjedes man hyppig med tørre Klude i Stedet for Tønder. Først naar man havde faaet Gnisten til at fænge, kunde man gøre Brug af Svovlstikken, en lang Fyrrepind med Svovl paa Enden; det glødende Fyrsvamp tændte Svovlet, som forplantede Ilden til Træet, og nu var man endelig kommet til det Punkt, vi naar biot ved at stryge en Tændstik ; saa havde man endda den ubehagelige stikkende Lugt af brændende Svovl i Tilgift. I Reglen søgte man ogsaa at bruge Fyrtøjet saa lidt som muligt. Ved at dække Gløderne i en af Kakkelovnene godt med Aske om Aftenen, kunde man holde dem i Live til næste Morgen. Den ene Kakkelovn tændtes saa ved Gløder fra den anden; da der næsten overalt brugtes Brænde, gik det temmelig nemt paa denne Maade. Fra Kakkelovnen forplantedes Ilden atter til Lvs og Piber ved Hjælp af lange sammenfoldede Papirsstrimler — Fidibusser. Det er ikke mange Aar siden Hylstre med Fidibusser endnu i gammeldags Huse hørte til de Husflidsprodukter, hvormed de opvoksende

Døtre glædede Faderen paa hans Fødselsdag.

Maaske vilde vi dog hurtigere kunne forsone os med Tællelyset og Fyrtøjet end med alle de Vanskeligheder, der stillede sig i Vejen for et let og uhindret Samkvem med andre Mennesker. Selv i de største Byer var ikke alene Sporvogne, men ogsaa Omnibusser i vor Forstand ukendte; den mindre bemidlede Del af Befolkningen, der ikke havde Raad til at leje en Vogn — eller Bærestol — var altsaa henvist til at gaa eller vade igennem Gaderne. Værre var det imidlertid med de lange Rejser. Paa enkelte Ruter, navnlig i England, kunde man vei komme frem saa hurtigt, som man kunde forlange, naar Befordringsmidlet var Heste og Vogn, idet Postvognen skulde tilbagelægge en Mil i 3 Kvarter. Men det var kun faa Steder, man havde saa travlt. I Reglen gav de regelmæssige Personposter sig god Tid, og selv om man havde Raad til at tage Ekstrapost, var Vejenes Tilstand i Reglen saa tarvelig, at man umulig kunde komme hurtig af Sted. Skulde man over Vandet, var man fuldstændig afhængig af Vindens Forgodtbefindende. De 'smaa gyngende Skuder, ubekvemme skumplende Vogne og daarlige Kroer skulde il:ke tjene til at forsone en med Rejsens Langvarighed. Brevbefordringen var naturligvis ogsaa langsom, men værre var det, at dens Kostbarhed forhindrede en livlig Korrespondance med fjerntboende Slægt og Venner, naar man var nødt. til at tage Hen-

syn til sin Pengepung; naar et Brev skulde passere liere Lande, kunde man desuden kun frankere det for et kortere Stykke, saa at man paaførte Modtageren ikke ubetydelige Udgifter.

Alt dette og meget andet vilde snart give os en levende Følelse af, hvilket uhyre Fremskridt i ydre Kultur vort Aarhundrede betegner. Lad os imidlertid gøre endnu et Spring tilbage i Tiden, ikke paa 100 Aar, men paa halvandet Aartusind, til den Tid, da det romerske Riges Kultur stod paa sit Højdepunkt. Vi maatte da paa ny give Afkald paa adskilligt værdifuldt; mange Produkter, som i det 18. Aarhundrede hentedes fra den ny Verden eller frembragtes ved ny Fabrikationsnietoder, kendte Romerne ikke. Men vi vilde til Gengæld glædes over og beundre saadanne mægtige Kulturfrembringelser som Roms Vandledninger og Kloaker, eller de fortræffelige Veje, som gennemkryssede Romerriget, og det vilde maaske falde os vanskeligt at afgøre, hvilken Kultur vi skulde give Forrangen. I alt Fald vilde vi finde, at de Fremskridt, Menneskeslægten havde gjort i Retning af at tage Naturens Kræfter i sin Tjeneste og overvinde dens Hindringer, havde haft ganske anderledes iøjnefaldende Virkninger i det sidste Aarhundrede end i det foregaaende halvandet Aartu-sinde.

Men hvis vi i Stedet for at fæste Øjet paa de færdige Resultater, betragter de Spirer til videre Udvikling, som gemtes henholdsvis i Romerrigets og i det 18. Aarhundredes Kultur, saa falder Sammenligningen rigtignok ganske anderledes ud.

Havde end Romerne paa adskillige Omraader udrettet Storværker, som vore Oldeforældre ikke kunde vise Sidestykker til, saa sad til Gengæld det 18. Aarhundrede inde med en Rigdom af Udviklingsmuligheder; det er deres Virkeliggørelse, der nu har omskabt Verden. Frem for alt maa man lægge Mærke til, at Romernes Storværker var udført ved Hjælp af Slaver; kun i saare ringe Grad havde de forstaaet at lade Naturkræfterne arbejde for dem. Det vil altsaa sige, at de store Resultater var opnaaede ved at et enkelt Folk havde sat Foden paa Nakken af mange andre Folkeslag. Hertil kommer, at Romerfolket var mærkværdigt fantasiløst; de kunde tage op, hvad andre havde fundet paa og bringe det til Fuldkommenhed under deres glimrende Organisation; men paa virkelig originale Tanker var de saare fattige. Da Riget gik til Grunde, skete der vei et uhyre Tilbageskridt i Kultur, men de Rester, der blev tilbage, spredtes til alle Europas Folk, og hvad der nu byggedes op, hvilede derfor paa et langt bredere Grundlag.

I Begyndelsen gik det rigtignok uhyre langsomt fremad. Det første Aartusinde maa nærmest betegnes som en Mørkets og Vildfarelsens Tid. I Stedet for at læse i Naturens aabne Bog, søgte man Kendskab om alle Ting i Bibelen, i Kirkefædrenes Skrifter og hos Oldtidens Forfattere. De faa, der virkelig gav sig af med den omgivende Natur, nemlig Astronomerne og Kemikerne, eller, som de oftere kaldes, Astrologerne og Alkemisterne, spildte det meste af Arbejdet i en ørkesløs Stræben imod saadanne Maal, som at læse et Menneskes Skæbne i Stjernerne og at finde »de Vises Sten«, der skulde forvandle uædle Metaller til Guld og helbrede alle Sygdomme.

Fra Slutningen af det 15. Aarhundrede begynder Bevægelsen at tage Fart. Columbus' Rejse over Oceanet viser for første Gang Verden, saaledes at det rygtes og forstaas, at Menneskets Vilje og Kløgt formaar at sprænge Skranker, der Aartusinder igennem har været betragtet som uoverstigelige. Et Aarhundrede senere begyndte med G a lil æ i en ny Tid for Naturvidenskaben; i Stedet for at søge Forstaaelse af Faldbevægelsen ved at granske græske Filosofers Meninger om den Ting, iagttog han selv Stenens Fald, lod Kugler trille ned ad Skraaplaner, Penduler svinge o. s. v., kort sagt, han indførte Forsøget i Naturstudiet. Det nyttede ikke, at Romerkirken kom de truede Autoriteter til Hjælp og bandt Munden paa Galilæi; Udviklingen lod sig ikke længer standse. Kikkert og Mikroskop, Termometer og Barometer, Luftpumpe^ og Elektrisermaskine blev opfundne og udviklede i Løbet af det 17. og 18. Aarhundrede. Newton bragte Klarhed og Sammenhæng paa den mekaniske Fysiks og Lyslærens Omraade, medens Kendskabet til Varmen, Magnetismen, Gnidningselelc-triciteten og Kemien udviklede sig mere langsomt og jævnt.

Medens Naturvidenskabens Fremskridt var stærkest i det 17. Aarhundrede, kom Tekniken først i det 18., navnlig i deltes sidste Halvdel, i en kraftig Udvikling. Ved Dampmaskinens Opfindelse gik Videnskab og Teknik Haand i Haand. Det Spørgsmaal, hvem der var Opfinderen, og naar Opfindelsen blev gjort, lader sig aldeles ikke besvare. At stille den uhyre Arbejdskraft, Naturen har nedlagt i Jorden i Form af Stenkul, fuldt ud til Menneskenes Raadighed var en Opgave, hvis Løsning tog et helt Aarhundrede, og mange Navne skulde nævnes, hvis vi vilde skrive Dampmaskinens Historie. Men blandt alle disse straaler Navnet James Watt med særlig Glans.

Den Gang han begyndte sine Forsøg, anvendtes Newcomens Dampmaskine adskillige Steder i England; dette Apparat havde det fælles med vore Dampmaskiner, at det brugte Damp fra en lukket Kedel og besad en Cylinder med et Stempel, men dermed hører ogsaa Ligheden op. Det var ikke engang Dampens Tryk, der udførte Arbejdet, men derimod Atmosfærens, og det virkede kun, naar Slemplet gik nedad; Maskinen egnede sig ikke til andet Arbejde end at pumpe Vand op, og da der for hvert nedad-gaaende Stempelslag blev sprøjtet koldt Vand ind under Stemplet for at for at fortætte Dampen der og saaledes låve et luftfortyndet Rum, slugte Apparatet saa megen Varme, at der kun kunde være Tale om at bruge det ved Kulminerne, hvor Kullene var billige.

Watt opfandt Kondensatoren, lod Dampens Tryk erstatte Luftens, gjorde Maskinen dobbeltvirkende, d. v. s. lod Trykket virke under begge Stemplets Bevægelser; han opfandt Glideren og dens Styring samt en Indikator til at maale Dampens Arbejde: endvidere indførte han Svinghjulet og Centrifugalregulatoren og omdannede paa en praktisk Maade den frem- og tilbagegaaende Bevægelse, som Stemplet frembragte, til en omdrejende. Enhver af disse Opfindelser for sig betegner et stort Fremskridt. Walts fuldstændige Dampmaskine fra Midten af Firserne var næppe i Stand til den Gang at modtage yderligere Forbedringer; om næsten alle de Forandringer,

senere Tider har gjort, kan man sige, at selv om Watt havde haft Ideen til dem, vilde han ikke have brugt den, enten fordi den ikke lod sig udføre paa en praktisk, solid og billig Maade ved Datidens ufuldkomne Teknik, eller fordi den ikke passede for de Anvendelser, man den Gang kunde vente, at Dampmaskinen vilde faa i den nærmeste Tid, Til Trods for de store Fordele, Watts Maskine havde fremfor Newcomens, var Kulmineejerne ikke videre tilbøjelige til at foretage Forandringen, der var forbunden med en stor øjeblikkelig Udgift. Watt og hans Kompagnon, Boulton, tilbød da at opstille Maskinen gratis, idet de biot betingede sig Tredjedelen af de Kul, som Mineejeren derved sparede aarlig; det økonomiske Resultat af disse Kontrakter blev meget glimrende for de to Fabrikanter.

James Watt (1736—1819) var paa én Gang den geniale Tekniker og den grundige Videnskabsmand, der ved Studium og egne Forsøg arbejdede sig frem

Fig. 65. James Watt, Dampmaskinens Opfinder.

til fuld Forstaaelse af, hvad han havde at gøre med. Men paa begge Omraader var han gaaet sine egne Veje; hans

Forbindelse med Universitetet indskrænkede sig til, at han en Tid var Instrumentmager for Universitetet i Glasgow, og sin tekniske Uddannelse havde han fuldendt paa to Aar, skønt Instrumentmagerlavets Bestemmelser fordrede en Læretid af 7 Aar. Hans Storværk var Resultatet af en lang Aar-rækkes ihærdige Arbejde; men skønt han aldrig tabte sit Maal af Sigte, kunde han dog ikke sætte alle sine Kræfter ind paa at naa det, da han samtidig maatte tjene Brødet til sig og sin Familie; en Tid havde ban endogsaa lagt sit Arbejde med Dampmaskinens Forbedring til Side, da Englands største Maskin-fabrikant — om man kan bruge den Benævnelse paa den Tid — Boulton fra Soho ved Birmingham, tilbød Watt, at de skulde gaa i Kompagni for at udnytte Watts Opfindelser. Nu oprandt der en lysere Tid for ham, og i en Alder af halvhundrede Aar havde han den sjældne Lykke at kunne se tilbage paa det, der havde været hans Livs Maal, som et fuldbragt Værk. De sidste 30 Aar af sit Liv førte han en rolig Tilværelse, væsentlig beskæftiget med videnskabelige Arbejder; han oplevede de første to

Aartier af det Aarhundrede, for hvis Udvikling han har haft en Betydning som ingen anden Mand, og lik saaledes set Begyndelsen til den Revolution, Dampmaskinen skulde frembringe i alle Forhold.

Den nødvendige Forudsætning for, at Dampmaskinen kunde faa Betydning for Industrien, var den, at der fandtes eller blev opfundet passende Arbejdsmaskiner, som kunde modtage den mekaniske Drivkraft. Ved Kornmalingen havde man i umindelige Tider benyttet Vandets og Vindens Kraft og kunde altsaa uden videre sætte Dampens i Stedet; den trængte ogsaa tidlig ind her; fra 1791 allerede berettes der om Branden af en Dampmølle i London Men det var navnlig ved Bomuldsfabrikationen, at vor moderne Storindustri endnu i forrige Aarhundrede fik sin Daab.

I hele Europa viste der sig i det 18. Aarhundrede en levende Interesse for mekaniske Opfindelser. Paa Fastlandet gav den sig især Udslag i Konstruk-

ved Bomuldsspinderiet. 1785 forbedrede Samuel Crompton Spindemaskinen, og samme Aar opfandt en engelsk Præst, Cartwright, en praktisk mekanisk Væv. Hertil kommer, at Watt netop ved denne Tid havde lagt sidste Haand paa sit Værk, saa at Maskinerne fra nu af kunde drives ved Dampkraft i Stedet for som tidligere ved Vandkraft. I Aaret 1785 indførtes der til England 18x/2 Millioner Pund Bomuld; 7 Aar senere var Indførselen steget til 35 Millioner Pund. 1808 konstruerede Franskmanden Jacquard (Sjakard) den mekaniske Mønstervæv.

I nøje Sammenhæng med Udbredelsen af saavel Dampmaskiner som Arbejdsmaskiner staar Udviklingen af Maskintekniken og Jernproduktionen. Idet man beundrer den Genialitet, med hvilken Watt indførte det ene nye Princip efter det andet i Dampmaskinens Konstruktion, er man let tilbøjelig til at glemme de store Vanskeligheder, han har haft med overhovedet at udføre sine Ideer. Kun fordi han selv var saa

tionen af talrige avtomatiske Kunstværker som f. Eks. Vaucansons berømte mekaniske And, der kunde slaa med Vingerne, snadre, drikke, æde, ja endogsaa fordøje. Eller man forsøgte at låve et »Perpetuum mobile«, en Maskine, der, én Gang sat i Bevægelse, kunde blive ved at arbejde i ubegrænset Tid. Virkelig praktiske Opfindelser hemmedes af det gamle Lavsvæsen; ethvert Forsøg paa en Forbedring af Produktionsmetoderne vilde støde paa Modstand baade fra Autoriteternes og Haandværkernes Side. I England var Forholdene en Del friere, og det blev derfra, den industrielle Revolution kom til at udgaa. Men heller ikke her var Opfinderen altid sikker. James Hargraves, der midt i Aarhundredet opfandt en Spindemaskine, endte sit Liv i Fattighuset, efter at hans Hus og Maskiner gentagne Gange var bleven ødelagt af Arbejderne, der betragtede Spindemaskinen som en farlig Konkurrent. Imidlertid gik det Ark-wight, der omtrent samtidig opfandt en anden Spindemaskine, ganske anderledes. Han var vei ogsaa i Begyndelsen udsat for Forfølgelse, men da han døde, kunde han efterlade sin Søn Millioner, der var tjent

fremragende en Mekaniker og forstod at vælge sig dygtige Medarbejdere, kunde han, til Trods for de ufuldkomne Værktøjsmaskiner, der stod til hans Raadighed, udføre sine Maskindele tilfredsstillende. Det vigtigste Fremskridt paa Værktøjsmaskinernes Omraade var Opfindelsen af »Supportdrejebænken« i 1798. Først derved blev det muligt rent mekanisk at afdreje en nøjagtig Cylinder; men foruden at løse denne vigtige Opgave

kan Supportdrejebænken nu dreje Planer, Skruer og i det hele taget hvilke som helst Flader. Selv gav Watt et vigtigt Bidrag til Jernets Behandling ved at konstruere en Damphammer.

Det havde været umuligt at tilfredsstille den stærke Efterspørgsel efter Jern, som Industriens Opsving medførte, hvis ikke Jernproduktionen i det 18. Aarhundrede havde gjort store Fremskridt. Det vigtigste af disse var sikkert, at man fandt paa i Stedet for Trækul at benytte Stenkul ved Jernets Udsmeltning, idet man først ved stærk Ophedning omdannede Kullene til Kokes. I Tiden fra 1740 til 1792 steg Englands Jernproduktion til det 7-dobbelte.

Fig. 66. Baron Drais' (Dræ's) Løbemaskihe (»Draisinen«).

Hvad der giver Dampkraften dens uhyre Overvægt over Vind- og Vandkraft er til Dels, at den virker lige godt, enten det blæser eller er stille, enten der er Tørke eller Vandflom; men tillige er den saa temmelig uafhængig af Stedet. Ved dens Hjælp bliver det muligt at forlægge Industricentrerne

Fig. 67. Joseph Jacquard (sjakar), Opfinder af Monstervæven; født 1752; død 1834.

til de store Handelsstæder, hvorhen Raastofferne let kan bringes, naar det kan ske ad Søvejen. Skibs-bygningskunsten indtog ved det 19. Aarhundredes Begyndelse et højt Standpunkt, og Sejlskibene formaaede fuldt ud at tilfredsstille de Fordringer, Datidens Handel stillede til Varetransporten. Endnu den Dag i Dag kan jo Sejlskibet paa enkelte Omraader konkurrere med Damperen. Men til Lands var de daarlige Samfærdselsmidler en stor Hindring for Industriens Udvikling. Nye gode Vejanlæg efter Englænderen Mac-Adams' Metode eller Anvendelse af Jernsporveje, der navnlig fandt megen Udbredelse i England, kunde vei forbedre Forholdene en Del; men saa længe man var henvist til Hestekraften, kunde der ikke ret komme Fart i Udviklingen.

Paa Fastlandet virkede disse Hindringer endnu stærkere end i England, og til Naturens Hindringer kom de* mangfoldige kunstig skabte. Her var det Frankrig, der gik i Spidsen; Revolutionen omstyrtede ikke alene Lavsvæsenet, men ogsaa de mange indre Toldgrænser og andre Skranker, som havde hæmmet Handelens frie Udvikling. Baade paa fredelig Vis og ved Napoleons Erobringer banede de franske Fremskridt sig Vej til det øvrige Europa. Færdselen paa Tysklands Floder var hæmmet ved Told og andre Afgifter; ved Rhinen alene fandtes over 30 Toldsteder. Paa Napoleons Forlangende blev Skibsfarten paa Rhinen frigiven ved Freden i Luneville. Omtrent ved samme Tid begyndte han Anlæget af en Vej over Mont Cenis. — En anden Trafikgren, som ogsaa skyldte de franske Krige sin Udvikling, var Telegrafvæsenet, der stod paa et langt højere Trin, end

man i Almindelighed forestiller sig. Et Signal kunde saaledes naa fra Paris til Lille, hvilket er omtrent 27 Mil (200 Kilometer) i lige Linje, paa 2 Minutter. Til de 100 Mil fra Paris til Toulon brugte Signalet mindre end et Kvarter, og de enkelte Signaler, som enten kunde betyde et Bogstav eller et helt Ord, fulgte ret hurtig efter hinanden. Naturligvis havde denne Telegrafering intet med Elektriciteten at gøre. En Telegraflinje bestod af en Række Taarne, der laa saa tæt, at man kunde se fra det ene til det andet. Signalerne gaves ved Indstilling af bevægelige Stænger, der var anbragt paa Toppen af Taarnene. Det var Brødrene La Chappe, der havde opfundet denne udviklede Form for optisk Telegrafering; den første Linje mellem Paris og Lille aabnedes 1794. Otte Aar senere oprettedes en saadan Forbindelse mellem Korsør og Nyborg med Sprogø som Mellemled. Den største Ulempe ved den optiske Telegraf var den, at i Taage kunde den ikke benyttes; men desuden var Anlæget og Driften paa Grund af de mange Stationer dyrere end ved den elektriske Telegraf, og ret langt over Havet kunde den ikke naa.

Den engelske Storindustri satte for saa vidt allerede i forrige Aarhundrede sine Spor ogsaa paa Fastlandet, som Brugen af Bomuldstøj steg i en forbavsende Grad; men der var sikkert ikke mange, der havde nogen Anelse om den Revolution, Damp og Arbejdsmaskiner skulde frembringe i Industrien. Skulde man nævne de Opfindelser,

som havde gjort det stærkeste Indtryk paa det brede Publikum, da blev det sikkert ikke den dobbeltvirkende Dampmaskine, men Lynaflederen og Luftballonen. Kun faa paa Fastlandet anede, at der levede en Mand med Navnet James Watt, medens Benjamin Franklin, »der frarev Himlen Lynet og Tyrannerne Sceptret«, hørte til Tidens populæreste Mænd. Selv om hverken Lynaflederen eller Luftballonen i Betydning kan sammenlignes med Væve- og Spindemaskinen, maa de alligevel nævnes blandt de Ting, som forberedte den

Eig. 68. Fyldning af en Ballon i Aarh.s Beg.

kommende Tid. Adskillige gamle Fordomme blev brudt, da man saa', at Mennesker formaaede at overvinde Tyngdekraften og trodse Lynilden. Det er værd at lægge Mærke til, at den første halvt mislykkede Luftfart, som 1736 foretoges i Lissabon af en Fysiker Guzmann, nær havde bragt sin Ophavs-DET NITTENDE AARHUNDREDE

mand paa Inkvisitionens Baal. 20 å 30 Aar senere mødte Lynaflederen selv i langt mere oplyste Lande end Portugal en stærk Modstand ud fra den Betragtning, at det var Gud, der udsendte Lynstraalen, og det var formasteligt at rive dette StralTemiddel ud af hans Haand.

Endnu stærkere end Lynaflederen og Luftballonen peger en Række mere eller mindre ufuldkomne Forsøg i forskellige Retninger frem imod det 19. Aarhundrede. Ikke alene Ideerne til »Løbemaskinen« (de senere Cykler) Dampvogne, Dampbaade, ja selv elektriske Telegrafer var undfangede, men de var ogsaa virkelig udførte i Praksis, biot endnu ikke saaledes, at de kunde tilfredsstille det praktiske Livs Fordringer. Ogsaa Gasbelysningens første Barndomstid falder før 1800. Selv Klorsølvfotografier var fremstillede af Kemikere, men det var rigtignok trods ihærdige Forsøg ikke lykkedes at faa dem til at taale Dagslyset.

Fra Tekniken vil vi vende os til Naturvidenskaberne og se, hvorledes Stillingen var ved det gamle Aarhundredes Slutning. Hvad Fysiken angaar, træffer det sig saaledes, at Aarhundredskiftet i flere Henseender danner Grænsen mellem en gammel og en ny Tid, naar vi da ikke tager det saa nøje med et Aar eller to.

Den store Interesse for Elektriciteten og de højtspændte Forventninger, Leydnerflasken og Lynaflederen havde vakt baade hos det store Publikum og hos Videnskabsmændene, var begyndt at slappes, men blev kaldt til Live paa ny, da den italienske Læge Gal van i 1791 udgav et lille Skrift om de elektriske Kræfters Indflydelse paa Muskelbevægelser. Ved en Forelæsning havde Galvani lagt et Par Frøben paa et Bord, hvorpaa var anbragt en Elektrisermaskine, med hvilken han eksperimenterede (Fig. 70). Da en Tilhører med en Kniv berørte den indre Laarnerve, og Elektrisermaskinen tilfældigvis i samme Øjeblik gav en Gnist, trak Frøbenets Muskler sig pludselig stærkt sammen. Dette nye Forsøg lod sig til Nød bringe i Samklang med de tidligere Teorier; men da Galvani ved senere Forsøg opdagede, at Musklerne ogsaa kunde trække sig sammen uden Indvirkning af elektriske Gnister, naar biot de to Ender af Nerven var forbundne ved Metal, stod det ham klart, at han virkelig havde fundet en helt ny Kilde til Elektricitet, og det var ret naturlig, at han søgte dens Oprindelse i Dyrets Nerver. Men som saa mange af Datidens Læger var Galvani tilbøjelig til at bygge Teorier paa et alt for løst Grundlag; han benyttede straks sin nye »dyriske Elektricitet« til at forklare alle Muskelbevægelser og vilde indføre Elektriciteten som Lægemiddel mod mange Sygdomme. Imidlertid var Sagen af Galvanis Landsmand, den fremragende Fysiker Alessandro Volta, ført ind i et andet og rigtigere Spor; han fremhævede stærkt, at Galvanis Forsøg sjælden lykkedes, naar der ikke var to forskellige Metaller med i Spillet', og han antog, at Elektriciteten frembragtes ved de to Metallers Berøring og ikke skyldtes nogen séregen dyrisk Elektricitet. Skønt han godtgjorde Rigtigheden af sine Anskuelser ved udmærkede Forsøg, fangede Galvanis Forklaringer dog de flestes Øren, indtil Volta 1 Aaret 1800 offentliggjorde Beskrivelsen af sin berømte »Voltasøjle« og sit Bægerapparat. Hermed begynder en ny Tid

for Elektriciteten; ved Voltas Apparater blev det for første Gang muligt at frembringe en elektrisk Strøm af mer end et Øjebliks Varighed. I det følgende halve Aarhundrede aabenbarer Strømmen den ene af sine vidunderlige Egenskaber efter den anden. Underligt nok har man kaldt den Kilde til elektrisk Strøm, som Volta opfandt, for det »galvaniske Element«.

Ogsaa i en anden Henseende er 1800 et Mærke-aar, ikke alene i Fysikens, men ogsaa i det internationale Samkvems Historie, idet den Lov, der indførte Meteren som Længdeenhed, udkom den 25. Juni dette Aar. I 1789 havde mange af Frankrigs Stæder gennem sine Deputerede anmodet om et for hele Landet fælles Maalsystem, der kunde forhindre de mange Misbrug og Bedragerier, som skyldtes de forskellige Maal. Det simpleste havde vei været at indføre Paris's Maal over hele Frankrig; men Nationalforsamlingen havde mest Lyst til paa alle Omraader at kaste det gamle over Ende og skabe noget helt nyt. Talleyrand kunde derfor let vække Interesse for den Tanke, som var udgaaet fra videnskabelige Krese, at indføre et nyt og praktisk Maalsystem, der egnede sig til at vinde Udbredelse over hele Jorden. 1791 vedtog Nationalforsamlingen efter en videnskabelig Kommissions Raad, at Tyvemilliontedelen af Jordmeridianen, regnet fra Nordpol til Sydpol, skulde være Længdeenhed og kaldes en Meter. Men inden denne Bestemmelse kunde træde ud i Praksis, maatte der først foretages en ny nøjagtig Udmaaling af Jordens Størrelse, og derfor kom den endelige Lov først Aar 1800. Samtidig fastsattes som Enhed for Vægt Kilogrammet, der er lig Vægten af en Kubikdecimeter rent Vand ved 4 0 C. Af Meteren og Kilogrammet samt Sekundet er der efterhaanden udledet Enheder for alle Størrelser i Fysiken; baade for Videnskaben og Elektrotekniken har dette sammenhængende Enhedssystem været til uberegnelig Nytte. Til stor Lettelse for Handelssamkvemmet mellem Nationerne har Metersystemet efterhaanden holdt sit Indtog i næsten alle Europas Lande. Danmark har sammen med Rusland og til Dels England den tvivlsomme Ære at høre til Undtagelserne.

I Midten af forrige Aarhundrede havde man indsamlet ikke saa faa kemiske Kundskaber; man vidste om mange Stoffer, hvorledes de virkede paa hverandre, naar de blandedes i Kemikernes Kolber og Retorter; men de Forestillinger, man dannede sig om Processernes Natur, var kun saare sjælden rigtige. Sagen var den, at man endnu ikke kendte Luftens og Vandets Sammensætning, og da Luft og Vand spiller en Rolle ved en uhyre Mængde kemiske Processer, var Vejen til Forstaaelse spærret paa de allervigtigste Punkter. Først i 60'erne og 70'erne viste Englænderne Priestley, Cavendish o. fl., at Luften bestod hovedsagentlig af Ilt og Kvælstof, Vandet alene af Ilt og Brint. Alligevel vedblev baade de to nævnte Mænd og saa at sige alle andre Kemikere at klynge sig til de gamle urigtige Teorier, indtil Franskmanden Lavoisier (lavoasie) væltede hele det vaklende System og samtidig forenede alle Tidens Kundskaber i et nyt, der staar uanfægtet den Dag i Dag. Det er med fuld Ret, at Franskmændene har givet Lavoisier Navnet »den moderne Kemis Grund-

lægger«. Før Lavoisier vidste maa ikke, hvad der gik for sig, naar Kul brænder paa et Ildsted. Man forstod ikke Aandedrættet og dets Hensigt. Man troede endvidere, at Metallerne var sammensatte Stoffer; naar Jærnet rustede, eller andre Metaller angrebes i Luften, mente man, at de havde afgivet en af Bestanddelene, medens Sandheden er, at Metallerne er Grundstoffer, og at de ligesom Kullet ved Forbrændingen, og Legemet ved Aandedrættet, optager Ilt fra Luften. Over disse vigtige Forhold bragte Lavoisier Klarhed, og allerede dette vilde være tilstrækkeligt til at sikre ham Plads blandt de største Kemikere. Men dernæst er det ham, der har givet Kemien dens første og vigtigste Grundsætninger. Den første af dem er den, at selv ved de mest indgribende kemiske Forandringer bliver aldrig noget af Stoffet til intet, og lige saa lidt skabes nyt Stof af intet. Er saaledes en vis Mængde Vand dannet ved Forening af Ilt og Brint, saa vil man ved atter at adskille det netop faa den samme Mængde Ilt og Brint, som var brugt til Vandets Dannelse. Dette vilde vist de fleste af Datidens Kemikere indrømme; men de havde i Reglen ikke gjort sig det klart, og det havde derfor sin store Betydning, at Lavoisier udtrykkelig fremhævede denne Sætning om Stofmængdens Uforanderlighed. Med den anden Grundsætning, at Legemerne ikke forandrer Vægten, naar de indgaar kemiske Forbindelser med hverandre, forholder det sig anderledes. Ganske vist havde Cavendish paavist, at naar Ilt og Brint forenedes til Vand, vejede det dannede Vand nøjagtig lige saa meget som Ilten og Brinten tilsammen. Men man var slet ikke klar paa, at det gik saaledes med alle Stoffer; saaledes vidste man f. Eks. godt, at Jærn tiltog i Vægt ved at ruste, men alligevel sluttede man ikke, at der var kommet noget til, men antog tvært imod, at der var gaaet noget bort. Under disse Omstændigheder kunde man ikke have videre Nytte af at bruge Vægtskaalen ved kemiske Undersøgelser, og det

var i Virkeligheden ogsaa meget faa Kemikere, der tillagde Vejningen videre Betydning. Det er maaske den allerstørste af Lavoisiers Fortjenester, at han gjorde Vægtskaalen til et af Kemiens aller vigtigste Redskaber. Baade for Nutidens videnskabelige Kemi og dens kemiske Industri har de Kundskaber, Vægtskaalen har skaffet os. været af uberegnelig Betydning.

Paa den Grundvold, Lavoisier havde lagt, rejste Kemiens nye Bygning sig med rivende Hast, og allerede inden Aarhundredets Slutning var man kommen et godt Stykke frem. Lavoisisr skulde imidlertid ikke ret- længe glæde sig ved de store Besultater af sit Arbejde; han havde indtaget for fremragende en Stilling under den gamle Begering, til at han kunde undgaa de rødeste Revolutionsmænds Mistanke og Had. Paa en falsk Anklage for at have gjort sig ulovlig Fordel ved Bestyrelsen af Tobaksmonopolet blev han i 1794 dømt til Døden og guillotineret den 8. Maj sammen med 27 andre Generalforpagtere. Under Processen havde hans Forsvarer henvist til de store Fortjenester, Lavoisier havde af Videnskaben, hvortil Dommeren svarede de berygtede Ord • »Vi trænger ikke mere til Videnskabsmænd.«

Blandt Tidens største Kemikere maa ogsaa nævnes en svensk Apoteker Scheele, der med de tarveligste Midler gjorde den ene betydningsfulde Opdagelse

efter den anden. Blandt andet opdagede han Kloret, der skulde komme til et spille saa stor en Bolle som Blegnings- og som Desinfektionsmiddel. Den besværlige gammeldags Blegning, ved hvilken Tøjerne maatte spredes ud paa Enge for at blive udsatte for Sollyset og tillige behandles med forskellige langsomt virkende Midler var en stor Hindring for den rask fremblomstrende Bomuldsindustri. Det var en fransk Kemiker Bertholet, der fik den Tanke at anvende Klorets blegende Egenskaber i Praksis, men James Watt gav Anledning til, at der i England anstilledes omfattende Forsøg i denne Retning, og det var i dette Land, Klorblegningens endelige Sejr sikredes ved Opfindelsen af Klorkalken (1798).

I det ene sidste Aarhundrede er Menneskenes Magt over Naturen steget mere end i de foregaaende 20 tilsammen; men jo mere man lærer Fortiden at kende, des bedre forstaar man, at den har været en nødvendig Læretid for Menneskeslægten, at intet Aarhundrede uden Skade kunde være sprunget over, selv om det ved første Øjekast synes nok saa ufrugtbart. Den stærke Udvikling, som har fundet Sted i dette Aarhundrede, bliver i Virkeligheden kun forstaaelig for os, naar vi tænker paa, hvorledes Jordbunden var beredt ved det forriges Slutning. I Videnskab og Teknik vrimlede det med nye Tanker, af hvilke nogle vei maatte lægges til Side foreløbig, medens andre traadte ud i Livet og viste Evnen til at trives.

EUROPAS POLITISKE HISTORIE INDTIL 1848.

Efter over 25 Aars Forløb var der atter Fred i Europa. Og denne Fred skulde nu opretholdes og værnes ved den hellige Alliance. I Stedet for Revolutionens forføreriske Treklang: Frihed, Lighed og Broderskab skulde Fremtidens Valgsprog være: Broderskab i Kristus. Endnu med Sviren i Hovedet fra Wiener-Kongressens Udsvævelser og Rænkespil lagde de høje Herrer de slappe Ansigter i andægtige Folder og flk Blikket vendt fromt mod Himlen: de skulde for Fremtiden være hinanden som Brødre og Undersaatterne i Faders Sted. Men deres Statsmænd smiskede til hinanden og sagde, naar ingen hørte det: Nu sidder vi alle vei, sagde Katten, den sad paa Flæsket.

Men Undersaatterne rundt omkring var vaagnede under Vaabnenes Gny, eller var i Færd med at vaagne, Een Tanke havde slaaet Rod i alle Lande, først hos nogle enkelte, senere hen hos flere og flere, og det var netop en Tanke, der stod i den skarpeste Modsætning til Fyrsternes Fadertanke. Det begyndte at gaa op for Folket i de forskellige Lande, at det til syvende og sidst maatte komme an paa det selv »at bestemme, under hvilke politiske Former det vilde leve, og at det i Staten nærmest gælder at finde den Form, den Maade, som Folkets, Nationens Vilje bedst kan danne sig og udtale sig paa.« I Frankrig havde man set le peuple souverain, det selvherskende Folk, i al sin Magt og Vælde, men ogsaa i al sin Rædsel. Under detie Herredømme kunde ingen Frihed blomstre, lige saa lidt som under Despoten, der havde afløst Folket. Nu var Verdens-

beherskeren styrtet; efter at være kommet til Bevidsthed om sig selv som Folk, som Nation, gjaldt det nu at vinde Friheden, den lovbundne Frihed. Men den kunde som alle andre aandelige Goder kun erhverves ved selvstændigt Arbejde, ved Selvudvikling.

Som den nye Tankes Førstegrøde skød det unge norske Folks Frihed og Selvstændighed i Vejret. Den blev knæsat af den tidligere Revolutionsgeneral, ikke af Venskab eller Tillid, men af Klogskab, og den fik Lov at sætte Blomst, inden den hellige Alliance lagde sin klamme Haand paa Europas andre Folk og for en Tid standsede al Udvikling.

»Vogterne af Europas Fred«, som den hellige Alliances Fædre yndede at kalde sig, havde særlig Frankrig, Tyskland og Belgien mistænkte for revolutionære Lyster. I Landene Nord for Alperne blev imidlertid efter de store Kampe snart Ro, eller rettere der fulgte en vis Døsighed efter disse. Det var Landene Syd for Alperne, som holdt Glød i Friheds-tanken. De spanske Rigsstænder (Cortes), der under Napoleons Herredømme havde maattet flygte ned til Cadix i det yderste Hjørne af Landet, havde — medens Kong Ferdinand sad i fransk Fangenskab i Va-lençay — paa egen Haand givet Landet en fri Forfatning (Konstitutionen af 1812), som imidlertid var alt for frisindet for den spanske Adel, den spanske Gejstlighed og det store Flertal af det spanske Folk. Da Kong Ferdinand i 1814 var bleven fri og kom tilbage til Spanien, blev han, den lovlige Hersker, modtaget med Begejstring; den »djævelske« Forfatning af 1812 blev ophævet og en Del af de frisindede Cortesmedlemmer paa Kongens egenmægtige Befaling sat i Fængsel uden Lov og Dom, da den ene Domstol havde frikendt dem efter den anden. Den katolske Gejstlighed vtilre sig al Magt og brugte den paa den skammeligste Maade. De middelalderlige Inkvisitionsdomstole blev taget i Brug paa ny og anvendte mod Mænd, der havde udmærket sig i Kampen mod Napoleon, biot fordi de nærede frisindede Anskuelser.

Men den spanske Hær, som under Cortes' Regering havde vundet sine Lavrbær i Kampen for Fædrelandet, hele Officerskorpset og de dannede Klasser i Byerne, var forbitrede over Konstitutionens Ophævelse.

Fig. 69 Opüsk Telegraf fra Aarh.s Begyndelse.

Mindre Militær-Opstande udbrød hist og her; de holdtes vei stadig nede, men hemmelige, revolutionære Selskaber dannedes efterhaanden i de fleste spanske Byer.

Til Trods for den Mangel paa Omsorg, Ferdinand VII viste sin Hær, forlangte han dog ret betydelige Ofre af den. De spanske Kolonier i Amerika havde længe haft Lyst til, ligesom de tidligere engelske Kolonier, at løsrive sig fra Moderlandet; de havde fra 1810 været i Oprør imod de spanske Regeringer, der havde sendt det ene Troppekorps derud efter det

andet for at dø af Feber eller falde i Kampen, uden at Roligheden blev genoprettet. Men nu vilde Kong Ferdinand have en Ende paa det og samlede en Hær ved Cadix. England havde afslaaet at levere en Flaade til at føre Tropperne over paa, og Zar Alexander havde derfor som Medlem af den hellige Alliance, hvis Pligt det var at have et vaagent Øje med alle oprørske Lyster, solgt Spanien en Flaade paa billige Vilkaar. Da de russiske Skibe kom til Cadix, viste de sig imidlertid alle at være raadne i Bunden og ganske usød3rgtige, saa de spanske Tropper, hvor hellig Missionen end var, maatte være belavede paa at gaa til Bunds i Atlanterhavet.

Togtet blev opsat, og Soldaterne i den ved Cadix samlede Troppestyrke fik Tid til at tænke over Stillingen. Af de 42,000 Mand, som i de sidste Aar var sendte derover, var der kun kommen faa tilbage. Feberen og Krigen havde taget næsten alle. En Indskibning til Kolonierne kom naturlig til at staa for Soldaterne som den visse Død; med en saadan for Øje blev de mere tilbøjelige end maaske ellers til at staa Last og Brast med Officererne under det Oprør, som disse nu fandt Lejlighed til at sætte i Scene. ObersLerne Quiroga og Riego tog Overledelsen, og Nytaarsdag 1820 brød Oprøret ud. Den sidste skulde fængsle de forskellige Generaler ved Hovedkvarteret, den første tage Cadix ved Overrumpling.

Planen mislykkedes, mere paa Grund af de øvrige Troppers Mangel paa Handlekraft end paa Grund af Regeringens Evne til at forsvare sig; men den Dristighed, hvormed Quiroga og Riego var gaaet frem, gjorde sin

Virkning, og i Coruna rejste Byens Borgere og Garnison i Forening Oprørsfanen for Konstitutionen af 1812. Bevægelsen spredte sig til alle Kystbyer i

Galicien, og Kong Ferdinand begyndte at blive bange og tale om en Forfatning. Men hans Broder, Don Carlos, Overhovedet for Præstepartiet, holdt ham tilbage; og General Abisbal, som havde vist sin Paalidelighed ved Aaret i Forvejen at forraade et planlagt Oprør til Regeringen, og som pralende gjorde sig

Fig. 69. Alessandro Volta, berømt italiensk Fysiker; født 1745; død 1827.

til af sine Evner til at behandle Oprørere, flk Ordre til at gaa imod Sydarméen, som blev anset for særlig rebelsk. Men da han naaede derned og saa Bevægelsens Omfang, slog han paa én Gang om og sluttede sig til Oprørerne.

Nu blev der alvorlig Bekymring i Ma---

drid, og den 7. Marts bekendtgjorde Kong j Ferdinand, at Cortes snart skulde blive sammenkaldt. Men dermed vilde Folket ikke lade sig nøje, og da endog Skildvagterne foran Kongens Slot viste sig tilbøjelige til at tage Folkets Parti, maatte Kongen love at antage den forlangte Forfatning. Straks blev der almindelig Jubel. Grundlovsdokumentet blev baaret rundt i Procession, som om det var det hellige Sakramente, alle politiske Fanger blev sat i Frihed, Inkvisitionens Fængsler stormede og Torturredskaber og Pinebænke ødelagte. Da Kongen endnu ikke Dagen efter gjorde Mine til at opfylde sit Løfte, trængte en Folkeskare ind i Slottet den 9. Marts, og over for den bekvemmede Kong Ferdinand sig endelig til at aflægge Ed paa Forfatningen med fuld Viden om, at Eden ikke vilde have nogen som helst Betydning for ham, hvis Hævnens Dag en Gang skulde oprinde.

Alle Vegne, hvor man sukkede under det genindførte legitime Begimente, hilsedes Begivenhederne i Spanien med Glæde. Intet Steds dog som i Italien; af alle Lande havde dette nydt mest godt af det bo-napartistiske Herredømme, der havde bragt ensartede

Love og Ro og Orden i Stedet for den tidligere herskende Vilkaarlighed. Det af Jesuiterne mishandlede Land var en Tid bleven regeret efter moderne og humane Ideer. Men først og fremmest havde Napoleon dog skabt et nationalt Rige, Kongeriget Italien, af de mange smaa italienske Stater og derved imødekommet den hos alle dannede Italienere levende Trang til at føie sig som en national Enhed. Efter Napoleons Fald havde Reaktionen mældt sig alle Vegne, stærkest, som naturligt var, i den atter genoprettede Pavestat, hvor Pius "VII og hans Raadgiver Consalvi, der begge var besindige og maade-holdne Mænd, ikke formaaede at holde igen paa Gejstlighedens reaktionære Lyster. Baade Gadebelysning, Vaccination og Bibelselskaber maatte forsvinde som skadelige Indretninger tillige med alt andet nyt, medens derimod Jesuiterordenen blev genoprettet paa ny. Og alle Vegne blomstrede Bøver-uvæsenet frem igen. I ingen af de italienske Stater viste Reaktionen sig dog saa stærk som i Kongeriget Neapel, hvor tidligere Marie Antoinettes Søster, Dronning Marie Caroline, havde ført sit blodige og grusomme Herredømme. Efter Murats Død kom hendes svage og viljeløse Mand, Kong Ferdinand I — den sidste Konge i Europa, der holdt Hofnar — tilbage til sin Trone, og hele den Sværm af royalistiske Officerer, der havde fulgt ham i Landflygtighed, og blandt hvilke der bevislig var vitterlige Forbrydere, skulde nu have Belønning paa Bekostning af de italienske Officerer, som havde tjent under Murat og var begejstrede for Italiens Enhed.

Tanken om denne kunde, efter de legitime Fyrsters Tilbagekomst, kun arbejde i det skjulte. Et hemmeligt Selskab dannede sig med Frimurernes Orden som Forbillede. Det kaldte sig Carbonaria, Kulsvier-forbundet, og benyttede Kulsviernes særlige Tale-

Fig. 70. Galvanis Forsøgsbord.

maader og ejendommelige Haandværker-Udtryk i sine Symboler og i sit Sprog. Alle Frisindede hørte til dette Selskab, der havde sin største Magt i Neapel.

Da Budskabet om Folkets Sejr i Spanien naaede til Neapel, brød Oprøret ud. Misfornøjelsen med

Kong Ferdinands Regering var især almindelig i Hæren, og den 2. Juli 1820 proklamerede en ung Dragonløjtnant i Spidsen for knap 150 Mand den frie Forfatning i en lille By tæt ved Nola. Folk fra de nærliggende Byer strømmede til, Garnisonerne rundt omkring sluttede sig til ham, og General Pepe tog nu Ledelsen i sin Haand. Kongen sendte General Carrascosa ud imod ham, ikke for at standse ham ved Vaabenmagt, men for at true og lokke med Løfter om Penge og Gods. Men Pepe holdt sig rank, og en Uge senere drog han i Spidsen for sin stadig voksende Skare ind i Neapel. Kong Ferdinand søgte at vinde Tid, men Folket begyndte at blive uroligt, og af Frygt for Voldsomheder underskrev han den forlangte Konstitution. Den 13. Juli aflagde den gamle Mand med de hvide Haar Ed paa den nye Forfatning, og da den Eds-Formular, man havde opskrevet for ham, ikke var højtidelig og klingende nok for hans teatralske Smag, tilføjede han med Haanden paa Sakramentet og himmelvendt Blik en Bøn af egen Opfindelse, at »Herrens Vrede maatte falde hundredfold paa ham, om ikke den Ed, han svor, kom fra hans Hjertes Dyb.« Hvorpaa han kørte hjem til sit Slot og skrev med det samme til Kejseren af Østerrig, at alt, hvad han havde gjort, var sket under Tvang, og at alle af ham givne Løfter og edelige Forsikringer ikke betød det allermindste.

Forfatningens Indførelse vakte imidlertid Modstand paa Sicilien, hvor Folket rejste sig for at tilkæmpe sig Øens Løsrivelse fra Neapel. Men medens her særlige Interesser gjorde sig gældende, vandt Friheden endnu en Sejr, idet den spanske Konstitution af 1812 blev indført i Portugal. Her havde Kongen og Hoffet forladt Landet i 1807 og var flygtet til Brasilien, da Englænderne besatte Landet. Der var i Almindelighed stor Forbitrelse mod Regentskabet i Lissabon, som herskede med middelalderlig Grusomhed, og tillige mod Lord Beresford, den engelske Overgeneral, der stadig holdt Landet besat. Han antog, at den eneste Maade, man kunde berolige Nationen paa, var at faa Kongen tilbage og en Forfatning bragt til Veje, og drog selv til Brasilien for at overtale Kongen dertil. Medens han var borte, rejste Oberst Sepulveda i August 1820 Opstanden i Oporto, og da Kongen, der efterlod sin Søn, Don Pedro, som Regent i Brasilien, kom ind paa Lissabons Rhed, var den nye Forfatning alt udfærdiget og rede til at modtage hans Underskrift. Først Dagen efter, at han havde givet denne, gik han i Land som Portugals konstitutionelle Konge.

Til Trods for at disse Rejsninger mod Fyrsterne var gaaet for sig uden nogen af de Rædsler, der karakteriserede den franske Revolution, gjorde de ikke desmindre et stærkt Indtryk paa de Herskere, som havde paataget sig at holde Fred i Europa. Thi i alle tre Lande var det Militæropstande. Naar Soldaterne begyndte at forlange en fri Forfatning, hvem skulde man saa have at kuske den øvrige Befolkning med, naar den begyndte at røre sig?

Det var Zaren, som slog Alarm. Alexander af Rusland var i 1815 den mest liberale af alle Europas Fyrster — i Teorien i alt Fald. Han havde omskabt den største Del af det af hans Forfædre annekterede Polen, Storhertugdømmet Varschau, til Kongeriget Polen, givet det en fri Forfatning, indre Selvstyre og

en national Hær. Men det skulde kun være Indledningen til endnu større Reformer, som skulde udføres i Rusland selv og slutte med Livegenskabets Ophævelse og en fri Forfatning for det russiske Rige. Endelig vilde han grundlægge en ny europæisk Folkeret, der skulde tilvejebringe Muligheden for en Lyksalighedens og Fredens Tidsalder.

Alle disse smukke Ideer, der samlede fik Udtryk i Tanken om den hellige Alliance, var opstaaede hos Alexander I ved Paavirkning af den tyske Filosof Baader, der hævdede, at en Myndighed, som ikke viste Retfærdighed, mistede Betingelsen for sin Tilværelse, og af den sværmeriske Baronesse Krüdener, der profetisk havde kaldt Zaren »Verdens hvide Engel«, i Modsætning til »Mørkets Engel«, Napoleon. Var det ikke Zaren og Rusland, der havde standset Verdens-erobreren , fulgt ham tilbage til hans Land og knust ham? Zar Alexander følte, at han var kaldet til at stifte Fred og øve Retfærdighed paa Jorden. Og saa længe han følte det, søgte han at komme

Folkenes Friheds-Længsler i Møde.

Men ulykkeligvis blev han, let bevægelig og uselvstændig som han var, revet ud af disse lyse Drømme. I 1818 blev han dybt rystet ved Meddelelsen om, at der rundt om i Rusland, endog i selve Hæren, havde dannet sig hemmelige Selskaber af revolutionær Karakter, rettet mod hans egen Regering. Alexander huskede paa én Gang, at hans Fader var bleven myrdet, og han fik med ét urolige Tanker og saa' pluselig Livet i et ganske andet Lys. Man har paastaaet, at hans Hjerne ikke var normal, man har paa forskellig Maade søgt at forklare det pludselige Omslag i hans Sind. Men sikkert ved man kun, at han i 1818 fik det mest brændende Had til alt, hvad der smagte af Frisind baade hjemme og ude og fra nu af ganske sluttede sig til Metternichs strengt konservative Politik.

Kejser Frans af Østerrig var en afgjort Modstander af alt, hvad der hed Fremskridt, og hans Raadgiver, Fyrst Metternich, der havde vist sig som en behændig Statsmand i den store Omvæltning 1813, havde især vundet hans Hjerte ved sin Grundsætning: Hverken frem eller tilbage; vi bliver, hvor vi er. Selve de østerrigske Lande var i en ganske ualmindelig Grad forblevet uberørte af den nye Tids Ideer, men i Nabolandene baade mod Nord og mod Syd brødes det gamle stærkt med det ny, og Fyrst Metternich kendte fra sine Klassikere det gamle Ord: Naar der er Ild i din Nabos Hus,, staar dit eget paa Spil.

Mod Nord var det det unge Tyskland, som boltrede sig. De Mænd, der havde vakt Prøjsserne til Liv og havde arbejdet for at udbrede Tanken om Tysklands Enhed, blandt dem først og fremmest Friherre v. Stein, havde følt sig overbevist om, at Be-frielses-Krigen imod Fremmedherredømmet ogsaa var en Kamp for indre Frihed og Selvstændighed. Prøjsserne, som sejrsglade vendte hjem fra de franske og belgiske Valpladser, hvor de i rigt Maal havde ofret Liv og Blod til Forsvar for Fædrelandet, var sikre paa, at de ogsaa havde tilkæmpet sig Tysklands Frihed. En Tid saa' det ogsaa ud, som om Kong Frederik Vilhelm havde i Sinde at opfylde Folkets Forventninger i denne Retning, og der udkom i Maj 1815 en kgl. Kundgørelse om en Folkerepræsentation^

hvis Medlemmer skulde vælges af de gamle Provinsstænder. Men det blev ved Kundgørelsen. Det stive Hofparti, den prøjssiske Land-Adel, der ikke kunde glemme Ophævelsen af Livegenskabet, flk snart Frihedsmanden v. Stein fjernet fra det offentlige Liv, og Østerrigs Advarsler og Formaninger gjorde Frederik Vilhelm endnu mere tilbageholdende og ængstelig, end han var i Forvejen. To Aar gik hen, uden at Befolkningen saa' eller hørte noget til den lovede Forfatning. Og i de genoprettede tyske Smaa-Stater skyndte man sig lige saa lidt. Den eneste Fyrste, som uden Tøven opfyldte sit Folks Ønsker, var Goethes og Schillers Ven, Storhertugen af Weimar.

Længselen efter en fri Forfatning havde i Tyskland særlig slaaet Rod hos den studerende Ungdom, der omfattede Sagen mere med ideel Frihedsbegejstring end med Forstaaelse af, hvad en fri Forfatning egentlig vilde sige, hvad den bragte og hvad den fordrede. Universitetet i Jena, der nød godt af Hertugen af Weimars frisindede Tænkemaade, blev som foran omtalt Arnestedet for den svulmende tyske Fædrelands- og Frihedsfølelse, og fra Jenas Studenter kom dennes første foruroligende Udslag.

Paa 300-Aarsdagen for Reformationens Begyndelse og paa Aarsdagen for Slaget ved Leipzig den 18. Oktober 1813 samledes Studenter fra Jena tillige med Studenter-Deputationer fra alle t}fske protestantiske Universiteter i Eisenach for at holde Fest. Med Egeløv om Hatten, mange med Tapperhedsmedaljen fra Krigen og med det sort-rødt-gyldne Baand over Brystet drog de op i det gamle Wartburg, hin Klippe-Rede for Reformationens Fugle, holdt Taler, prækede, sang, bad og drak, for det tyske Fædreland, for Luther og for Hertugen af Weimar. De gjorde Gymnastik (Turn-Øvelser) og tændte om Aftenen Baal foran Borgen. Og da man havde Ilden, var det jo ganske naturlig at komme til at tænke paa, hvad den brave t}Tske Mand, Dr. Luther, havde gjort ved Pavens Banbulle, da han stod ved Begyndelsen til sit Arbejde. Et Par Aar i Forvejen var der kommet et tysk Flyveblad, et nederdrægtigt Smædeskrift af en fordømt Bureaukrat af en Jurist, som hed Schmalz, hvori han vovede at sige, at det ikke var det prøjssiske Folks Begejstring, der havde bragt det til at ryste Fremmedherredømmet af sig, men derimod dets Pligt- og Subordinations-Følelse over for sin Konge. Og ind fløj Hr. Schmalz' Flyveblad i Baalets

Luer og med den en Korporalstok og andre Symboler paa det gamle Militærherredømme, og der blev raabt Leve for det fri og enige Tyskland, -for den tyske Urkraft, som skulde redde Verden. Der blev skumlet over Fyrster, som ikke holdt sit Ord, og Studenterne svulmede af Begejstring for tysk Alvor og for tysk Frihedstrang, og der var ikke i Verden noget, som kunde komme op ved Siden af Tyskland; og var der noget uden for Tyskland, der havde nogen som helst Værdi, blev det straks erklæret for tysk i og for sig.

Regeringerne rundt om i Europa var paa den Tid i den Grad nervøse over for enhver Friheds-rørelse, at de tog de ungdommelige Narrestreger paa Wartburg for Alvor. Metternich var himmelglad over, at Zaren saa pludselig havde slaaet om, og paa Kongressen i Aachen, hvor Stormagterne efter tidligere Aftale traadte sammen i 1818 for at drøfte

Forholdene i Frankrig, fremlagdes en Betænkning over Tilstanden i Tyskland; i den som i alt, hvad der blev drøftet paa Kongressen, spillede »den revolutionære Aand ved de tyske Universiteter* en meget stor Rolle. Efter at man havde besluttet, at de Allieredes Arméçr, der havde holdt Frankrigs Grænselande besat for at hindre mulige Uroligheder mod Bourbonerne, skulde trækkes tilbage, fremkom der Forslag om, at Kvadrupel-Alliancen skulde udvides til en femdobbelt Alliance ved at optage Frankrig i Forbundet. Men hertil vilde Lederen af det engelske Kabinet, Canning, ikke gaa med. Han var en absolut Modstander af den Krig, som han forudsaa, at Fyrsterne i Fastlandets store Stater agtede at føre mod deres egne Udersaatter eller mod de smaa Stater. Thi hvem andre skulde et Forbund af Europas fem Stormagter være rettet imod, end imod Folkene eller mod de smaa Stater? Og dertil vilde Canning ikke række Haand. Og med Henvisning til den verdensberømte Rolle, England havde spillet over for Frankrig lige fra 1793, tilføjede han i en Tale i Overhuset de stolte Ord: »Vi maa stadig erindre og hjælpe vore Forbundsfæller til ikke at glemme, at den hele europæiske Drøftelse af disse Spørgsmaal maa foregaa i det britiske 'Parlament.«

Kongressen i Aachen er et Vendepunkt i Europas Historie. Fra den daterer sig Metternichs fuldstændige Herredømme over Fastlandet og den endelige Underkuelse af alle de Forhaabninger om Frihed og Indflydelse paa Styrelsen, som Folkene i de forskellige Lande havde næret. Det var en fuldstændig Spøgelsefrygt, der havde bevirket denne Reaktion, men denne fik en tilsyneladende Berettigelse ved en overspændt tysk Student Carl Sands taabelige Mord paa den bekendte August Kotzebue. Den tidligere frihedsbe-gejstrede dramatiske Rabalder-Forfatter, som var begyndt at gaa af Mode, havde slaaet sig paa Reaktionen og var gaaet i russisk Statstjeneste, og man troede i tyske Studenterkrese, at det var ham, der havde frembragt det pludselige og for mange uforklarlige Omslag hos Zaren, et Omslag, som syntes at skulde bringe alle de Frihedens Frugter, man havde ventet sig af Kampen mod Frankrig, til at visne. Carl Sand dræbte 23. August 1819 den stakkels Kotzebue, der ikke havde nogen som helst Indflydelse paa Europas Skæbne, med en Dolk, prøvede paa at dræbe sig selv bag efter, og blev henrettet, da han var kommen sig efter sit Saar. Paa Skafottet kaldte han Gud til Vidne paa, at han døde for Tysklands Frihed. Et lignende vanvittigt Mord blev forøvet kort efter paa den russiske Statsraad Ibell.

Den overspændte Students blodige Gerning kom Metternich i allerhøjeste Grad tilpas. Nu kunde da selv den mest blinde se, at der var Fare paa Færde. Forbundsdagen, Repræsentationen for det nydannede tjrske Forbund, fik paa én Gang travlt med at vedtage en Mængde Beslutninger, som skulde kvæle alt aandeligt Liv i Landet. Thi der var Fare for Smitte alle Vegne. Urolighederne havde kun ulmet i Tyskland, men i Spanien og i Neapel var de slaaet ud i Flammer.

Paa den første Meddelelse om Rejsningen ved Cadix og om den fri Forfatnings Indførelse havde Zar Alexander opfordret til en fælles Optræden og sammenkaldt Stormagterne til et Møde. Dette afholdtes

Fig. 71. Antoine Lavoisier, berømt fransk Kemiker; født 1752; halshugget 1794.

i Troppau 1820; men England og— paa Opfordring herfra — Frankrig vilde ikke gaa med til en forenet

Indskriden. Snart traadte det spanske Spørgsmaal tilbage for det italienske. Thi Østerrig havde sine særlige Interesser at forsvare i Italien — det besad nu her mere end 4 Gange saa stort et Omraade,

som det havde før 1797 — og besluttede først at optræde i Fællesskab med Prøjssen og Rusland over for Italien.

Medens Østerrigerne, som dem der laa nærmest, rustede sig til Angrebet, stævnede Fyrsterne Kong Ferdinand af Neapel til sig paa Kongressen i Laibach (Januar 1821). Men Befolkningen vilde ikke lade Kongen komme under Stormagternes Paavirkning liden nye Forpligtelser, og en stor Menneskeskare fordrede truende, at han paa ny skulde aflægge Ed paa Forfatningen. Det var der ikke det mindste i Vejen for. Kong Ferdinand gjorde atter Ed for Alteret, men næppe var han kommen ind i Toscana, før han sendte Ilbud til Laibach, at det ikke gjaldt det mindste. Han var saaledes villig til alt, hvad Metternich ønskede, og gav straks sin Søn, der optraadte som Vicekonge i hans Fraværelse, Meddelelse om, at Stormagterne ikke vilde anerkende den bestaaende Forfatning som fremkommen ved en Revolution, men at en østerrigsk Armé vilde rykke ind og besætte Landet. Brevet naaede Neapel den 9. Februar, men den østerrigske Hær var den Gang alt gaaet over Po.

Om nogen alvorlig Modstand kunde der ikke vært-Tale. Den neapolitanske Hær var, paa Grund af de hemmelige Selskabers Virksomhed, fuldstændig uden Disciplin, og mange Tropper laa paa Sicilien for at holde Orden der. Den overlegne, krigsvante østerrigske Hær havde ingen Vanskelighed ved at sprede de slet ledede, uorganiserede Skarer, som stillede sig imod den ved Rieti og andre Steder. Den 24. Marts drog den ind i Neapel, og dens Nærværelse bidrog i høj Grad til at dæmpe Kong Ferdinands og hans udmærkede Venners Hævnfølelse. Men selv om hans Genindsættelse nu ikke gav Anledning til en saa hensynsløs Blodsudgydelse som i 1799, gik det dog løs med Krigsretsdomme og Henrettelser. Fængslerne fyldtes, og rundt om i alle Italiens Fangehuller laa Mænd i Aarevis, uden at høres, uden at dømmes og til sidst forsvundne i Glemsel.

Et haabløst Forsøg paa at rejse en Bevægelse i Piemont og falde Østerrigerne i Ryggen gav Metternich en velkommen Lejlighed til ogsaa at besætte Nord-Italien og fængsle enhver, der kunde mistænkes for at høre til Frihedspartiet. Blykamrene under det gamle Dogepalads kom i Brug paa ny, og Frihedens Martyrer forsvandt fra Jordens Overflade.

Fra Laibach fulgte Kongressen Begivenhedernes Udvikling. Italiens lette og tilsyneladende fuldstændige Undertvingelse syntes at borge for, at Stor-

magterne var paa rette Vej. Nu stod der tilbage at genindføre den gamle Tilstand i Spanien. Drøftelsen af, hvad der skulde foretages, udsattes til det følgende Aar paa Kongressen i Verona.

Men ved Løsningen af dette Spørgsmaal kom det nærmest an paa, hvad Frankrig vilde sige. Da Efterretningen om Slaget ved Waterloo og Napoleons Tronfrasigelse spredtes rundt i Frankrig, rejste det store royalistiske Parti sig øjeblikkelig. Den Bevægelse, man har kaldt det hvide Rædselsherredømme, kom først til Udbrud i det sydlige; i Marseilles blev Garnisonen jaget ud af Byen, og en Del Mænd, der i de 100 Dage havde vist sig som Napoleons Tilhængere, blev slaaet ihjel. Kongedømmet omfattedes endnu hos mange med et Slags religiøs Begejstring, og Oprøret her antog ganske en Religionskrigs fanatiske og uhyggelige Karakter. I Nimes og andre Byer, livor der var mange Protestanter, som altid havde lagt deres Glæde over, at Napoleon havde ophævet det gamle Regimentes Præstevælde og givet dem lige Rettigheder med deres katolske Landsmænd, rasede den store katolsk-uvidende Mængde, især paa Anstiftelse af Hertugen af Augoulém, mod Resten af Kejserens Soldater og mod den bonapartistisk sindede, velhavende Del af Befolkningen. I flere Uger hørte man kun om Mord og Plyndring; fremragende Mænd som Marskal Bruve og General Ramel blev mishandlede og slaaet ihjel. Ordenen blev først genoprettet, da et østerrigsk Korps besatte enkelte af de sydlige Departementer.

Men disse Oprør i enkelte Egne kan dog ikke, som det er gjort af mange, sammenlignes med Optrinene under Rædselsherredømmet i 1794. Hvor mange der end faldt som Ofre for den hvide Hævn, naar det dog ikke op til en almindelig Dags Arbejde under Carriers Ledelse.

Langt mere betydningsfuld var den Indftydelse, som Ultra-Royalisterne, de yderlig Kongeligsindede, med Greven af Ar-tois i Spidsen flk paa Valgene til Kammeret i August 1815. Alle Bonapartister og gamle

Frihedsmænd troede i Øjeblikket, at alt var tabt, og de allerfleste Embedsmænd i Napoleons centrale Statsmaskineri gik straks over til Greven af Artois, der lod, som om han optraadte paa Kongens Vegne. En Mængde Adelsmænd der slet ikke havde kunnet forsone sig med det paa den legitime Trones Ruiner opførte Kejserdømme, og som var den katolske Kirkes fuldtro Mænd, kom nu tilbage og blev valgt ind i Deputeretkammeret. En af dem, Hertugen af Richelieu, en af de faa Emigranter, der havde gjort det franske Navn Ære i Udlandet, og som havde

Fig. 72. Alexander I, Kejser af Rusland; født 1777; død 1825.

udmærket sig paa liere Maader i Rusland, kom nu tilbage til Frankrig og mældte sig hos Kong Ludvig XVIII med Zarens varmeste Anbefaling. Talleyrands liberale Ministerium blev straks styrtet, og Hertugen af Richelieu (risjliø), som var anset og afholdt ved de forskellige Hoffer, blev til Held for sit Land Talleyrands Efterfølger.

Ludvig XVIII havde straks givet Frankrig en fri Forfatning med en Repræsentation bestaaende af det folkevalgte Deputeretkammer og det kongevalgte Pairs-kammer. I Modsætning til sin Broder, Carl af Artois, ønskede Kongen at gaa frem med Langmodighed over for de talrige Personer, der blev anklaget for politiske Forbrydelser. Hertugen af Richelieu og de fleste af de franske Pairs sluttede sig hertil. Mænd, der skulde anklages for Højforræderi, fik saa godt som altid Lejlighed til at flygte. Thi Regeringen forstod, at Henrettelsen af dygtige Generaler, hvis Navne havde Klang rundt om i Landet, ikke vilde bidrage til at befæste Bourbonernes Trone. Men Marskal Ney, der havde vundet sin Berømmelse paa I Ruslands Sne-marker, vilde £ ikke benytte den I givne Lejlighed til Flugt. Her-tuginden af An-gouléme, Ludvig i XVI's og Marie ! Antoinettes Dat- \ ter, som Napo- I léon havde kaldt det eneste Mand- g folk blandt Bourbonerne, tørste- f de efter Hævn. jj

Emigranterne forlangte hans I Død;Wellington, j der havde kunnet og personlig gerne vilde redde ham, formaaede ikke at gøre noget paa Grund af den engelske Regerings Opfordring til hans Domfældelse, og Ney blev skudt en tidlig Morgen i December Maaned 1815.

Men det franske Folk glemte ikke, at det Kongehus, som var kommen tilbage ved fremmede Troppers Hjælp, havde ladet »den Tapreste af de Tapre« skyde. For at Bourbonerne skulde kunne sidde rolig paa Ludvig XVI's Trone, maatte altsaa alt, hvad der var vundet ved Revolutionen, tilintetgøres, hele den under Napoleon dyrt tilkæmpede Hæder forsvinde! Man led jo endnu den Ydmygelse at se de fremmede Tropper (Okkupationshæren), som de forskellige europæiske Magter, deriblandt ogsaa Danmark, underholdt i Frankrig for at sikre Europa mod Uroligheder. Carnot og alle »Kongemorderne«, d. v. s. alle, der havde stemt for Ludvig XVI's Død, blev landsforviste. Soldater, hvis Navne lyste over hele Landet med Berømmelsens Glans, blev nu over hele Frankrig jagede af Embedsmændene, der ønskede at udmærke sig som den ny Regerings lydige Haandlangere. »De

samme Mænd, der havde gjort Jagt paa hver Bonde, som havde søgt at værne sine Sønner mod Napoleons Udskrivninger, var nu ude efter alle dem, der var brændemærkede som Bonapartister. Gejstligheden sluttede sig til det sejrende Parti, og angav de »respektstridige« blandt Sognebørnene til Myndighederne. Der findes mørkere Blade i Frankrigs Historie end disse om Reaktionen i 1815, men ingen, som man læser med større Foragt. Der findes ingen alvorligere Fordømmelse af Revolutionens Udskejelser og Kejserdømmets Despoti, end at det Slægtled, som er opvokset under den, har frembragt den Klasse, der udøvede, og det Samfund, som fandt sig i det Overmaal af Nederdrægtighed og Lavhed, der udfoldedes under den anden Bourbonske Restauration.«

Hertugen af Richelieu søgte forgæves i Spidsen for Regeringen at dæmme op imod disse ultra-royali-stiske Stemninger, som til sidst maatte udsætte Kongedømmet for Fare. I Kammeret var der stadige Spektakler, satte i Scene af af Kongens Broder Carl,

Greven af Artois, og det gik saa vidt, at Wellington, paa de forskellige Gesandters indstændige Anmodning, maatte opfordre Ludvig XVIII til at gøre Ende paa sin Broders Rænkespil. Men han formaaede intet hverken

over for ham eller over for de andre Partier. Hans Raadgiver og Yndling, Grev Decazes, som først var Medlem af Riche-lieus Ministerium og senere selv dannede et Kabinet, begyndte imidlertid at modarbejde de yderlig kongeligsindede. Han søgte at forsone de politiske Modsætninger, ophævede Landsforvisningen for en Mængde af sine Landsmænd, løsnede de strenge Politi- og Presselove og ledede Regeringen efter frisindede Grundsætninger. De øvrige Royalister beskyldte ham til Gengæld for at forraade Kongedømmets Sag og rasede over, at la Fayette havde faaet Lov til at komme tilbage til Frankrig. Værre blev det endnu, da Grégoire, den tidligere Revolutions-Biskop i Blois, den Mand, der i 1789 havde faaet Gejstligheden til at slutte sig til tredje Stand, og som havde villet »kristne Revolutionen«, 1819 blev valgt til Deputeret for Grenoble. Det forskrækkede selv Ludvig XVIII, og det gjorde et dybt Indtryk paa Zaren og paa Fyrst Metternich, der stadig passede paa Frankrig med aarvaagne Øjne.

Da indtraf der en Begivenhed, som gav Reaktionen fuld Vind i Sejlene og bragte det liberale Ministerium Decazes til Fald. En Haandværksmand, der lige fra 1814 havde hadet Bourbonerne med vild

15

Fig. 73. Marskal Neys Dod.

Fanatisme, som forgæves havde søgt at komme i Forbindelse med Napoleon paa Elba og endelig havde taget en Plads som Sadelmager ved den kongelige Staldetat for at være i Nærheden, dræbte om Aftenen den 13. Februar 1820 Hertugen af Berry, Carl af Artois' yngste Søn og, paa Grund af at hans ældre Broder var barnløs, den naturlige Arving til Bourbonernes Trone. Mordet blev øjeblikkelig taget Lil Indtægt af de yderliggaaende Royalister; det var Decazes' frisindede Anskuelser, der havde fremkaldt den Stemning, hvoraf Mordet udgik, ja man gik endog saa vidt at paastaa, at Decazes selv stod bag ved Mordet. De Liberales Sag var tabt, og Decazes maatte gaa af. Efter en kort Overgangsperiode tog Greven af Artois Styret; Reaktionen havde nu hele Magten og støttede sig navnlig paa Gejstligheden.

Dermed var i Virkeligheden Bourbonernes Skæbne afgjort. Franskmændene vilde under en klog og for-

Fig. 74. Ludvig XVIII af Frankrig.

standig Leder som Grev Decazes' have kunnet glemme, at Bourbonerne var kommet tilbage ved fremmede Troppers Hjælp, men de kunde umulig i Længden linde sig i at blive regeret af le Parti prelre (Præsteskabet). Alle de dyrekøbte Erfaringer, som Folket sad inde med, alle de Ønsker, der næredes om at beholde og nyde de Goder, som Forfatningen af 1814 tilstedede, og al den gode Vilje til at nøjes dermed, som var til Stede i mange Krese, blev letsindig sat paa Spil igen af Greven af Artois, hvis Navn paa en saa sørgelig Maade var forbundet med Revolutionens Aarsager og med Marie Antoinettes og Ludvig XVI's Skæbne.

Netop som det gamle Regimente syntes genopstaaet af sin Grav, kom Budskabet til Frankrig om Napoleons Død. Alle Minder om den store Tid, da Frankrig var Europas Herre, vaktes paa ny. Nutiden taalte ingen Sammenligning med den, og Imperatoren paa sin Klippe-Sarkofag i Verdenshavet blev en Halv-

l«.»f>

gud i Folkets Øjne i Sammenligning med dets nuværende Hersker og hans Slægt.

I Oktober 1822 samledes »de tre nordiske Monarker« (Ruslands, Østerrigs og Prøjssens) paa Kongressen i Verona for at overveje, hvorledes de bedst kunde sætte en Stopper for Spaniernes Frihedslystcr. Man enedes snart om en fælles Optræden imod Oprørerne, og med den da herskende Reaktion i Frankrig gik den ultra-royalistiske Regering med til denne som til et Korstog imod de Vantro. England vilde stadig ikke være med, men i Frankrig samledes en Hær paa omtrent 100,000 Mand paa Grænserne. I Kammeret tordnede de Liberale under

Royer-Collard imod »at gøre Slavetjeneste hos Prøjssere og Kosakker«. Men det yderliggaaende Parti var for stærkt; paa meget vilkaarlig og uregelmæssig Maade blev der bevilget 100 Millioner til Krigen, og Hertugen af An-gouléme Broder til den myrdede Hertug af Berry, blev sat i Spidsen for Hæren.

I April 1823 rykkede Franskmændene ind over Grænsen, og Spanien udstedte Krigserklæring. Men den sejge Modstand, som det spanske Folk havde vist over for Napoleons Krigere, og som det liberale Parti havde haabet og stolet paa, viste sig intet Steds nu. Gejstligheden stod paa de indtrængende Franskmænds Side imod de Liberale og med den Folkets store Mængde. Hertugen af Angouléme — der ligesom Ludvig XVIII ønskede at skaane Spanien for Royalisternes og Præsternes Hævn — rykkede frem fra By til By og slod til sidst foran Cadiz, som de Liberales Hovedstyrke havde besat, og hvorhen de havde ført Kong Ferdinand, hvis Hjerte imidlertid var uden for Byens Porte hos Belejrerne. Modstanden mod Kongens Venner var kuet over alt i Landet undtagen i Cadiz mod Syd, i Alicante og Kartagena og i Barcelona mod Nord, hvor General Mina med Held kæmpede for Frihedens Sag. Efter 3 Maaneders Belejring maatte Byen overgive sig. Cortes havde forinden opløst sig og sendt Kongen ud til den franske Lejr, efter at han havde udstedt fuldstændig og almindelig Amnesti. »Ingen behøver al frygte noget af mig!« udbrød han. Men i den franske Lejr begyndte han straks med at tage alle Indrømmelser og Løfter tilbage og berede sig til at tage Hævn. Biego, den ene af Hovedmændene for Bejsningen i 1820, blev paa haanlig Vis ført til Skafottet og kvalt paa god gammel spansk Manér, og ved et kongeligt Dekret af 9. Oktober 1824 skatlede Kongen, hans Hjælpere og Hjælperes Hjælpere sig Lovmedhold til at hænge og kvæle, hvem de lystede. Thi Maskerne i dette Net var saa smaa, at bogstavelig ingen kunde undslippe. Hertugen af Angouléme, der var bleven oprørt over Kong Ferdinands Troløshed, hjalp saa mange af hans Ofre til Flugt som muligt. Endog Ruslands, Øslerrigs og Prøjssens Gesandter søgte at tvinge ham til at give en ringe Del af den Amnesti, han havde lovet Men Kong Ferdinand, hans endnu mere fanatiske Broder, Don Carlos, og hans gejstlige Raadgivere var for meget i Slægtskab med Landets raa og uvidende Pøbel, og et fuldstændigt Rædselslierredømme blev indført. »Unge Mænd blev skudt, fordi de var Frimurere, Kvinder blev sendt i Fængsel for den Forbrydelse at eje et Billede af Riego.«

Hertugen af Angouléme skyndte sig at komme

hjem og lod General Bourmont, der havde svigtet Napoleon ved Waterloo, blive tilbage som Overgeneral for den franske Hær.

Den frie Forfatning i Portugal havde været en Følge af Rejsningen i Spanien. Der var saa mange Ligheds- og Berøringspunkter mellem de to Lande, at de Bevægelser, der foregik i det større, nødvendigvis maatte forplante sig til det mindre. Der var i Portugal de samme Partier, de samme politiske og religiøse Lidenskaber som i Spanien, den samme Begejstring for Friheden i de dannede Krese og det samme Had til den hos Præsterne og deres Støtte, Folkets brede Lag. Kong Johan VI selv var en brav, men svag Mand. Hans Gemalinde, Carlotta, Søster til Kongen af Spanien, var grusom og hævngerrig og Sønnen, Don Miguel, en af de uhyggeligste Skikkelser i det 19. Aarhundredes Historie. Da det gik saa glat i Spatlien, fattede Moder og Søn Haab om at omstøde Forfatningen i Portugal, og efter at en Militæropstand, som var sat i Scene af Don Miguel, var udbrudt og dæmpet i Juni 1823, erklæredes Cortes for opløst og Forfatningen for hævet. Kongen lovede — og syntes at mene det ærligt — at give Landet en ny Forfatning, men dette var ikke efter den østerrigske Gesandts Ønske, og Don Miguel lod forstaa, at han ikke vilde gyse tilbage for at anvende Vold over for sin Fader, hvis han kom med Indrømmelser til de Liberale. Kong Johan havde i al Hemmelighed bedt England om Hjælp, og en engelsk Eskadre kom til Tajo for at yde ham Beskyttelse. Del viste sig ikke at være omsonst. Thi i Maj 1824 lod Don Miguel Slottet besætte for at kunne føre Kongen hort til et eller andet afsides Slot; men inden det kom saa vidt, lykkedes det denne at flygte ud til den engelske Admiral. Kongens Afsløringer af hans kære Families Optræden vakte en saadan Harme i Lissabon, at Don Miguel fandt det raade-ligst at gøre en Udenlandsrejse, medens Dronningen, trods sin Modstand, blev puttet i Kloster. Men Kong Johan døde 1826; hans ældste Søn, Don Pedro, havde tidligere faaet det brasilianske Kejserrige og maatte derfor give Afkald paa Portugals Trone, dog først efter

at have givet Landet en fri Forfatning; foreløbig herskede et af Johan indsat Regentskab; men for at bevare Tronen for Dynastiet, blev det bestemt, at Don Pedros Datter skulde ægte hans Broder, Don Miguel, naar hun kom til Skelsaar og Alder.

Men imidlertid var Don Miguel draget til Wien og havde der fundet Metternichs Beskyttelse. Dc samme Tropper, der i 1823 havde rejst sig paa hans Befaling, gjorde paa ny Opstand, udraabte ham 1826 til Konge og flygtede straks derefter ind i Spanien. Alle Frihedens Fjender kom dem i Møde. Fremmede og spanske klerikale Tropper strømmede til dem for at gøre et Indfald i Portugal, men Begent-skabet her skrev til London og henviste til Englands Forpligtelse til at beskytte Portugal mod fjendtlige Angreb. Og i December 1826 sendte Canning til Metternichs og ligesindedes forbitrede Raseri engelske Tropper til Portugal for at beskytte Landet mod et spansk-østerrigsk-fransk Indfald.

Saa længe havde den europæiske Reaktion haft frit Spil; men nu lagde England sit tunge Lod i Vægtskaalen og sagde Stop.

I lange Tider havde Toryerne siddet ved Roret i

England. De Angreb, som Regeringen i sin Tid havde været udsat for i Anledning af den gamle, middelalderlige Forfatnings mange Fejl og Mangler, havde til Dels været indstillede under den franske Revolution. Kampene mod Napoleon havcle for en stor Del bidraget til at gøre Folk mere konservative, men de frie Ideer, der i en populær, lel fattelig Form fra Frankrig kom tilbage til det oprindelige Hjemsted, havde ikke desto mindre slaaet dybe Rødder i England. Der havde dannet sig et demokratisk Parti, som først og" fremmest satte som sit Maal at gøre Underhuse! til en bedre og sandere Repræsentation for det engelske Folk end nu, da det i Virkeligheden kun var et Udtryk for Regeringen og nogle faa Priviligerede.

Fig. 75. Moder fra c. 1820.

England havde under Napoleonskrigene, der for største Delen blev ført for engelske Penge, sat sig i en Statsgæld af 600 Mill. Pund (c. 10800 Mill. Kr.). Fastlandsspærringen havde tilføjet det engelske Folk uhyre Tab. Der var stor Nød i den lavere Befolkning. Arbejdsløshed indtraf efter Krigen, da Handelen standsede og et stort Antal Soldater og Matroser kom til at gaa ledige. Uroligheder brød ud i de store Arbejderdistrikter, og det gik især ud over Maskinerne, som flk Skyld for at tage Brødet ud af Munden paa en Mængde Mennesker. 1816 blev et Dyrtidsaar paa Grund af fejlslagen Høst. Kornindførsel var forbudt for de store Godsejeres Skyld. Og samtidig steg Skatterne, saa Befolkningen betalte 6 Gange mere i Skat end før Krigen. Regeringen maatte holde Misstemningen nede ved Tvangsforholds-

regler af alle Slags og ved Hjælp af Militærmagt give Folket Mundkurv paa.

Georg III's Død 1820 gjorde ingen Forandring i Englands Politik. Dels havde Kongen længe været sindssyg, og dels havde Georg IV som Regent i flere Aar repræsenteret Kronen; dels endelig var en ubegavet Konges Person i det — trods alt — konstitutionelle England temmelig ligegyldig. Georg IV's Tronbestigelse blev egentlig kun særlig bemærket ved den skandaløse Proces, Kongen straks satte i Gang imod sin Gemalinde. Af en ganske anden Rækkevidde var det, at Canning ved Lord Castlereaghs Selvmord kom til Roret. Det var nemlig et Principskifte. Lord Castlereagh havde været Metternichs fuldtro Mand. Man har dennes egne Ord for hans Opfaltelse af den engelske Udenrigsminister: »Castle-

reagh havde lært at forstaa mig; han var mig hengiven med Hjerte og med Hoved, ikke biot af personlig Venskabsfølelse, men af Overbevisning. Jeg stolede paa ham som paa mig selv.«

Stemningen i England kunde vei hindre Castlereagh i at laane Haand til den hellige Alliances Optræden i Italien og Spanien, men næppe var den kloge Canning bleven Leder af den udenrigske Politik, før England gik sine egne Veje. Han anerkendte, som Svar paa Kong Ferdinands og de franske Royalisters Forstaaelse og fælles Optræden,

de spanske Koloniers Uafhængighed i 1824, og han stod paa de Liberales Side i Portugal imod Spanien, Frankrig og Rusland og sendte i 1826 engelske Tropper til Lissabon for at møde Spaniens Angreb.

England var pludselig traadt i Skranken for den af den hellige Alliance forfulgte Frihed i Europa,

Intet Steds havde Zarens og Metternichs Politik dog vist sig i et saa hæsligt Lys som i Forholdet over for Grækenland.

Lige fra den Tid, da Tyrkerne gjorde sig til Herrer over Landet, havde Grækerne levet i en Trældoms Tilstand. Vei havde de gjort flere Fremskridt i det 18. Aarh. Livegenskabet var ophævet, og i Sammenligning med f. Eks. den prøjssiske Bonde var Grækeren en uafhængig Mand og havde, hvad Føde, Hus og Klæder angaar, bedre Forhold end den engelske Arbejdsmand. Men Tyrkerne var den herskende Race og viste paa alle Maader de Kristne Haan og Ringeagt. . De var »Rajaher«, d. v. s. Undergivne, og maatte finde sig i alt, hvad de tyrkiske Herrer maatte finde paa; der fandtes ikke nogen Domstol, som de kunde finde Beskyttelse hos, de

var i Virkeligheden fuldstændig retløse, de maatte betale »Haratsj«, en særlig Skat, der blev udredet af de Kristne alene, og de maatte — hvad der stadig gav Anledning til Spektakler — lade sig flaa af de tyrkiske Skatteopkrævere, som ustraffet kunde tillade sig de .største Uretfærdigheder og Overgreb.

Under de sidste Krige i forrige Aarhundrede mellem Tyrkiet og Rusland havde Grækerne, der ved Religionens Baand var bundet til Russerne, stadig haabet at faa større Frihed. Rusland havde hver Gang lokket for dem for at bruge dem i egen Interesse og derefter ladet dem skøtte sig selv. Under den franske Revolution brød Frihedslængslen frem, og der stiftedes et hemmeligt Selskab til Grækernes Befrielse, det første »Hetæri«. Men Ali Pasha, der fra Albanien som Sultanens Statholder herskede næsten uafhængig over Thessalien og Makedonien, medens

Fig. 76. Kampen ved Messoloiiglii den 24. April 1826.

hans Sønner sad som Pascha'er i Grækenland, kuede med Strenghed enhver Frihedsrørelse og opløste Hetæriet. Først 1812 dannedes i Athen »Filomuser-nes Selskab« (Musevennernes Selskab) og et Par Aar senere »Filikernes«, d. e. Vennernes Samfund. Disse hemmelige Selskaber, der ligesom de italienske »Car-bonarier« o. a. havde laant en Mængde Ceremonier og Symboler fra Frimurerne, satte sig til Maal at genoprette det græske Kejserrige.

Opstandene i Spanien og Italien gjorde stærkt Indtryk paa Grækerne. Efterretningen om det Held, der i Begyndelsen fulgte de Liberale, kom til Grækenland samtidig med Rygter om, at Ali Pasha i Janina havde rejst Oprørsfanen mod sin tyrkiske Overherre. Øjeblikket maatte altsaa synes saa gunstigt som muligt. Busland vilde, forsikrede Lederne af den hele Bevægelse, understøtte Rejsningen. De tapre Sulioter, som Ali Pasha Itavde tvunget til Udvandring, vendte tilbage til Hjemstavnen og beredte sig til en ny Kamp, og oppe i Valakiet rejste den rumænske Bojar sig mod Tyrkernes Herredømme.

Endelig i Marts 1821 brød Oprøret løs i Galats, hvor Grækerne gik frem med en Grusomhed mod Tyrkerne, der lidet stemmede med Frihedskravene, og tillige i Moldau. Her rykkede Alexander Ypsilanti ind i Jassy og videre til Bukarest.

Fyrst Alexander Ypsilanti var bleven udkaaret til Leder af Hetæriet i 1820, baade paa Grund af hans Afstamning fra de gamle byzantinske Kejseres (Kom-nenernes) Hus og paa Grund af hans Krigserfaring og Stilling som Adjutant hos Zaren og General i russisk Tjeneste. Med klingende Ord paakaldte han, hvor han drog frem, Minderne fra Marathon og Termo-pylæ og manede Hellenerne til Kamp mod Efterkommerne af Darius og Xerxes. Men Begejstringen i Moldau var kun ringe. Fyrst Ypsilantis Fremtræden som Landets selvskrevne Hersker stødte de rumænske Bojarer fra ham, og Busland rørte sig ikke, som Grækerne havde været saa sikre paa. Zar Alexander var ikke den Mand, nogen skulde stole paa. Hvor meget han end tidligere i al Hemmelighed havde skænket Grækernes Bejsning sit Bifald, var han nu, da det blev Alvor, fuldstændig slaaet om og gik endog

saa vidt at formane Grækerne til straks at underkaste sig Tyrkerne, deres lovlige Herrer og Herskere. En Maaned efter Opstandens Begyndelse havde Tyrkerne atter gjort sig til Herrer over Galats og de øvrige Byer i Rumænien og taget blodig Hævn for Grækernes Grusomheder. Fremragende Mænd blandt Grækerne erklærede sig i Uoverensstemmelse med Ypsilanti, og enkelte gik endog aabent over til Tyrkerne. Den 19. Juni 1821 led Grækerne endelig et Nederlag ved Dragatsjan. »Den hellige Skare«, som Ypsilanti med et dristigt Laan fra Fortiden kaldte sine udvalgte Tropper, blev hugget ned, og han selv maatte flygte til Østerrig, hvor han straks blev sat i Fængsel. Og med Georgakis' modige Daad den 20. September s. A., da han sprængte Klosteret Sekku, sig selv og sine Folk i Luften under en haab-løs Kamp, endte Opstanden i Rumænien og dermed Haabet om Landets Befrielse fra det tyrkiske Aag.

Men Forsøget havde dog vist, at der endnu var Glød i Branden. I selve Grækenland, i det gamle Lakonien, i Arkadien og ved den ægæiske Bugt rejste Folket sig. De to første Steder stillede Mauromi

kalis, Høvding for de vilde og tapre Mainoter, og Kolokotronis, paa det sidste Erkebispen Germa-nos, sig i Spidsen for Oprøret, og i April — Maj 1821 var det i fuld Gang overalt i Peloponnés og paa de ægæiske Øer, især Hydra, Spezzia og Ipsara, der ved sine Skibe stod i direkte Forbindelse med det vestlige Europa og var mest paavirket af de derfra kommende Ideer.

Det Had, der bestod mellem de kristne Grækere og de muhamedanske Tyrker, gav straks Kampen Præget af en Religionskamp. Grækerne havde begyndt med Grusomheder, og Tyrkerne gav dem ikke noget efter. Da Efterretningen om Opstanden Paaskedag kom til Konstantinopel, stod Patriarken netop for Alteret og fejrede Paaskemessen. Men de op-

Fig. 77. Moder fra c. 1829.

hidsede Muhamedanere styrtede ind i Kirken, slæbte den gamle Mand ud og hængte ham paa Kirkedøren. Og fra nu af gik det løs med barbariske Henrettelser, Plyndring og Hærgning. Europa hørte med Rædsel om disse Begivenheder, men Metternich fandt, ligesom Alexander af Busland, at Grækerne var nogle fæle Jakobinere, og den hellige Alliance rørte sig ikke.

Derimod flammede Begejstringen for Hellas' Frihed op hos mangfoldige i Europa. Grækerne havde gjort, hvad de kunde for at optræde som Efterkommere af Oldtidens Hellenere og havde søgt at genoplive saa mange af Oldtidens i Vest-Europa godt kendte Navne, som muligt. Enkelte Europæere, eller som de i Grækenland kaldtes, Franker, kom til Landet for at hjælpe til mod Tyrkerne, og til Trip-polissa inde i Peloponnés, om hvilken Kampen

drejede sig i Opstandelsens første Aar, kom der 50 Grækervenner — »Fil-Hellener« — der var samlede af Demetrios Ypsilanti. Tripolissa og mange Kyslog Øbyer faldt Grækerne i Hænde, og i Januar 1822 blev Grækenland højtideligt erklæret for frit og uafhængigt. Men ikke 14 Dage senere led de et stort Tab. Deres Forbundsfælle i Kampen mod Sultanen, Ali Pasha i Janina, blev fangen ved List og halshuggel, og Tyrkerne kunde nu vende al deres Magt mod Grækenland. Og man skulde snart komme til at høre fra dem.

I April ankrede Admiralen Kara-Ali med en tyrkisk Flaade ved Øen Chios og landsatte 7000 Mand, der som en Flok Vilddyr styrtede sig over den ulykkelige Befolkning og forvandlede den frugtbare 0 til en Ørken. 23,000 Mennesker blev dræbte, 47,000 bortførte, for at sælges som Slaver, og kun 5000 undslap. Europa hørte med Forfærdelse om de Optrin, der var foregaaet paa Øen, men Stormagterne rørte sig ikke.

En ringe Hævn, men dog en Hævn, lik Grækerne i Juni s. A., da del lykkedes Kanaris ved Hælp af Brandere, at stikke Ild paa Kara-Alis Admiralskib, der laa ved Tenedos, og sprænge ham selv og 3000 Mand i Luften.

Grækenlands Skæbne syntes afgjort. Maurokor-datos blev slaaet ved Pela og nødt til at kaste sig ind i Mesolonghi, og Muhamed Dramali rykkede frem, ligesom tidligere Perserne, imod Hellas, gennem dette og ned

paa Peloponnes. Men Kolokotroni og Demetrios gjorde med deres smaa Skarer en saadan Modstand, at den betydelige Hær blev fuldstændig oprevet. Muhamed Drahiali maatte lægge sig ind i Nauplia, som efter hans Død blev tvungen til at overgive sig.

Aaret efter (1823) led Tyrkerne atter meget store Tab ved Mesolonghi og senere imod Sulioternes Høvding Botsaris. Sultanen saa' sig nu nødt til at søge Hjælp hos en af sine Vasaller, Vicekongen af Ægypten, Mehemed, Ali, der havde sal sin Hær paa fuldstændig europæisk Fod. Han gjorde sig straks til Herre over Kreta og lod i Februar 1825 sin Adoptivsøn, Ibrahim Pascha, der alt var bleven hædret med Titlen Pascha af Morea, gaa i Land med en Hær paa Sydvestkysten af Peloponnés og" hærge det ulykkelige Land.

At dette kunde lade sig gøre, var et Vidnesbyrd

Om, at Grækerne ikke længer var Herrer paa Søen. Mellem de græske Førere var der udbrudt alvorlige Uenigheder, som lammede Krigsførelsen paa alle Punkter. Men der foregik ude i Europa to Begivenheder, som fik den største Indflydelse paa Krigens Gang. I England havde Canning alløsl Castlereagh, der havde været meget fjendsk over for Grækerne, og del betød det samme som rede Penge for disse, idet de nu i London kunde stifie Laan. Og i 1825 døde Zar Alexander af Rusland; hans yngre Broder, Nicolaus I, blev hans Efterfølger og dermed var Melterniclis Indflydelse i St. Petersborg forbi. Det kom til Forhandlinger med Canning, og Rusland og

England enedes i April 1825 om, at Grækenland skulde gøres til en uafhængig Ståt under sin egen Hersker, men vedblive at betale Skat til Tyrkiet.

Imidlertid stod det ilde til i Grækenland. Ibrahim Pascha gik frem paa Peloponnés, som om han vilde affolke Landet. Den ene By faldt efter den anden, og den 24. April 1826 faldt Mesolonghi efter det heltemodigste Forsvar, 5 Dage efter at den engelske Digter Lord Byron, den berømteste af alle »Fil-Hellenerne«, der var ilet »det genfødte Grækenland« til Hjælp, var død i Byen af Feber.

Mesolonghis tapre Forsvar og endelige Fald vakte alter Interesse for Grækernes Sag. Prøjssen og Bayern gik nu med England og Rusland, hvorimod Østerrig blev paa Tyrkiets Side, da Metternich var bange for, at Rusland skulde blive for mægtigt ved Tyrkiets Svækkelse. I Juli Maaned 1827 blev de tre Stormagter enige om al blande sig i Striden og, om nødvendigt, optræde med Vaabenmagt. Straks lod de deres Flaader hindre Tilførsler fra Ægypten til Tyrkerne i Grækenland. I Anledning af delle Forbud kom det den 20. Oktober 1827 til Søslaget ved Navarino, hvor Ibrahim Pascha led et fuldstændigt Nederlag og af sine 82 Skibe fik de 55 ødelagt.

Men det var en for Grækerne farlig Sejr, som Stormagterne havde vundet dér. Thi Canning var død umiddelbart forinden , og i den engelske Trontale betegnedes Sejren som en uheldig Begivenhed. Thi nu udviklede der sig en russisktyrkisk Krig, hvad ingen af Stormagterne saa' med Glæde. I Krigens første Aar (1828) erobrede Russerne Fæstningen Kars i Armenien, men gjorde

Fig. 78. Karl X af Frankrig.

ingen Fremgang i Europa. Men i 1829 vandt Russeren Diebilsj Sejren ved Kulevtji, erobrede Silistria og Adrianopel og truede Konstantinopel. Sultanen, der med tyrkisk Stivsind havde modstaaet alle Forsøg paa Forhandling, blev nu bange og sluttede i September 1829 Fred i Adrianopel, ved hvilken Mol-dau og Vallakiet flk indre Selvstændighed under Ruslands Beskyttelse. Grækenland flk først en lignende Stilling. Men Aaret efter blev dets Grænser afstukne, den aarlige Afgift til Tyrkiet bortfaldt, og det blev gjort til et uafhængigt Kongerige. En Konge var endnu ikke funden. Af Hensyn til den Støtte, Grækerne havde fundet hos England, henvendte de sig først til Kong Vilhelm IV's Svigersøn, Hertug Leopold af Ko-burg, som afslog den ham tiltænkte Ære og gav som Grund, at han ikke fandt sig tilfreds med Grænsereguleringen. Foreløbig maatte Grev Cappodistrias, en født Græker og tidligere Diplomat i russisk Tjeneste og Fyrst Metternichs erklærede Modstander blive staaende i Spidsen for Regeringen. Og det var en vanskelig og" en byrdefuld Opgave i et Land, hvor Forholdene var saa forvirrede og saa fortvivlede, som de var i Grækenland efter Krigen. Allerede i Oktober 1831 blev han myrdet af

sin Dødsfjendes, Mauromikalis', Søn og Broder.

JULI-REVOLUTIONEN.

Trods den hellige Alliances Anstrængelser for at slukke Revolutionens store Brand i Europa, var det dog bleven ved at brænde i Grunden, og i Grækenland havde Ilden flammet højt op og havde fortæret det gamle, lovlige og knugende Tyranni.

Men i Frankrig, i Revolutionens Hjemland, syntes Ilden ganske at være slukket. Frankrigs Tilslutning til den hellige Alliances Indblanding i den spanske Politik og Optræden imod de Liberale, Indførelsen af Censur og Genoprettelsen af de forskellige gejstlige Ordener er tilstrækkelige Vidnesbyrd om Reaktionens Magt.

Den offentlige Mening syntes ganske at være for Royalisterne. Valgene til Kamrene 1824 faldt endnu ud til deres Fordel, og Regeringen benyttede sig straks deraf og foreslog en Lov, i Følge hvilken Emigranterne skulde have 1 Milliard i Skadeserstatning samt en ny for Magthaverne bekvem Valglov.

Det var Carl af Artois, der havde været de yder-liggaaende Royalisters Fører og til Dels mod den mere maadeholdne Ludvig XVIII's Ønske faaet alle de frihedsfjendske Bestemmelser sat igennem. Man vidste altsaa, hvad Kurs han vilde styre, da han i 1824 ved Ludvig XVIII's Død besteg Tronen som Carl X. Han havde ikke den mindste Forstaaelse af, hvad der var gaaet for sig i Frankrig fra 1789. At der var dannet en Mellemklasse, »Bourgeoisiet«, som havde spillet en betydelig Rolle og i Virkeligheden været den, der havde afsluttet Revolutionen, kendte han ikke noget til. Han kendte kun de to privilegerede Klasser og disses skarpe Adskillelse fra tredje Stand, og denne ønskede han al Landsens Ulykker. Den havde været Skyld i alt lige fra Rigsstændernes Sammentræden i 1789. Og han havde kun ét Maal, Genindsættelsen af det gamle Regimente med alle sine Herligheder for dem, der én Gang var født paa

206 238

den rigtige Side af Plankeværket, men 'med Undertrykkelse, Slid og Slæb for alle de andre.

Som Prøveballon blev der forelagt Kamrene en Lov om Forbrydelser mod Kirken, en Lov, der var saa middelalderlig barbarisk, at »den vilde have gjort en Filip II Ære«, og som satte Straf for enhver, der bekendte sig til nogen anden Tro end den romersk-katolske. Loven gik igennem, og Kongen lod sig 1825 krone og salve i Rheims. Den hellige Salvingsbudikke var ganske vist bleven slaaet itu i Revolutionen, men fromme Hænder havde reddet et af Skaarene med et Par Draaber af den hellige Olie — det var alt sammen protokolleret, saa det var ganske vist — og da Salven havde den forunderlige Egenskab, at den formerede sig selv, saa var der rigeligt til at salve endog en Mand som Carl af Artois.

Det var Carl X's nære Forbindelse med Præsteskabet, der frembragte en Forandring i den offentlige Mening. Denne slog helt om, da Kongen i August 1829 satte de Polignac i Spidsen for Ministeriet. Han var Gejstlighedens fuldtro Redskab, havde været Deltager i Cadoudals Sammensværgelse mod Napoleon og havde i 1814 nægtet at aflægge Ed paa den af Ludvig XVIII givne Forfatning paa Grund af, al denne indrømmede alle franske Borgere Religionsfrihed. Et andet Medlem af Ministeriet La Bour-donnaye, havde udmærket sig som en af Hoved-anførerne i »den hvide Rædselsperiode« og et tredje var Forræderen General Bourmont. I som uden for Frankrig kunde et Ministerium, dannet af disse Mænd, Reaktionens voldsomste Partigængere, kun opfattes som et direkte Angreb paa det bestaaende parlamentariske System i Frankrig.

At et saadant Angreb netop var tilsigtet, blev snart tydeligt. Kamrene traadte sammen tidlig i Marts, Kongen blev af Deputeretkammeret opfordret til at afskedige sit frygtede Ministerium men svarede Dagen efter med at udsætte Kamrenes Møde i (> Maaneder. Alle forstod, at det var hans Hensigt ikke at lade dem træde sammen igen; man begyndte straks at agitere for at kunne være forberedt paa nye Valg, og Kongen følte, at de almindelige Fif med Valgtryk og Bestikkelser ikke vilde kunne sikre ham Flertallet i de nye Kamre. Der maatte gøres noget ualmindeligt! Men det havde man lært af Napoleon, at naar Franskmændenes nationale Forfængelighed blev kildret, kunde man faa dem til alt. Altsaa en Krig, en Erobringkrig, Sejre og Trofæer og Aareladning. Himlen være takket og lovet, der var noget galt med Deyen af Algier. Et Krigstogt over Havet mod Araberne! Det var

lige saa eventyrligt som Napoleons Togt til Ægypten; og her kunde Bourmont mulig aftvætte den Skamplet, der klæbede ved hans Navn fra Slaget ved Waterloo.

Medens Tropperne sejlede til Nord-Afrikas Kyst for at bortlede Opmærksomheden fra de hjemlige Forhold, udviklede disse sig paa en Maade, som gav Kongen og hans Ministerium nok at tænke paa. Kamrene var blevet opløst og ved de nye Valg i Juni mistede Regeringen 50 Pladser. Men hvad hjemme tabtes, maatte ude vindes. Kongen og hans Kabinet forfattede en kongelig Forordning, der gik ud paa, i Korthed, at genindføre Absolutismen i Frankrig. Det skulde udstedes umiddelbart før Kamrenes

Sammentræden, som man havde skudt saa langt ud som muligt, for at Bourmont kunde faa Tid til at erobre Algier.

Men Sejrsbudskabet, som kom til Paris d. 9. Juli, rørte ikke det franske Folk. Alle var optagne af Kampen mod Regeringen. Carl X troede endnu fuldt og fast, som han havde troet i 1789, at alle Ulykker vilde være undgaaet, om Ludvig XVI ikke havde vist sig føjelig over for Folket og indkaldt Rigsstænderne. En saadan Føjelighed skulde ikke kunde lægges ham til Last. Og med fransk Sorgløshed og som et ægle Prinsebarn af den gamle Tid vilde han ikke høre Tale om Ubehageligheder eller Modgang — der vilde ikke rejse sig Spor af Modstand mod hans Forordnin-

ger, som bl. a. opløste Kamrene, paabød, at inlet Blad maatte udkomme uden kongelig Tilladelse, indførte ny Valglove og lagde hele Magten i Regeringens Haand.

• Den 26. Juli offentliggjordes de kongelige Forordninger i Regeringens officielle Blad.

Under den Forbitrelse, som Carl X's Optræden efterhaanden havde vakt, havde mange, der af forskellige Grunde stod i skarp Opposition til Regeringen, men som havde følt sig afmægtige efter 1815, igen begyndt at rejse Hovedet. Misfornøjede var der nok af, men hvem skulde samle dem'? Bonaparti-sternes Haab om at finde en Fører i Napoleons Søn var kun et Haab, da man ikke kendte noget til ham, og han desuden stadig var i Østerrigs Magt. Republikanernes Hovedmænd var alle i Landflygtighed,

og kun én Mand syntes at have Chancer for at samle Folk omkring sig, nemlig Louis Philippe, Hertug af Orléans. Han var kommen tilbage til Frankrig efter 1815, havde faaet de fleste af Familiens store Godser igen og levede meget stille og jævnt; men man havde dog lagt Mærke til, at han var, en ganske anderledes fri og imødekommende Mand, med en næsten borgerlig Tone, end den selvfølende Konge; og medens denne samlede Resterne af den gamle Tids Mænd om sig i Pragt og Herlighed i Tuilerierne, var Hertugen af Orléans, klog, munter og behagelig, omgivet af alle kendte Mænd i Literatur, Kunst og Politik i sit Palais Royal.

Naar man i al Hemmelighed hist og her var be-

gyndt at tale om denne Mand, var det dog ikke alene hans egen Optræden, der havde bragt ham paa Bane, men den gamle Rænkesmed Talleyrand, der af gammel Erfaring vejrede enhver Forandring i Luften.

Det langt overvejende Flertal af Oppositionen ventede imidlertid ikke andet og mere end en parlamentarisk Konflikt med Regeringen og tænkte sig ikke Muligheden eller Betimeligheden af væbnet Modstand. Det var Journalisterne i Paris, der lagde for. I Anledning af den Bestemmelse i Forordningerne, som paabød, at intet Blad maatte udkomme uden Regeringens Tilladelse, samledes Journalisterne straks den 26. Juli om Morgenen omkring Udgiveren af Bladet »National«, den unge Thiers, og proteste-

Fig. 79. Maria Stuart-Kvadrille ved et Hofbal i Paris 2. Marts 1829.

rede mod disse Bestemmelser som ulovlige, samt opfordrede Folket og dets Repræsentanter i Kamrene til at støtte dem i Modstanden mod Regeringens Overgreb.

Men medens Journalister og Politikere forberedte sig til en parlamentarisk Kamp, gjorde Republikanerne, som havde dannet hemmelige Selskaber og fundet mange Meningsfæller mellem Studenter og Arbejdere, sig rede til væbnet Modstand, og den 27. Juli om Morgenen var Parises Gader pludselig fyldte med en Mængde Arbejdere, som vei endnu ikke var bevæbnede,

gede, og Stillingen blev mere og mere alvorlig. Mar-mont skrev til Kongen og tilraadede ham at give efter, men Kongen befalede ham at trække sine Tropper sammen og gaa frem med den fulde Styrke. Raadhuset blev atter rømmet, som sædvanlig frater-niserede Soldaterne med Befolkningen, det var tydeligt , at hele Paris stod paa Oprørernes Side. Sent om Aftenen jog Hertugen af Mortemart ud til St. Cloud for at besværge Kongen at give efter og kalde Forordningerne tilbage. Men Carl X vilde ikke forstyrres i sin Whist, og efter den vilde han i Seng.

M

7

Fig. 80. Optrin af Rarrikadekampene i Paris i Julidagene 1830.

men hvis hele Holdning tydede paa, at en Revolution var i Frembrud.

Thiers, som ikke havde ventet dette, forlod Paris, men i Løbet af Dagen kom den gamle la Fayette til Byen, Distrikternes Udvalg traadte sammen, Vaaben blev uddelt, og General Marmont, der havde faaet Overkommandoen over Tropperne i Paris, besatte Tuilerierne. — Kongen og hans Familie opholdt sig uden for Paris i St. Cloud. Den 28. Juli tiltvang Pariserne sig Adgang til flere Vaaben- og Amniuni-tionsdepoter og tog Raadhuset i Besiddelse. Herfra blev de dog efter et Par Timers Forløb og en haard Kamp fordrevne af Marmont. Barrikader blev byg-

Men da han den næste Morgen fik Tid til at se Hertugen, kom der Melding om, at Pariserne var i fuld Fremrykning mod Slottet; først tog de Louvre, dernæst Tuilerierne, og inden Aften havde Marmont og hans Tropper rømmet Paris.

Da dette Budskab naaede til Kongen, gav han Køb og beordrede Hertugen af Mortemart til at danne et nyt Ministerium. Men i Stedet for ved en offentlig Kundgørelse at tilbagekalde de skæbnesvangre Edikter, der virkede paa Befolkningen som en rød Klud paa en Tyr, blev der sendt en Ordonnans ind med mundtlig Besked om Tilbagekaldelsen til Raadhuset, hvor la Fayette sad med et Borger-

raad, og derfra til en rig Pariser, Mr. Lafitte, en ivrig Orléanist, hos hvem Thiers, der var kommen tilbage, opholdt sig, Ordonnansen blev atter sendt ud for at faa Kongens skriftlige Tilbagekaldelse, men det var sent om Aftenen, Hs. Majestæt vilde ikke forstyrres i sin Søvn, og medens han sov, gled Bourbonernes gamle Krone ud af Slægtens Hovedlinje og over til en yngre Gren. Lafilte og Thiers bearbejdede de forskellige Udvalg til Gunst for Hertugen af Orléans, og da Dagen brød frem, læste Pariserne paa alle Gadehjørnerne store Plakater, paa hvilke Hertug Louis Philippe, der havde vist sig »tro mod Revolutionen, kæmpet i Bevolutionshæren som menig Soldat mod Fædrelandets Fjender, Manden fra Jemappes«, blev lovprist i høje Toner og udpeget som den eneste mulige konstitutionelle Konge. Han var paa én Gaug, trods Modstand fra Bepublikanerne, der ikke vilde den Vej, bleven Dagens Helt. En Deputation fra Pairskammeret og Deputeretkammeret blev sendt ud efter ham, han kom til Paris og modtog — for at skaane Landet for Anarki og Blodsudgydelse — den 30. om Morgenen den Myndighed, Kamrene udstyrede ham med, under Betegnelsen » Lieulenant-Général«.

Men Republikanerne med la Fayette i Spidsen og den store Pariserbefolkning, der ikke havde sat Livet paa Spil for hans, men for Republikens Skyld, maatte forsones. Louis Philippe begav sig derfor med et Følge af begge Kamrenes Medlemmer til Raadhuset for at hilse paa Veteranen fra 1789. Hans borgerlige Jævnhed og vennesæle Optræden kom ham her vei tilpas, og da Hertugen greb og kyssede Trikoloren, som ikke havde vajet i Paris siden 1815, og som la Fayette nu udfoldede, valdet forbi med al Modstand. Folket brølede af Begejstring, og de faa alvorlige Mænd, der endnu holdt paa Republiken, blev afvist med Løftet om, at der skulde ske en Appel til det

franske Folk.

Carl X havde imidlertid forladt St. Cloud (Sæng Klu) og var draget mod Vest. Han følte, at hans egen Rolle var udspillet, men han vilde bevare Riget for sin Slægt og nedlagde derfor Kronen til Fordel for sin Sønnesøn, Henrik (V), Hertugen af Chambord, som dengang kaldtes Hertugen af Bordeaux, til daglig »Frankrigs Barn« eller »Vidunderbarnet«, eneste Søn af Hertugen af Berry og født efter Faderens Mord. Han skrev til Louis Philippe, udnævnte ham — som af sig selv — til Lieutenant-Général og bad ham anerkende Henrik V og styre Riget som Regent i hans Mindreaarighed. I Cherbourg indskibede Carl X sig og sejlede til England, hvor ingen gjorde Stads af ham. Men da Folkets Repræsentanter den 7. August valgte Louis Philippe til de Franskes Konge, talte denne ikke et Ord om, at Carl X havde frasagt sig Tronen til Fordel for Hertugen af Chambord. To Dage senere aflagde han Ed paa den af Ludvig XVIII givne Forfatning, som havde undergaaet nogle faa Forandringer.

Julirevolutionen er i Sammenligning med den store Revolution en Storm i et Glas Vand, men den fik i Forhold til sin Virkning i Frankrig overordentlig stor Betydning paa Europas Folk og Regeringer. I Frankrig vedblev den stærke Centralisation og Embedsmands-Vældet at bestaa, og kun en Brøkdel af Nationen kunde gøre sine Ønsker gældende paa

Tinge. »I Stedet for en kronet og salvet Konge af Guds Naade, omgiven af Adelsmænd og med jesuitiske Raadgivere, var der nu en Borgerkonge, som spaserede i Parises Gader med Paraply under Armen og høj Hat paa Hovedet, og som sendte sine Sønner i Landets Skoler, men hvis Hjerte slog lige saa varmt for Kongedømmets Interesser som nogen af hans Forfædres, og som, vei at mærke, sad inde med ganske andre Betingelser for et personligt Begimente.«

Men Adel og Gejstlighed mistede al den politiske Magt, som de — og især Gejstligheden — havde vidst at skaffe sig under Bestaurationen. Den Klasse af Franskmænd, der vandt ved Julirevolutionen, var Middelstanden, Borgerskabet (la Bourgeoisie), som Louis Philippe med sin Paraply under Armen og sine personlige og aandelige Egenskaber var en saa fuldgyldig Repræsentant for. Det var Borgerskabets Borgergarde (Nationalgarden), der støttede Louis Philippes Magt. »Lige over for denne ædruelige, prosaiske, fantasiløse Magt kæmpede alle de hede og hvileløse Aander, der var blevet sluppet løs ved Bourbonernes Fald. Ildnede af Tanken om en Republik, af Drømme om Europas Genfødelse ved franske Tropper og af den voksende Strid mellem den arbejdende Klasse og Kapitalisterne, truede de en Tid med at vælte det nyoprettede konstitutionelle franske Kongedømme over Ende og styrte Europa i en Krig, Gensynet af det trefarvede Flag, Melodier fra Republikens og den store Kejsers Tid, som længe havde slumret og nu pludselig vældede frem, Sejrsfølelsen, med hvilken Folkets Mænd saa' Bourbonernes Flugt — Bourbonerne, som fremmede Tropper havde paatvunget Frankrig efter Slaget ved Waterloo! — alt tjenle til at genoplive den halvt romantiske militære Begejstring, som havde drømt om Europas Befrielse i 1792«

Frankrig stod atter for begejstrede Aander som alle Folkeslags Befrier. Og det er derved, at Julirevolutionen faar sin store Betydning for Europa.

FBA JULI- TIL FEBRUAR-REVOLUTIONEN,.

Det første Udslag af den korte Frihedskamp i Frankrig var det, at de tre Øst-Magter, som havde indgaaet den hellige Alliance, men som efter Interventionen i Italien-Spanien og Carl X's Tronbestigelse var gledet fra hinanden, nu atter følte Nødvendigheden af at slutte sig sammen mod Vest-Europas frie Ideer.

Men den næste Følge af Begivenhederne i »den store Uge« — d. e. Dagene fra 26.-30. Juli ^830 — var den belgiske Opstand. Kongeriget Nederlandene var en Frugt af Wienerkongressen, det skulde danne en kraftig Bom mod franske Udvidelser mod Nord. Men det katolske, for en stor Del (i de øvre Klasser i alt Fald) fransktalende Belgien kunde ikke forliges med det protestantiske, frisiske Holland. Den katolske Kirke var, som paa Frihedskrigens Tid, Huset Oraniens Fjende, og for at komme Hollænderne — der optraadte som det herskende Folk — til Livs, sluttede Gejstligheden i Belgien sig til den demokratiske Opposition, som var endnu mere fjendtlig mod Forbindelsen med Holland end mod Pavedømmet. Man saa' her det Særsyn, at Gejstligheden og

Arbejderne gik Haand i Haand imod en fælles Fjende. Allerede

før det brød løs i Paris, var Spændingen saa stærk imellem Belgierne og deres Regering, at der kun behøvedes et ydre Stød for at frembringe en Revolution. Rygtet om Begivenhederne i Paris naaede Bryssel den 25. Juli, og om Aftenen, efter Opførelsen af »Den Stumme i Portici« med Fremstillingen af Mas-saniellos Opstand, brød Oprøret løs og forplantede sig

^/føiui&aM&vnctJcU&tfølS JuÆt.

Fig. 81. Karl X som Nøddeknækker. Satirisk Billede fra 1830. Med Lyseslukkeren (Forordningerne) vil han puste Revolutionens Bomber ud, og paa Barnegeværet læses St. Barthelemy til Minde om det religiøse Blodbad 1572.

hurtigt til alle Byer i de sydlige Provinser. Kongen sammenkaldte Stænderne for at dæmpe Stormen, men Synet af hollandske Tropper i Bryssels Gader og franske Agenters Virksomhed umuliggjorde ethvert Forsøg paa en fredelig Løsning. Det kom til blodige Kampe i Bryssels Gader og Omegn; Hollænderne maatte vige, og Belgien erklærede sig uafhængigt den 4. Oktober. Den 27. Oktober begyndte den hollandske General de Chassée et lige saa unyttigt som barbarisk Bombardement af Antwerpen og drev derved Hadet mellem de to Folk op til en saadan Højde, at det var umuligt at tilvejebringe Forsoning. Stormagterne greb nu ind og anerkendte i December 1830 Belgiens Uafhængighed, samt fastsatte dets Grænser og erklærede det neutralt. Det kneb med at finde en Konge, meü endelig faldt Valget paa Prins Leopold af Sachsen-Koburg, der havde afslaaet den græske Krone, men som nu modtog den belgiske. De Betingelser, han opstillede med Stormagternes Billigelse, vilde Kong Vilhelm II af Holland imidlertid ikke gaa ind paa; det blev atter til Krig, en hollandsk Hær trængte ind i Belgien, en engelsk Flaade blokerede Hollands Kyster, og først i 1833, efter at en fransk Hær havde tvunget det tappert forsvarede Antwerpens Kastel til Overgivelse, blev der

indgaaet Forlig. Grænsespørgsmaal og navnlig Forholdet til Luxembourg voldte dog stedse Vanskeligheder, og først i 1839 blev Freden sluttet mellem de to Stater.

Belgiernes sejrrige Rejsning, der væltede et paa Wienerkongressen indrettet Kongedømme over Ende, vakte stor Opmærksomhed i Europa. Man maatte være blind for ikke at se, at den var en umiddelbar Følge af Revolutionen i Paris. Hvad der, paa et vist Tidspunkt af Bevægelsen, endnu inden Belgien blev et Kongedømme, mest foruroligede Europas Herskere, var Frygten for, at Frankrig skulde ville tilegne sig det Land, som det havde ejet med Erobringens Ret fra 1792—1814, og begynde paa sine gamle Kunster paa ny. Men Louis Philippe var, i Modsætning til et stort, krigslystent Parti i Frankrig, stemt for Fred og forstod, at Fred var en Livssag for Landet. Han sendte den gamle Talleyrand — der stadig havde svømmet ovenpaa under alle Skibbrud og Storme — til England, og det lykkedes ham ved sin snilde Behændighed at faa oprettet en venskabelig Forstaaelse med England paa Grundlag af Ikke-Indblandingsprincipet.

Dette var den ligefremme Modsætning til den hellige Alliance, som først havde naaet sin fulde Magt paa Indblandingsprincipet. Og Rusland var rasende. Kejser Nicolaus havde i 1825 afløst sin Fader og havde straks ved sin Tronbestigelse staaet lige over for en Militær-Sammensværgelse*), ved hvilken han ikke — ifølge nyere Forskninger — viste slet saa megen Energi og Majestæt, som man tidligere har pyntet ham med, og som han virkelig senere besad. Han havde betragtet Grækerne som Oprørere mod deres lovlige Hersker og var ikke tilbøjelig til at betragte Belgierne som andet. Og saa disse Franskmænd, som havde jaget lians Venner, Bourbonerne, bort! Nej, nu maatte der nok tages fat igen paa dette revolutionære Pak.

Og Kejser Nicolaus vilde sikkert have taget fat igen, om ikke England havde staaet Side om Side

Fig. 82. Adolphe Thiers som ung Bladredaktør.

med Frankrig, og om han ikke havde faaet nok at gøre hjemme hos sig selv, da Gnisten fra Paris paa en Gang ståk Ild i hans eget Hus.

*) Man havde ved denne Sammensværgelse faaet de russiske menige Soldater til at agere med, uden at de havde nogen Anelse om, at de var Deltagere i et Oprør, og givet dem Ordre til ved en bestemt Lejlighed at raabe: »Konstitution! Konstitution! Konstitution!« idet man havde bildt dem ind, at det var Navnet paa den nye Zars Gemalinde.

Kongeriget Polen, som 1814 var bleven dannet af det tidligere Storfyrstendømme Varsjav, havde kun staaet i Personal-Union med Rusland og havde sin frie Forfatning, sin Rigsdag, sin Hær m. m. for sig selv. Til Trods for den Opposition, der paa den polske Rigsdag altid viste sig mod den russiske Regering, var Følelsen over for Kejser Alexander personlig stærk nok til at forhindre, at Misfornøjelsen gav sig Udslag i Oprør. Men over for Kejser Nikolaus eksisterede ikke en saadan Følelse af Hengivenhed. Allerede i Sammensværgelsen af 1825 valen Mængde Polakker indviklede, og i 1828, da Rusland begyndte Krigen mod Tyrkiet, var der planlagt en Opstand, som havde kunnet blive meget farlig for Rusland. Men Lederne fandt ikke Tiden, moden, og først Julirevolutionen 1830 bragte Polakkerne til at rejse sig.

Det var Polens talrige lavere Adel, stolt og krigerisk, de mange Officerer i den polske Hær og Varsjavs Befolkning, der sluttede sig til

Opstanden, daaret af de lokkende Fri-hedsrøster fra Frankrig. Oprøret udbrød den 29. November 1830; de polske Soldater kastede Russernes Tropper ud af Byen og havde nær gjort det af med Zarens Broder, Storhertug Konstantin. Det polske af Zaren-indsatte Regeringsraad blev afsat og Magten overdraget til en ny foreløbig Regering, bestaaende af Mænd af ds fornemste polske Familier med Czartoryski, en Ven af Alexander I og tidligere russisk Minister, i Spidsen.

Det var den nye Regerings Haab og Tro, at Zaren vilde betragte disse Begivenheder i Varsjav ikke som et Oprør, men biot som et Udbrud af Misfornøjelse med den russiske Regerings Indblanding. Den gik endog saa vidt i sine sangvinske Forhaab-

.CA

Fig. 83. Louis Philippe, som blæser Læbebobler. Satirisk Tegning fra 1830. Skaalen med Sæbeskummet bærer Indskriften; * Juliskummet«, og paa Boblerne staar nævnet alle de frisindede Reformer, som blev lovet Folket.

ninger, at den ikke biot troede, at Kejser Nikolaus vilde befale sine Embedsmænd at respektere den polske Forfatning, men at den kunde bevæge Zaren til at udvide den frie Forfatning til alle de Landsdele, som i sin Tid havde hørt til Kongeriget Polen.

Men medens polske Udsendinge spildte 6 Ugers Tid med at rejse til Petersborg, hvor de i øvrigt snart fik at mærke, fra hvad Kant Vinden blæste, satte de russiske Regimenter sig paa Kejserens Befaling i March mod Polen. Herfra havde man ikke, af spidsfindige

politiske Teorier, gjort noget for at bringe Befolkningen i Litauen til at rejse sig og kaste Russerne ud — hvilket var en [-Grundbetingelse-] {+Grundbetingel- se+} for, at Opstanden kunde lykkes, og som uden store Anstrengelser kunde have været iværksat. Den polske Regering modtog endelig Svar fra Zaren, at Oprørerne havde sat sig ud over alt og nu maatte tage

Skade for Hjemgæld. De erklærede nu højtidelig, at Huset Roma-nov havde forbrudt sin Ret til Polens Trone, og begyndte i den Ilte Time at forberede sig til en Kamp medRus-land paa Liv og Død. I Februar 1831 rykkede Die-bitsj Sabalkan-skij ind over Grænsen med en Hær paa 150,000 Mand.

Men Polakkerne havde lært at slaas under Napoleon og holdt Russerne i Skåk, indtil det den 26. Maj lykkedes disse at slaa dem ved Ostrolenka. Det hele havde sandsynligvis været forbi nu, om ikke Polakkerne havde faaet

en Forbundsfælle i en Kolera-Epidemi, der udbrød i den russiske Hær og bortrev Folk i Massevis. Ogsaa Diebitsj maatte falde, hvis han ikke — hvad nogle fortæller — tog Gift for at undgaa Kejserens Unaade i Anledning af hans Langsomhed over for Polakkerne.

l^ram'- c/e. (autaåuei,^*/**** tøut&ei-J

215

Paskievitsj indtog hans Plads. Prøjsserkongen frygtede, at Opstanden skulde brede sig ind i hans Lande, og understøttede Rusland. Polakkerne var indbyrdes uenige, og Varsjav blev erobret den 8. September 1831. Polen blev gjort til en Provins af Rusland, alle Mænd af Navn og Betydning, som kunde have bidraget til Fædrelandets Udvikling, blev sendt til Sibirien eller gik i Landflygtighed, og selv det polske Sprog og Særpræg syntes at skulle forsvinde under Ruslands haarde Forfølgelser.

Ogsaa i Italien tændte Revolutionsgnisten fra Paris. Frihedslængslerne var ikke blevet slukkede under Østerrigs Herredømme; de hemmelige Selskaber udfoldede stadig stor Virksomhed. Deres Brændpunkt var ikke som før i Syd-Italien, men i Pavestaten, hfror de paa Grund af Begeringens Umulighed fandt den frodigste Jordbund; de stod i Forbindelse med franske Frihedsmænd som la Fayette og havde fulgt Julirevolutionen med stor Spænding og Interesse. Men først under den Usikkerhed i Regeringen, som altid følger med Pavens Død (Pius VIII døde den 30. November 1830) og Valget af hans Efterfølger, flk de Liberale frie Hænder. Hjælp blev lovet dem fra Frankrig, og den 5. Februar 1831 udbrød Opstanden i Bologna. Den bredte sig med stor Hurtighed til Pavestaten, og Gregor XVI var næppe bleven valgt til Pave, før hans oprørske Un-dersaatter erklærede, at det var forbi med hans timelige Magt; han saa' ingen anden Udvej end at paakalde Østerrigs Hjælp. Kejser Frants' Tropper rykkede ind i Pavestaten, og den oprørske Regering maatte flygte til Ancona.

Men dette var en Udfordring til Frankrig, som havde erklæret, at Østerrig kunde muntre sig i sine italienske Stater, saa meget det lystede, men at enhver Optræden udenfor dets egne Grænser vilde medføre en Krig med Frankrig. Revolutionspartiet med la Fayette i Spidsen ventede en saadan med Længsel, Louis Philippe intrigerede, men Casimir Perier, der blev Minister i 1831, tog fat med fast Haand. Han fordrede, at Østerrig skulde rømme Pavestaten, og at de værste af de Misbrug, der klæbede ved den pavelige Regering, skulde fjernes. Det første skete straks, det andet blev lovet. Men da Hans Hellighed, efter at være kommen tilbage, begyndte igen med det gamle vilkaarlige Regimente, støttet af sin af Banditer og Gavtyve bestaaende Hær, brød Oprøret ud paa ny. Østerrigerne blev kaldt tilbage, men saa snart det var rygtedes, sendte Frankrig en Flaade til Ancona (Februar 1832) og satte et fransk Troppekorps i Land. Men kort efter døde Casimir Perier, og der skete fra Frankrigs Side intet for at fremtvinge en bedre Begering i Pavestaten. De franske Tropper blev staaende i Ancona, lige saa længe de østerrigske blev staaende i Kirkestaten, d. v. s. lige til 1838, og om Forbedringer i Regeringen blev der ikke tait mere.

Julirevolutionens Dønninger mærkedes ejendommeligt nok med størst Styrke ude i Omkresen. Jo nærmere man kom Bevægelsens Midtpunkt, des mindre sporedes Bevægelsen. I Schweiz var efter Napoleons Fald det gamle sneverhjertede og egoistiske Patricier-Regimente atter kommet i Højsædet under Østerrigs Beskyttelse. Det faldt nu sammen, og i

næsten alle Kantonerne blev der indført demokratiske Forfatninger. I Tyskland opstod der Tumulter i flere Byer, men Bevolution kan der egentlig kun tales om i Brunsvig. Her var der almindelig Misfornøjelse med Begenten, den 26-aarige Hertug Carl, som bortødslede Landets Penge i vilde Udsvævelser, trodsede Forfatningen og egenmægtig greb ind i Bets-plejen. En Aften i September 1830, da han kørte fra Teatret, blev hans Vogn bombarderet med Sten, og næste Dag stormede en forbitret Folkemasse Slottet og ståk det i Brand. Soldaterne nægtede at røre sig til hans Forsvar, og Hertugen maatte flygte. Forbundsdagen maatte anerkende, at Befolkningen havde Grund til Klage, og gav sin Tilslutning til, at Hertugens Broder, Prins Vilhelm, overtog Begeringen, og at der blev indført en ny Forfatning med en raad-givende Landdag.

Ogsaa Sachsen, Hannover og Hessen flk, efter en mere eller mindre kraftig Optræden af Befolkningen, nye Forfatninger.

Ogsaa i den lille By Hambach i Bhin-Bayern viste der sig i Maj 1832 Virkninger af Julirevolutionen. Her gik det ikke saa tamt til som ved Wartburger-festen; der taltes store Ord om de forenede tyske Fristater osv., og Forbundsdagen flk travlt med Arrestationer og Krig mod det rød-gylden sorte Baand. Aaret efter gik det løs i Frankfurt, og den hellige Alliances Ministre kunde nu raabe Vagt i Gevær paa Mødet i Teplitz. De Frisindede blev trængt tilbage alle Vegne, selv i Bayern, hvor dei dog før havde været nogen Forstaaelse af Nationens Trang.

Men Prøjsserkongen Frederik Vilhelm tænkte ikke paa at holde de Løfter, han én Gang havde givet sit Folk, der var lige saa udelukket fra Indflydelse paa Regeringen, som det havde været før Frihedskrigen. Folkets Hengivenhed for Kongen og den kloge og dygtige Styrelse af Landets indre Anliggender, som Prøjsserne kunde glæde sig ved, og som havde sat Frugt i en rig Udvikling paa alle Omraader, bidrog imidlertid til, at den offentlige Ro ikke noget Sted blev forst}Trret. Et af de vigtigste Midler til at nærme Tyskerne til hinanden trods Adskillelsen i de mange smaa Stater, var Oprettelsen (1828) af et Toldforbund mellem Prøjssen og de tyske Lande uden for Østerrig, hvilket bragte en hidtil ukendt Lettelse i Handel og Omsætning og i Stilhed og paa naturlig Maade forberedtes Tysklands politiske Enhed, til Trods for Metternichs aarvaagne Vogterøjne. De mindre Stater lærte efterhaanden at se hen til Prøjssen som den ledende Magt, og som en Magt, hvis Regering med Forsyn og Omsorg paa mange Maader tog sig af Nationens Interesser.

Ogsaa i Danmark mærkedes Virkningerne af Julirevolutionen. Den frejdige Aand, som 1801 havde givet sig til Kende hos Nationen, og som sikkert vilde have givet sig Udslag i Sans for det politiske Liv, hvis den havde faaet Tid til at fæstne sig, forsvandt ganske i UlykkesaaTene efter 1807. Frederik VI forstod ikke at drage Lære af Norges rige Udvikling eller den fordrevne svenske Konges Skæbne og forblev fjendtlig over for alle frie Rørelser; men den fælles Nød havde knyttet ham og Folket til hinanden. Var Kongen end ubegavet, saa var han i sin Optræden jævn og ligefrem, og Hjertet var godt

— det havde man mangfoldige Beviser paa — og det gode Hjertelag har de Danske jo aldrig kunnet staa for. Den Mand, der ved sin Selvraadighed havde fremkaldt Flaadens Tab, sejlede i Admiralsuniform i Kanalerne i Frederiksberg Have, medens det trofaste og ukritiske Folk stod paa Bredderne og hilste ham ærbødigt. Og Oehlenschläger sang om de kongelige Personer i Baaden:

Kostbare Fragt! 1, alle Danskes Glæde, Stolt svulmer Purpurfloret Med hviden Kors, Thi Kongen staar ved Roret!

Men Frederik VI har mere end Ansvaret for Flaadens Tab paa sine Skuldre. Han havde i 1806, da Napoleon afskallede det tysk-romerske Kejserrige, ikke nøjedes med.at lade Christian VIII erklære for suveræn Hertug i Holsten, der havde udgjort en Del af det tyske Rige til hvis Hersker Kongen af Danmark

havde staaet i

Lensforhold for Holstens [-Vedkommende.-] {+Vedkommen- de.+} Men Frederik VI ønskede at indlemme Holsten i Kongeriget, uden Hensyn til, at han derved krænkede Au-gustenborger-nes anerkendte Arvekrav 1 i 1

[-Hertugdømmet.-]

{+Hertugdøm- met.+} Fra dette Øjeblik fattede disse et dybt Nag til Danmark og fremsatte den Paastand, der blev Kilden til de kommende Ulykker, at da Slesvig og Holsten efter Christian I's Haand-fæstning skulde blive evigt og udelt tilsammen, maatte begge løsrives fra Danmark, naar Kongehusets Mands-stamme en Gang uddøde.

I Kongeriget var, som tidligere omtalt, alle gaaet op i literære Interesser; politisk var man ganske død. Men i Kiel, især ved Universitetet, fulgte man med Spænding den tyske Frihedsbevægelse, og Landfogeden paa Sylt, Uve Jens Lornsen, der som ung Student i Jena havde været begejstret for den tyske Frihedsbevægelse, besluttede under Indtrykket af Julirevolutionen i Paris at sætte en Adresse i Gang til Kongen for at skaffe Hertugdømmerne en fri Forfatning. Han blev vei ,afsat fra sit Embede og dømt til et Aars Fæstningsstraf. Men den Bevægelse, hans Flyveskrift om Forfatningssagen i Slesvig-Holsten havde vakt, virkede dog saaledes, at Frederik VI besluttede sig til at indføre en Stænderforfatning. Stænderne skulde for største Delen vælges af Folket og tages med paa Raad i alle Lovgivningssager. Men Stathusholclningens Fastsættelse, Statsmidlernes Benyttelse fik de ingen Indflydelse paa.

f England øvede Julirevolutionen ingen direkte Virkning, og den store Reformation, der foregik i i Landets vigtigste indre Forhold, ved Vedtagelsen af den saakaldte »Reform-Bil 1<-, staar ikke i noget Sammenhæng med Begivenhederne i Paris 1830. Den havde længe staaet paa Dagsordenen og vilde sandsynligvis være bleven gennemført allerede i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvis ikke Revolutionskrigene og senere Napoleonskrigene havde taget Englands Politik ganske fangen. Men medens de sloges paa Fastlandet og paa Søen, og medens England ud ad til maatte samle al sin Kraft for at holde Kampen mod Dødsfjenden gaaende, havde Englands Industri udviklet sig, og smaa Stæder var vokset op til store Fabrikbyer. Dog selv som saadanne maatte de nøjes med en mindre Repræsentation i Parlamentet end mangen øde og ubetydelig, forfalden Landsby, som fra gammel Tid var valgberettiget, som maaske kun bestod af nogle enkelte Huse, og hvis Valgret i Reglen var i Hænderne paa en enkelt Person, som oftest den adelige Godsejer. Det engelske Aristokrati havde opnaaet at gøre Underhuset til et Slags Fælles-gods for Standen til Gavn og Glæde for de yngre Sønner. »Rotten boroughs« (raadne Flækker) blev givet i Medgift, testamenteret bort eller solgt som fast Ejendom. Misforholdet ses bedst af, at en By som Edinburgh, der havde 160,000 Indlæggere, kun sendte ét Medlem til Underhuset, medens en enkelt Godsejer, som ejede flere »rotten boroughs«, hvor der maaske kun boede en halv Snes Mennesker, raadede over flere Valg.

Det engelske Folks Repræsentation i Parlamentet var derfor kun saa som saa; det offentlige Liv i England led af mange andre Misbrug og Skavanker, men det her herskende Misforhold var det største. Saa længe Georg IV herskede, og Toryerne*) var ved Roret, var der ikke Tale om nogen Forandring; men næppe var han gaaet til sine Fædre (den 26. Juni 1830) og hans Broder Vilhelm IV var kommen paa Tronen, før en Reform af Underhuset meldte sig som nødvendig. Charles Grey dannede et Whig-Ministerium; i Marts 1831 blev Reform-Bill'en forelagt Parlamentet, og for første Gang saa' man et Folk paa parlamentarisk Vis træde i Skranken for sine politiske Rettigheder. Kampen blev haard og blev ført med alle Midler, med voldsom Agitation, men uden Blodsudgydelse. Hovedmodstanderen var Toryernes Fører i Overhuset, Wellington, den stokkonservative »Jærn-Hertug«. Ved Kongens personlige Paavirkning opgav han og hans Parti Modstanden, og den be-tjrdningsfulde Lov, Grundstenen for Englands rolige og besindige Udvikling for lange Tider, blev efter halvandet Aars Kamp, vedtaget i Juni 1832.

En storartet Lovgivningsvirksomhed, der ikke biot kom England, men i enkelte af dens Følger hele Verden til gode, blev Følgen af Reform-Bill'ens Vedtagelse. Med Brevportoens Nedsættelse til 1 Penny for hvert Brev inden for Kongerigets Grænser og med Aabningen af den første Jærnbane (den 15. September 1830) — fra Liverpool til Manchester —-

*) Tory (torri) og Wliig er gamle engelske Partinavne for Højre og Venstre og oprindelig Øgenavne for de store Partier, som i de sidste to hundrede Aar har skiftedes til at regere; nu bruges de sjældent.

Fig. 84. Slesvigholsteneren Uve Lornsen. Født 1793; død 1S38.

havde England indviet vor Tid, den moderne Tid, da de fjerneste Lande er bleven bragt hinanden nær.

Vilhelm IV, der i mange Retninger havde dannet en hæderlig Modsætning til sin Broder og Forgænger, døde den 20. Juni 1837. Forbindelsen mellem England og Hannover ophørte — til Lykke for begge

Lande — idet Kvindelinjen ikke havde Arveret i Hannover, der nu blev lyksaliggjort med en egen Konge, Ernst August, Hertug af Cumberland, Broder til Vilhelm VI, en Mand, som der ikke er meget godt at berette om. Han ansaas i Reglen forat være Hovedmand for Orange-Sammensvær-gelsen i 1835, der gik ud paa at omstøde hans Broderdatter, den engelske Tronarving, Prinsesse Victorias Rettigheder, og derefter bringe ham selv paa Tronen. Georg IV havde karakteriseret denne sin kære Broder paa følgende Maade: »Han har aldrig truffet en Fader, som kom godt ud af det med sin Søn, en Mand, der levede lykkeligt med sin Kone, en ung Mand, som elskede sin Brud, eller en Ven, der holdt af sin Ven, uden at han prøvede paa at sætte Splid imellem dem.« Han begyndte i Hannover med at omstyrte Forfatningen og tillod sig det ene Overgreb efter det andet. Englænderne priste sig lykkelige ved at blive ham kvit. Og da de saa' den 18-aarige, tækkelige og taktfulde Dronning Victoria (formælet 1840 med Prins Albert, »Prinsregenten«) paa Georgernes Trone, til hvilken gode Mænd i mange Tider ikke havde kunnet se hen med Tillid og Ærbødighed, blev Grundvolden lagt til den Loyalitet, som lige fra hendes Tronbestigelse har været den engelske Krones bedste Støtte.

Det var ikke biot den unge Dronnings Person og Optræden, der vandt Hjerterne, det var Erindringen om den anden Jomfrudronning, Englands Herskerinde i Landets første Stortid. Thi trods al den indre Gæring og Uro, som den i store Krese herskende Fattigdom og Elendighed samt Cha r tistern es Fordringer om Gennemførelsen af Folkets Fribrev (the peoples charter) stadig gav Næring, trods Sammensværgelser og Tumulter i Irland, er England stadig gaaet frem i alle Retninger. I 1838 stiftede Richard Cobden og andre frisindede Mænd the Anti-Cornlaiv-League og begyndte Arbejdet for Frihandelen og for at faa Korntolden, der forhøjede Brødpriserne til Fordel for Godsejerne, ophævet. For første Gang saa' man i Europa en human, moderne Statsmand, Robert Peel (pihl), der — i Modsætning til den dengang og endnu i vore Dage almindelig herskende og rent middelalderlige Opfattelse af Straffesystemets Nødvendighed over for enhver Uregelmæssighed — havde det moralske Mod at betragte Oprør, selv blodige Oprør — som det i Wales f. Eks. — som en Folkesygdom, der skal helbredes, ikke ved Politibestemmelser og haarde Straffelove, men ved kloge og nyttige Love og Reformer. I

1846 opnaaede han at sætte Ophævelsen af Korntolden igennem. En Indkomstskat efter stigende Skala blev indført for at dække Tabet ved store Nedsættelser paa Tolden og den delvise Ophævelse af Tolbeskjdtelsen. Ogsaa for Folkeundervisningen blev der sørget.

I det katolske Irland havde der stadig været Misfornøjelse med Foreningen med England. Kato-likerne var endelig i 1829 blevet ligestillede med Protestanterne, men Fattigdom og Tumult hørte til Dagens Orden og antog mere og mere truende Former. O'Connel, der havde vundet en saadan Indflydelse, at man kaldte ham »Irlands ukronede Konge«, optraadte med sine Fordringer om Unionens Ophævelse. For at vise saa megen Imødekommen som muligt, førte Robert Peel igennem, at England betalte Tilskud til de katolske Præsteskoler i Irland, ligesom ogsaa Fæsternes Kaar blev forbedrede. Men først den store Hungersnød i Irland 1846, der var en Følge af Kartoffelsygdomme Aaret i Forvejen, og den dermed nær sammenhængende Masse-Udvandring til Amerika aabnede Englændernes Øjne for, at Irland i en Række af Aar var bleven skrækkelig vanrøgtet, og Regering og Folk blev paa én Gang ivrige efter at afbetale Englands Gæld til »den grønne 0«.

Den Fælles-Politik, som England og Frankrig havde slaaet ind paa i Anledning af Opstanden i Bryssel og Belgiens Løsrivelse fra Holland, lagde sig faa Aar senere for Dagen over for Spanien og Portugal.

I Spanien havde Kong Ferdinand beredt det »apostolske Parti«, som hidtil mest havde støttet ham tillige med hans kære Broder, der mindst var lige saa vei anskrevet hos Partiet som Kongen selv, en mindre behagelig Overraskelse. Han var nemlig

Fig. 86. Richard Cobden. Berømt engelsk Fredsven og Frihandelsmand. Født 1804, død 1865.

paa sine gamle Dage gaaet hen og havde giftet sig med Marie Christine af Neapel. Da det ventede Barn jo maaske kunde falde ud til at blive en Pige, kuldkastede han som en klog og fremsynet Fader den gældende

Arvelov og sikrede ved en særlig

Flg. 85. Robert Peel. Berømt engelsk Statsmand. Født 1788, død 1850.

Sanktion af 1830 sin Datter, der flk Navnet Isabella, Tronen i Spanien. Men dermed var den tidligere Tronarving, Don Carlos, kun ilde tilfreds, og da Kongen døde 1833, og Enkedronning Christine overtog Regeringen i sin Datters Navn, var Landet straks delt i to Lejre, Carlister og Christinos.

I flere af de nordlige Provinser blev Don Carlos udraabt til Konge. De Liberale samlede sig om Dronningen, der tog Martinez de la Rosa til Minister, gav Landet en fri Forfatning samt indledede Underhandlinger med England, Frankrig og Portugal med det Maal at forjage Don Carlos og Don Miguel, der repræsenterede det klerikal-absolutistiske Parti i Spanien og Portugal, fra den pyrenæiske Halvø. Disse Underhandlinger afsluttedes 1834 med Kvadrupel-

berale, som slåp bort, samlede sig paa Azorerne til Forsvar for Maria da Glorias Rettigheder. Julirevolutionen fremkaldte imidlertid, som anført, en fuldstændig Forandring i Frankrigs og Englands Politik. De flk snart Lejlighed til at optræde mod Don Miguel, idet han tillod sig en Mængde Overgreb mod Franskmænd og Englændere, som var bosatte i Portugal, og de to Lande sendte øjeblikkelig Flaader til Portugals Kyster. Don Pedro af Brasilien, som tillige frygtede Udbrudet af en Revolution i sit eget Land, besluttede at gaa til Europa og sætte sin Datters Fordringer igennem. Han kom i 1832 til Azorerne, samlede sin Datters Tilhængere og foretog, understøttet af England, i 1832 et Tog mod Portugal, og med Lissabons Erobring i Juli 1833 havde Don Pedro atter

Prinsregent Albert, Dronning Victorfa. Louis Philippe. Louise, Marie Amalie, Leopold,

Dronn. af Belgien. Dronn. af Frankrig. Belgiens Konge.

Fig. 87. Dronning Victoria og Louis Philippe mødes i Eu i Nordfrankrig.

Alliancen, og England beredte sig til at sende en Hær og en Flaade til Portugal for at forjage Don Miguel.

Da denne 1826 ved sin Forlovelse med Donna Maria da Gloria, hans ældste Broder Don Pedros Datter, havde overtaget Regentskabet i Portugal, begyndte han straks at gøre Angreb paa Forfatningen, ophævede den endelig og lod sig judraabe til Konge 1834. Don Pedro erklærede ham fra Brasilien for afsat og Forlovelsen med hans Datter for hævet. Men Don Miguel samlede sine Banditer; et fuldstændigt Ræd-selsherredømme begyndte, og de Liberale blev forfulgte alle Vegne. Don Miguel rasede som et vildt Dyr, mishandlede sine egne Søstre og begik de vildeste Udskejelser. Metternich, Rusland, Frankrig og selv England, hvor nu »Jærn-Hertugen«, Wellington, var ved Roret, hilsede i ham og Don Carlos i Spanien Absolutismens og Legitimitetens Princip; men de Li-

fast Fod i Landet; men dermed var Krigen ikke endt. De tre østlige Stormagter stillede sig paa de to Prætendenters Side i Spanien og Portugal, medens derimod England og Frankrig 1834 sluttede det ovennævnte Forbund med de to Landes Dronninger og de liberale Partier.

Allerede en Maaned efter Forbundets Stiftelse gik en spansk Hær ind i Portugal og nødte Don Miguel til, mod en stor aarlig Rentepenge, at fraskrive sig Kronen og forlade Landet for bestandig. Don Carlos maatte, for ikke at falde i de Liberales Hænder, gaa om Bord paa et engelsk Skib og sejle til England. Men det var kun for at komme saa meget lettere tilbage til Spanien. Han rejste straks i Forklædning tilbage gennem Frankrig og allerede i Juli Maaned samme Aar stod han i de baskiske Provinser i det nordlige Spanien.

Disse Landsdele havde endnu til 1812 bevaret en stor Del af deres oprindelige Uafhængighed og Selvstyre. Men alt, hvad der fandtes af provinsielle Forrettigheder, var bleven sat ud af Kraft ved den frie Forfatnings Indførelse, og derfor hadede Baskerne, Spaniens dygtigste, mest oplyste Folk, den frie Forfatning af ganske Hjerte. Don Carlos derimod, som vilde opretholde den gamle Tingenes Tilstand, var netop en Mand for dem, og straks efter Kong Ferdinands Død blev han udraabt til Konge.

Han vilde imidlertid snart have maattet bukke under, ganske blottet for militær og politisk Dygtighed, som han var, hvis ikke han i Carlisternes Anfører, Zumalacarregui, havde haft en Soldat, der forstod at føre Krig, som den skulde føres i disse Egne. Gang paa Gang slog han Regeringstropperne. Overalt spredte han Skræk foran sig ved den koldblodige Grusomhed, hvormed han gik frem. I 1835 døde han af et Saar; den dygtige Cabrera indtog hans Plads, og medens Regeringen og de politiske Partier skændtes i Madrid og indførte den gamle Forfatning af 1812 paa ny, slog Cabrera stadig Dronningens Generaler og gjorde sig i 1837 rede til at gaa imod

Hovedstaden. Først nu fandt Dronning Christina i Espartero en dygtig Soldat, som slog Carli-sterne, saa Toget mod Madrid maatte opgiVes. Espartero førte derpaa Krigen ind i de baskiske Provinser, som han lagde næsten øde ved sine Hærgninger. Men det var ikke saa underligt, at han havde Fremgang. Thi han havde ladet den hellige Jomfru udnævne til Generalissima for sin Hær. Større og større Afdelinger af Carlisterne gik over til ham, og næsten blottet for Tropper maatte Don Carlos i September 1839 flygte ind i Frankrig.

Men da Rorgerkrigen var forbi, viste det sig, at Dronning Christina ikke formaaede at styre Landet. Hun blev — særlig paa Grund af de mange Skandaler i hendes private Liv — nødt til at nedlægge Regentskabet. Nu blev Espartero Regent og holdt sig i et Par Aar, indtil han blev jaget i Landflygtighed. I Mangel af fremragende Mænd satte man nu den fjortenaarige Isabella paa Tronen. Enkedronningen vendte tilbage og det lykkedes at danne et klogt og levedygtigt Kabinet under Hertugen af Nar-

Die g ut o Presse.

Süsne ~heflige Censur. J.ass uns gehn auf deinrr S pur, Leile uns an deiner Hand ilndern gläch, am -GäniJelbanil

Fig. 88. Tysk satirisk Tegning fra Fyrrerne over Censuren, som forfulgte de frisindede Blade. Overskrift: >Den gode Presse«. Verset forneden: »Søde, hellige Censur, lad os gaa i dine Spor. Led du os kun ved din Haand, Børn lig, i Lede-baand*. Foran gaar den blinde Muldvarp, bærende Tilbagegangens Fanemærke (Krebsen). Derefter følger Censor, hvis Hoved er en Saks ined to vogtende Øjne. I den ene Haand holder han en Pen, i den anden et Ris, medens han fører Bladredaktørerne som Smaadrenge bagved sig i et Baand. Toget slutter med et Faar, klædt ud som Lakaj, med Paraply og Skødehund.

vaez, som for en Tid genoprettede Ro og Orden i Landet.

I Frankrig, Revolutionens Hjemsted, var Virkningen af Julibevægelsen naturligvis stærkest. Den jakobinske Drøm om Frankrig som Nationernes Befrier var endnu levende hos den Del af det franske Folk, som i det hele havde aandelige Interesser; for dem stod det som et sort Forræderi af Louis Philippe, at han havde ladet Polakkerne og Italienerne i Stikken, ja, ikke rørt en Haand for at hjælpe dem. Den fredelige Politik, som Regeringen, til Landets Lykke, førte, blev anset som Tegn paa Frygt. Folket begyndte at forstaa, at det ikke havde vundet synderligt ved Julirevolutionen, og det Parti, som vandt herved, var Republikanernes. Men disse var ikke Regeringens eneste Fjender. Legitimisterne, Resterne af

Carl af Artois' Parti, lod først høre fra sig. Hertuginden af Berri var, som Moder til Henrik V, meget yndet af Bourbonernes Tilhængere, som under Julirevolutionen havde beundret hendes dristige Planer til at dæmpe Oprøret. Hun opholdt sig hos den fordrevne Konge i England og fik under Land-Ilj'gtighedens Kedsomhed den Tanke at tage til Frankrig og rejse den hvide Fane for sin Søn. Carl X gav hende Titel af Regentinde, og i April 1832 landede hun i Marseilles. Men her fandt hun ingen Jordbund for sine Planer og drog forklædt til Vendée, der i den almindelige Opfattelse stod som Royalisternes faste Borg. Hun udstedte et Opraab til Befolkningen, men det var kun faa, der flokkedes om hende, og Regeringens Tropper fik snart Bugt med de legitimistiske

Bander. Hertuginden maatte flygte, men hendes Skjulested blev forraadt, og i Stedet for den dristige, forvovne unge Moder, der kæmpede som en Løvinde for sit Barns Ret, som det franske Folk havde ventet at se og, paa Forhaand, havde Sympati for, viste der sig en frugtsommelig, gift Kone. Hertuginden var i al Hemmelighed bleven til en italiensk Grevinde, som fødte en lille Pige i Fængslet. Hele Sagen druknede i Latter, og Legitimisternes mest frygtede Anfører var bleven gjort uskadelig.

Alvorligere var de Uroligheder, som blev fremkaldt i Paris 1832 af den stigende Misfornøjelse med Juli-

£Zf>ti;iu>n. i ItuJxi

Revolutionens ringe Resultater og med Kong Louis Philippe selv og hans og hans Ministres fredelige Politik. Parises Gader farvedes atter med Blod, men Borgergarden tog Borgerkongens Parti, og Oprøret blev dæmpet. Under de Forfølgelser, som nu blev iværksat over for Republikanerne, antog Modstanden mod Regeringen en Karakter som aldrig før. Og særlig blev Arbejdernes store Klasse nu draget med ind i Bevægelsen paa en anden Maade end tidligere. Før havde de været Redskaber for Mænd, der havde været dem langt overlegne i Kundskaber, og hvis Maal og Interesser laa langt uden for deres. Nu havde de selv faaet nogen politisk Opdragelse, og denne gjorde sig straks gældende i de mere og mere hyppigt forekommende Kampe mellem Arbejdere og Arbejdsherrer, der opstod som en naturlig Følge af Fabrikvirksomhedens rivende Udvikling i Frankrig. De misfornøjede franske Arbejdere fandt hurtig Meningsfæller og radikale Forbundsfæller blandt de mange fremmede, især italienske og polske politiske Flygt-

*ninge, som havde søgt til Frankrig for at tjene Brødet. Særlig Betydning fik den hele Bevægelse, da

Arbejderne begyndte at slutte sig sammen i Fagforeninger. Da Regeringen i 1834 havde udstedt en Lov imod disse, udbrød der Oprør i forskellige Fabrikbyer (Lyon, Grenoble og mange andre). Urolighederne naaede Paris, hvor Republiken blev proklameret. Fra Marseilles drog Italieneren Mazzini i Spidsen for en Skare fordrevne Italienere ind i Savoyen for at rejse Befolkningen til Kamp for Republiken. Men Toget mislykkedes, og i Frankrig blev Oprøret alle Vegne slaaet ned. De tre østlige Stormagter benyttede Lejligheden til at tvinge Schweiz, hvorhen Mazzini og mange af hans Flok var ftygtet, til at frafalde sin Asylret og forvise de politiske Flygtninge, som havde søgt Tilflugt her.

Da Regeringens Fjender ikke kunde naa deres Maal ved Magt, greb de til mere skjulte Midler, og i 1835 forfærdedes Europa ved Fieschis Helvedesmaskine, der skulde have sprængt Kongen og hans Sønner i Luften, naar de paa 5-Aarsdagen for Juli-Revolutionen red gennem Parises Gader. Men de kongelige Personer slåp uskadte fra Attentatet, hvorimod 14 Mennesker, blandt dem Mortier (mortje), en af Napoleons tidligere Generaler, blev dræbt.

Efter denne Udladning kom der en vis Ro i Forholdene, Louis Napoleon, en Brodersøn af Napoleon I, der efter Kongen af Roms Død 1832, betragtedes som Chef for det bonapartistiske Parti, gjorde i 1836 et mislykket Oprørsforsøg i Bretagne, som blev uden

Fig. 89. Franç.ois Guizot (frangsoa giso). Fransk Statsmand og historisk Forfatter. Født 1787, død 1874. Konsejlspræsident 1847, fremkaldte ved sin Konservatisme Februar-Revolution en.

Følger. Louis Philippe blev flere Gange udsat for Snigmordere, men den politiske Betydning deraf var kun den at fæstne Kongens Stilling. Regeringen var gaaet af med Sejren baade ude i Landet og i den politiske Kamp i Kamrene. Selv da Thiers (tjæhr), der 1840 var sat i Spidsen for Ministeriet, for at opflamme Franskmændenes krigerske Tilbøjeligheder, havde ladet Napoleons Lig bringe til Paris fra St. Helena og bisætte i Invalidekirken under Udfoldelsen af stor Pomp, selv da blev Roligheden ikke forstyrret. Og det til Trods for, at Louis Napoleon straks søgte at slaa Mønt af den Bevægelse, som derved var vakt hos Bonapartisterne, og rejste en atter mislykket Opstand i Strassbourg, der indbragte sin Ophavsmand Fængselsstraf paa Livstid.

Det var Misfornøjelse med Louis Philippes Fredspolitik, der i 1840 havde bragt Thiers til Roret. Frankrig havde netop da lidt en Ydmygelse. Sultanens Statholder i Ægypten, Mehemed Ali, havde under Grækenlands Frihedskrig, hvor han selv var bleven kaldt til Hjælp af sin Lehnsherre, faaet Øje for, at det tyrkiske Rige stod paa svage Fødder. Straks efter Freden i Adrianopel havde han ladet sin fra Peloponnés berømte og berygtede Søn, Ibrahim, rykke ind i Syrien og sendt sin Flaade til Akka og fordrede sig dernæst overladt de to syriske Provinser Damaskus og Akka. Sultanen lod ham erklære for Forræder og sendte en Hær imod ham. Men de tyrkiske Tropper blev slaaede af Ibrahim, og den næste Rigshær, som Sultanen med Nød fik stillet paa Benene under Redsjid Mehemed, led Nederlaget ved Konia. Rusland havde imidlertid al Grund til at frygte Udsigten til, at den energiske Mehemed Ali, hvis Tropper var i fuld Marche mod Konstantinopel, skulde komme til at indtage Sultan Mahmuds Trone, og lovede denne sin uegennyttige Hjælp. En russisk Flaade løb ind i Bosporus og landsatte en Hær, som standsede Ibrahim og tvang Mehemed Ali til Freden i Kutahia 1833.

Til Tak for den ydede Haandsrækning forpligtede Tyrkiet sig til, i Tilfælde af at Rusland kom i Krig, at lukke Dardanellerne for fremmede Skibe, og saaledes sikre Rusland mod et Angreb fra Sortehavet.

Men i 1839 genoptog Sultanen, hvis Hær imidlertid var bleven organiseret paa europæisk Vis, Kampen med Ægypten. Og denne Kamp, som straks begyndte med alvorlige Uheld for de tyrkiske Vaaben, fik stor Betydning for Europa. England, Østerrig og til Dels Rusland traadte nemlig paa Kongressen i London, hvor det orientalske Spørgsmaal skulde ordnes, op paa Tyrkiets, Frankrig derimod paa Ægyptens Side. Men de tre nævnte Magter indgik tilligemed Prøjs-sen i Juli en Kvadrupel-Alliance.

Dennes Afslutning og de forenede Magters Taktik over for Mehemed Ali, der blev planlagt, uden at Frankrig blev spurgt til Raads eller blev underrettet derom, fremkaldte i Paris Indtrykket af, at Frankrig var bleven sat ud af det europæiske Sammenspil, og vakte en umaadelig Harme. For kun 30 Aar siden havde Frankrig spillet første Violin, og spillet den saaledes, at alle andre Stater maatte danse, hvad enten de vilde eller ej — og nu! Man vilde have Hævn for denne Forsmædelse ; hvem den skulde gaa ud over, var ikke ganske klart, men Hævn maatte man have.

Hævn for Waterloo! Grænserne ud til Rhinen!

Hæren blev forøget, Rustninger blev foretagne og Parises Befæstning endelig paabegyndt.

I Tyskland saa man med blandede Følelser paa den Krigslyst, der pludselig brød frem i Frankrig. Men Opfattelsen af Tyskland som en Enhed var nu

stærkere end nogen Sinde efter 1813. Selv i de smaa vestlige Stater, i Rhinprovinserne, hvor Befolkningen tidligere havde været mere fransk- end tysksindet, følte man

nu fuldstændig som Tyskere, og de to tyske Slagsange, som snart kom paa alles Læber: »Die Wacht am Rhein« og den mere jævne »Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein« stammer jo netop begge fra denne Tid og fra denne Egn.

Men den patriotiske Følelse, der aabenbarede sig i den hele Bevægelse, rummede en stor Fare for Fyrsterne. Thi Fædrelandskærligheden vilde først og fremmest optræde som revolutionær over for den bestaaende Tilstand og fordre Opfyldelsen af de i 1813 givne Løfter og dernæst Sammenslutning til et stort og et enigt Tyskland. Og var der noget at frygte ved en Invasion af franske Tropper i Tyskland, saa var det i første Række Fyrsterne, som havde Grund til Frygt. Thi der var urolige Hoveder nok, som kun ventede paa Lejlighed til Handling. I 1845 opstod der et farligt Oprør blandt de ellers saa godmodige Sachsere. Aaret efter gik det løs i München, hvor den svage Konge havde dannet et katolsk Kabinet og fuldstændig var i Lommen paa den spanske Danserinde Lola Montez.

Louis Philippe var imidlertid klog nok til at indse, at en Krig vilde gøre det samlede Europa til Frankrigs Fjende,

netop paa Grund af det revolutionære Smitstof, som stadig laa ophobet dér, og som i en Krig vilde blive hvirvlet op i Luften og ført ud i Verdén. Thiers maatte gaa af, og med ham traadte det krigslystne Parti i Baggrunden. Frankrig forholdt sig som Tilskuer, medens de forenede Magter endte Krigen med Mehemed Ali og tvang ham til at gaa ind paa deres Betingelser. Det var særlig den engelske Flaade under Sir Charles Napier, der bragte Sagen til Ende i Februar 1841. Frankrigs Protégé maatte tilbagelevere den ham overgivne tyrkiske Flaade, opgive de syriske Provinser og betale Krigsomkostningerne. Derimod opnaaede han at faa anerkendt sin Arveret til Ægypten.

Som et Slags Oprejsning for Tyrkiet gik de europæiske Magter, Rusland iberegnet, ind paa, at den gamle tyrkiske Overhøjhed over Bosporus og Darda-nellerne skulde respekteres, saaledes at ingen euro-

pæisk Orlogsmand maatte passere, undtagen naar Su-1 tanen selv førte Krig.

En ringe Ventil for sit Folks Krigslyster havde Louis Philippe i Algier, hvor Araberhøvdingen Abd-el-Kader og Sultanen af Marokko til Tider gjorde Franskmændene det vanskeligt nok. Men efter at Prinsen af Joinville med den franske Flaade havde skudt Tangers Befæstning sønder og sammen, og Marchal Bugeaud (bysjo) samtidig slaaet den marokkanske Hær ved Isly, var Abd-el-Kaders Magt brudt, og Frankrig havde Fred paa alle Kanter. Og denne Fredsperiode søgte Louis Philippe at udnytte i sit Dynastis Interesse paa en Maade, der hverken kastede Glans over ham eller over hans Minister Guizot. Det var de fra fransk Side med stor diplomatisk List førte Forhandlinger om et Giftermaal mellem en af Louis Philippes Sønner og en Søster til Dronningen af Spanien, som endte med Louis Philippes Sejr, men som kostede Landet Forbundet med England.

I de 30 Fredsaar, som det havde været for den allerstørste Del af Europa, der var forløbne efter Napoleons Fald, var de franske Revolutionsideer i en ganske anden Grad, end under selve Revolutionen, trængt ud imellem og ned i de forskellige Nationer. Man havde atter faaet Tid til at lære og til at tænke over det lærte. Regeringernes Mistænksomhed og Tyranni, det lokkende ved de hemmelige Selskabers Virksomhed og Frihedstankernes egen ideale Værdi bidrog til, at de overalt blev modtagne med Begejstring og kolporteret videre. Selv de østlige, hidtil saa afsondrede Folk i Europa, selv Magyarer og Slaver blev berørt og paavirket deraf.

Revolutionen havde af det udstykkede, i forskellige Provinser delte og med forskellige Privilegier, Love og Sprog udstyrede Frankrig skabt et samlet Rige med ensartet Inddeling, én Lov og én Ret. Den havde skabt fransk Fædrelands-følelse før 1792, som den skabte tysk Fædrelands-følelse og Enheds-trang efter 1813. Samme mægtige Virkning havde den i Italien og Østerrig-Ungarn, trods alle Metternichs Kunster.

Østerrig havde efter de ulykkelige Rejsninger i 1821 fuldstændig Herredømmet over Italien, ikke biot over sine egne Landsdele, ogsaa over Hertugdømmerne, over Pavestaten og Neapel, hvor ingen Reformer kunde tænkes indført, saa længe Østerrig havde Nord-Italien inde. Det første Skridt — men et betydeligt Skridt paa Vejen frem — der maatte ske, var derfor Afkasteisen af den østerrigske Spændetrøje. Det var dette Maal, som i lang Tid samlede

Fig. 90. Abd ei Kader, algiersk Araberhøvding, født 1807, fra 1832 til 1847 Franskmændenes farligste Modstander; død 1883 i Damaskus.

Fig: 91. Pius IX, født 1792, Pave fra 1846; død 1878.

alle Italiens bedste Mænd. Derom var alle enige, men her holdt ogsaa Enigheden op. De, der vilde have Republiken indført, naar først Italien var bleven renset for de Fremmede, samlede sig om den ædle Mazzini. »Ingen Helgen, ingen Fædrelandsven var besjælet af en fastere Tro, af en mere ophøjet Uegennyttighed.« At se alle Munke og Præster jaget bort og Italiens Folk samlet under en republikansk Regering var hans Drøm, og om end hans eget Forsøg i 1834 paa at vække hans Landsmænd mislykkedes, har hans Virksomhed dog i høj Grad

forberedt og fremhjulpet Italiens Enhed i 1859.

Andre, der lige saa klart saa', at før Østerrigs Aag var afkastet, var der intet Fremskridt muligt i Italien, haabede at faa Hjælp og Støtte fra Huset Sardinien, som dog havde gjort Forsøg paa at modsætte sig Østerrigs Overherredømme i Italien. Kong Carl Albert var den eneste FjTste i Italien, som man vidste følte nationalt, som Italiener, og hans Tropper i Piemont dannede den eneste nationale Hær.

Og endelig var der dem, saa underligt det lyder, som

ventede sig . Forløsningen fra Pavestolen. Kirkcfjendtlige Politikere havde i Frankrig forgæves søgt al bringe Ro og Lykke tilbage ved Forfatninger, der var rent verdslige og stundom antikirke-lige. Havde ikke Pavemagten før været i Forfald og paa én Gang rejst sig i hele sin Magt og Herlighed og tvunget Europas Fyrster i . Knæ? Var det ikke Løsningen af alle Tidens Spørgsmaal, at Friheds- og Lighedstankerne kun i den højeste aandelige Myndigheds Hænder kunde blive Menneskene til Lykke og Velsignelse?

Det var denne Tanke, som Filosofen Gioberti var kommen ind paa i sine Værker: En frisindet Pave paa St. Peters Stol, omringet af el frit og enigt Italien, i Spidsen for Verdens-Udviklingen! Det var en Drøm, -der maatte betegnes som Vanvid, saa længe Gregor XVI levede og fjddte Kirkestatens Fængsler med de bedste Mænd blandt sine Under-saatter. Men efter hans Død i 1846 skete der straks ved Valget af den nye Pave noget, der maatte vække Opmærksomhed. Og det var det, at den af Østerrig foretrukne Kandidat ikke blev valgt, men derimod Biskoppen af Imola, Mastai Ferretti. Under Navnet Pius IX traadte han frem som Legemliggørelsen af

Giobertis Drømme om en frisindet Pave. Der blev udstedt almindelig Amnesti for politiske Forbrydere, og allerede dette var nok til at vække den vildeste Begejstring for Pio nono. Og da han gjorde Folket forskellige Indrømmelser og gav Løfter om en fri Forfatning og fremfor alt, da han nedlagde højtidelig Protest imod, at Pavestatens tidligere saa gode Venner, Østerrigerne, besatte en By inden for dens Omraade, kendte Begejstringen ingen Grænser. Engelske og franske Krigsskibe blev sendt til Italiens Kyster for at kunne kaste Tropper i Land, hvis Østerrig skulde forsøge paa at trodse sin Vilje igennem, ;og Kongen af Sardinien erklærede straks at ville angribe den gamle Fjende, saa snart der blev løsnet et Skud i Pavestaten.

Nu havde man den frisindede Mand paa Pavestolen, Forkæmperen for Italiens Uafhængighed af Østerrig, og Kongen af Sardinien havde meldt sig som hans verdslige Forsvarer. Nu maatte det østerrigske Aag afkastes, og Maalet vilde være naaet.

I December 1746 havde Genueserne rejst sig mod Østerrigernes forhadte Herredømme og jaget dem hort. , Erindringen om denne Begivenhed fremkaldte i Hundredaaret derefter og i det følgende Aar en Række Opstande paa Sicilien og i Syd-Italien og gav Stødet til frie Forfatninger i Neapel og Toskana. Uroen nærmede sig saaledes Grænserne af østerrigsk Italien, og den første Søndag i 1848 gik det løs i Milano. Det kom til blodige Sammenstød med Tropperne her, i Padua og andre Byer; men Kongen af Sardinien, som den 8. Februar 1848 havde givet sil Folk Løfte om en fri Forfatning, vovede endnu ikke ar angribe det tilsyneladende saa mægtige Habsburg-ske Rige.

Medens Metternich i sine Bestræbelser for at holde alle revolutionære Ideer ude fra Østerrig-Un-garn havde haft en god Hjælp i den fuldstændige Mangel paa politisk Liv og Interesse, havde dog én moderne Bevægelse gjort sig gældende inden for Monarkiet, den for det stærkt sammensatte østerrig-ungarske Monarki allerfarligste Følelse, nemlig Nationalitetsfølelsen. Lalin havde fra Middelalderen været det i alle offentlige Forhold benyttede Sprog, men da Magyarerne paa Rigsdagen i 1832 paa én Gang begyndte at tale deres Modersmaal, formaaede

Fig. 92. Napoleons Lig fores til Invalidekirken i Paris den 15. December 1840.

Regeringen ikke at standse den Bevægelse, dette vakte i Ungarn og Transsylvanien. Det var dog først, da Kossuth i 1840 stiftede et frisindet Blad i Pesth og overtog Ledelsen af den politiske Udvikling i Ungarn, at de moderne Ideer blev udbredt i Landet.

I Bøhmen havde Tjekkerne fra 1820 begyndt at skille sig ud som det nationale bøhmiske Folk fra Efterkommerne af de mangfoldige Tyskere, der i Tidens Løb var indvandret i Landet. De sluttede sig sammen med deres slaviske Frænder, Kroaterne og Slovakerne i Ungarn, og søgte her at dæmme op imod de herskende Magyarers Overmagt.

Befolkningens brede Lag, særlig den store Bondebefolkning i Monarkiets forskellige . Dele, havde ikke været paavirket af disse Bevægelser. Men 1846 udbrød der en ny polsk Opstand i det gamle polske Landskab Galizien, i Byen Krakov, Hovedstaden i den lille Fristat af samme Navn. Samtidig udbrød der ogsaa Opstand i prøjs-sisk Polen, men her var man paa sin Post og slog den ned, inden den tog Fart. Opstanden i Galizien fik derimod et ganske andet Forløb. Den ruthenske Bondebefolkning havde ikke nogen venlig Tanke for Polen og hadede de polske Herremænd af et godt Hjerte. Da disse i 1846, efter at Signalet til Opstand var givet i Krakov, vilde rejse Landet, saa' de sig derfor pludselig forladt af Bønderne, der straks og aabenbart med Glæde lystrede Ordren fra Wien, at gribe enhver, der opfordrede dem til Oprør. Det blev nu Bønderne, der angreb Herremændene; alle Vegne fra hørte man om Plyndring, Brand og Mord, og hele Vognlæs af indfangne polske Adelsmænd blev kørt ind og afleveret til de østerrigske Myndigheder i Tarnov. Bepubliken Krakov, den sidste Levning af det uafhængige Polen, blev — imod Englands og Frankrigs Protest — inddraget under Østerrig, men Følgerne af Bondeopstanden var det ikke saa let at komme over.

Kejser Frans døde i 1835. Hvad der havde kunnet forsone de glade og letlevende Wienere med den gamle, af Modgang prøvede Kejser, eksisterede ikke over for hans mere end udygtige Efterfølger, Ferdinand, og Wienerne gav sig til, hvad ikke mange havde tænkt sig skulde ske, at tænke paa alvorlige Ting og kritisere. Og der var nok at tage fat paa, ikke mindst i den Maade, hvorpaa den elendige Regering søgte at udøve sit Formynderskab over Nationen i aandelig Henseende. Den opnaaede ogsaa i Hovedstaden at faa alle imod sig.

Østerrig var i Begyndelsen af 1848 moden til en Revolution. Folket var her, som alle andre Steder i Vest-Europa, rede til med Magt at gøre Fordring paa den Frihed, som Fyrsterne havde lovet dem i 1813 og bedraget dem for lige siden.

Selv i Pr øj ss en, som dog var bleven regeret med Dygtighed, og hvor der fra Regeringens Side var gjort meget for Landets og Folkets Udvikling, var Absolutismen rokket i sin Grundvold. Ogsaa her

233

havde den personlige Følelse for den gamle Konge holdt den dannede Klasses Misfornøjelse tilbage, og da han døde i 1840, og den kunstelskende og veltalende Frederik Vilhelm IV kom paa Tronen, troede alle, at Løfterne fra 1813 skulde indfries, uagtet Kongens romantiske Sværmeri for Middelalderen og i mange Retninger gammeldags Anskuelser ikke var ukendt. Med Tilfredshed modtoges Budskabet om almindelig Amnesti for politiske Forbrydere, og om at den og den bekendte Videnskabsmand, som var bleven afskediget for sine frisindede Ytringer, var bleven genindsat i sin Stilling ved Universitetet. Men om en fri Forfatning vilde Kongen ikke høre et Ord. Kongedømmet vilde, mente han, miste sin Myndighed lige over for en Forsamling af Repræ-sentanter for Nationen. Om Bigsstænder kunde der derfor ikke være Tale, kun om raadgivende Provins-landdage, hvorfra der skulde møde IJdvalg paa Landdagen i Berlin. Og ved dennes Aabningsmøde erklærede han, at han aldrig vilde tillade, at der blev stukket et Blad beskrevet Papir (en Grundlov) imellem Vorherre og Prøjssens Folk, og at han aldrig vilde have sammenkaldt Provinsstænderne, hvis han ikke vidste dem fri for enhver Lyst til at spille »saakaldte Folkerepræsentanter«.

Men det var netop det, de vilde. Det følte alle, kun ikke Kongen, og saa snart Lejligheden kom dertil, vilde Folket forlange, at de ikke tøvede med at optræde som dets Talsmænd.

Det var det, som Folket forlangte alle Vegne, men kun i England, efter at den store Reform-Bill var vedtaget, kunde man tale om en virkelig Folkerepræsentation. I Frankrig var det Bourgeoisiet, den velstaaende Borgerklasse, der herskede. Folket havde ingen Stemme paa Tinge. Uagtet Valgretten var bleven udvidet efter Julirevolutionen, var der dog ikke 1 Vælger blandt 150 Mænd, og med den fastsatte Census var det kun

formuende Folk, der var valgberettigede. Tilmed var over en Tredjedel af Rigsdagsmændene Embedsmænd eller paa anden Maade afhængige af Regeringen. Bestikkelser hørte til Dagens Orden, og en Række Retssager afslørede af og til den herskende Fordærvelse. Folk gad ikke længer gaa til Valg; man vidste, at det hele var en Farce. Regeringen var altid i Stand til at gøre sin Vilje gældende under lovlige og forfatningsmæssige Former.

Men i det Folk, der i 1789 havde rejst sig til den store Revolution, var Haabet og Troen paa Fremtiden ikke tabt.

Men enkelte varmtfølende Mænd med Hjerte for de undertrykte og med Retfærdighedssans, arbejdede videre paa den aandelige Arv, de havde modtaget fra Revolutionen. Saint-Simon uddannede sin socia-

Fig. 94. Charles Fourier (sjarl Furjé), fransk Social-Filosof; født 1792, død 1851.

Fig. 93. Saint-Simon l'sseng simaang\ fransk Sam-fundsreformator; født 1760, død 1825.

listiske Lære paa Kristendommens Grundlag: Elsker hinanden som Brødre, men har i øvrigt intet at gøre med den efter ham opkaldte Saint-Simonisternes Sekt. Fourier opførte sin fantasifulde Samfundsbygning paa Individernes Samarbejde og Sammenslutning. Da Napoleon var borte, og Landet havde faaet Fred, da det franske Folk var kommen ud af sin Gloire-Rus og havde faaet Ro til at beskæftige sig med andet end Krig, begyndte flere og flere at tænke over Stillingen, og de fandt snart, at den ikke svarede til Forventningerne. I den store, stadig voksende Fabrikarbejder-Befolkning gjorde der sig en stedse stigende Misfornøjelse og Forbitrelse gældende mod den herskende Borgerklasse. Og var det kun de færreste, der blev paavirkede af Saint-Simon og Fourier, saa var det saa mange des flere, som tog Lære af Louis Blanc (lui blang). Hvad han sagde om Retten til Arbejde og om Statens Forpligtelse til at skaffe Arbejde, det var noget, enhver kunde forstaa. Arbejderne skulde ikke længer have noget af at rage Kastanierne ud af Ilden og brænde Fingrene for Bourgeoisiet. Det var rene og klare Arbejderspørgs-maal, og for dem var de parisiske Arbejdere rede til at slaa løs, naar Lejlighed gaves.

Socialismen havde imidlertid ikke biot slaaet Rod i Frankrig. I Tyskland var socialistiske Ideer blevet videnskabelig behandlet af Pestalozzi og Fichte, men deres Arbejder kom ikke ud over Videnskabsmændenes snævre Kres. Gennem Heine gjorde den store tyske Læseverden i Trediverne Bekendtskab med den franske Socialisme. Men mest afgørende var dog den Virkning, som Opholdet i Paris gjorde paa en Mængde tyske rejsende Haandværkssvende, der her gjorde Bekendtskab med den nye Lære ved selve Kilden, og som senere i deres Hjemland blev dens varmeste Forkæmpere.

TEKNIK OG VIDENSKAB INDTIL 1848.

Efterhaanden som der opfandtes nye Arbejdsmaskiner, og Industrien voksede i Mægtighed og Mangfoldighed, vcksede tillige Dampmaskinens Virkefelt. Men skulde den ogsaa træde i Samfærdselens Tjeneste — til Søs og til Lands — saa maatte det store tunge Maskineri rives løs fra sin faste Grundvold og gøres bevægeligt, og her viste sig Vanskeligheder, som først blev overvundne efter mange famlende Forsøg.

Den Tanke at anvende Dampen som Drivkraft i Skibe og saaledes blive i Stand til at trodse Vind og Strøm, er lige saa gammel som selve Dampmaskinen. Een Opfinder forsynede Skibet med et Slags Svømmefødder, som bevægedes ved Damp og klappedes sammen, naar de gik forefter, men spiledes ud, naar de førtes tilbage; en anden benyttede to Rækker Aarer, som hævedes op af Vandet under den ene Bevægelse. En tredje pumpede Vand ind i Skibet og drev det atter agterud ved en Trykpumpe. Men det Bevægmiddel, som sejrede i Kampen, var Skovlhjulet. Sejrherren blev Amerikaneren Robert

Ful ton. Den første Damper, han byggede, blev udført i Frankrig og foretog sin Prøvefart paa Seinen i 1803. Skønt Sejladsen gik godt, og Skibet bevægede sig mod Strømmen »saa hurtigt, at en Fodgænger paa Bredden næppe var i Stand til at følge med«, lykkedes det dog ikke Fulton at interessere Napoleon for Sagen, og dermed døde den foreløbig hen i Frankrig. Fulton tog da tilbage til Amerika for at forsøge Lykken der. Den 11. August

1807, da Dampskibet »Clermont« foretog sin Prøvefart paa Hudsonfloden fra New-York til Albany, kan med Rette betegnes som Dampskibsfartens Fødselsdag. Amerikas store Floder blev snart befolkede med Dampere, som bidrog mægtig til mange Egnes Udvikling.

Men fordi Dampskibene viste sig praktiske paa Floderne, hvor Sejlskibe havde vanskeligt ved at manøvrere, var det endnu ikke afgjort, at de kunde tage Konkurrencen op paa det aabne Vand. Ganske vist varede det ikke længe, før man hist og her i Amerika og England lod Dampere gaa i Kystfart. Men langsomt gik det med Udviklingen. I 1819 fik Danmark den første Damper. »Caledonia« hed den; den gik mellem Kjøbenhavn og Kiel. Endnu en halv Snes Aar efter »Clermont«s Prøvefart ansaas det for dristigt at sende et Dampskib over Kanalen mellem England og Frankrig. Den stærke og uafbrudte Udvikling, som senere har fundet Sted i alle Landes Dampflaader, skyldes dels betydelige Forbedringer ved Dampmaskinerne, hvorved det blev muligt at udnytte Kullenes Arbejdskraft langt bedre, dels Indførelsen

af Skibsskruen i Stedet for Skovlhjulet. Det er den berømte svensk-amerikanske Ingeniør Ericsson, som i Fyrrerne praktisk viste Skruens meget store Fordele.

Naar Dampskibene kom Dampvognene i Forkøbet, skyldes det biot de langt større tekniske Vanskeligheder, som var knyttede til de sidstes Konstruktion. De første Dampvogne var bestemte til at køre paa Landeveje eller Stenbro; men Maskinerne kunde ikke i Længden taale de mange Rystelser, som de derved blev udsatte for. Efter nogle mislykkede Forsøg paa Landevejskørsel fandt man i England paa at benytte Dampkraft paa Skinneveje, af hvilke der fandtes mange i England, navnlig ved Kulminerne. 1804 udførtes Forsøget i Praksis og lykkedes meget godt. Men højst forunderligt er det, at Dampvognes Anvendelse paa Skinneveje omtrent en halv Snes Aar hæmmedes af en indbildt Hindring. Alle Teknikere syntes paa Forhaand at være overbeviste om, at Dampvognens — eller Lokomotivets — Hjul paa Grund af den ringe Gnidning vilde dreje sig rundt paa Skinnerne uden at komme af Stedet, saa snart den skulde trække en Vægt, der var værd at tale om. Man byggede derfor Lokomotiver med Tandhjul, som greb ind i en Tandstang langs Skinnerne, eller traf andre kostbare Foranstaltninger. Men selv efter at Forsøg

Fig. 94. JCaledonia«, Danmarks første Dampskib.

havde vist, at dette var ganske overflødigt, var der nok af virkelige Vanskeligheder tilbage. Disse blev i Løbet af en længere Aarrække alle overvundne af den geniale Tekniker Stephenson.

George Stephenson (1781—1848) har ligesom James Watt arbejdet sig selv frem, idet han selv maatte tjene de Penge, for hvilke han lærte at læse, skrive og regne.

Den 6. Oktober 1829 mødte Stephenson ved en Konkurrence frem med sit berømte, forbedrede Lokomotiv »The Rockett« (Raketten), der er blevet Forbillede for alle senere. Det viste sig alle sine Konkurrenter saa overlegent, at Stephensons Sejr tillige blev en Sejr for Dampkørselen. Fra 1830 til 1845 voksede Jærnbanernes Længde fra 45 til 2300 Mil.

I Danmark aabnedes den første Jærnbane — fra Kjøbenhavn til Roskilde — 1847. Norge kom først med 1852. v

Man overvurderer ikke let Jærnbanernes Indflydelse. De forøgede i høj Grad Værdien af de naturlige Rigdomskilder i de Egne, de førtes igennem, og de muliggjorde en stor Mængde Virksomheder, som tidligere ikke kunde betale sig. Men de indvirkede ogsaa stærkt paa Folks Livsvaner, Tankegang og Fordringer til Livet. Først og fremmest gjorde de Ønsket om en hurtigere og lettere Person-og Brevpostforbindelse levende rundt om i Landene, selv der, hvor kun Rygtet om Jærnba-nerne var naaet hen. Denne Trang gav sig Udslag i Oprettelsen af en Række gode Diligenceforbindelser i Løbet af Trediverne og Fyrrerne; tillige forøgedes Posternes Hyppighed paa de fleste Ruter. Den gamle dyre Brevporto blev dog ved at bestaa indtil 1850, da der indførtes en ensartet Takst af 4 Skilling over hele Landet. Det var ogsaa paa dette Omraade England, der gik i Spidsen. I

Slutningen af Trediverne lykkedes det Rowland-Hill at faa sit Forslag om en Brevporto af en Penny (7x/2 Øre) for hele Landet ført igennem; tillige indførtes Frimærkesystemet. Den derved fremkaldte Stigning i Brevenes Antal var saa vældig, at snart det ene Land efter det andet fulgte Englands Eksempel. Men der maatte endnu gaa en lang Aarrække, inden Bevægelsen kunde faa sin naturlige Afslutning ved Indførelsen af den fælles internationale Brevporto. — Den elektriske Telegraf var endnu ved Aarhundredets Midte i sin Barndom. Englænderen Wheatstone var vistnok den første, som flk Telegrafen bragt i praktisk Anvendelse; Naaltelegrafen, som han anvendte, benyttedes senere ved de lange oversøiske Forbindelser. Amerikaneren Samuel Morse,

Fig. 96. George Stephenson prøver sit Lokomotiv.

der 1844 indrettede en Telegrafforbindelse mellem Washington og Baltimore, nævnes hyppigst som Telegrafens Opfinder, fordi Apparater af hans Type er de mest anvendte under almindelige Forhold.

Naar Lavoisiers Dommere ikke mente, at Frankrig trængte til Kemikere, vidnede det ikke om noget klart Blik paa Situationen. Netop paa Grund af Frankrigs isolerede Stilling, der gjorde det vanskeligt at skaffe tilstrækkelige Mængder af Salpeter og Soda, føltes der en stærk Trang til dygtige Kemikere, som kunde udnytte Landets egne Hjælpemidler paa bedste Maade. Det var denne Trang, der gav Anledning til Opfindelsen af Le Blanc's berømte Metode til Sodafremstilling; om denne Fabrikation grupperedes efterhaanden en stor Mængde vigtige kemiske Industrier., saasom Fremstillingen af Svovlsyre, Klorkalk, Sæbe, Soda o. s. v. I Tyskland gav Napoleons Fast-landsspærring Anledning til en rask Fremblomstring af den spæde Roesukkerindustri. Kemiens Fremskridt kom i særlig Grad Belysningen til Gode. At man ved at ophede Stenkul uden Luftens Adgang

kunde uddrive de flygtige Bestanddele, lede den saaledes dannede Luft (Gas) gennem et Rør og tænde den ved Rørets Ende, var en gammel vei kendt Sag i England, men først omkring Aar 1800 søgte man at udnytte denne Kendsgerning i Praksis. Allerede 1802 indførte James Watt

Gasbelysning paa sine Værksteder; men der gik endnu mange Aar, før man lærte at behandle og rense den praktisk kunde

Gassen saaledes i det store, at benyttes i en stor By.

I Tyverne fandtes der store Gasværker i London; men med Gassens Indførelse paa Fastlandet gik det mærkværdig langsomt, især naar man tænker paa, hvor tarvelige de øvrige kendte Belysningsmidler var. Først i Trediverne eller senere kom Stearinlys og nogenlunde billige og bekvemme Oljelamper, som Mode-ratørlampen og den saakaldte Studerelampe, i Brug.

En Opfindelse af kemisk Art, som vakte en umaadelig Opsigt, maa vi endnu omtale, nemlig Daguerreotypien. Allerede i forrige Aarhundrede havde, som tidligere omtalt, Scheele, Davy o. a. vist, at Klorsølv paavirkes af Lyset, og at man kunde benytte denne Kendsgerning til at fremstille Billeder af Genstandene; men til Trods for en lang Række ihærdige Anstrængelser lykkedes det først i 1839 Franskmanden Daguerre (dagæhr) og omtrent ved samme Tid Englænderen Talbot at fæstne disse Billeder, saa at de kunde taale Sollyset. Sjælden er vist nogen Opfindelse lige fra dens første Offentliggørelse bleven mødt med større Begejstring end denne.

I Fysikens Historie vil det 19. Aarhundredes første Halvdel altid komme til at staa som en Periode af ganske særlig Betydning. Ved dens Begyndelse syntes de forskellige Naturvirksomheder skarpt adskilte fra hverandre; Varmen skyldtes et »Varmestof«, Lyset et Lysstof, Magnetismen og Elektriciteten hver to forskellige Stoffer. Ganske vist adskilte disse Stoffer sig fra andre ved at være vægtløse, men de betragtedes for øvrigt som Grundstoffer, af hvilke det ene ikke kunde omdannes til det andet, Imidlertid gik der snart det ene Hul efter det andet i Teorierne. Amerikaneren Rumford, Krigsminister i Bajern, viste, at man ved at bore i et Kanonløb med et stumpt Bor kunde faa udviklet uhyre Mængder Varme; og da det ikke var muligt at begribe, hvor alt det Varmestof var kommet fra, antog Rumford, at Varmen ikke var et Stof men en Bevægelse af Legemernes

mindste Dele. Dernæst gjorde Englænderen Young og andre det af med Lysstoffet, og viste, at Lyset var Svingninger i den altopfyldende Æther, eller rettere at Solens Straaler var Æther-svingninger, der efter Omstændighederne kunde frembringe Lys, Varme eller andre Virkninger. Ørsted og Ampere opklarede den nøje Sammenhæng mellem Magnetisme og Elektricitet. Endetig satte i Fyrrerne Englænderen Joub, Tyskeren Mayer og Danskeren Colding Kronen paa Værket, idet de bragte den allernøjeste Forbindelse til Veje mellem alle Naturkræfter ved at opstille Sætningen om E n ergiens Vedligeholdelse, den sikre Grundvold, hvorpaa Nutidens Naturvidenskab bygger. Arbejdskraften eller Energien kan forvandles fra den ene Form til den anden; den kan flygte ud af Hænderne paa os; men aldrig kan noget af den skabes eller blive til intet. Hvad enten Arbejdskraften findes i Vandet, i Vinden, i Kullene eller i Solens Straaler, eller den føres af Sted af den elektriske Strøm, kan vi maale den med samme Maal.

I denne Periode vandt man ogsaa Klarhed over den elektriske Strøms forskellige Virksomheder. Englænderen Davy fandt, at den kunde adskille ikke biot Vand, men ogsaa mange andre Stoffer i deres Bestanddele, og han fremstillede ved Hjælp heraf flere hidtil ukendte Grundstoffer. At Strømmen kunde udvikle Varme og give Gnister, var tidlig erkendt; men Davy bragte Metaltraade i Gløb og frembragte for første Gang en straalende Lysbue. I 1820 ud-

førte H. C. Ørsted det berømte Forsøg, ved hvilket en Magnetnaal bragtes i Bevægelse af en elektrisk Strøm. Han havde længe næret en stærk Tro paa Forbindelse mellem Magnetisme og Elektricitet og arbejdet paa at finde den; han var da straks klar over Opdagelsens store Betydning og sendte Meddelelse om den rundt til Europas lærde Selskaber. I Frankrig blev Sagen optagen af den geniale Ampere, der gennem en glimrende matematisk Udvikling, støttet af faa, men afgørende Eksperimenter, gjorde Rede for alle Kraftvirkninger mellem Magneter og elektriske Strømme.

Det blev imidlertid Englænderen Michael Faraday, der skulde føre Kundskaberne om den elektriske .Strøm til en foreløbig Afslutning. I 1834 gjorde han den mærkelige Opdagelse, at naar man forandrer Styrken af en Strøm eller en Magnet eller bevæger dem i Nærheden af en sluttet Metalledning, opstaar der i denne en elektrisk Strøm, den saakaldte Induk-tionsstrøm. Først herved blev det muligt at frembringe elektrisk Strøm ved mekanisk Arbejde. Ved saa at sige alle praktiske Anvendelser af Elektriciteten, Telegrafen undtagen, benyttes Induktions-strømme: uden dem var »Elektricitetens Tidsalder« aldrig oprunden. Faraday var sikkert Aarhundredets største Eksperimentator; ved en Række ypperlig udtænkte og udførte Eksperimenter gennemarbejdede han baade Induktionen og sine andre vigtige Opdagelser saa grundigt, at han derved dels skabte dels fuldførte hele det Grundlag, hvorpaa Nutidens elektriske Videnskab og Elektroteknik bygger. Naar Faraday ikke er lige saa almenkendt som Watt og Stephenson, saa ligger det i, at han var Videnskabsmand helt igennem. Han følte, at han havde særlige Evner til at finde de nye Sandheder og kaste Lys over dem, og han søgte ikke selv at føre sine Opdagelser ud i det praktiske Liv; det skulde nok blive gjort af andre, mente han. Alligevel, skal vi nævne de Mænd, som har

haft størst Betydning for vort Aarhundredes materielle Udvikling, maa Navnene Watt, Stephenson og Faraday altid nævnes blandt de første. England kan i Sandhed være stolt af at have frembragt dette Trekløver.

Fig. 98. Michael Faraday (dæ), engelsk Fysiker og Kemiker; født 1791, død 1867.

Til den politiske Fremstilling i «Vore Bedsteforældres Tid» er væsentlig benyttet Thrige: Danmarks Historie i vort Aarhundrede I; FyfTe: Modern Europe samt Jaeger: Weltgeschichle.

De to smaa Afsnit om Teknik og Videnskab skyldes Cand. mag. Helge Holst.

Fig. 97. H. C. Ørsted; født 1777, død 1851.